

Янка
Купала
—
Жыве
Беларусь

ЯНКА КУПАЛА

Жыве Беларусь

Янка
Купала
—
Жыве
Беларусь

Вершы,
артыкулы

Мінск
«Мастацкая
літаратура»
1993

ББК 84Бел7
К92
УДК 882.6

Укладанне, прадмова і каментарыі
Вячаслава Рагойшы

4702120202 — 073
К ————— 117—93
М 302(03)—93
ISBN 5-340-01065-1

© Укладанне, прадмова, каментарыі. Рагойша В. В., 1993

НЕСМЯРОТНАЯ ДУША БЕЛАРУСІ

...Што ні тварылася б на свеце, беларуская думка аб нацыянальнай і сацыяльнай волі як жыла, жыве, так і жыць будзе.

Янка Купала

Перад табою, дарагі чытач, кніга не зусім звычайная. Яшчэ гадоў пяць-шэсць таму назад выдаць яе было немагчыма. Дастаткова сказаць, што некаторыя творы, якія друкуюцца тут, нават у энцыклапедычным даведніку «Янка Купала» (1986) не згадваліся зусім («Казка аб песні», «Жыды», «Перад будучыняй», «Ёсць жа яшчэ...», «Акоў паломаных жандар» і інш.) або пра іх было сказана і не зусім дакладна («Крыўда», «Паўстань...» і інш.).

У той жа час на працягу ўсіх сямі савецкіх дзесяцігоддзяў крытыка не стамляла паўтараць: Янка Купала — вялікі нацыянальны паэт, пясняр-патрыёт, нястомны змагар за нацыянальнае вызваленне роднага народа. Аднак у чым канкрэтна праяўляліся нацыянальная адметнасць паэта, яго патрыятызм? Як, супраць каго і ў імя якога нацыянальна-дзяржаўнага ўладкавання роднага краю ён змагаўся? Пра гэта ў савецкай крытыцы гаварылася надта мала, а найчасцей і недакладна.

А нацыянальна-патрыятычная тэма, побач з сацыяльнай і маральна-этычнай, была адной з найгалоўных, а ў асобныя перыяды — і найгалоўнейшай у творчасці народнага паэта Беларусі. Мелодыя патрыятычнай жалейкі пачулася літаральна ў першых гуках купалаўскай паэтычнай сімфоніі і не змаўкала ледзь не да апошніх яе тактаў. Ужо адзін з самых ранніх і самых славуных твораў паэта — верш «А хто там ідзе?» (1905—1907) — абуджаў у сэрцах насельнікаў нашага краю не толькі сацыяльнае, але і нацыянальна-патрыятычнае:

А хто там ідзе, а хто там ідзе

У агромністай такой грамадзе?

— Беларусы.

.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?
— Людзьмі звацца.

Беларусы захацелі «людзьмі звацца»... Якое дакладнае, паэтычна ёмістае і разам з тым смелае выказванне! І смелае найперш тым, чаго сёння, у канцы XX стагоддзя, мы, як правіла, не заўважаем. Сапраўды, ці магла ў пачатку стагоддзя сялянская грамада («не адзін мільён!») на пытанне: «А хто там ідзе?» — адзначна і дружна выгукнуць: «Беларусы»? На жаль, не. За грамаду — не народ, а ўсяго толькі насельніцтва, якое прагнула «перш-наперш хлеба», — адказваў сам паэт. І адказаў тымі словамі, якія яму хацелася пачуць ад тых, хто «сваю крыўду» панёс «на свет цэлы». І хто яшчэ ў сваёй пераважнай большасці ў тую «крыўду» не ўключаў нацыянальны момант: тое, што ім адмаўляюць у праве беларусамі звацца, што не прызнаюць, асмейваюць іх мову, культуру, гісторыю, што ў самым зародку гасяць, падаўляюць мару аб самастойным нацыянальна-дзяржаўным існаванні...

Калі асягнуць думкаю XX стагоддзе ў дачыненні да лёсу беларускага этнасу, то пры ўсёй драматычнасці і нават трагічнасці асобных перыядаў жыцця народа (першая сусветная, грамадзянская і савецка-польская войны, палітычны генацыд 30-х гадоў, другая сусветная вайна, «ціхая» русіфікацыя пасляваеннага часу) можна ўбачыць тое галоўнае, чаго мы дасягнулі: нарэшце мы сталі нацыяй. І хоць да сёння надзвычай актуальная задача — з так званых пашпартных беларусаў «стварыць» беларусаў свядомых, сапраўдных патрыётаў незалежнай Рэспублікі Беларусь, усё ж на купалаўскае пытанне «А хто там ідзе?» сучасная наша «грамада», думаецца, адказала б па-купалаўску: «Беларусы». І заслуга ў гэтым, несумненна, перш за ўсё вялікага Янкі Купалы, які на працягу трох з паловай дзесяцігоддзяў (самых, бадай, цяжкіх і адказных), абাপіраючыся на зробленае папярэднікамі і на сваіх аднадумцаў-сучаснікаў, нястомна і настойліва «тварыў» нацыю: фармаваў яе самабытны духоўны воблік, пашыраў нацыянальную самасвядомасць, узбагачаў беларускую літаратурную мову, надзяляў бела-

русаў мастацкімі скарбамі сусветнага ўзроўню, вызначаў іх духоўныя арыенціры... Прычым гэтае «тварэнне» нацыі адбывалася паступова, паэтапна, у залежнасці ад канкрэтна-гістарычных абставін.

Як мы ведаем, матывы сацыяльнай справядлівасці ў творчасці Янкі Купалы адразу акрэсліліся ў жаданні «ачалавечыць» мужыка, зрабіць яго паўнапраўным грамадзянінам («Мужык», «Песня вольнага чалавека», «Дайце мне...»), а затым — і заклікаць да барацьбы за свае сацыяльныя правы («Зашумеў лес разгуканы», «З песень а бітвах», «Там», «Што ты спіш?..», «Устань» і г. д.). Што да нацыянальна-патрыятычных матываў, то з самага пачатку яны ўвасобіліся ў творах чыста асветніцкага, беларусазнаўчага характару. Янка Купала цяропліва і мэтакіравана тлумачыў беларускаму мужыку, што ён менавіта беларус, а не нейкі «тутэйшы», «паляк» або «рускі», што не трэба блытаць «веру і нацыянальнасць» (так называўся адзін з артыкулаў пісьменніка), што радзіма яго — Беларусь, якая працягнулася ад Смаленшчыны да Гародні і Бярэсця і ад Палесся да Віленшчыны, што мова яго ніякая не «простая», а нармальная беларуская, што родны край мае багатую і слаўную гісторыю, а беларуская мова калісьці гучала з вуснаў самых саноўных вяльможаў, была дзяржаўнаю ў магутнай Беларуска-Літоўскай дзяржаве... У шэрагу твораў паэт нават ідэалізаваў мінулае, супрацьстаўляў яго нецікаваму, небеларускаму сучаснаму («Над сваёй Айчызнай», «Курганы», «З мінулых дзён», «На Куццю» і інш.). Аднак гэтае ўзвышэнне мінулага над сучасным не было самамэтай, імкненнем абяліць «мінуўшчыну» і ачарніць «цяпершчыну», а выклікалася жаданнем абудзіць у беларусе беларуса, адрадіць яго нацыянальную свядомасць, гістарычную памяць, накрэсліць аптымістычную перспектыву яго будучага вольнага і самастойнага існавання.

З дня ў дзень, з году ў год Янка Купала навучаў сялян-беларусаў «любіць свабоду, родны край і мову». Побач з чыста асветніцкімі мэтамі (Хто мы такія? Дзе наша Бацькаўшчына?) гэта была ўжо другая, новая задача ў патрыятычным выхаванні роднага народа. Любіць можна толькі тое, што добра ведаеш і цэніш.

Без ведання няма і любові. Але і без любові — да роднага краю, роднай мовы, свабоды — не здабудзеш, не абароніш ні тое, ні другое, ні трэцяе. Ніхто з беларускіх паэтаў пачатку стагоддзя з такімі запалам, энтузіязмам, мужнасцю, таленавітасцю і так часта, паслядоўна не адстойваў, не бараніў саму ідэю нацыянальнага адраджэння, як Янка Купала. Ніхто так умела, далікатна, мэтанакіравана не ўзгадоўваў, не ствараў нацыю ў міжрэвалюцыйны час, як народны пясняр Беларусі.

У 1914 годзе пачалася першая сусветная вайна. І Беларусь, як не раз гэта здаралася на працягу мінулых стагоддзяў, стала арэнай самых жорсткіх кровапралітных бітваў. Вайна часова пахавала надзеі на адраджэнне нацыі, Бацькаўшчыны. Мільёны беларусаў зрушыліся з месца, былі мабілізаваны ў царскую армію (у тым ліку і сам Янка Купала), пайшлі на ўсход, у бежанства. Затым першая сусветная вайна змянілася братазайбойчай грамадзянскай, якая, у сваю чаргу, — савецка-польскай вайной. Пад пагрозай аказалася не толькі духоўнае, а само фізічнае існаванне нацыі. І адраджэнска-беларуская тэма ў Янкі Купалы адышла на другі план, а затым і ўвогуле знікла. Больш таго, паэт у той час наогул перастае тварыць, замаўкае, здавалася, назаўсёды...

Другое паэтычнае дыханне прыйшло да Янкі Купалы толькі восенню 1918 года, калі ён жыў і працаваў у Смаленску (раз'язным агентам па нарыхтоўцы сельскагаспадарчых прадуктаў). Смаленск у той час з'яўляўся цэнтрам Заходняй Вобласці (з верасня 1918 года — Заходняй Камуны), у якую ўваходзіла Смаленшчына і вольныя ад нямецкай акупацыі ўсходнебеларускія землі. Паэта да актыўнай творчасці пасля працяглага перапынку зноў паклікала Бацькаўшчына, Беларусь. Янка Купала хоць непасрэдна і не ўдзельнічаў у тых векапомных падзеях, але несумненна, добра ведаў пра іх: і пра лютаўскую рэвалюцыю і кастрычніцкі пераворот 1917 года, і пра Усебеларускі кангрэс у Менску ў снежні таго ж года і разгон яго бальшавікамі, і пра абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі 25 сакавіка 1918 года ў часе кайзераўскай акупацыі, і пра барацьбу нацыянал-камуністаў на чале з Цішкам Гартным з камуністамі-вялікадзяржаўнікамі (А. Мяснікоў,

В. Кнорын, М. Калмановіч і інш.) за абвяшчэнне Савецкай Беларусі...

Паэт, які звыш трох гадоў маўчаў, за нейкія два апошнія месяцы 1918 года напісаў звыш дваццаці вершаў. Ды якіх вершаў! Тут і славутая «Спадчына», і выдатныя санеты «Для Бацькаўшчыны», «Пчолы», «Наша гаспадарка», і красамоўны зварот «Свайму народу» з яго заклікам: «Паўстань, народ!.. З крыві і слёз кліч гэты... Цябе чакае маці-Беларусь!», і палкія вершы-заклікі «На сход!» «Час!», і глыбока сімвалічныя «У дарозе», «Паязджане»... Прычым, як і заўсёды ў Янкі Купалы, гэта былі не бяскрылыя вершы-аднадзёнкі, а творы эстэтычна паўнацэнныя, глыбока паэтычныя, хоць і ўзнікалі яны ў асобныя дні па некалькі адразу.

Янка Купала, безумоўна, сэрцам улавіў эпахальны для Беларусі момант, калі на «моцным падмуры», узведзеным яшчэ да ўсіх названых падзей, да рэвалюцыі, патрэбна было «класці сцены і завяршаць будову светлага, незалежнага існавання Беларускай дзяржавы» («Справа незалежнасці Беларусі за мінулы год»). Балазе і прыклад добры быў: на развалінах Аўстра-Венгрыі ўзніклі Югаславія, Чэхаславакія, з былой царскай Расіі вылучыліся Польшча, Фінляндыя, аб'явілі самастойнасць Украіна, Літва, Латвія, Эстонія... Паэт-прарок заклікаў:

Гэй, паўстань, народ!
За сябе сам пастаяці
І за Бацькаўшчыну-маці
Йдзі, народ, на сход!
(«Час!»)

Што гэта быў за «сход» і якая ў будучым павінна быць «Бацькаўшчына-маці» (Вялікае княства Беларускае? Дэмакратычная рэспубліка? Сацыялістычная дзяржава?) — тады над гэтым паэт, відаць, і не задумваўся. Ды і ці паэту вырашаць гэта? Сам народ, палітыкі, дзяржаўныя дзеячы скажуць сваё слова... Задача ж паэта — фармаваць дзяржаватворную грамадскую думку, эмацыянальна абуджаць «грамаду» да актыўнага нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва.

Як мы сёння ведаем, кіраўніцтва Заходняй Камуны як магло супраціўлялася дзяржаўнаму самавызначэнню Беларусі. І толькі калі члены Белнацкома пры Наркамаце асветы РСФСР пераканалі, нарэшце, Леніна і членаў Бюро ЦК РКП(б) у неабходнасці існавання Беларусі на палітычнай карце свету, смаленскім бальшавікам-вялікадзяржаўнікам нічога не заставалася, як выконваць рашэнне Бюро ЦК РК(б) аб утварэнні БССР. Аднак і на гэтым яшчэ не ўсё скончылася. Ужо была абвешчана БССР (1 студзеня 1919 г.), нават прайшоў з'езд Саветаў БССР, на якім было заканадаўча замацавана гэтае абвешчэнне, а «Звязда» 5 лютага 1919 года пісала: «Потуги белорусской националистической интеллигенции к созданию «своего» белорусского языка, «своей» национальной культуры напрасны... Пусть примут это к сведению белорусские писатели». Гэтая пагроза-папярэджанне ў першую чаргу была скіравана, несумненна, у бок Янкі Купалы, які ў той час са Смаленска пераехаў у Менск і распачынаў нацыянальна-асветную і культурную працу. Тады ж, на пачатку 1919 года, Бюро ЦК КП(б)Б, каб ні ў кога не заставалася сумнення ў яго адносінах да беларускага «нацыяналізму», паставіла: «Издание белорусской газеты признать нежелательным». Хоць, між іншым, у тагачасным Менску пачалі выходзіць газеты на рускай, польскай, яўрэйскай і нават на летувіскай мовах...

Вось так, як пісаў Янка Купала ў вершы «Крыўда» (1918):

Раскованы раб сябе выдаў —
Не ўзнёсся ўвысь дух чалавечы,—
Нявольнік пабратаўся з Крыўдай
І ў помач ёй даў свае плечы.

Не дзіва, што патрыятычныя вершы Янкі Купалы 1918 года ні ў Смаленску, ні ў Менску, пакуль там трымалася савецкая ўлада Мяснікова і Кнорына, надрукаваны не былі. Яны былі апублікаваны ў 1919 годзе ў газетах «Беларусь», «Звон», часопісе «Беларускае жыццё» ўжо ў часе польскай акупацыі Беларусі, пад якую трапіў і іх аўтар.

Польская акупацыя Беларусі ў 1919—1920-х гадах — мала

даследаваная гісторыкамі тэма. Звычайна абыходзяць гэты перыяд у жыцці і творчасці Янкі Купалы і літаратуразнаўцы. У той жа час ён надзвычай важны, бо якраз тады, нягледзячы на розныя грамадска-палітычныя варункі, у Янкі Купалы канчаткова выспела канцэпцыя не проста нацыянальнага самавызначэння, а незалежнага існавання Беларускай дзяржавы. Больш таго, пясняр гэтую канцэпцыю актыўна пашыраў, напаўняючы паняцце дзяржаўнай незалежнасці канкрэтным зместам.

Якія ж асноўныя моманты купалаўскай канцэпцыі незалежнай Беларусі? Відавочна, праблема гэта актуальная і цяпер, у канцы ХХ стагоддзя, калі Рэспубліка Беларусь становіцца на шлях самастойнага дзяржаўнага існавання.

Стрыжнёвая ідэя гэтай Купалавай канцэпцыі выказана адназначна: «Толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаванне, і добрую славу нашаму народу» («Незалежнасць»). Што да сацыяльна-палітычнага ўладкавання будучай цалкам вольнай Беларусі, то, згодна з Янкам Купалам, гэта будзе сапраўды дэмакратычная дзяржава, у якой «усе роўныя перад дзяржаўнай уладай, усе роўныя перад правам і законам», «кожны грамадзянін нашага краю павінен карыстацца з роўнай пашаны, з роўнай абароны ў вачах права свету» («Незалежная дзяржава і яе народы»). Нацыянальныя меншасці ў гэтай дзяржаве будуць «вольна развіваць сваю нацыянальную культуру і самабытнасць», бо «свабодны беларус у сваёй незалежнай дзяржаве будзе куды прыхільней адносіцца да іх, чымся беларус, паднявольны чужынцам» (тамсама). Янка Купала заўсёды быў на баку «бедных і загнаных», выступаў за сацыяльную справядлівасць. Паколькі ў царскай Расіі беларусы былі «мужыцкай нацыяй», то асабліва вострым тут было зямельнае пытанне. Выказваючы надзею сялян на справядлівае вырашэнне гэтага пытання, Янка Купала пісаў: «Беларускі земляроб верыць і чакае, што панская зямля пяройдзе раней ці пазней у яго рукі. І што гэтай зямлі для яго хопіць, абы толькі падзяліць яе па справядлівасці, як прыстала на добры лад і парадак у дзяржаве» («Зямельная спекуляцыя»).

Янка Купала разумее, што кожная самастойная дзяржава па-

вінна мець сваю нацыянальную сімволіку — Сцяг, Герб, Гімн. Паэт радаваўся, бачачы, што бел-чырвона-белы сцяг, як адзін з асноўных сімвалаў незалежнай дзяржавы Беларусь, нарэшце пачаў луніць над беларускай зямлёй («Беларускі сцяг уваскрос!»). Горш было з гімнам, з якім выходзіла «нейкая неразбярыха». Існавала некалькі песень, што выконвалі функцыі гімна («А хто там ідзе?», «О Божа, спасе наш», «Працуй, беларусе...», «Не загаснуць зоркі ў небе...»), але не было таго аднаго, усеагульнага прызнанага, які б выконваў функцыі беларускага нацыянальнага гімна. «Справа гэта важная, — падкрэсліваў Янка Купала, — і трэба, канешне, каб наша ідэйная інтэлігенцыя — паэты і кампазітары — заняліся ёй паважна» («Справа беларускага нацыянальнага гімна»). Незалежная дзяржава павінна абапірацца на рэальную сілу, і не толькі сацыяльна-палітычную, але і вайсковую. Самастойная дзяржава не можа існаваць без свайго войска. Таму «войска беларускае павінна быць, і яно будзе», трэба «даць беларусам магчымасць бараніць свае гранічныя слупы войскам беларускім», бо «само жыццё гэтага вымагае, вымагае гэтага самаабарона» («Беларускае войска»). Паэт вітаў стварэнне ў Менску беларускай Вайсковай Камісіі, якая пачала рэгістраваць беларусаў-афіцэраў, фармаваць беларускае войска, хоць польскія ўлады пэўны час не дазвалялі гэтага, баючыся, што зброя беларусаў будзе накіравана супраць захопнікаў не толькі з усходу, але і з захаду. Янка Купала, ідэалагічна забяспечваючы беларускае войска, нават напісаў вялікі цыкл вершаў-песняў «На вайсковыя матывы» (1920) — дзеля духоўнага спахвату маладых беларускіх жаўнераў. Паэт увогуле рабіў стаўку на моладзь, радаваўся, што ў час, калі «шырокі размах прыняла наша справа над адбудаваннем сваёй незалежнай Бацькаўшчыны», моладзь актыўна пачала ўключацца ў грамадскае жыццё. Ён з радасцю адзначаў, што «адбудаванне незалежнасці Беларускай дзяржавы бярэ ў свае рукі наша моладзь», падкрэсліваў: «Сягодня ў нас творыцца армія, творыцца рукамі гэтай самай гарачай беларускай моладзі, ствараюцца па гарадах, мястэчках і вёсках беларускія камітэты, усё рукамі той жа самай беларускай моладзі...» («Моладзь ідзе!»). І гэта было не заігрыванне з моладдзю, а пазіцыя

чалавека, умудронага вопытам перажытага, які бачыў у моладзі адну з асноўных рухальных сіл грамадства.

Такія асноўныя моманты купалаўскай канцэпцыі дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. Логіку Прарока дапаўнялі эмоцыі Песняра, які, сам гарача паверыўшы ў ідэю нацыянальнага адраджэння, запальваў гэтай ідэяй іншых: «Арліным узмахам агняцветнай думкі аб нашай волі мы скінулі і патапталі даўгавечную брахню,— брахню, што Беларусі не было і няма. Сваім векапомным і магутным духам народным, што адважна сягае на сонца, мы паказвалі свету, што Беларусь была, ёсць і будзе» («Прамова на 15-годдзі літаратурнай працы»). І гэтую веру паэта не пахіснулі ўжо ніякія віхуры, хоць вельмі хутка надзея на незалежнае існаванне Беларусі канчаткова рухнула. У ліпені 1920 года савецкія войскі вызвалілі ад белапалякаў Менск, а ў сакавіку 1921 года Рыжскі мірны дагавор замацаваў падзел Беларусі на две часткі: заходняя адышла да Польшчы, а на ўсходняй яшчэ раз была абвешчана БССР (тое, ранейшае абвешчэнне сцерлася з памяці саміх беларусаў).

І ўсё ж Беларусь жыла!

Жыла, хоць і на зусім невялічкім лапіку сваёй этнаграфічнай тэрыторыі (астатняя аказалася ў складзе Польшчы і РСФСР). Жыла — у канкрэтнай дзяржаўнай форме савецкай сацыялістычнай рэспублікі. Відавочна, Янка Купала не спадзяваўся менавіта на такое вырашэнне сацыяльных і нацыянальных праблем роднага народа. Ён добра помніў працу «чразвычайкі» ў 1919 годзе, у прамежку паміж нямецкай і польскай акупацыямі Беларусі: «Курганы сотняў нявінна расстраляных... Над Менскам павіс крывавы кашмар. Людзі на вуліцах баяліся голасна гаварыць. Кожную ноч — павальныя вобыскі» («Справы незалежнасці Беларусі за мінулы год»). Таму спачатку і не было з боку паэта радаснага вітання новай рэчаіснасці і новай улады.

Але ж, нягледзячы ні на што, на палітычнай карце свету з'явілася яго, Янкі Купалы, рэспубліка — Беларусь. Прычым БССР, як і РСФСР, Украіна, Закаўказская Федэрацыя, спачатку абвешчалася як незалежная рэспубліка, звязаная з астатнімі трыма на асно-

ве двухбаковых пагадненняў. Як самастойны суб'ект міжнароднага права, яе пачалі прызнаваць асобныя замежныя дзяржавы (у 20-х гадах у БССР былі дыпламатычныя адносіны амаль з дзесяццю краінамі свету). Ды і «гэтыя саветы» былі ўжо некалькі іншыя, чым «тыя», ранейшыя, — і ў ідэалагічным, і ў сацыяльным, і нават у нацыянальным сэнсе. Неяк неўпрыкмет у Беларусі не стала А. Мяснікова, В. Кнорына, ва ўладных структурах з'явіліся свядомыя беларусы: А. Чарвякоў, М. Галадзед, У. Ігнатоўскі, А. Баліцкі, П. Ільчонок...

Да ўсяго, у Беларусі на аснове рашэнняў Х і XII з'ездаў РКП(б), ленінскага завяшчання па нацыянальным пытанні («Да пытання аб нацыянальнасцях ці аб «аўтанамізацыі») пачала ажыццяўляцца палітыка, якая атрымала назву «беларусізацыя». Аналагічная палітыка планава і цэнтралізавана праводзілася ва ўсіх калісьці прыгнечаных царызмам рэспубліках, якія ў канцы 1922 года аб'ядналіся ў СССР (на Украіне яна называлася «ўкраінізацыяй», у іншых мясцовасцях — «карэнізацыяй»). Янка Купала, несумненна, не мог не вітаць такую палітыку, якая цалкам адпавядала ягоным імкненням і марам яшчэ з дарэвалюцыйнага часу. Ён — і не толькі ён — пераконваўся: савецкая ўлада і камуністычная партыя на справе вырашаюць нацыянальнае пытанне, ствараюць належныя ўмовы для развіцця беларускай мовы, культуры, навукі, народнай гаспадаркі. Гэта асабліва добра было відаць пры супастаўленні з тым, што дзеелася на беларускай зямлі, якая, паводле Рыжскага дагавору, адышла да Польшчы. У той час калі ў Польшчы зачыняліся беларускія школы, праследаваліся беларускія грамадскія арганізацыі, выданні, тут, у БССР, адчыняліся нацыянальныя навучальныя і навуковыя ўстановы (у 1921 — Белдзяржуніверсітэт, у 1922 — Інбелкульт, які ў 1929 быў ператвораны ў Беларускаю акадэмію навук, і г. д.), беларускія перыядычныя выданні (у 1922 — Полюмя, у 1923 — «Маладняк», у 1925 — «Наш край», у 1927 — «Узвышша» і інш.), тэатры (у 1920 — Беларускі першы і Беларускі трэці дзяржаўныя тэатры, у 1926 — Беларускі тэатр імя Якуба Коласа), беларуская мова становілася мовай справядства, афіцыйнай мовай дзяржаўных і грамадскіх

устаноў, у тым ліку і Камуністычнай партыі Беларусі (так, ліпеньскі пленум ЦК КП(б)Б 1924 года абавязаў усіх членаў партыі, якія па тых ці іншых прычынах не ведалі беларускай мовы, авалодаць ёю да 1 студзеня 1928 года). Пашыраліся адміністрацыйна-тэрытарыяльныя межы БССР. У 1924 годзе па пастанове ЦВК СССР да Беларусі адышлі 15 паведаў і шэраг воласцей Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў, у 1926 — Гомельскі і Рэчыцкі паведа. Не забываліся і культурныя запатрабаванні нацыянальных меншасцяў тагачаснай Беларусі. Разам з беларускай дзяржаўнымі мовамі ў рэспубліцы былі прызнаны руская, польская і яўрэйская. Беларускай аддавалася перавага, паколькі звыш 80 % насельніцтва рэспублікі былі беларусамі, але ва ўсіх дзяржаўных установах прымаліся дакументы і на іншых мовах. Больш таго, ствараліся нацыянальныя сельсаветы (польскія, яўрэйскія, рускія, латышскія, літоўскія, нямецкія). У Інбелкульце працавалі нацыянальныя аддзелы (яўрэйскі, польскі, латышскі і літоўскі), узніклі нацыянальныя дзяржаўныя тэатры (рускі, яўрэйскі і польскі), выходзілі кнігі і газеты не толькі на беларускай і рускай мовах, але і на яўрэйскай, польскай, літоўскай, латышскай, нават на эстонскай (шматтыражка). Без перабольшання, нават сёння мы не маем таго, што мелі беларуская і іншыя культуры народаў Беларусі ў тыя нялёгкія, няпростыя 20-я гады.

Недзе да 1924 года Янка Купала адчуў сябе сваім у Савецкай Беларусі і Савецкую Беларусь — сваёй адзінай Бацькаўшчынай. Пачалося гэта з вычування новага, хоць і невядомага часу («3 Новым годам, што крыніцай, Новай пойдзе ў пераходзе, Беларуская зямліца! Беларускі мой народзе!» — «3 Новым годам!», 1921), з радасці, што «вяртаюцца з выраю жоравы, гусі» (1921) — вяртаюцца сыны беларускія да сваёй маці-Беларусі. Гартавалася яно, адчуванне, дружбаю з новай камсамольскаю моладдзю («Арлянятам», 1923), з некаторымі нацыянал-камуністамі, кіраўнікамі Савецкай Беларусі — С. Булатам («На смерць Сцяпана Булата», 1921), Цішкам Гартным («Цішку Гартнаму», 1923), У. Ігнатоўскім («Наш летапісец», 1924)... Вось чаму ў 1924 годзе так радасна-лёгка плылі

з сэрца пэта словы пра Савецкую Беларусь, так арганічна клаліся
яны ў строфы паэмы «Безназоўнае»:

Беларусь на куце
Ў хаце сваёй села,—
Чарка мёду ў руцэ,
Пазірае смела...

У 1925 годзе ўрачыста і ўсенародна адзначалася 20-годдзе літаратурнай працы Янкі Купалы. Песняру да гэтага юбілею было прысвоена — першаму ў гісторыі беларускай літаратуры — ганаровае званне народнага паэта Беларусі. І калі ён у юбілейным «Лісце ў рэдакцыю» (газеты «Савецкая Беларусь») пісаў, што «гэта ёсць свята не маё, а беларускай нацыянальнай ідэі, гэта ёсць трыумф вызваленай працоўнай Беларусі», то ў шчырасці гэтых слоў нельга сумнявацца. Як і ў шчырасці наступных: «Інакшай Беларусі, як сялянскай і работніцкай, я сабе ў сваіх думках і песнях не ўяўляю, інакшых песень, як песень змагання, вызвалення і свабоды, я не ўмеў складаць і не патраплю». Такую савецкую ўладу, якой яна была ў 20-я гады, такую нацыянальную палітыку Янка Купала прымаў і розумам, і сэрцам. Рэчыдывы ж вялікадзяржаўнага шавінізму, сацыяльнага ўціску, цэнзурных забаронаў, нават асобныя беззаконныя дзеянні ДПУ (як, напрыклад, арышт Ф. Аляхновіча ў 1926 годзе) успрымаліся паэтам як горкія выдаткі, асобныя пралікі ў змаганні за лепшае будучае, за сацыяльны прагрэс, нацыянальны росквіт, інтэрнацыянальную еднасць савецкіх народаў.

Сёння нават уявіць цяжка, да якіх вяршынь творчасці, нацыянальна-культурнага і дзяржаўнага росквіту мы дайшлі б, калі б усё развівалася так, як яно пачалося ў 20-я гады, калі б не жудасныя 30-я і наступныя гады. Ленінскі план пабудовы справядлівага грамадства, здаецца, улічыў усё, апрача... патрэб і жаданняў самога чалавека, дзеля якога і стваралася гэтае грамадства. У апошнія гады жыцця, калі сістэма, створаная Леніным, пачала крышыць яго самога, ён, незадоўга да смерці, многае, відаць, зразумеў, бо заклікаў «памяняць увесь пункт погляду на сацыялізм». Але было позна... Аднапартыйная камандна-адміністрацыйная сістэма, ды яшчэ

пры панаванні ў той адной партыі аўтакратычных прынцыпаў (у прыватнасці, прынцыпу дэмакратычнага цэнтралізму), аб'ектыўна прыводзіла да самаўладства ў палітыцы, культуры, навучы, да жорсткага цэнтралізму і унітарызму ў дзяржаўным будаўніцтве, да адмены аб'ектыўных законаў эканомікі, да мілітарызацыі і гулагізацыі ўсяго жыцця...

Сталінізм набіраў абароты не адразу. Ён мацаваў сваю структуру паступова. З аднаго боку, на месцах умацоўваліся рэпрэсіўныя органы, якія падначальваліся толькі Маскве (канкрэтна Якову, Ягодзе, Берыю). З другога боку, Цэнтр метадам ідэалагічнага сепаравання насаджаў касмапалітычнае, паслухмянае, усёўладнае партыйнае кіраўніцтва. Прычым трэба заўважыць, што першыя асобы ў рэспубліцы — першыя сакратары ЦК КП(б)Б у 20 — 30-я гады былі не беларусы: Мяснікоў, Кнорын, Багуцкі, Асаткін-Уладзіміраў, Крыніцкі, Гамарнік, Гей, Гікала, Волкаў, Панамарэнка (выключэнне — Шаранговіч, які ў 1937 годзе, да свайго арышту, прасакратарстваваў усяго некалькі месяцаў)... І адна, і другая лаячыны, знаходзіліся ў руках самога Сталіна і Палітбюро ЦК ВКП(б). Варта было крануць толькі адну з іх, каб рэпрэсіўны воз панёсся з месца ў кар'ер.

Янка Купала, безумоўна, не мог у той час ведаць многага з таго, што ведаем мы сёння. Скажам, ён, відавочна, і не падазраваў, што яшчэ ў канцы таго ж 1924 года, калі ён, як ужо адзначалася, канчаткова прыняў савецкую ўладу і Савецкую Беларусь успрымаў як сваю нацыянальную дзяржаву, Іосіф Апанскі, тагачасны намеснік паўнамоцнага прадстаўніка АДПУ па Заходнім краі, у сваёй «Докладной записке» першаму сакратару КП(б)Б А. Крыніцкаму характарызаваў яго, а таксама Якуба Коласа, Язэпа Лёсіка і Змітрака Бядулю як «попутчиков, интеллигентов-шовинистов, вносящих в литературу настроения, чуждые Революции, а иногда и контрреволюционные тенденции». Тайнае дасье на беларускіх літаратараў, як бачым, пачало збірацца яшчэ ў першай палове 20-х гадоў, каб у канцы таго ж дзесяцігоддзя можна было выкарыстаць яго спаўна.

1930 год — важнейшы рубаж як у жыцці і творчасці Янкі

Купалы, так і ў гісторыі беларускай культуры ўвогуле. Калі яшчэ тры і нават два гады таму назад можна было спадзявацца на іншы кругабег падзей, то цяпер усялякія надзеі на класавае замірэнне адпалі. У крытыцы ваўсю пачаў разгульваць вульгарны сацыялізм, які чарніў дарэвалюцыйную класіку, пісьменнікаў старэйшага пакалення, «выводзіў на чыстую ваду» літаратараў-сучаснікаў. І ў літаратурным асяроддзі пачалася бязлітасная «класавая вайна». Сталі распадацца асобныя літаратурныя аб'яднанні, зачыняцца часопісы (у 1928 — «Маладняк», у 1931 — Узвышша») Дбайна падрыхтаваныя тэксталагамі зборы твораў выдатных пісьменнікаў пачалі выходзіць або ва ўрэзаным выглядзе (так, з запланаванага трохтомніка М. Багдановіча ў 1927—1928 гг. выйшлі толькі два тамы, або ўвогуле не выходзілі. Пад цензурную забарону трапіў зборнік Янкі Купалы «Творы. 1918—1928» (1930).

У 1929—1930 гадах пракацілася першая хваля рэпрэсій супраць беларускай навуковай і творчай інтэлігенцыі. У апалу трапілі першы рэктар БДУ У. Пічэта, першы прэзідэнт Беларускай акадэміі навук У. Ігнатюскі, нарком асветы А. Баліцкі, нарком земляробства З. Прышчэпаў... З пасада дырэктара Белдзяржвыдавецтва і галоўнага рэдактара «Полымя» быў зняты Цішка Гартны, з пасады галоўнага рэдактара «Савецкай Беларусі» — Міхась Чарот. У ліку першых былі арыштаваны і асуджаны пісьменнікі Я. Дыла, У. Дубоўка, Я. Пушча, М. Гарэцкі, А. Бабарэка... Творы іх тут жа былі забраны з бібліятэк і кнігарняў і знішчаны, прозвішчы іх стала нельга ўпамінаць у станоўчым сэнсе (праз нейкі час — і ўвогуле ўпамінаць).

НКУС пачаў фабрыкаваць калектыўныя справы на «нацдэмаў». Па адной з іх, «Саюз вызвалення Беларусі», спечанай па маскоўскім рэцэпце (у кожнай з рэспублік фабрыкаваліся свае «Саюзы вызвалення...»), у 1930 годзе было арыштавана 86 чалавек, у тым ліку буйныя пісьменнікі і акадэмікі В. Ластоўскі, С. Некрашэвіч, А. Смоліч, Я. Лёсік і інш. На чале СВБ хацелі паставіць самага аўтарытэтнага ў рэспубліцы, найбольш уплывовага чалавека. Выбар паў на Янку Купалу, які, як даносіў тагачасны першы сакратар ЦК КП(б)Б Гей сакратару ЦК ВКП(б) Постышаву, «з'яўляўся ідэй-

ным цэнтрам нацдэмаўскай контррэвалюцыі, што знайшло адлюстраванне і ў яго творчасці» (?). Аднак Янка Купала, па словах таго ж Гея, «не праявіў ні малейшага жадання пайсці насустрач ДПУ у сэнсе хоць бы асуджэння контррэвалюцыйнай дзейнасці сваіх сяброў — удзельнікаў і кіраўнікоў СВБ». Больш таго, ён не даў магчымасці органам ДПУ справакаваць і сябе, абняславіць: вярнуўшыся дадому пасля чарговага допыту, ён у лістападзе 1930 года зрабіў спробу самагубства.

Тыя, хто хацеў беларускі «народ усмерціць», дабіваліся найперш Купалавай смерці. Смерці фізічнай і палітычнай — у адначасе. І яны дабіліся б гэтага — варта толькі было народнаму паэту паддацца на правакацыі і згадзіцца з угатаванай яму ролю кіраўніка СВБ.

Янка Купала, відавочна, адгадаў езуіцкія намеры сталіністаў. А таму вырашыў: «Лепей смерць фізічная, чымся незаслужаная смерць палітычная». І дадаў у сваім перадсмяротным лісце на імя старшыні ЦВК СССР і БССР А. Чарвякова: «Павесіўся Ясенін, застрэліўся Маякоўскі», інтуітыўна вычуваючы прычыну і іхнюю смерці.

«Фізічная» смерць, небеспадстаўна спадзяваўся Янка Купала, можа дапамагчы выратаваць яго ад «палітычнай» смерці. А Купала-паэт патрэбны быў усяму беларускаму народу, беларускай нацыі. Засталіся ж жыць у рускай літаратуры і ў рускім народзе творы Ясеніна і Маякоўскага! У той жа час, бачыў паэт, «смерць палітычная» Дубоўкі, Пушчы, Гарэцкага і іншых беларускіх пісьменнікаў адразу і цалкам выкрасліла іх творы і нават самі імёны творцаў з тагачаснай культуры беларусаў.

Самагубства, аднак, не ўдалося. Менскія лекары адратавалі паэта. Чалавек, які пабываў на «тым свеце», ужо некалькі па-новаму глядзіць на гэты свет. Па-новаму, відаць, пачаў адчуваць каштоўнасці жыцця і Янка Купала. Але галоўнае, што яго засцерагло ад паўторнага самагубства, вымусіла рашыцца падпісаць пакаяльны і асуджальны «Адкрыты ліст», было, думаецца, жаданне ў новых абставінах, а таму і па-новаму паслужыць беларускай нацыі.

Янка Купала, несумненна, зразумеў, што ў тых абставінах ні

пра якую самастойную Беларусь, няхай сабе нават савецкую, і мо-
вы быць не магло. Ва ўмовах палітычнага генацыду, што пачаўся са
знішчэння розуму нацыі — інтэлігенцыі, перш за ўсё творчай і наву-
ковай, на прэрдні план выступіла праблема захавання нацыі. Калі
да рэвалюцыі Янка Купала нястомна займаўся «стварэннем» нацыі,
калі ў 1918—1920 гадах ён дапамагаў гэтай нацыі атрымаць сваю
незалежную дзяржаву, калі ў 20-я гады ён усаўляў і ўмацоўваў
беларускую дзяржаўнасць у яе канкрэтным, няхай сабе і абмежа-
ваным, савецкім выглядзе, то цяпер паэт убачыў сваю ролю народ-
нага песняра зусім па-іншаму. Гэтаму, у прыватнасці, дапамог
У. Ігнатоўскі, які, як успамінае Іна Рытар («Конадні», 1963, № 7),
у часе адведзін паэта ў шпіталі (неўзабаве пасля спробы яго
самагубства) сказаў:

— Табе трэба жыць, Янка... Трэба жыць. Ты ў нас адзін.

У гэтых словах было не толькі сучашэнне, але і — просьба,
нават наказ. Просьба і наказ чалавека, які адначасова з Купалам
трапіў у той самы нерат (Ігнатоўскага знялі з усіх пасад, выключы-
лі з партыі, цягалі на допыты ў ДПУ) і які ў лютым 1931 года
самастойна пайшоў з жыцця...

Янка Купала ў беларусаў, на шчасце, быў тады не адзін. Жылі
і працавалі яшчэ Якуб Колас, Цішка Гартны, Змітрок Бядуля,
падрасло маладзейшае пакаленне пісьменнікаў. Але з нацыяналь-
ных геніяў, якія б з такой паўнатай і таленавітасцю выяўлялі са-
мую сутнасць нацыі, з'яўляліся яе душой, быў сапраўды адзін Янка
Купала. І ён, як і да рэвалюцыі (помніце: «А беларусы ж нікога не
маюць?»), гэта разумеў. Разумеў, што без яго ўся нацыя асіраеце,
страціць тое, што ніхто замяніць не зможа.

Такім чынам, і ў 30-я гады Янка Купала заставаўся душой
нацыі, хоць, зразумела, не мог быць Прарокам нацыянальнага ад-
раджэння, тым больш — нацыянальнай незалежнасці. Паміж паэ-
там і ўладай быў дасягнуты неафіцыйны кампраміс. Улада больш
не імкнулася знішчыць паэта ні фізічна, ні палітычна, наадварот,
выкарыстоўвала яго імя для пацвярджэння «плённасці ленінска-
сталінскай нацыянальнай палітыкі». З свайго боку, паэт усаўляў
«правадыра», «Сталіна-сейбіта», апяваў тое становішча, што бачыў

навокал сябе (мір, дружбу народаў, калектыўную працу, індустрыялізацыю краіны і г. д.), не закранаў драматычных і трагічных бакоў тагачаснага жыцця (прымусовая калектывізацыя, раскулачванне сялян, рэпрэсіі і інш.). Магчыма, пра рэальнае, трагічнае паэт далёка не ўсё і ведаў, паколькі сталінскія апырычнікі рабілі сваю чорную справу шыта-крыта, дзейнічалі хітра. Так, у сярэдзіне і другой палове 30-х гадоў на Янку Купалу абрынулася цэлая лавіна ўзнагарод, прывілеяў, матэрыяльных даброт, што значна аддаліла яго ад народа, ад рэальных народных клопатаў. Палітыка «бізуна і перніка» прымянялася тады спаўна.

І ўсё ж нават такі, суб'ектыўна і аб'ектыўна аддалены ад людскіх клопатаў, Янка Купала «сваім уласным існаваннем ужо быў чымсьці неад'емным ад духоўнага жыцця народа» (А. Твардоўскі). Ён паказваў і гэтаму народу, і ўсяму свету: нягледзячы на страшэнны палітычны і эканамічны ўціск, беларускі народ існуе! А гэта было асабліва важна ў тыя нялёгкія трыццатыя гады, калі паступова была вынішчана амаль уся свядомая нацыянальная інтэлігенцыя і ў вялікай ступені — сялянства, асноўны захавальнік духоўных каштоўнасцяў нацыі. Дастаткова сказаць, што ў канцы трыццатых гадоў з усіх беларускіх пісьменнікаў, што актыўна выяўлялі сябе ў 20-я — першай палове 30-х гадоў (а гэта некалькі сот чалавек), на волі заставаліся ўсяго чатырнаццаць творцаў...

Дзякуючы Янку Купалу і Якубу Коласу ў 30-х гг. пакрысе ўмацоўвалася і нацыянальная самасвядомасць беларусаў, яны пазбаўляліся «нацыянальнага комплексу», «тутэйшавізму», у іх узнікаў зразумелы нацыянальны гонар за сваіх песняроў (не кожны народ мог пахваліцца такімі паэтамі, жывымі класікамі!). Уратаваная ад «палітычнай» смерці, асноўная частка творчай спадчыны песняра 1905—1930 гадоў актыўна служыла беларусам, стала іх нацыянальным скарбам, духоўным спабыткам. У тыя гады творы Янкі Купалы пачалі перакладацца ва ўсіх рэспубліках СССР, часта прыходзілі да замежнага чытача. Тым самым, апрача ўсяго іншага, замацоўваліся ў свядомасці і савецкіх, і еўрапейскіх народаў паняцці «Беларусь», «беларусы», якія да рэвалюцыі нават на самой беларускай этнічнай тэрыторыі не ўсюды былі пашыраныя.

Адным словам, Янка Купала працягваў актыўна служыць беларускай нацыі, Бацькаўшчыне. Толькі ўжо, як мы бачым, іншым чынам і іншымі сродкамі.

У грозным 1941 годзе народны пясняр стаў на чале духоўнага супраціўлення фашысцкай агрэсіі, якая хацела пазбавіць беларускі народ самага дарагога — Бацькаўшчыны. Янка Купала пісаў палымяныя звароты да насельніцтва акупаваных раёнаў, да партызанаў. Усяляў веру ў перамогу над крыважэрным ворагам, «Гітлерам ашалелым».

У гэты час народны паэт, відавочна, выразна ўбачыў і другога злачынцу беларускага ды іншых савецкіх народаў — «бацьку» Сталіна, па волі якога былі знішчаны мільёны людзей, у тым ліку — тысячы лепшых афіцэраў, военачальнікаў. Менавіта самаедская сталінская палітыка прывяла да хуткага захопу фашыстамі Беларусі, значнай часткі тэрыторыі СССР, да таго, што гітлераўцы апынуліся ля самай Масквы. Але нават не словы — думкі такія ў той час становіліся вядомыя ведамству Беры...

У чэрвені 1942 года пры загадкавых абставінах у маскоўскай гасцініцы «Масква» здзейснілася «самагубства» Янкі Купалы. Аднак фізічная смерць песняра на гэты раз не змагла пацягнуць за сабою і ягоную смерць палітычную. Ніхто ўжо не ў стане быў адабраць ад беларусаў іх Песняра, Прарока нацыянальнага адраджэння, Уладара дум, Ваяка за родны край, народ.

Ніхто не мог (і ніколі не зможа!) пазбавіць беларусаў іх несмяротнае душы.

А таму — жыве Беларусь і жыццём!

Вячаслаў Рагойша

ГЭТА КРЫК, ШТО ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ

Ці завылі ваўкі, ці заенчыў віхор,
Ці запеў салавей, ці загагала гусь,—
Я тут бачу свой край, поле, рэчку і бор,
Сваю матку-зямлю — Беларусь.

Хоць гарыста яна, камяніста яна,
Вераб'ю па калена, што сею, расце,
Дый люблю ж я яе, шкода хаткі, гумна:
О, такіх няма, мусіць, нідзе!

З саламянай страхой мая хатка, гумно;
Непачэсна, што праўда, віднеюць яны,
Дый на іх жа сваёй клаў рукой бярвяно
І зямлю раўнаваў пад звяны!

З саламянай страхой мая хатка, тачок!
Многа чутак наводзяць і дум на душу;
Я у сне бачу іх, помню кожны разок
І у сэрцы, як веру, нашу.

Хатка сведкай была, як пазнаў божы свет;
З хаткі бегаў да школы вучыцца чытаць;
Пры лучыне не раз гаварыў казкі дзед;
У двор з хаткі хадзіў зарабляць.

У тачок збожжа, сена я клаў кожны год;
У ім першы раз Зосі сказаў, што люблю...
У ім з дзеткамі после збіраў умалот
І цяпер пры ім лазню таплю.

А хоць гора зазнаў, знікла доля навек,
Зося парыць зямлю, у свет дзеці пайшлі,—
Тут жа неяк прывык да ўсяго чалавек,
Прырос неяк, як корч да зямлі!..

Тут усякая рэч як гавора з табой:
І крывая бярозка, і столетні дуб,
Снег халоднай зімой, траўка летняй парой,
І асвер, і абцінены зруб...

А бурлівы ручай і зялёненькі сад! —
Хоць, брат, сэрца аддай і душу хоць аддай!..
Сам садочак садзіў гадкоў дваццаць назад,
А цяпер жа вялікі, як гай!

З садам гэтым я зжыўся, як з хаткай сваей; —
Знаю, колькі з яго маю яблык і сліў;
Ночак шмат скаратаў у ім з Зосей даўней,
Шмат чаго у ім я перасніў!

Ой, бывала, як сонейка блісне вясной,—
То ж то рай, далібог! — захліпаецца дух,—
Як на ўсе на лады, на садок увесь той
Засвяргоча рой птушак-пяюх!

Тут кукуе зязюля, ці шмат пражыву;
Там чырыкае шпак, там пье салавей;
Тут крычаць вераб'і і клююць крапіву;
А на ўсё сонца грэе цяплей і цяплей!..

Цяпер глянь, браце, вокам на поле, на луг,
На сівец-сенажаць, на вузкія шнуры,
Дзе свістала каса, барабаніў дзе плуг,
Дзе з зары працаваў да зары.

Тут даўгі-даўгі шнур зелянее з аўсом;
Бліжэй гоні адны, на іх — бульба у шар;
А там далей даўгі шнур віднее з жытцом;
А там голы, як бубен, папар.

Пасяродку аўса галавісты лянок
Зелянее, інакш адбівае сабой;
Там вусаты ячмень, а там далей набок
Ад ячменю — дзірванчык з лазой.

Ды і што гаварыць — дзе я толькі гляджу,
Бачу родненькі край, сваю матку-зямлю;
Тут і людзі... ат... што!.. аб іх пасле скажу...
Долі іх надта ж я не люблю!

А вот як не любіць гэта поле, і бор,
І зялёны садок, і крыклівую гусь!..
А што часам тут страшна заенча віхор,—
Гэта енк, гэта крык, што жыве Беларусь!

1905—1907 гг.

Грай, мая жалејка,
Пей, як салавейка!
Апявай нядолю,
Апявай няволю
І грымі свабодна,
Што жыве край родны!

1905—1907 гг.

А ХТО ТАМ ІДЗЕ?

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У агромністай такой грамадзе?

— Беларусы.

А што яны нясуць на худых плячах,
На руках ў крыві, на нагах у лапцях?

— Сваю крыўду.

А куды ж нясуць гэту крыўду ўсю,
А куды ж нясуць напаказ сваю?

— На свет цэлы.

А хто гэта іх, не адзін мільён,
Крыўду несць наўчыў, разбудзіў іх сон?

— Бяда, гора.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?

— Людзьмі звацца.

1905—1907 гг.

Я НЕ ПАЭТА

Я не паэта, о крый мяне божа!
Не рвуся я к славе гэткай німала,
Хоць песеньку-думку і высную можа,
Завуся я толькі — Янка Купала.

Славу паэтаў разносяць па свеце,
Вянкі ўскладаюць і звоняць пахвалай,
Я ж ціха йграю, хто ж ціхіх прымеце?
Ат! ведама, з вёскі — Янка Купала!

Кожны край мае тых, што апяваюць,
Чым ёсць для народа ўпадак і хвала,
А беларусы нікога ж не маюць,
Няхай жа хоць будзе Янка Купала.

Доляй убогі, ён ціхі, нясмелы,
Бяда, яго маці, узгадвала,
Слёзы пагарды п'е толькі век цэлы,
От, ведама, просты Янка Купала.

Песні пачаў пець той мовай убогай,
Якой пагарджаюць горка, нядбала.
Пэўна і песняў счураюцца многа,
От, ведама, здумаў Янка Купала.

Шчасце так рэдка над светам усходзе;
Ўсё ж досыць бывае меці хоць мала,—

Долю каб бачыў у родным народзе,
А быў бы шчаслівы Янка Купала.

Эт, з часам людзі ўпадаюць на сіле,
Смерць скосе, глядзі — і больш крыжам стала;
Нехта спытае: хто ў гэтай магіле?
А надпіс пакажа: Янка Купала.

1905—1907 гг.

3 ПЕСЕНЬ АБ СВАЁЙ СТАРОНЦЫ

Невясёлая старонка
Наша Беларусь:
Людзі — Янка ды Сымонка,
Птушкі — дрозд ды гусь.

Поле — горы ды каменне,
Потам зліта ўсё,
Сенажаць — адно карэнне,
Сівец ды куп'ё.

Родзе шнур несамавіта,
Колькі б працы ўнёс,—
Ячмень з сажай, з званцом жыта,
З свірэпкай авёс.

Небагатыя і вёскі,
Садоў ў іх не знаць,
Толькі часам дзе бярозкі,
Як тычкі, стаяць.

А па вёсках люд убогі,
Век бяда ў крук гне,
Вечна ў лапцях гное ногі,
Зрэб'е спіну тне.

Цёмны, цёмны народ гэты,
Трудна і сказаць,

Абарваны, неадзеты,
Не ўмее чытаць.

З яго кожны насмяецца,
Назвае дурным...
Бедны люд... так бы, здаецца,
Плакаў разам з ім.

Так няміла, як магілай
Неяк выдае
Беларусь, мая старонка,
Дый люблю ж яе.

Я, калі б з ёй разлучыўся,
Плакаў з усіх сіл...
Эй, бо дзе воўк урадзіўся,
Яму куст той міл!

Дома голаду дазнаю,—
З'ем хлеба, вады...
Горай жыці ў чужым краю,
Болей слёз, нуды.

Там не знойдзеш братніх сэрцаў,
Там кожны чужым,
Будзеш жыць з нудой у спрэчцы
Ды адзін-адным.

Песню родную зацягнеш,
Хто пачуе, хто?
Там любіць свой край прысягнеш
Лепей, як жыццё.

1905—1907 гг.

Я МУЖЫК-БЕЛАРУС...

Я мужык-беларус,—
Пан сахі і касы;
Цёмен сам, белы вус,
Пядзі дзве валасы.

Бацькам голад мне быў,
Гадаваў і карміў,
Бяда маткай была,
Праца сілу дала.

Хоць пагарду цярплю,—
Мушу быць глух і нем;
Хоць свет хлебам кармлю,—
Сам мякіначку ем.

З цяжкай працы маея
Карыстаюць усе,
Толькі мне за яе
Няма дзякуй нідзе.

Глянь, высокенькі бор,
Вокам нельга прабіць;
Загудзеў мой тапор,—
Як блін, поле ляжыць.

Сошку з вышак сцягнуў,
Кабылічку ўшчаміў,
Плечы трохі прыгнуў,—
Лес на пахань зрабіў!

Дый засеяў кусок,
Потым з жонкай пажаў...
Пан пшанічкі тачок —
Люба глянуць — наклаў.

Дык вось, людцы, які
Я мужык-беларус!
Пад ілбом сінякі,
Цёмен сам, белы вус.

Эй, каб цёмен не быў,
Чытаць кніжкі умеў,—
Я б і долю здабыў,
Я б і песенькі пеў!

Я б патрапіў сказаць,
Што і я — чалавек,
Што і мне гараваць
Надаела ўвесь век.

1905—1907 гг.

А ТЫ, БРАЦЕ, СПІ!

Вясна. Сонца узыходзе,
Свеце на зямлі;
Дух збудзіўся у народзе,—
Усталі, пайшлі.

Ёсць і працы, ёсць і поту,—
Спаць няма калі!
Дружна валяць на работу,—
А ты, браце, спі!..

Спі, на слёзы і на гора
Рукою махай;
Хоць зрабіў бы ты з ім мора,
А кажы: няхай!

Няхай тыя уставаюць
Рана да зары,
Што свабодачку кахаюць! —
А ты, браце, спі!..

Недастатак госце ў хаце,
З крыўды дух замёр;
Дзеці, жонка шлюць пракляцце...
Ты ж, як той тапор!

Дрэмле сошка, і адлогам
Шнур ляжыць даўгі,
Ржа касу есць пад парогам...
А ты, браце, спі!

Спі, а можа хто заблудзе
У твой бедны край
І цябе з душой разбудзе,—
Крыкне: «Уставай!»

Ты на гоман той народны
Паходню бяры
І другіх будзі з паходняй!..
А мо лепей... спі?!

1905—1907 гг.

ЛЮБІМОСЬ, МАЕ СУСЕДЗІ!

Любімось, мае суседзі!
Кіньма сваркі, звадкі,
Жыйма, як родныя дзеці
Адной нашай маткі!

Што ты маеш з сваёй звадкі,
З дзікай ненавісці?
Людзі толькі насмяюцца,
І ўсёй той карысці.

Людзі толькі насмяюцца,
Ўрагі скарыстаюць,
Над душой чорт запануе,
Ўнукі цябе злаюць.

А пачнема жыці ў згодзе
Ў пачцівай, харошай,—
Знойдзем долю, знойдзем волю,
На зваротак — грошы.

Ўрагам нашым прыступіцца
Трудна тады будзе,
Ды ў суседзяў ласку маюць
Згодлівыя людзі.

Дык любімася, суседзі!
Кіньма сваркі, звадкі,
Жыйма, як родныя дзеці
Адной нашай маткі!

1905—1907 гг.

ПЕСНЯ АБ ПЕСНЯХ

Туды-сюды, там ды сям
З думкай злётаў ўслужнай,
Во й гатова песня вам!
Пейце толькі дружна.

А жыла ж каб век вяком,
Спішу на паперы,
Бо што спісана пяром,
Не выйме й сякера.

Песні, знайце,— сэрца дар,
Шанаваць іх трэба;
Кепскі з нас той гаспадар,
Што не мае хлеба;

І без песень жа народ
Што ён варт быць можа?
Ён і цёмны, як той скот,
І бяды не зможа.

Газет, кніжак мовай чэй
Найболей друкуюць,
Паважаюць тых людзей,
Любяць і шануюць.

Так і вы ж, людцы мае,
Ўстаньце, ачуняйце,
Аб чым песенька пяе,
Хутка пераймайце.

Пейце, пейце а дружной,
Брацці-беларусы,
Барукайцеся смялей
З няпраўдай, з пакусай.

Блізкі той дзянёк, калі
Шчасна запануем,
Станем самі мы людзьмі
І край адбудуем.

1905—1907 гг.

ВОЛЯ

І люблю ж я, люблю
Гэту волю сваю!
Зямлёй лягу ў зямлю —
Вазьму волю сваю.

Нашто сокалам быць,
Так высока лятаць,—
Толькі б воляю жыць,
Толькі б путаў не знаць.

Эх, каб так раскаваў
Петлі ўсе ў ланцугу,—
Я б усім паказаў,
Як быць вольным магу!

Зямлёй лягу ў зямлю,
Але перш прапяю,
Як я волю люблю,
Гэту волю сваю!

1905—1907 гг.

МОЖНА...

Можна хатку убраць тынкаваннямі з плесні,
Можа віхар нядоляй заенчыць над ей,
Можна печь салаўіныя шумныя песні,
Што шчаслівы ўвесь свет, няма гора ў людзей.

Можна свет упрыгожыць у кроў і пажары,
Можа гром загрымець і паслаць перуны,
Могуць гінуць нявінныя ў бітвах ахвяры,
Можна слабым, нязбройным надзець кайданы.

Але ёсць жа вялікая праўда на свеце,—
Праўда, сілаю роўная сонца агням,—
Цяпер спіць, але ўстане і бляск свой расквеціць,
За сваё паніжэнне адплаціць людзям.

1905—1907 гг.

БЕЛАРУСКАЙ ВЫДАВЕЦКАЙ СУПОЛЦЫ «ЗАГЛЯНЕ СОНЦА І Ў НАША АКОНЦА»

Прывет вам, прывет з найцямнейшай старонкі,
Ад браццяў, ад сёстраў загнаных сваіх,
Шлю радасці поўны, шлю з песняю звонкай:
Вітайце, сяўцы, нам збажынак такіх!
Мяцеліцы нашу айчызну зглушылі;
Найлепшых авечак уносяць звяры;
Жыццё тут заціхшы, як сон у магіле:
Тут цёмна, не знаці ні дня, ні зары.
Тут крыўды няшчасных галосцяць а мшчэнні;
Для духа і цела бракуе тут хлеба.
А мора слёз вечных, гэі, вечных цярпенняў,
Пажараў — сто сонцаў, каб высушыць, трэба!
Хоць сілаў гартоўных не стаць тут не можа:
Іх голад, і холад, і кнут гартаваў;
Но сон іх, ах! крэпкі, хто смелы стрывожа:
Сябе хто б такім усясільным назваў?..
Вы зоркаю яснай над гэткай зямлёю
Усходзіце сцэжкі цямнот асвятляць;
Выходзіце з светлага знання сяўбою,
Вы хочаце ўспёных будзіць, паднімаць,
О, каб жа цяпер вы, яснеючы зоркай,
Мільёнамі сонцаў зардзелі для нас!
І гэтыя сонцы, ды ў нашы аконцы
Унеслі з сабою шчаслівасці час.
Нас восем мільёнаў! — эх! бі нам паклоны,
Чужнік ўсяк, прыліпшы да нашай зямлі!
Нас восем мільёнаў... злічы хто, шалёны!
А гора чаму ж мы й кайдан не змаглі?!

Но досыць нарэкаць, як калісь за прыгону!
Зычэння да вас лепш адно йшчэ ляці:
Каб гэтыя восем і з чымсь мільёнаў
Ўсе ў вашай Суполцы сябрамі былі.
Гэй, дзівы над дзівы, мкне гоман грамлівы!
Глядзіце, ўстае беларускі народ;
Айчызну будзе на борах, на нівах.
Што гэта? — то йдэі, то праўды прыход.

1905—1907 гг.

АЎТАРЦЫ
«СКРЫПКІ БЕЛАРУСКАЙ»

Чутка йграеш, гулка йграеш
Ты на скрыпачцы сваей,
К небу з думкай падлятаеш,
Шчасця зычыш для людзей.

Ўперагонку з салаўямі
Пайсці голас можа твой.
Грай жа, грай жа паміж намі!
Ваюй песняй з цемнатой.

Крэпкі струны тваёй скрыпкі,
Ў тваёй скрыпцы душа ё,
Ў руцэ сільнай смычок ліпкі
Лёгка ходзіць, як пярко.

Павядзеш ты ім, і песня
Льецца — проста б слухаў век:
Неяк шчасна, то балесна
Сябе чуеш, чалавек.

Аб чымсь светлым, аб чымсь новым
Твая скрыпка грае нам;
Грае, грае, а ў ёй мова
Наша чуецца без плям.

Беларуса й яго жонку
Называеш ты людзьмі,
Беларусь, яго старонку,
Славіш песнямі сваймі.

Аж так хочацца, хоць сціха,
Тваёй скрыпцы ўтараваць,—
Піць з таго, што й ты, кяліха,
Аб чым граеш, апяваць.

Гэй, пяснярка, болей, болей
Нам на скрыпцы сваёй грай!
Прывітаем хлебам-соляй,
Дзякуй скажа родны край.

Бедна нашая старонка,
Яе ж люд бядней яе:
Не апеты песняй звонкай,
І цяпер хто ж апяе?

Хто? — як кінеш так прыгожа
Для сваіх ты йграць людзей.
...Эй! іграй жа той, хто можа:
Плакаць будзе весялей.

1905—1907 гг.

АДПОВЕДЗЬ

Вы, паны, мяне з песняй к сабе прызываеце,—
Майго людз апець справядлівую справу;
Рай, ніколі няснёны, вы мне адкрываеце:
Знайду, кажаце, ў гэтым і долю, і славу...

Шумна вецер пье песню дзікую, жвавую
Над зямлёй, злітай потам людскім і крывёю;
Не ганюся, паночкі, ой не, я за славаю:
Чую — доля не ўзыхдзе мне светлай зарою.

Чую я, чуе сэрца маё жаласлівае,
Душа ные, а бодем здымаюцца грудзі;
Як радзіўся, ішло ўсё са мной нешчаслівае,—
Не пацешылі ў смутку і добрыя людзі.

Мяне маці мая не пацешыла родная:
Над калыскай пяяла аб цяжкай нядолі;
Яе песням зіма ўтуравала нягодная,
Віхар гэтыя песні разносіў па полі.

Як падрос, дужы стаў, пазнаў свет, не пацешыла
Мяне моладасць, поўная зводных надзеяў;
Холад, голад, бяду на маіх плячах вешала,
Ласк за гора сваё з ёй не бачыў нідзе я.

Не было для мяне на куце месца вольнага,
На маю беднату паглядала з насмешкай,
У парозе было маё месца, бяздольнага,
За парогам калючкамі слалася сцежка.

Не пясцілі мяне ручкі дзевачак белыя,
Не шаптала мне слоўцаў сардэчных каханне;
Як пустэльнік, забыты людзьмі, я дні цэлыя
Жыву так і маркочуся з рання да рання.

Як цыган той, па свеце век цэлы бадзяюся
Без прытоння, без родненькай, цёпленькай хаткі;
Над чужой працай з сіл маладых выбіваюся,
Светлай веры у будучнасць нікнуць астаткі.

Так, паночкі, у будучу славу не верыцца,
І пустых абяцанак мне слухаць няміла;
А што ў сэрцы маім і душы цяпер дзеецца,
Буду печь, громка печь, пакуль возьме магіла.

Буду печь не за славу, праз вас абяцаную;
Буду печь, бо люблю свайго краю паляны.
Буду печь, бо люблю сваю песню загнаную;
Буду печь, бо мне дар гэты доляй пасланы.

1905—1907 гг.

ДЗЕ Б І ПРАЎДА ЖЫЛА...

Дзе б і праўда жыла, дзе б і доля цвіла,
Не стагналі б дзе людзі над горам-бядой,
Слёзаў дзе б не цякло, кроў бы дзе не плыла,—
Паляцеў бы туды, паляцеў бы з душой.

І запеў бы там песню, эй, думу сваю,
Нібы той салавейка у цёмным бары,
Каб той свет мяне чуў, як шчасліва пяю,
Слёз не лью, як цяпер, ад зары да зары.

Дый не мне сніці, пець аб шчаслівых краёх:
Кругом бачу і слёзы, і кроў, і бяду;
Неспакойнай душой надарыў мяне бог,
І з такой у магілу напэўна сыйду.

Пакуль волі не ўбачу над роднай зямлёй,
Ці ж бы радасцяй песні азвацца маглі?
І пакуль буду бачыць, як плача брат мой,
Мне праўдзівага шчасця не знаць на зямлі.

Шуміць вецер, лісты абівае з бяроз,
Абламляе галлё, не цярпіць, а гудзіць.
Хто смяецца са слёз — сам прычынай тых слёз,
Хто не ўмее будзіць — сам зато крэпка спіць.

Прэч з дарогі, мужык, абарванец ліхі!
Што? паноў не пазнаў са двара ты сваіх?
Ну, хамула, на бок! а што? выйшаў сухі?!
Чорт ляціць і крычыць і быдляча ўсё, усіх.

1905—1907 гг.

Я відзеў душы сільныя,
Якім віхры ўсміхаліся
І пелі песні дзіўныя,
Каб выйшлі і змагаліся;

Змагаліся з няпраўдаю,
Змагаліся з кайданамі,
З кайданамі пякельнымі,
З людскіх касцей каванымі.

І выйшлі людзі сільныя
На бітву на крывавую,
Дый смерцяю акрыліся,
Хоць несмяротнай славаю.

І толькі плакаць хочацца
Над гэтымі ахвярамі,
Над гэтым краем змучаным,
Над гэтымі цяжарамі.

І толькі плакаць хочацца,
Прад цэлым светам жаліцца,
Што так зямелька родная
З ног ад нядолі валіцца!

1905—1907 гг.

Хоць ты, сэрца, лопні, трэсні,
Хоць ты выгані, пан, з хаты,—
Буду пець я свае песні
Ці то ў будні, ці то ў святы!

Думкі, оды пець я буду,
Каб усякі весяліўся,
Каб для гэтага тут люду
Свет інакшы адчыніўся!

Каб на полі ці на лузе,
Ці працуючы ля дому,
Ці у лесе, ці пры плузе
Пеў ён песні па-сваёму!

Каб ніколі не чураўся
Сваёй родненькае мовы,
У якой узгадаваўся,
Хоць забыўся дзеля новай.

Дык пець буду табе, людзе,
Каб працёр свае ты вочы!—
А шмат лепей табе будзе,
Як адрозніш дзень ад ночы.

Бо ты ж надта цёмны, браце,
Як тытун у табакерцы,—
Хоць не воўк — жывеш у хаце,
Хоць ты маеш душу, сэрца.

О, я знаю: сэрца маеш
Бо па свінцы нават плачаш,—
А што мовай пагарджаеш,
Дык ты гэтага не бачыш.

Гэй, прасніся, беларусе!
Усе людцы паўставалі.
Гэй, прасніся, беларусе!
Усе праўдачку пазналі.

1905—1907 гг.

ПЕСНЯ ВОЛЬНАГА ЧАЛАВЕКА

Дарэмна свістамі нагаек
Застрашыць хочуць тыраны,
Нагнаўшы чорных соцень шаек,
Акулі рукі ў кайданы,—
 Душой я вольны чалавек,
 І гэткім буду цэлы век!

Не страшны мне Сібір, астрогі,
Меч катні над шыяй маей,
Хоць і скуюць мне рукі й ногі,
Хоць зрэнкі выдзеруць з вачэй,—
 Душой я вольны чалавек,
 І гэткім буду цэлы век!

Нам есці хочацца тым болей,
Чым горай голад прыгняце,
Тым рвёмся больш мы і да волі,
Чым меней к нам яе ідзе.
 Душой я вольны чалавек,
 І гэткім буду цэлы век!

Дарэмна гіканне нясецца
Дэспотаў подлых над зямлёй,
Што воля ў путы акуецца,
Згняецца сілаю, пятлёй.
 Душой я вольны чалавек,
 І гэткім буду цэлы век!

Ці ж людзі сонца згасіць могуць,
Згасіць, як свечку, яснасьць дня?
І волі ж дэспаты не змогуць,
Бо воля сонейку раўня.
Душой я вольны чалавек,
І гэткім буду цэлы век!

1905—1907 гг.

**ХАЙ ЖА ВАМ
ТАК НЕ ЗДАЕЦЦА...**

Хай жа вам так не здаецца,
Што бяда ўжо і зацісне.
Знайце, ліха ператрэцца
І маланкай доля блісне.

Праўда, поўны сумаў весці
Буйны вецер нам прыносіць,
Што як з гора, як з балесці,
Каля нашых хат галосіць —

І галосіць, і заводзе,
Плача, як па дзетках маці,
Аж бы крыкнуў: годзе, годзе!
Годзе сэрца жалем рваці!

Але ўсё ж хай не здаецца,
Што бяда ўжо і зацісне,—
Наша ліха ператрэцца,
І маланкай доля блісне.

1906 г.

ЗАШУМЕЎ ЛЕС РАЗГУКАНЫ

.
Зашумеў лес разгуканы,
Нівы задрыжалі,
Задрыжалі і тыраны,
Што бяду стваралі.

Зашумелі, загрымелі
Магутныя песні:
«Доўга, доўга мы цярпелі,—
Доля, воля, ўскрэсні!»

І глядзіце, што за дзіва!
Наракаць не трэба —
Буйна ўзойдзе наша ніва,
Будзе волі, хлеба.

Дзе ляжалі дзірванамі
Панскія абшары,
Дзе казённымя вякамі
Пусцелі гушчары,

Дзе была адна пустыня —
Елкі ды бярозкі,—
Поле будзе, пушча згіне,
Стануць хаты, вёскі.

Загарыцца сонца смагай,
Дух людю і сіла,

Доля, воля ясным сцягам,
Зоркай ўздыдзе мілай.

.

Верце песні — скоро, скоро
Гэты дзень настане,—
Ўжо ўздывае людаў мора
Праўды панаванне.

Паўставаць будуць тыраны,
Але мы не зляжам,
Крывёй збрызгаем паляны,
А свайго дакажам.

Наша гора, нашы слёзы,
Кроў і пот крываваы
Стануць ў спёкі і марозы
За нашыя правы.

З грудзей нашых панясецца
Вір песень грывучых
І ў адзін голас зліецца,
У адзін магучы.

«Смерць таму, хто хлеб астатні
Бедным выдзірае!
Смерць таму, хто на люд братні
Кайданы ўздзявае!»

1906 г.

З ПЕСЕНЬ А БІТВАХ

Іграюць сурмы баявыя,
Віхор разносе іхні звон,—
І песні дзіўныя такія
Ад іх лятуць да ўсіх старон.

Аб славе цуднай граюць сурмы,
Аб шчасці людз усяго;
Завуць змагаць няволі штурмы,
Завуць... ой, многа да чаго!..

Дый дарма звоняць сурмы гулка,
Народ абманены прыціх,—
Той спіць, той ходзе без прытулка,
А жаль і распач ува ўсіх.

Мучыцель толькі рад, снуецца,
Як шакал дзікі на трупах,—
З ахвяр сваіх ваўком смяецца,
З ахвяр, што мруць у ланцугах.

І відзець страшна ў путах сілу,
Людскі ўвесь з жалю енк і плач,
Аж хоць кладзіся у магілу
І свету гэтага не бач.

І ходзіш так, як пагарэлы,
І хочаш людзям скаргі слаць,

Азвацца крыкам на свет цэлы:
Дзе праўды, волі дзе шукаць?!

А сурмы граюць баявыя,
Віхор разносе іхні звон,—
І песні дзіўныя такія
Ад іх лятуць да ўсіх старон.

1906 г.

МАЯ МАЛІТВА

Я буду маліцца і сэрцам, і думамі,
Распетаю буду маліцца душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумами
Ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй.

Я буду маліцца да яснага сонейка,
Няшчасных зімой саграваць сірацін,
Прыветна па збожных гуляючы гонейках,
Часцей заглядаці да цёмных хацін.

Я буду маліцца да хмараў з грымотамі,
Што дзіка над намі гуляюць не раз,
Каб жаль над гаротнымі мелі бяднотамі,
Градоў, перуноў не ссылалі падчас.

Я буду маліцца да зорак і жаліцца,
Што гасяць сябе надта часта яны,
Бо чуў, як якая з неба з іх зваліцца,
З жыцця хтось сыходзе на вечныя сны.

Я буду маліцца да нівы ўсёй сілаю,
Каб лепшаю ўродай плаціла за труд,
Збагаціла сельскую хату пахілую,
Надзеі збытымі ўбачыў наш люд.

Я буду маліцца і сэрцам, і думамі,
Распетаю буду маліцца душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумами
Не вылі над роднай зямлёй, нада мной.

1906 г.

Пакіньма напушта на лёс свой наракаць,
Скрозь слёзы скаргі сеяць па зямлі,—
Нам трэба жыць і долю папраўляць,
Каб нас патомкі з часам не клялі.

Блудныя сцежкі цёмнага жыцця
Навукі сонцам мусім рассвятліць,
Каб мы і наша ў прышласці дзіця,
Не блудзячы, маглі свой век дажыць.

Штандар свабоды хай вядзе усіх
У свет на бітву з цемрай і са злом,
А гікі грозьб мучыцеляў глухіх
Глушыма вольнай песні перуном.

Навукай, воляй зможам стогн бяды,
Засеем долю на роднай зямлі,
І заживём шчасліва мы тады,
Як прадзедаў век нашы не жылі.

1906 г.

ТАМ

Там кроў ліецца, там за волю
Барцы на вісельні ідуць,
А вы, вы мучаны найболей,
Спіце, хоць вас даўно там ждучь.

Скажыце мне, а за каго яны
Пайшлі на смерць, пайшлі вайной?
Хто ёсць на свеце так дастойны,
Што трэ ахвяры аж такой?

Га, з вас ніхто таго й не знае,
Што йдуць за тых на бітваў жар,
Хто труд свой потам аблівае,
Над кім стаіць з нагайкай цар.

Што йдуць за тых на катні здзек,
Хто сваёй працай горкай, цяжкай
Свет корміць,— сам галодны век,
Адзеты лапцямі, сярмяжкай.

Што йдуць, каб бедным і галодным
Дзянькі сыцейшы зацвілі,
Зрабіць нявольніка свабодным,
Даць беззямельнаму зямлі.

Дык вось, на смерць ісці іх змусіў
Найнешчасліўшы чалавек.
А вы, адродкі Белай Русі,
Спіце, як быццам кат засек!

До спаць! Паўстаньце грамадою
І йдзіце ім там памагаць,
Паўстаньце крэпасцю такою,
Каб вораг вас не мог зламаць.

Паўстаньце, покуль цар звыродны
Крыві ўсяёй не высаў з вас!
Паўстаньце! Край ваш стогне родны,
Заве збаўляць, як зваў не раз.

Паўстаньце, гляньце, божа мілы,
Свабода, сонца вас заве!
Крыху адвагі й дружнай сілы,
А шчасце вечна зацвіце.

Зганіце сон, аслепны сон,
Збудзіце дух прыбіты свой,
І ўдарце ў згоды гучны звон,
І сабярыцесь грамадой!

І йдзіце, йдзіце вы туды,
Дзе ўжо даўно кроў льюць за вас,
Нясіце веліч слёз, бяды,
Нясіце крыўды напаказ!

Хай кроў пальца дзень, другі
Варожым трупам на падсціл,
Хай у няволі ланцугі
Спадуць ад грому ваших сіл!

1906 г.

РОДНЫЯ ПЕСНІ

Гэй, родныя песні! Вы ў суме і ў горы,
Ці ночка пануе, ці сівер дзьме зімны,—
Для роднай зямелькі вы — светлыя зоры,
Для роднага краю вы — райскія гімны!

У вас адаб'ецца нядоля і доля,
Ўздыханні, што ходзяць з сахою, з сякерай,
І холад, і голад, няволя і воля,
І ў будучнасць ясну надзея і вера.

На свеце на белым і праўдай і чэсцяй
Гандлююць, збываюць за фальш і няславу;
Вы ж, песні, і светам маглі бы затрэсці,
Паклікаць к змаганню за добрую справу.

На рукі людскія наложачь аковы.
Край стопчуць, заграбяць чужыя народы,—
У песнях жа родны край, родныя словы
Жылі і живуць, і жыць будуць заўсёды.

Гэй, песні, гэй, звон Беларусі загнанай!
Зайграйце пацехаі на родным загоне,
Што ўжо няма болей няволі, кайданаў
І людзі не стогнуць, як стогнуць сягоння!

1906 г.

НАД СВАЁЙ АЙЧЫЗНАЙ

Божа! Гэткі свет тут
Моц стварыла твая!
Дзе ж мой дом, дзе мой люд?
Дзе Айчызна мая?

Дзе той час, у яком
Тут кіпела жыццё?
Свой народ быў кругом
І любіў сваё ўсё!

Сваю песню ў лад свой
Не стыдаўся запець,
І сярмяжкі сівой
Не стыдаўся надзець!

Весяліўся народ,
Аж грымела сяло!
Ва ўсіх светлы паглед,
Ва ўсіх шчасце цвіло.

А цяпер, а цяпер
Не відаць ясных зор,
Хоць сабе сам не вер,—
Знікла ўсё, як віхор!

Знікла ўсё, як імгла,
Няма славы таей;
Злая доля змагла
І мой край, і людзей!

Адны ў шар курганы —
Сведкі бітваў — стаяць;
Косці к ім груганы
Прылятаюць збіраць.

Прашмыгаюць вужы,
Канюх моліцца «піць»,
Воўк прабег па мяжы,
Далей спіць усё, спіць!

1906 г.

ПОЙДЗЕМ...

Пойдзем, сушачы вечных крыві й слёз разводдзе,
К лепшай долі з вялікай надзеяй,
Пойдзем, пойдзем туды, адкуль сонца ўзыходзе,
Адкуль вецер прыветлівы вее.

Пойдзем, кінуўшы скаргі, а дружна і смела,
Вайну ворагам выдадзім дужым,—
Пойдзем, пойдзем усе на вялікае дзела,
Досыць гніць у сне марным, ланцужным.

Пойдзем шчасце сабе будаваць небылое,
Пакуль крэпкі і воля, і сілы,—
Пойдзем, пойдзем крышыць ўсё абманнае, злое,
Будзіць праўду паўстаці з магілы.

Пойдзем, ўзяўшы за сцяг свой і роўнасць, і згоду,
Жыцця лепшага покуль не знойдзем,
Пойдзем, пойдзем сабе здабываці свабоду,
Як адзін, як адзін дружна пойдзем!

1906 г.

ВЫ КАЖАЦЕ...

Вы кажаце: надта пяю я нявесела,
Пацехаў ніякіх не бачу ў людзей...
Пакіньце смяяцца! Вас праўда не ўсцешыла,
Няпраўды ж не знаю ў душы я сваей.

Як пеў я дагэтуль, так пець не сцураюся,
Жальбою маркоцячы песню сваю;
Я ў долю народа свайго узіраюся
І толькі аб гэтым для вас тут пяю.

Няхай свет пазнае ўсе песні бяздоўніка,
Хай вораг-мучыцель дрыжыць з праўды слоў,
Быць вольным хай родзяцца думкі ў нявольніка,
Хай быць чалавекам захоча брат мой.

1906 г.

ШТО ТЫ СПІШ?..

Што ты спіш, што ты спіш,
Беларускі мужык?
Глянь! Усталі усе,
Як свет божы вялік!

Толькі ты, брат, адзін,
Як забіты, ляжыш
І на долю сваю
Не ўстаеш, не глядзіш.

Няўжо мала яшчэ
Катавалі цябе?
Няўжо мала яшчэ
Слёз і гора табе?

А паследненькі грош
З цябе лупіць казна,
Хоць у хаце дзяцям
Хлеба, солі няма.

Хоць заклаў ты кажух,
Абы чынш заплаціць,
Хоць у лапцях ты з лык
Мусіш вечна хадзіць...

Хоць кароўку сваю
За падаткі прадаў,
Хоць апошні ўмалот
Магазыннік забраў.

Ты аstatні свой дух
І свае жылы рвеш,
Як калоду пудоў
Са сто ў места вязеш.

А у печцы тваёй,
Хоць мароз, хоць зіма,
Агонь тры дні не быў,
Дроў паленца няма!

А к вяселлю рубель
Часам трэба калі,
Дык хоць з торбай ідзі,
Каб капейку далі!

А не грошы ж твае
Там у банку ляжаць?
Не за грошы ж твае
Цар ідзе ваяваць?

Не за грошы ж твае
Цэркаў гэта стаіць?
Не за грошы ж твае
Яна срэбрам блішчыць?

Не за грошы ж твае
Цар палац свой зрабіў?
Не за грошы ж твае
Ён чыноў насадзіў?

Не за грошы ж твае
Караблі на вадзе?
Не за грошы ж твае
І чыгунка ідзе?

Не твой сын на вайне
Без галоўкі ляжыць?
Не сіротка твая
Пад варотмі стаіць?

Дык прасніся ужо,
Беларускі мужык!
Глянь! Усе устаюць,
Як свет божы вялік!

Глянь! Усходзіць ужо
Зорка праўды святой
І няволю-бяду
Сваёй зніме рукой!

Толькі ты мусіш, брат,
Уставаць, памагаць
І за долю сваю
Ваяваць, ваяваць!

Калі стрэльбу ў цябе
Адабралі тваю,
Ты з застрэшку вазьмі
Касу востру сваю?

І ідзі, і крычы
Прагавітым людзям,
Няхай хлеба даюць
Табе, жонцы, дзяцям!

Няхай знімуць з цябе
Чынш, падаткі, налог,
Бо бясплатна для нас
Даў зямлю гэту бог!

Што табе трудна жыць,
Дзецям хлеба няма,
Што не топлена печ,
Хоць мароз, хоць зіма!

І ідзі, і крычы,
Што пот вочы заліў,
І ідзі, і крычы,
Што з табой цар зрабіў!

Няхай бача ўвесць свет
Цяжку долю тваю,
Няхай бача ўвесць свет
Злое гора тваё!

Дык прасніся хутчэй,
Беларускі мужык!
Глянь! Усталі усе,
Як свет божы вялік!

1906 г.

УСЕ РАЗАМ

Гэй жа, брацці, ўсе мы разам
Песню запяём
Дружна, смела, на свет цэлы
Аб жыцці сваём!

Аб тых хмарах, што так ходзяць
Над нашай зямлёй,
Аб той хатцы, што дзюравай
Свеціцца страхой.

Аб той зорцы, што так часта
Ажыўляла нас
І душу надзеяй светлай
Вабіла не раз.

Вабам шчасця і дастатку
Падклікала ўсяк,
Аж ізноў тачыць стаў сэрца
Нядолі чарвяк.

*

Гэй жа, брацці, ўсе мы разам
Песню запяём
Дружна, смела, на свет цэлы
Аб жыцці сваём!

Аб той славе небывалай
Нашае зямлі,
Дзе мы долю пахавалі,
Скуль бяду ўзялі;

Аб той працы неаплатнай,
Крыўдзячай не раз,
Што так потам, мазалямі
Пацяшае нас.

Як нядолю сваю бачыць,—
Не магчы ж змагаць,—
Думы, сілы маладыя
Дарма марнаваць.

*

Гэй жа, брацці, ўсе мы разам
Песню запяём
Дружна, смела, на свет цэлы
Аб жыцці сваём!

Хай імчыцца наша песня
Птушкай па-над гай,
Дзе бяжыць бурлівы Нёман,
Дзе наш родны край!

Хлопец стройны коні пое
Тамака ў браду,
А прыгожая дзяўчына
Чэрпае ваду.

І адно так на другое
Міленька глядзяць,

Аж іх вочкі, быццам зоркі,
Ясна мігацяць.

*

Гэй жа, брацці, ўсе мы разам
Песню запяём
Дружна, смела, на свет цэлы
Аб жыцці сваём!

Даляціць мо наша песня
Да забытых сёл,
Дзе яе сусед пакліча,
Павядзе за стол.

Хлебам, соллю прывітае,
Чарку паднясе...
Будзе песня красавацца.
Як жытцо ў красе.

Нам тады ўсім будзе слава,
Не было якой...
Дык запейма, хай імчыцца
Нашых песень рой!

1906 г.

«НАШАЙ ДОЛІ»

(Першай беларускай газеце)

Гэй! ўсе разам без патолі,
Беларусы-дзеці!
Пашлём дзякуй «Нашай долі»,
Родненькай газеце.
Нам яе, радзімай, далей
Не будзе ўжо браку;
Шмат гадкоў шчыра чакалі,
А цяпер — ой, дзякуй!
Дзякуй тым, што нашу мову
Родную ўскрашае,
Хто цямноты ў родным слову
Нашы распрашае.
Дзякуй! і хай «Наша доля»
Часцей к нам прыходзе,
А з ёй праўда і з ёй воля
Зажыве ў народзе.
Праўда, шмат расце бадыляў
Нам на сцежцы нашай,
А магіла пры магіле
Дзікай пусткай страша.
Але «Доля» хай адважна
Ляціць к нам, загнаным,
К грамадзе нашай сярмяжнай,
К горам гартаваным.
Ўрагоў нашых рык шакалі
Не страшан і ўгрозы,

Бо, бо нас узгадавалі
Кнут, кроў, пот і слёзы.
Прыкупіўшы солі, хлеба,
Прывітайма «Долю»,
Як анёла бога з неба,
Як святую волю!

1906 г.

ПЕРАД БУРАЙ

Што бачу? — ўсё ціха, ўсё спіць пад няславай...
Ці ж праўда? — няўжо гэта вораг асіліў?
Няўжо ўсе байцы за народную справу
Тыранамі зможаны, леглі ў магіле?

Няўжо ўвесь народ упаў гэтак нікчэмна
І даўся без голасу дэспату ў рукі?
Няўжо дух свабоды, дух сілы мяцежнай
Замёр і не ўскрэсіш ніякай прынукай?

Ці ж мала няшчасцяў, ці ж мала слёз,
Ці ж мала кайданаў, мучэнняў не ў меру?
О не! Штосьці сэрца іначай гавора,—
Я гэтакі цішы не веру, не веру!

Так толькі бывае прад летняю бурай —
І птушка замрэ, й пагляд сонца нясмелы,
На небе ж збіраюцца хмура за хмурай,
І гром заграхоча, і дрогне свет цэлы!

1907 г.

УСТАНЬ

Устань!
Ўсе, глянь,
Пайшлі...
І вот —
Свабод!
Зямлі!
А ты —
Святы —
Закіс,—
Звёў хлеб,
Аслеп,
Азыс.
Эх, бой,
Як стой,
(Зазлуй),
Злаўчы,
Крычы,
Ваюй!
Ці так
Бядак
Прапаў,
А мо
Ты б што
Дастаў?!

1907 г.

РАЗЛАД

Куды ні глянеш — людзі, людзі,
Куды ні глянеш — шэльмы, шэльмы,
Куды ні глянеш — б'юцца ў грудзі,
Што значыць: правільныя вельмі.

Адзін накраў — багацце ўмножыў,
Другі згалеў, галей сабакі...
Бяду нажыці ўсякі можа,
Бяды пазбыціся — не ўсякі.

Аслу з напоўненай машною
Леў акаваны лапы ліжа...
Рака затоўчана крывёю,
Ўдава заводзіць каля крыжа.

Дабро і зло — ў аднолькавай мерцы;
Свіння святыя думы блоце,
Вужакі сыкаюць на сэрцы,
Душа валяецца ў балоце.

Крутым хвостом на ўсе староны,
Як сучка, доля меле, дзеле:
Адным спраўляе пахароны,
Другіх склікае на вяселле.

Няпраўда праўду акялзала
І едзе людскасці на спіне,

А чалавек — ком гною, сала —
Быдлём, сляпнём жыве і гіне.

Адзін чорт весел, зубы скаліць,
Загаціў пекла да варотаў;
Рад шэльма: польку з ведзьмай валіць...
Такі разлад — яго работа!

1907 г.

НЕ ЧАКАЙ...

Не чакай пацехі скорай,
Думкам дай заснуць,
Што паспагадае гору
Твайму хто-нібудзь.

Не чакай ты ласкі братняй,
Што можа калі
Дабравольна і бясплатна
Дастанеш зямлі.

Не чакай, што ржа з гадамі
Паесць ланцугі,
Што мінуцца сабой самі
Нагайкі, штыхі.

Не чакай... Знай, да магілы
Жывеш з сілы рук,—
Павер сіле, толькі сілай
Збудзешся ўсіх мук!

Рухне ўсё, што з веку сходзе,
Ляжа к шчасцю след;
Так з зімы вясны разводдзе
Аднаўляе свет.

1907 г.

ВУЧЫСЯ...

Вучыся, нябожа, вучэнне паможа
Змагацца з нядоляй, з няволяй...
Што мучыць сягоння, што думкі трывожа,—
Збяжыць і не прыйдзе ніколі.

Жаль згіне, як мара; не будзеш няздарай,
Нідзе і ні ў чым не заблудзіш;
Ты праўду ў няпраўдзе, як сонца між хмараў,
Спазнаеш, раз цёмен не будзеш.

Такая прынука, як труд і навука,
Ці ж можа нам сіл не дадаці?
З такімі сябрамі, знай, будзе не штука
І гора сваё зваяваці.

Паўнейшай адрынка, сыцейшай скацінка,
Ой, будзе — а толькі вазьміся!..
І знойдзецца ў працы аддыхі часінка,
І ў крыўду ўрагом не дасіся.

Крыўдзіцеляў зможаш, след вечны праложыш
І к долі, і к волі, і к славе...
Адно ты прачніся, вучыся, як можаш,
Ці дома, ці на школьнай лаве.

Ўсе людзі значэнне пазналі вучэння,
Адзін толькі ты ані дбаеш!
Цямней, беларусе, ад ночкі асенняй,
І шчасце ж такое ты маеш...

1907 г.

З ПЕСЕНЬ АБ НЯВОЛІ

То не свісты зімовай мяцеліцы
Над зямлёю шумяць і гудуць,—
Гэта дзікім мучыцелем сеецца
Сяўба — ў путы працоўных закуць.

То не рой груганоў падымаецца,
Дзе зваёваных трупы ляжаць,—
Гэта гурты казакаў злятаюцца
Закаваны народ катаваць.

То не рэчак паводкі бурлівыя
Затапляюць зямельку вадой,—
Гэта, ў бойцы мручы, нешчаслівыя
Залілі свет нявіннай крывёй.

Дый над гэтай крывёю магільныя
Распляваюцца енкі сірот,
Плачуць цяжанька людзі бяссільныя,
Плача змучаны ўвесь мой народ.

А мучыцеляў смех над скаванымі
Разлягаецца страшным выццём...
Завываюць ваўкі над курганамі,
Свет заліты крывавым агнём.

1907 г.

ХТО ТЫ ГЭТКІ?

Хто ты гэткі?
— Свой, тутэйшы.
Чаго хочаш?
— Долі лепшай.
Якой долі?
— Хлеба, солі.
А што болей?
— Зямлі, волі.
Дзе радзіўся?
— Ёў сваёй вёсцы.
Дзе хрысціўся?
— Пры дарожцы.
Чым асвенчан?
— Кроўю, потам.
Чым быць хочаш?
— Не быць скотам...

1908 г.

ВОРАГАМ БЕЛАРУШЧЫНЫ

Чаго вам хочацца, панове?
Які вас выклікаў прымус
Забіць трывогу аб той мове,
Якой азваўся беларус?

Чаму вам дзіка яго мова?
Паверце, вашай ён не ўкраў,
Сваё ён толькі ўспомніў слова,
З якім радзіўся, падростаў.

Цяпер і вы загаварылі,
З апекай выйшлі, як з зямлі;
А што ж дагэтуль вы рабілі?
А дзе ж дагэтуль вы былі?

Ваш брат і цёмны, і галодны;
Хацінка свой зжывае век;
І век не знаў ён дум свабодных,
І крыўдзіў свой брат — чалавек.

Вам страшна нашай слёзнай песні
І жалбы страшна вам глухой?
Вам жудка сонца напрудвесні?
Мілей вам холад з цемнотой?

А што ж вам беларус такога
Пасмеў зрабіць, пасмеў сказаць?

Эх, трэба ўчыць яшчэ вас многа,
Як свайго брата шанаваць!

Эх, кіньце крыўдамі карміцца,—
Кожны народ сам сабе пан;
І беларус можа змясціцца
Ў сям'і нялічанай славян?

Напасцю, лаянкай напраснай
Грудзей не варта мазаліць!
Не пагасіць вам праўды яснай:
Жыў беларус і будзе жыць!

Не столькі «хамскія» натуры
На карках вынеслі сваіх!
І свіст даносчыкаў пануры,
Паверце, не запудзіць іх!

К свабодзе, роўнасці і знанню
Мы працярэбім сабе след!
І будзе ўнукаў панаванне
Там, дзе сягоння плача дзед!

1907 г.

БЕЛАРУШЧЫНА

Сотні лет, непрыяцелем-братам прыбітая,
Зарастаючы зеллем чужым, як лазой сенажаць,
Ты ляжала, няпамяці пылам пакрытая,
А народ твой быў змушан маўчаць і табой
пагарджаць.

І круцілі цябе, як каму падабалася,
Кожны строіў, наводзіў цябе на свой строй,
на свой лад;
Адно часам жальба, як кляцьба, разлягалася
Ды нячутай ляцела, ўміраючы, ў грудзі назад.

Спаў народ, і ты спала, і ворагі верылі,
Што ніхто не разбудзіць цябе, што заснула навек.
І дзялілі цябе, ўсімі мерамі мерылі,
Што памерла ўжо ты,—
не адзін так казаў чалавек.

Час ішоў. К жыццю новаму клікі пачуліся;
Ўсе народы паўсталі на бітву за права сваё.
Ты — як спала —
ўскрасла, твае дзеці прачнуліся,
Твой народ, ты сама ўсталі новае строіць жыццё.

І цяпер хоць прыблудаў даносы ў ход пушчаны,
Хоць пад права тваё падрываецца шмат хто,
як крот,—

Як жыла і жывеш, будзеш жыць, Беларушчына:
Зразумеў і успомніў цябе твой мільённы народ.

Сціхнуць віхры, заціхне пара непагодная,
Сілы грозныя ўстануць, акрэпнуць к другому жыццю;
Панясуцца, як звон, песні вольныя, родныя,
Апяваючы долю, нядолю народа, тваю.

1908 г.

МАТЦЫ

Ты гадуй сынка, матуля,
У пялёнкі спавівай,
Калышы, пей люлі-люлі,
Пей паціху баю-бай!

Над калыскай з бегам ночак
Песні роднай не жалей,
Каб, як вырасце сыночак,
Верным вечно ён быў ей.

Як навучыцца хадзіці,
Маткі мову разумець,
Ты вучы яго любіці
Усё сваё ў пашане мець.

Бай яму даўнейшы казкі,
Ад бацькоў сваёй зямлі,
Як жылі без чужой ласкі,
Як слугамі не былі.

Як на веча сход зывалі
І тварылі свой закон,
Як жылі ды панавалі,
Покі ўпалі у палон.

Як жа ў розум убярэцца
Твой сыноч, як мак у цвет,
Дужым стане, што, здаецца,
Павярнуў бы цэлы свет,—

Выпраўляй яго у людзі,
На дарогу блаславі,
Разам з крыжам дай на грудзі
Роднай вузельчык зямлі:

Каб не даўся ў крыўду здзекам,
Не забыў сваіх старон,
Каб вярнуўся чалавекам
К роднай бацькаўшчыне ён
Ды ўзяўся шчыра, міла
Сеяць шчасце, гнаць бяду:
Стаў адважна словам, сілай
За свой край і грамаду.
Гэта ўсё ўпаі дзіцяці
З малаком сваіх грудзей.
Бо іначай пойдзеш, маці,
Жабраваць хлеб у людзей.

1908 г.

АРАТАМУ

Ну, годзе ўжо спаці! глянь: светла ўжо ў хаце,
Вясна заглядае ў акно;
Ўжо птушка свяргоча, ўжо лісцік шапоча,
Цябе шнур чакае даўно.

Хай сошка крывая, кабылка худая
І ты сам, крывы і худы,
Пацягнуцца ў поле, на тое прыволле,
На тых прадзедаў сляды.

Ты — пан, ты — багаты, ты — сіла, араты!
Ты ў крыўду не даўся б другім.
Знай, шмат каму трэба з тваёй працы хлеба,
Дый сам ты галодзен зусім...

Дык выпрамяся ж трошку, дый жыва за сошку,
Ды ў поле — к вялікай арбе!
Бач, можа і долю ў няўродлівым полі
Ты выраш, братка, сабе...

Хай злыдні над намі скрыгочуць зубамі —
Любі сваю ніву, свой край
І, колькі ёсць сілы, да самай магілы
Ары, барануй, засявай!..

1908 г.

РОДНАЕ СЛОВА

Магутнае слова ты, роднае слова!
Са мной ты наяве і ў сне;
Душу мне затрэсла пагудкаю новай,
Ты песень наўчыла мяне.

Бясмертнае слова ты, роднае слова!
Ты крыўды, няпраўды змагло;
Хоць гналі цябе, накладалі аковы,
Дый дарма: жывеш, як жыло!

Свабоднае слова ты, роднае слова!
Зайграй ты смялей, весялей!
Хоць гадзіны сыкаюць, кружацца совы,
Жывеш ты на хвалу людзей.

Загнанае слова ты, роднае слова!
Грымні ж над радзімай зямлёй:
Што родная мова, хоць бедная мова,
Мілей найбагатшай чужой!

1908 г.

ВЯЛІКДЗЕНЬ

Два святы на свеце — ад нівы да нівы:
Хрыстос уваскрос! наступае вясна!
Глянь смела, глянь вольна, шчасліў, нешчаслівы,
І далей к жыццю з паніжэння і сна!

Гэй, гэі, на спатканне вялікіх двух святаў
Спяшыце супольна, хто ў путах не згіў!
Хай льюцца-сальюцца ад хаты да хаты
Ў адно ўсе грамады, ўсе людзі ўсіх ніў!

*

Вялікдзень! Вялікдзень! ад нівы да нівы.
Забыў не адзін з нас нядаўнія дні,
А ўспомні-прыпомні, шчасліў, нешчаслівы,
Аб тых, што ў світанні навек адышлі,—

Ўсе костачкі тыя на гонях папарных,
Жывых, што ў бяспуці акуццем звіняць...
Прыпомні, дай слова не счэзнуці марна,
Пачатую справу шырыць, расшыраць!

*

Вялікдзень! Вялікдзень! ад нівы да нівы
Заводзе бацькоў сваіх песеньку сын.
Зірні ж, зірніся, шчасліў, нешчаслівы,
І заўтра на поле да сох як адзін!

Дагэтуль мы плачам, дагэтуль мы стогнем,
Адвечных не можам пазбыціся слёз...
Наперад па шчасце! Хай злое ўсё дрого, —
Вясна ўжо на свеце, — Хрыстос уваскрос!

1908 г.

ЯШЧЭ ПРЫЙДЗЕ ВЯСНА

Не пужайся, што здрадныя хмары
Неба ўслалі з канца да канца,
Што свае цемната ўнесла чары,
Закружыўся груган над папарам:
Яшчэ прыйдзе вясна!

Не пужайся, што лісць пажаўцелы
Лес скідае з канца да канца,
Дый не чуць птушак пеўчых дзень цэлы,
Прашмыгне толькі заяц нясмелы:
Яшчэ прыйдзе вясна!

Не пужайся, што бедная ніва
Апусцела з канца да канца,
Што мужыцкай рукой нешчаслівай
Неужоннае скончана жніва:
Яшчэ прыйдзе вясна!

Не пужайся, што вольныя сілы
Ў путах дрэмлюць з канца да канца,
Што насільства ўсю праўду здушыла,
Што смерць густа капае магілы:
Яшчэ прыйдзе вясна!
Яшчэ прыйдзе!..

1908 г.

ЗА ПРАЎДУ

За праўду, за шчасце, за лепшую долю
Вазьміся, мой дружа, пастой!
У крыўду не дайся, свайго дабівайся.
Адвага хай будзе з табой!

Хай горкія слёзы, што ў спёкі, ў марозы
Ліюцца на беднай зямлі,
Дадуць табе, браце, сіл гора змагаці
І ў сэрцы распаляць агні.

Хоць віхры шалеюць, хоць песні нямеюць,
Хоць страшна замучаны ты,
За добрую справу, за шчасце і славу
Душу вырывавай з цемнаты.

Кінь сваркі і звадкі, аднэй дзеці маткі —
Мы злучаны думкай аднэй;
Пры згодзе і ладзе ў нас доля засядзе,
Палічаць і нас за людзей.

Дык жыва ж к пачатку — не час спаць у шапку,
Валяцца, як чэрві ў траве;
Ўжо сонейка ўсходзе, ўжо дух у народзе
Збудзіўся і к праўдзе заве!..

1908 г.

Песняру Альберту Паўловічу

За пасвяшчэнне, вершык хорошы
Ўсім сэрцам, пане, дзякую Вам,—
Не маю скарбаў, не маю грошы,
Што ж я Вам, бедны з бяднейшых, дам?

Дам я Вам слоўца, братняе слоўца,
Шчырае слоўца,— не знаю другіх,—
Сейце па роднай, беднай старонцы
Праўду і ў думках і ў песнях сваіх.

Чым сяўцоў болей — пасеюць болей,
Болей узойдзе, болей пажнуць,
Чым пяўцоў болей долі-нядолі —
Болей прасвету ў душу ўнясуць.

Край наш убогі, люд наш убогі,
А цёмны, проста трудна сказаць!
К шчасцю закрыты яму ўсе дарогі,
Трэба якую радачку даць...

Гэй, песняру мой, браце мой родны,
Сэрца для гэтага дай, не жалей...
Біся, не дайся крыўдзе нягоднай,
Пей нам аб шчасці, голасна пей!

1908 г.

УЖО ДНЕЕ

З-над сонных вод Нёмна, з-пад хвой Белавежы,
Суседзі, суседкі, вітаю я вас!
Блудзіла я доўга па рытвах, па межах,
Аж сцежку-дарожку знайшла во хоць раз.

Хоць, пэўна, вы знаеце, хто я такая,
Якім правам тут перад вамі стаю,
Дзе дом мой, народ мой, — з якога я краю, —
Паслухайце смутную повесць маю.

З канца у канец, дзе загнанае слова
Звініць беларуса, — ўладанне маё;
Шмат сотняў там лет у хаце вясковай
Ўзяла і праводжу сваё я жыццё.

З-пад гэтай хаціны па выдмах нязнаных
Ганялі, чаго не згубіла, шукаць.
Глядзіце: во рукі і ногі у ранах,
А раны на сэрцы — каму ж іх паняць?!

Па грудях, каменнях хадзіла я босай,
Крывёю чырвонай дабрыла зямлю;
На шаты мае паглядалі з'укоса
І песню з насмешкай віталі маю!

З балотам мяшалі, пагардай плявалі
Ўсе тыя, што выраслі нават са мной!
З маім людям згінуць навек мне казалі,
І страшна было мне так жыць сіратой!

За сошкой, за коскай, з сярпом і сякерай
Я шла-валаклася, дзе шоў мой народ;
Заплатай было, што ён часам мне верыў
І думкі снаваў аба мне з году ў год.

Шлі векі. Магіла лягла пры магіле,—
Вада змыла наспы, крыжы пагнілі;
Гаротнасцяй зможаны, ў крыўдзе, ў бяссілі
Там прадзедаў косці без часу ляглі.

Шлі векі. Хрэст брала народнай слязою;
Між віхраў, і бураў, і холаду зім
З людской неразлучны ўзяла шлюб бядою,
І тузаюць мной, як народам маім.

Здушылі мне голас на родных на нівах;
Крыж цяжкі упадку з народам нясла,
І думаў чужынец, што ўжо я няжыва.
Не верце! Жыву, як ад векаў жыла!

Я ўсё, колькі сілы, змагала, ўставала!
Я жыва! Народ мой са мною, пры мне!
Я ўсё перанесла і выйшла я з хвалай,
Я сільна, я вечна ў сваёй старане!

Прайшло засляпенне, мінае трывога;
На небе ўжо новая відна зара.
Шырок прада мною гасцінец-дарога.
Ўжо днее! ўжо днее! — к сваім мне пара!

1908 г.

УСЁ САЮЗЫ...

Ўсё саюзы ў беларусаў,
Ўсё апекуны,—
А бадай жа на іх немач!
Адкуль жа яны?!

Быў «Крестьянин», плёў «Крестьянин»
Сеткі, як павук,—
Глупства выйшла — бач, няма ўжо
За што зацяць рук.

Скуль узяўся яшчэ шэльма —
«Общество» снуе,—
«Белорусское» няйначай.
Цёмныя мае.

Саланевіч ды з кампаняй
Сцапаў гэту мысль,
А ўсё «истинным» тым духам
Смярдзіць, знай, дзяржысь.

Ох, паможа саюз гэткі
Беларусі нашай,
Як «Крестьянин», як знаёмы
У хваробе кашаль.

1908 г.

ДЭПУТАТУ N. N.

Пасаромся, дэпутаце,
Хоць сваёй чорнай бялізны,
Ты ж другой, кром Беларусі,
Не павінен мець айчызны.

А калі так вельмі хочаш
Мець і мачыху, кром маткі,
То йдзі вон ад нас, шаноўны!
Забірай свае манаткі.

Замест пасвіцца над праўдай,
Пасвіць душы йдзі ў загіне,
Хоць табе йдзе лепш да твару
Пасвіць крадзеныя свінні.

1908 г.

ПЕРАД ВІСЕЛЬНЯЙ

Прыблуды з-пад Нявы крывавай,
Калі ж апомніцесь, калі?
За што стапталі маю славу,
За што на вісельню ўзвялі?

Я ў вёсцы жыў,— вы там душылі,
Я быў там нем, я быў там слеп;
Жыццё ўвялі, як у магіле,—
Дзе ў вёсцы свет, дзе ў вёсцы хлеб?

І я пайшоў, пайшоў за хлебам...
Бяда, бразг путаў — дзе ні кінь;
Не раз начлег пад голым небам
Я меў ў пустыні сам адзін.

Так брыў... Дзе ж звалі небараку,
Апошняя сілы дабываў;
І ваших я страчаў служакаў,
Дзе толькі быў, дзе гараваў.

Жыву... Ёсць горай — чым жыў далей,
Пракляў прыгон пракляты свой...
Штохвіля крыкі даляталі —
За волю клікалі на бой.

То падымаўся люд скаваны,
Дзе быў кат-цар і капітал,
Няволі рваліся кайданы,
За трупам клаўся трупаў вал.

Раз мне ўсе ходы зачынілі,
Ўсе ходы к зноснаму жыццю,—
Я напралом прайшоў ў бяссілі
За праўду пастаяць сваю.

А вы, ўпыры, вы, крывапіўцы,
Мяне, сарваўшы з родных ніў,
Судзіць пасмелі, як убіўцу,
Хоць я ваякам толькі быў?!

Каб мітры, скіпетры, тыяры —
Што ўжо крывёй зліваў і дзед —
Удзержыць,— вы ўзвялі на нары
Унука, што йшоў за прасвет.

Ну што ж,— пацешцеся, душагубы.
Я ўжо не выйду з ваших рук,—
Вы давялі мяне да згубы,
Вы і збаўляеце ад мук.

Але не стану біць паклонаў,
За сваю гібель не змаўчу;
Знаць не хачу ваших законаў,
Знаць ваших суддзяў не хачу!

Вы ў ланцугі ўсё закавалі:
І суд, і праўду, і закон!
Расправу правам вы назвалі,
А ласкай — пахавальны звон.

Вы задушылі дух народны,
Да слёз мільёны давялі,
Збылі з жыцця вам непрыгодных,
Зглушылі кліч — «волі, зямлі».

Вы братняй кроўю ап'янелі,
Усіх звяроў сталі падлей,—
Вы разнікоў прайшлі на дзеле —
Ў разніцы гоніце людзей.

Завёўшы тысячы народу
Ў палёх маньчжурскіх палажыць,—
Вы на ваякаў за свабоду
Мяча патрапілі тачыць.

Пусціўшы з торбамі на мукі
Сірот, і матак, і ўдавіц,
Вы загасілі свет навукі,—
Давай вам катаргаў, цямніц!

Айчыну ўбраўшы ў пажарышчы,
Сынам прыпомніўшы ясыр,—
Спраўляйце з груганамі йгрышчы
На косцях братніх на ўвесь мір!

Яшчэ прыбавіце скананне —
Прадсмертны вашых рук абраз,—
Не доўга ж ваша панаванне —
Загуба прыйдзе і на вас!

Загубу крыўдаю, слязамі
Ў магільны выкапалі ніз;
Людской расплаты ўжо над вамі
Тапор адточаны завіс.

...Дзе ж кат?.. Гэй, шэльна, вешай лоўка!..
Не меў я волі, ні вугла...
Намыль з канца ў канец вяроўку,
Каб лепей шыю абняла!

Ў паветры ногі затрасуцца,
Байца не стане аднаго,
Дый хоць званы й не адгукнуцца,
Не пахаваеце ўсяго!

Не ўмруць ніколі грозны клікі
На сонца захад і на ўсход:
Тут спіць ваяк, ваяк вялікі
За волю, долю і народ!

1908 г.

НАВАГОДНІЯ ЖАДАННІ

Як ідзе Новы год, на ўсім свеце народ
Да жычэння сабе штосьці мае;
Дык і ты, як усе, спаткай году прыход,
Беларусаў сямейка худая.

Кожны год, што мінаў, штосьці нам не дадаў,
Аж сабраўся так доўг немаленькі.
Хай жа Новы наш год, што прыйшоў, завітаў,
Зверне ўсё нам, як ёсць, да капейкі!

Хай не будзе круцель, дасць нам просценькі цэль
К лепшай долі, і волі, і славе;
Мы не зналі жыцця, ні вясёлых нядзель,—
Хай год Новы ўсё гэта паправе!

Сваркі, звадкі не раз былі згубай для нас,
Разлучалі са шчасцем, свабодай...
Хай жа з Новым гадком новы бліжыцца час,
Брацтва, роўнасць, супольнасць і згода!

Во жычэнні усе, Новы год, да цябе;
Іх не вельмі і многа, здаецца.
Так і песня пяе, так, людцы вы мае,
Знаю, ў думках усім вам снуецца!

1908 г.

АПЕКУНАМ

І трудна ж, трудна, знаць, прыйшлося
Шмялям струхлеўшага дупля,
Як наша слова праняслося,
Як наша дрогнула зямля!

Загаманілі, зашыпелі
Вось так, па-своему «вовсю».
Яшчэ паказ — пазнаць на дзеле
Ваўка, і ліса, і змяю.

Няварта гэтак распінацца,
Мае шмялькі, ў чужым вуллі.
Зацесна вам у нашай хатцы —
Гайда! туды, адкуль прыйшлі!

Што вы прынеслі? Што?.. Загляньце
Да беларуса сумных хат...
З тых самых лык пляце ён лапці,
Якія плёў сто год назад.

Вы песню хочаце спаганіць,
Якой адвечнасць не змагла,
І свой паступак затуманіць
Брахнёй — з дабра, а не са зла!..

Мы верым, што жывога слова
Не пойме цёмны ваш хаўрус,
Але у дружбы вашай сковы
Ўжо не паверыць беларус.

Як трутні, лася на соты,
Вы к нам прыйшлі ў гадзіну бед;
Чуць толькі сталі да работы,
А груганам гатоў абед.

Цямніц і вісельняў асновы,
Слугі нагайкі і штыха,
Сумленне, край прадаць гатовы
За бліск нагруднага значка.

І з думкай носячысь шалёнай,
Вы! вы! жадаеце з людзей,
Каб вам паверылі мільёны,
Каб вам карысны стогн гудзеў.

Не вам, не вам! гасіць паходні,
Што распаліў жывы народ!
І праўда возьме верх нязводне:
Такі ўжо сонца вечны ход.

1909 г.

КУРГАНЫ

Як хмуран пагляд туманны,
Як заўцы-званы,
На няцвіўшыя паляны
Леглі курганы.

Як на белі плесні-плямы,
Як зрубы-звяны,
Сярод выдмаў, сярод ямаў
Дрэмлюць курганы.

Хто калі туды заглянуў,
Дзе ляжаць яны,—
Як хмуран пагляд туманны,
Сумны курганы.

Хто зачэпіцца іх межаў,
Хто чапне іх сны,
Як званы на цёмнай вежы,
Стогнуць курганы.

Дзівам дзівяцца з праяваў
Маткі ды сыны:
Скуль такую ўзялі славу
Наспы-курганы?!

1909 г.

УСТУП ДА ПАЭМЫ

I

Скінь, мой дружа, пыху з сэрца,
Скінь, вазьмі паслухай,
Што хачу тут расказаці
Думкай-маладухай.

Так, па-простаму, па-свойску —
Не магу іначай —
Стану баіць, гаманіці
Аб жыцці лядачым.

Сэрца сэрцам закалыша,
У душу загляне,—
Клок жыцця людскога возьме
І варочаць стане.

Хоць жа высмееш мо слова,
Злосці кінеш грудай,—
Хай па-твойму будзе, дружа,—
Жалю мець не буду.

Вось, калісьці, як узваліш
Лет на плечы многа,
Ўспомніш гэту казку-праўду
І ўздыхнеш з трывогай.

Курганоў-магіл без ліку
Накапаюць людзі,—
Ўсё схаваюць — шчасце, волю,—
Праўда жыці будзе.

II

Там, дзе Нёман віці гоне,
Дзе Вілля лялее,
Там, дзе песня аб Дунаю
Век плыве, як вея,—

Ў гэтым краі, ў Беларусі,
Чаго ты не ўбачыш!
Ажна сэрца затрасецца
І душа заплача.

Ці то пушча, ці то поле,
Ці гасцінец біты,—
Ўсё аплакана людзямі,
Ўсё слязьмі абмыта.

На свет вывесці ўсё чыста,
Свету апісаці,—
З сэрца мусіш мець паперу,
Ў кроў пяро мачаці.

Сумаваці мусіш гэтак,
Як сумуюць хмары,
І зіхцець, як зіхацяцца
Сонцавы пажары.

Як твой воблік запануе
Зорна і крывава,—
Мо тады калі што выйдзе,
Мо дакажам славы.

1909 г.

ПЕСНЯРУ-БЕЛАРУСУ

Пытаеш ты, якім быць трэба
Зямлі забытай песняру?
Як у шуканні вечным хлеба
Знайсці яснейшую пару?

О, не хадзі к другім за радай,—
У пушчы сонца не шукай!
Дабудзь з сваёй душы ўсе праўды,
Сваіх дум, сэрца запытай.

Хай сэрца сэрца не баіцца,
Душа з душою хай пяе;
На думках братніх, як на скрыпцы,
Ты песні выгалась свае!

За родну песню будзь ваякай,
Не ждзь заплаты ад людзей.
Пяняр — слуга слугі усякай,
Пяняр і цар усіх царэй!

Дзе зор гуляюць хараводы,
Зірні зухвала, без трывог,
Прагледзь нябесныя ўсе ходы,
Каб аж задумаўся сам бог!

Падслухай шэпты зямлі-маткі,
У скарбы ўсе яе заглянь,
Каб аж пайшла весць ва ўсе хаткі,
Як з ніў найбольшую браць дань.

Шчаслівы ты ці нешчаслівы,
Будзі сыноў сваёй зямлі,
Над беларускай соннай нівай
Нязгаслы светач распалі!

Глядзі — ўскалышацца, прачнецца
Мільённы прыспаны народ,
І вокліч славы пранясецца,
Пяснярской славы з роду ў род.

Ты у сваім вянку цярністым
Убачыш міртавы вянок,
І важна слаўлен, песнярыста,
На той свет сойдзеш, як лісток.

Памёр пясняр.— Над белым крыжам
За годам год перабяжыць;
Няпамяць імя пяўца зліжа,
А песня будзе жыць і жыць!

1909 г.

МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ

Гэй ты, гэі, Беларусь, маладая старонка,
Што гібела сталецці ў бяспуцці, ў пацёмках,—
Гэй, скажы, скуль цяперашня слава твая?
Гэй ты, гэі, Беларусь маладая мая!

.

Не з вясёласці яснай, не з ясных палацаў,
А з канаючай крыўды ў пахіленай хатцы,
Вызываная праўдай, таптанай, жывой,
Я ўзышла, расцвіла непагаслай зарой.

Дарма хеўры чужынцаў мяне застаўляюць
Пакланяюцца ім, прадаюць і купляюць
І апекай сваёй зневажаюць мяне,—
З сваім людзям не дамся ў сваёй старане.

Ні насмешак, ні постраху ворагаў сільных,
Не пужаюся й песень панурых, магільных,—
Свету цэламу лжывыя вочы пратру,
Што ўладарка я тут, не ўмярла і не ўмру.

Гартавана слязьмі і крывёю народа,
Разаб'юцца цяпер аба мне ўсе нягоды.
І дзе ўпадзак быў мой, стане думна сын мой,
Повен волі і славы, нязломнай ступой.

Я святла іскры ў думках бяздольных засею,
Аднаўлю сэрцы іхнія гартам, надзеяй,

Пакажу ім жыцця іх праўдзіву зару,
Па развалінах нову ўсябытнасць ствару.

І ад краю да краю ўсё далей і далей
Моц мая разальцеца нязможанай хваляй,
Песняры аба мне будуць песні складаць.
Народ будзе іх пець і мяне праслаўляць.

Грамадзянская згода, супольнасць загосце,
Аж усцешацца прадзедаў цені і косці,
Слоў унука не зглушыць ніякі прымус,
Што ён роднай зямлі верны сын, беларус.

.

Гэй ты, гэі, Беларусь, маладая старонка!
Уставай жа, ўставай, з паніжэння, з пацёмкаў,
Хай жа будзе нязможана ўлада твая!
Гэй ты, гэі, Беларусь маладая мая!

1909 г.

ЗВАЯВАНЫМ

Спіце ўсе тыя, што праўды па свеце шукалі
І, не здабыўшы, ў дамоўкі без часу сышлі...
Граззю ў вас кідалі, вольна дыхнуць не давалі...
Хай жа пацешацца: ўжо вы спачылі ў зямлі...

Гулка нясецца стогн лесу ў начныя пацёмкі,
Плача-галосіць у коміне вецер глухі...
Спіце вы, слаўныя гора і працы патомкі,
Хутка над вамі распалім памінкаў агні!

Мала вас, мала было паміж цёмнымі намі;
Сільны яшчэ быў наш блуд і туман кругом нас!
Вы, перамогшы усё, узняліся арламі,
Бліскам былі нам, тым бліскам, што гас і не згас.

Грозна нясліся магутныя вашыя клікі;
Нават каменныя душы скідалі свой сон;
Радасцю дзіўнай звінеў ваш край бедны, вялікі...
Сіл не хапіла... запеў пахаронны вам звон.

Свежыя наспы мураўка яшчэ не пакрыла,
Жвір толькі свеціцца, змыты сцюдзёным дажджом...
Спіце! Мы вашых навек не забудзем магілаў;
Збуджаны вамі, мы ўскрэслі, мы больш не заснём!

1909 г.

ПЕСНЯ ЗВАНАРА

На высокай гарэ, дзе ніхто не арэ,
Толькі птушка-арол дзе садзіцца,
Там збудую, ўзвяду, нізі ўсёй на віду,
Мураваную вежу-званіцу.

І завешу я звон, з усіх чутны старон —
Раўня голас і віхру і грому.
Як пушчу яго ў ход, склічу ўміг карагод,
Ні адзін не заседзіцца дома!

Разгудзіцца мой звон ад акон да акон,
Душы збудзіць, па сэрцах удара,
Дрогнуць сковы цямніц, бліснуць іскры зарніц,
Заварушацца яры, папары.

На мой кліч вечавы хто жывы, чуць жывы,
Пад гарой касой загамоне.
Гулам звона скажу, сцежку-шлях пакажу
На прыволле, на ўродныя гоні!

За гарой за другой дам жывы вадапой;
Жыватворнае кожнаму зелле;
На нязлічаны час па нягодах папас
Усім тым, што цярпяць і цярпелі.

Гэткі будзе мой кліч — і магуч і вялік,
А не трапіць ён к душам прыспаным, —
Вызву гром, перуны — хай памогуць яны
Развагніць, затрасці ўсе паляны.

Стогне бура грымот. Я свой звон ход у ход
Размахну, як ніхто і ніколі;
Аж ад рук і ад хмур вежы рухне падмур,
Толькі розгалас пойдзе па полі.

Ляжа крушняю там вежа, звон і я сам,
Арол-птушка ўскрыліцца пад небам.
А навокал гары задымяць сцежары,
Груганамі ўскалышуцца вербы...

.

І вясна, і зіма. Быў званар — і няма.
Ціха, ціха на белым прасторы.
Толькі жывы нежывы звону гул вечавы,
Аб тым шэпчуць дубы, ясакоры.

Йдзе, сыходзіць лет шмат. Званара помніць брат,
Помніць звон, а сястрыца — званіцу.
Аб высокай гарэ, дзе ніхто не арэ,
Казкі-байкі ліюцца крыніцай.

Як у прошчу па лек стане йсці чалавек
К мохам высланай крушні камення,—
Ад звана чарапок, цэглы — муру кусок —
Будуць несці падмогу ў цяпенні.

Буду ўсё званаром, хоць даўно пад дзярном
Спіць мая галава маладая.
Эх, бо ведае свет, што вялікіх дум цвет
Адно толькі на злome ўзрастае!

ПАМЯЦІ ШАЎЧЭНКІ

Ад гасцінца да гасцінца,
Ад хаты да хаты
Звініць кобза украінцам
Аб вялікім святу:
Уся чыста галасіста
Ўкрайна маладая
Свайго «бацьку»-кабзарыста
Важна ўспамінае.
Эй, бо песня кабзарыста
Ад краю да краю
Плыве вольна-расхадзіста,
Перашкод не знае!
Сам ён многа меў нядолі,
Крыўды, паніжэння,
Ды не здрадзіў жа ён волі,
Волі і сумлення.
Дух збудзіў свайму народу
Сваім гучным словам,
Навучыў любіць свабоду,
Родны край і мову.
Яго «бацькам» ахрысціла
Памятна Украйна.
Эх! і нам будзь бацькам мілым,
Украінча слаўны!
Плывучы ўдаль, твая песня,
Гасцінцам не вузкім,
Знайшла водгалас пачэсне
Ў сэрцы беларускім.

1909 г.

З МІНУЎШЫХ ДЗЁН

Перайшло, мінула,
Што калісь жыло,
Ў курганах заснула,
Зеллем зарасло.

Пад магіл наваляй
Дрэмле Русь, Літва —
За той тая з хваляй
Легла галава.

Не гудзе ў павазе
Голас вечавы,
Не шукаюць князі
Славы і бітвы.

Войска Усяслава
Не ідзе ў паход
На той бой крываваы
За свой край, народ.

Сцены і запоры
Палачан, мянчан
Леглі у разоры
Зможаных палян.

Ні святых дуброваў,
Зніч пайшоў з вадой;
Загасціў лад новы,
Ды не той, не свой.

Слых адно праходзе
Калі-нікалі

У жывым народзе
На жывой зямлі.

Баіць, гнучы шыі,
Паднявольны люд:

Мы ў сваім чужыя —
Край забраны тут!
Так прайшло, мінула,
Што калісь жыло,
Ў курганах заснула,
Зеллем зарасло.

1909 г.

ЧАРЫ

Покі Юрка не меў чына,
Быў нішто сабе дзяціна,
Па-суседску ў сваёй хаце
Жыў з людзьмі і керзаў лапці.

Збеглі годы чарадою —
Ён сягоння старшынёю
І братам з сваёй жа вёскі
Падбівае ўжо падноскі.

1908—1910гг.

НАША МІНУЎШЧЫНА

Мы не жылі, як живуць людзі,
Гасцінцам шчасця не хадзілі,
Не зналі ўцехі нашы грудзі,
Вянкоў мы славы не насілі.

Мы ў паніжэнні, ў вечным трудзе,
З днём кожным слабшыя на сіле,
Бясцэльна па калючай грудзе
Блудзілі, горасна блудзілі.

Быдлём асуджан быў валяцца
Сын свайго краю, родных межаў;
Калі ж хто ўздумаў прачыхацца,
Курган прыбавіў толькі свежы.

Хацеў хто песняй адазвацца,
Глушыў хаўтурны воклік з вежы;
З нягодай мусілі змагацца,
Як тыя вербы на ўзбярэжжы.

1908—1910 гг.

**ЦІ ТЫ ЎЗОЙДЗЕШ КАЛІ,
СОНЦА?**

З плачам думка-песня льецца
Па замучанай старонцы,
З плачам рэха адаб'ецца...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Маці-ўдоўка, сірацінка
Паглядаюць у аконца,—
Дагарэла ўжо лучынка...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Пхнецца сцежкай падарожны,—
Няма хлеба ўжо ў катомцы,—
Цэль далёка, зблудзіць можна...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Мужык з горам ляжа, ўстане,
Пляце байкі дзеткам, жонцы,
Толькі чутны уздыханні...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Шнур бядак пахаў да поту,—
Марны ж колас на саломцы,—
Ні красы той, ні ўмалоту...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Беззямельны згубіў долю,
Хоць шукай з бяды ў палонцы;
Ні той хаты, ні поля...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

Путы, катаргі, астрогі,
Сібір поўная бясконца;
Ні той праўды, ні дарогі...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?

З плачам думка-песня льецца
Па замучанай старонцы,
З плачам рэха адаб'ецца...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?
— Ці ты ўзойдзеш?

1908—1910 гг.

ЗА ГОДАМ ГОД

За годам год, за родам род,
Што хвалі хмар, што плесні вод,
Па зменах змен, на ўсход, на сход,
За родам род, за годам год.

На ўсход, на сход ідзе-брыдзе
У чарах-снах, у злыбядзе...
Канца ні ў чым, канца нідзе,
На ўсход, на сход брыдзе-ідзе.

За бытам быт, за стогнам стогн,
За смехам смех, за сконам скон,
За векам век, за звонам звон,
За мглою мгла з усіх старон.

Ідзе-брыдзе за следам след,
І ноч, і дзень, і цьма, і свет,
І песні кліч, і смерці цвет,
Ідзе-брыдзе за следам след.

За годам год, за родам род,
Што хвалі хмар, што плесні вод,
Па зменах змен, на ўсход, на сход,
Ідзе-брыдзе на быт, на звод...

1908—1910 гг.

ПЕСНЯ СОНЦУ

Вольным гоманам хвоек высокіх,
Туманамі санлівых нізін,
Казкай векаў блізкіх і далёкіх
Клічам, сонца, цябе як адзін!

Распусці залацістыя косы,
Схаладзелы загон ацяплі,
Аквяці лугавыя пакосы,
Ўсходы новыя сей на зямлі.

З непатульнай, пакорнай зямліцай
Заручыся, шлюб вечны вазьмі,
Разлівайся люстранай крыніцай
Між даламі, гарамі, людзьмі...

Рассыпайся па сёлах, па нівах
Брыльянцістай ажыўчай расой;
У вясёлках купайся цвятлівых,
Ласкай сэрца, душу супокій...

Як у свята купальскае, сонца,
Свой жывы абнаўляеш паглёд,
Аднаві славу нашай старонцы,
Аднаві яе сумны народ!

Хай нам явары вечныя думы,
Думы-байкі шасцяць, шалясцяць,

І нясуцца хай гэтыя шумы,
Па бел-свету ляцяць, хай ляцяць!..

Дык глянь з хорамаў вольных, высокіх
Да крывіцкіх туманных нізін...
Казкай векаў блізкіх і далёкіх
Клічам, сонца, цябе як адзін!

1910 г.

Я АД ВАС ДАЛЁКА...

Я ад вас далёка, бацькаўскія гоні,—
На чужое неба ўжо гляджу сягоння.
Але думкай, сэрцам толькі вас я знаю,
Як і жыў, живу я ў сваім родным краю.

І няма на свеце так вялікай меры,
І няма на свеце так каваных дзвераў,
Каб хоць на часіну ў будні ці ў нядзелі —
Беларусь са мною разлучыць пасмелі!

Я ад вас далёка... Скажуць гэтак людзі...
Але хто заглянуў у чужыя грудзі
І паняў хто шчыра той агонь і мора,
Што гарыць, бушуе і аб чым гавора?

Пойме толькі гэта, хто аж да сканання
Не пазнаў спакою, не пазнаў прыстання;
Каго доля-ведзьма ад самой калыскі
Кідала па свеце, як той ліст вятрыскі.

Я ад вас далёка... А дзе ні гляджу я —
Дома толькі думка днюе і начуе;
Знаю толькі пушчы Белавежскай гоман,
Знаю толькі рэчку — з плытнікамі Нёман.

Дзе ў чужыне будзе сад так гадаваны,
Дзе такі там хорам важна збудаваны,—
Што мне замянілі б хату і бярозкі,
Хату і бярозкі беларускай вёскі?..

Я ад вас далёка... Дзеліць нас паўсвета,—
А жыву ж я з вамі і зіму і лета;
Чую з вамі ўвосень непагоды песню,
Цешуся з праталін вольнага прадвесня.

І ці сонца ўзыдзе, і ці сонца зайдзе,—
Вечна з думкай там я, мой спакойны край дзе;
З выраю ж я толькі сустрачаю гусі,
Весці ў іх пытаю з роднай Беларусі.

Я ад вас далёка... Жыву між чужымі,
Чую ж вашы песні,— водклік шлю сваімі;
Дабываю песні ад душы, ад сэрца,
Аж бы сам за імі к вам ляцеў, здаецца.

Не зрабіць нікому гэткай дамавіны
І не вырыць ямы гэтакай глыбіны,
Каб у іх з вачэй мне Беларусю-маці,
Як людзей хаваюць, гэтак пахаваці.

Я ад вас далёка... Божа ты мой мілы!
Неразлучны з вамі да самой магілы,—
Не пакіну думаць светам і ўпацёмку:
Як там жывіце вы, як жыве старонка?

А хоць дасць мне доля ў дамавіне месца,—
Ўстане цень з зямлі мой, на крыж абапрэцца.
І ў той бок глядзеці будзе век нязводна,
Дзе ляжаць загоны Беларусі роднай.

1910 г.

СЭРЦА СПЫТАЙ...

Прыгледзься днём яснаму сонцу
І месяцу ночнай парой;
Ў шум цёмнай услухайся пушчы
І ў шумы паводкі вясной;

Кінь вокам на мур пабяляны,
На стрэхі з саломы зірні;
Зайдзі на магілкі з крыжамі
І насып забыты крані;

Пакратай мінуўшчыны попел,
Што ў казках не кінула жыць;
Сягонняшні дзень паймі добра,
Што ўслед нашай долі бяжыць...

І ўсюды — ад краю да краю,
Дзе звернецца думка твая, —
Аб роднай старонцы пытайся
Ты неба, зямлі і жыцця.

А сэрца — калі не звёў сэрца —
Адкажа за ўсіх неўнарай:
У нас ёсць паны і іх слугі,
А людзі... што ж?.. Сэрца спытай...

1910 г.

Пагоня

Абуджэньне

РОДНАЕ СЛОВА

Пад навалай крыўдаў многія сталецці
Мы няслі пакорна лямку беспрасвецця.
Мы няслі — ўсё ныла, гінула памалу,
Аж не нашай наша бацькаўшчына стала.

Не для нас сасонкі нашы зашумелі,
Не для нас пасевы нашы зарунелі;
Адно ты нам, слова, засталася верным,
Каб вясці з упадку к радасцям нязмерным.

*

Каб вясці нас, як мы век свайго сумлення
Не заклеймавалі помстай, зніштажэннем,—
Мы калі ўміралі, то ішлі на муку
Для чужой карысці, пад чужой прынукай.

Сеючы ж і дома, і за домам косці,—
Дзе нас гналі нашы леташнія госці,—
Як у пушчы цёмнай, збіліся з дарогі
І здарма чакалі ад людзей падмогі...

*

Ўсё спаганяць людзі, покі ноч шалее,
Вырвуць веру ў шчасце, веру і надзею,
Ды таго не вырвуць, што напела маці
Ночкай над калыскай роднаму дзіцяці.

Ой, не вырваць з сэрца цябе, наша слова!
Ой, не ўзяць ніякім сховам ды аковам,
Як бяруць матулю у малой дзяціны,
Як бяруць у бацькі апошняга сына!

*

Ты зжылося з намі, бацькаўскае слоўца,
Як бы карань з дрэвам, як бы з небам сонца;
Дзеліш з намі вечна ўсё, што з намі ходзе
У благой і добрай мачысе-прыгодзе.

І мы самі нават мо не спазнавалі,
Як у думках нашых цябе гадавалі,
Як цябе хавалі ў шчасці і няшчасці
Ад напаснай злосці, ад людской напасці.

*

Ты ў жыцці вяло нас з хвалай і няхвалай;
Быў час — свае правы чужым дыктавала;
І цяпер хто зводна над табой смяецца,—
Гэта або вецер, што ў платах трасецца,

Або той смяецца, хто не знаў ніколі
Чалавечых думак, чалавечай долі,—
Хто ў грудзях гадуе злосна, непрытворна
Замест сэрца — камень, мест душы — дым чорны.

*

Як жыло ты з намі — будзеш вечна жыцці,
Грамадой мільёнаў з светам гаманіці...

З попелу мінуўшых дзён сляпых, крывавых
Весела узойдзе рунь святлянай славы,

І радзімым словам рукой мазалістай
Беларус упіша на старонцы чыстай
Кнігі ўсіх народаў важна, ў непрымусе
Сумную аповесць роднай Беларусі.

1910 г.

ЦІ МАЕМ МЫ ПРАВА ВЫРАКАЦЦА РОДНАЙ МОВЫ

Калі ўгледзецца на акружаючае нас жыццё, калі ўдумацца ва ўсе яго вялікія праявы, то мімаволі прыходзім да праканання, што сама па сабе думка «жыць на свеце» вельмі добрая, але людзі часта гэта жыццё паганяць, накладаючы на яго непатрэбныя путы, ацямраючы яго адвечныя праўды і законы.

Самы важнейшы і непраломны закон жыцця — гэта людская мова, праз каторую чалавек стаў найвышэй ад усякага стварэння пад сонцам. Сягоння мы бачым на свае вочы, як нешчасліў той чалавек, каторы ўрадзіўся глуханямым, з каторым толькі можам разгаварыцца знакамі, на мігі; але і гэтакі чалавек мае душу і ўмее думаць так, як і мы думаем, і, калі яму на мігі пакажам не так, як патрэба даную рэч выразіць, — гэты нямы нас не зразумее, і ўсё чыста пойме, калі мы не будзем перад ім крывіць душой.

Але жыццё не стварыла на свеце ўсяго чыста пад адну мерку, пад адзін калібр: не зраўняла яно лесу, не зраўняла птушак і звяроў, а ў вадзе рыб, не зраўняла яно і людзей; дало толькі кожнай жывучай істоце вялікае права па-свойму развівацца, не сыходзіць з простага, раз назначанай пуціны.

Рассеяўшы людзей па абшырнай кулі земскай, жыццё гэтым самым паставіла іх у адменныя варункі бытавання. Патварыліся народы, гасударствы, а з імі свае абычаі, свае парадкі, свае думкі, і, разумецца, у кожнага такога народа свая родная мова. Дайсці да гэтакага ладу-парадку на свеце, які мы цяпер бачым,

патрэбала цэлая дзесяткі тысячаў лет, а мо і мільёнаў; тысячы, а мо і мільёны лет ткала жыццё сваю прыгожую на зямлі тканіну.

Сягоння налічваецца больш тысячы ўсякіх народнасцей; кожная з гэтых народнасцей жыве сваімі асобнымі нацыянальнымі праявамі; кожная народнасць састаўляе як бы, так сказаць, адну вялізную сям'ю-радную, рознячыся складам сваім ад суседняй такой народнасці-сям'і. І адлічваем мы кожны такі адзін народ ад другога ўсё той жа яго адвечнай уласнай мовай, той мовай, якую вякі ўсвятцілі і ўкаранілі ў ім, на якой ён і яго продкі, з самага пачатку свайго паяўлення на зямлі, узраслі і ўзгадаваліся.

Скажа хто-небудзь: хай бы была адна мова на свеце, бо і праўда — нашто іх столькі... Яно б то можа было і добра, а мо і не саўсім. Дай мы, каб было аднаго толькі гатунку дзерава або аднаго толькі гатунку жывёліна ці збажына, то напэўна лёгка дагадацца, што на свеце было бы далёка не так прыгожа, як цяпер ёсць. Але калі дзерава ці жывёліна ёсць толькі паверхнаснай аздобай зямлі, то мова людзей ёсць як бы цэнтрам гэтага жыцця, яго душой, яго ўнутранай аздобай.

Для мовы, для гэтай выразіцелькі душы і думак чалавека, не патрэбна ні скіпетраў, ні каронаў, як не патрэбна для сонца якога-небудзь яшчэ пазалачонага абруча, рамак. Сонца само па сабе адна аздобнасць — і золата, і брыльянт. Таксама і мова якога-небудзь народа ёсць для яго і скіпетрам, і каронай, яго нічым не апаганенай аздобнасцяй.

Ёсць яшчэ народы, у каторых і зроду, бадай, ці была свая бацькаўшчына, як, напрымер, цыганы, але мову сваю мелі, маюць, і згіне яна ў іх толькі тады, як звяліся бы яны самі на свеце, а зводзіцца ж толькі завод якой-небудзь скаціны.

Сам народ можа падпасці пад чужое сільнейшае ўладарства і часам цэлыя вякі насіць на сабе путы няволі, але ніколі ў заваяваным ці забраным народзе нямажна выдзерці яго душы і яго роднага слова. Гэта апошняе яму матка, кормлючы дзіцянё сваёй грудзёй, перадае як найсвяцейшы скарб разам са сваім пракляццем таму дзіцяці, каторае, вырасшы, захацела б вырачыся роднага слова, бо гэтым самым выракалася б і роднай маткі... Як бы... недарэчна выглядала, каб хто над дамавінай свайго роднага пачаў галасіць, прыгаварваць не ў сваёй, а ў чужой мове; або каб на вяселлі шлюбёўнікам пачалі пяць кабеты чужыя, незразумелыя песні. А вось глянем яшчэ хоць бы на крылатыя стварэнні: ці ж не смешна б нам паказалася, каб салавейка пачаў кукарэкаць па-петушынаму, а певень пачаў кукаваць, як зязюля. Можа толькі салавейка яшчэ прыгажэйшыя выдумваць таны ў сваёй музыцы-спеве, а певень яшчэ акуратней пачынаць сваё кукарэку апоўначы... Ужо так жыццё ад першага паўстання на зямлі быту дало можнасць развівацца кожнай жывучай натуры толькі ў сваім кірунку ды ў вечнай гармоніі з усёй прыродай, нас акружаючай.

Цяпер астановімся на нашай беларускай мове. Нам кажуць, і мы самі часта гэтаму патураем, што мова беларуская простая. А па-мойму: ну і дзякаваць богу, абы не крывая. Але разбяромся ў гэтым лепей. Яшчэ за часу, некалькі соцень лет таму назад, калі Беларусь жыла сваім незалежным жыццём, мела сваіх князёў, сваё веча, ці маглі тады беларусы іначай гаварыць, як не па-беларуску? Ці маглі беларускія земляробы, сабраўшыся на веча ці на вайну проці чужынцаў, ламаць сабе язікі чужой, незразумелай для іх гутаркай? Адказ на гэта хіба кожнаму падыктуе свой розум. Пасля, калі падпала Беларусь пад уладарства Літвы, што выйшла. «Простая» беларуская мова зака-

савала «крывую» сваіх заваявацеляў, і літоўскія законы пішуцца па-беларуску; слова нявольніка становіцца ўрадавым словам пабедніка. А мова наша была і тады не інакшая,— была таксама простая, але простая ў значэнні — не крывая, дарэчная, не заменная для агулу, для свайго народа. Літоўскі тагачасны ўрад (правіцельства) са сваімі князямі меў — як то кажуць — усе клёпкі ў галаве і не ўзаконіваў бы мовы забранага народа, каб не бачыў у гэтым карысці для сябе і для падбітых зямель.

Калі з часам Літоўска-Беларускае княжаства злучылася з Польшчай і беларускую мову стала з урадавыцкай польскай, то гэта нічуць не даказвае, што яе прызналі горшай ад польскай. Тут была толькі, ні болей ні меней, сіла кулака, як цяпер часта робяць іншыя гасударствы. Польшча была дужэй, значыць, і старалася гэту сваю моц паказаць, заводзячы свае парадкі ў прылучаных к ёй землях. І тут выйшла тое, што і сягоння спатыкаецца: беларускія баяры і багачейшыя гаражаны, так называная «знаць», каб заслужыцца на ласку ў польскім урадзе, мець цёпленькае і выгаднае месца, пачалі скідаць з сябе свае родныя аўчынкі і напінаць чужую падробленую, нашываную скуру. Адно, народ (сяляне і местачкоўцы) за прыхваснямі дворнымі не пайшоў: ён цвёрда трымаўся ўсяго таго, што яму пераказалі на божай пасцелі дзяды і прадзеда, і не зацёр сваёй асобенасці, свайго нацыянальнага духу, астаўся да сягонняшняга дня тым, чым быў... хоць і валок на сабе ярмо кольківаковага чужога ўладарства. Не без таго, што і пасля паяўляліся між беларусамі рэнегаты, здрайцы свайго краю і народа, але на іх не звертана ўвагі, як не звяртаецца на ўсякага роду адшчапенцаў, затраціўшых воблік і падабенства божае.

Заходзіць пытанне: чаму ж так трымаліся беларусы

ўсяго свайго роднага? Чаму, калі мо каторы і навучыўся чагось чужога ў чужой школе ці так у чужыне,— дома ўсяго чыста забываўся? Ці ж мы мелі кароткую памяць, ці не любілі прасветы? Аответ тут, як не круці мазгамі, адзін: склад душы беларуса, яго думак, звычаяў, поглядаў на жыццё быў свой, і была ўся тая мова родная, узгадаваўшая яго цэлыя тысячы лет; гэта душа яго душы — мова зраслася з ім, як зрастаецца са сваім каранем дзерава: падкапайцеся пад дзерава, абсячыце дазвання яго карань — дзерава завяне, засохне, перастане жыць. Беларус часта мо і не здаваў сабе справы, чаму ён так трымаецца сваёй гутаркі, але не трымацца яе не мог: выракаючыся мовы сваёй, ён бы мусіў вырачыся самога сябе, выкрывіць пошусна сваю душу, выракаючыся, мусіў бы ісці проці ўсяго святога, непадменнага на свеце, проці ўсяго таго, што паказвае адменнасць чалавека перад скацінай.

Усё ж колькісотлетняя паняверка, валачэнне ярма чужога ўладарства на сваім набалелым карку не прайшло для нас без ніякага знаку: яно ацямрыла і затрымала доўгія вякі наша культурнае і нацыянальнае развіццё, пакідаючы нам свае вучыльні і свае «языкі», увялічыла нехаць к знанню, к прасвеце, к пазнаванню вялікіх думак людзей навукі і ідэі; асталіся мы на самым апошнім месцы, ніжэй парога, паміж усіх чыста славянскіх народаў; асталіся мы, як аблудныя авечкі, без пущы, без веры ў новую светлую будучыню. Але ж такі асталіся і мы самі, як народ, як нацыя, і асталася пры нас наша простая родная мова, праз якую ўсе знаюць, знае свет, што мы не прыблуды якія, а колькімільённы народ — беларусы, засяляючыя сваю адвечную Бацькаўшчыну — Беларусь.

Ачуняць, глянуць па-арлінаму смела, дружна на свет белы, загаманіць праўдай цэламу свету громка,

свабодна мы зможам толькі тады, калі пад саламянымі
стрэхамі нашых хат зойме пачэснае месца наша род-
ная беларуская кніжка. Праз памяць на магільныя
наспы і крыжы, пад якімі бясчасна змарнеўшыя ў ня-
волі спяць нашы дзяды і прадзеда, праз памяць на
сваіх матак, каторыя нас сваёй грудзёй ускармілі,—
выракацца роднай мовы не маем права.

1910 г.

ПА МЕЖАХ РОДНЫХ І РАЗОРАХ

Па межах родных і разорах,
Пад небам зводна-неспагадным,
Спакоем воджаны век здрадным,
Сную, і нейкі са мной шорах.

Са мной, за мною ўслед сум-вораг
З глухім нашэптам, непрынадным:
Як ты не хочаш быць праглядным,—
Сягоння ўсё тут — як і ўчорах!

Усё жыве тым самым богам,—
Таксама шумнае прадвесне
Усёй не зводзе з гоняў плесні...

Араты ўсход нясе адлогам:
Курган чапаючы нарогам,
Не ўспомніць прадзедавай песні.

1910 г.

БЕЛАРУС

Сеў, як той крыж на расстаі,
Сярод пушч і поля,
Злажыў рукі і чакае
Усё нейкай долі.

Ўстане ж, пойдзе полем, логам,
Будзе дыхту, будзе:
Пачапаў тупым нарагам
Кургановы грудзі.

Лом з крыжоў магільных звале,
Бульбу падпякае...
Пад'еў, сеў, як крыж, і далей
Долі ўсё чакае.

А ці ж прыйдзе доля гэта,—
Трудна адгадаці,
Пакуль толькі з лета ў лета
Пляце яму лапці.

1910 г.

ЗАПУШЧАНЫ ПАЛАЦ

Твой кволы валадар, забыўшыся навук
Велічыні Зыгмунтавай і лет цярпення,
«Раздзел» узаканяе ў загранічным ценю
І лічыць, колькі дома кінуў хвоек штук.

А дома, роскашы і працы многіх рук,
Папас магнацкіх перацвіўшых пакаленняў,
Стаіш,— і цэгла валіцца з гнілых скляпенняў,
І ў шчыліне гняздо ўе ўслужлівы павук.

Жывёлу гоне ў парк галодны «сервітут»,
Ля сцен цянуе забабон ад лета ў лета:
Нячысік з ведзьмамі гуляе ў пустцы гэтай.

Так зніштажэнне ў кожан гзымс паўзе і кут
І зубы скаліць: «Моц мая і права тут!
На ўсход жыцця сюды ўжо я кладу тут «veto».

1910 г.

ГЭЙ, КАПАЙЦЕ,
ДАЛАКОПЫ...

Гэй, капайце, далакопы,
Яміну-магілу,—
А шырока, а глыбока,
Колькі хваціць сілы.

Так капайце днём і ночай,
Помачу склікайце,—
Бо ў тым доле хаваць будзем,
Беларусь хаваці.

*

Гэй, ударце, загудзіце
Званы з усіх вежаў,
Каб ніхто ўжо пары гэтай
Дома не залежаў.

Так званіце, не кідайце,
Дружыну склікайце...
Хаўтуры ўжо свае будзе
Беларусь спраўляці.

*

Гэй, зайграйце ў мільён струнаў,
Слаўныя музыкі,
Каб аж водгалас каціўся,
Як ёсць свет вялікі.

Так іграйце, каб было ўжо
І глухім чуваці,—
Каб маркотна не было спаць
Беларусі-маці.

*

Гэй, збірайцеся на памінкі,
І сыны, і дочкі,
Справім гучную бяседу
Пад аслонай ночкі.

Сабірайцеся, ды не смейце
Галасіці звонка,—
Памінаць бо толькі будзем
Родную старонку.

1910 г.

МОЙ КРАЙ

Ляжаць твае гоні-загоны
Стомільна на свеце на белым
І жаляцца руняй зялёнай,
І коласам жаляцца спелым.

Лес-ноч гаманіста, шумліва
З мінуўшчыны казкі складае
І шле іх далёка па нівах,
Плакуча, ад краю да краю...

Паводкаю коцяцца воды
Руч'ёў паміж долаў і гораў,
У хвалях пагодай-нягодай
Купаючы нівы-разоры.

Спавітыя плесняю вёскі
Між пустак заселі бяссільна,
Ўтуліўшыся ў цені бярозкі
На вечным кургане бадыльным.

А люд?.. Ён сагнуўшыся ходзе
Пад ношкай знямогі-пакуты
І, роячы сны а свабодзе,
З дня ў дзень сам сабе куде путы.

Так спіш, так жывеш мімаходам,
Мой край, як сцяпная магіла,
З сваім незавідным народам,
З патухшай і славай, і сілай.

1910 г.

ПАМЯЦІ ВІНЦУКА МАРЦІНКЕВІЧА

Шмат лет не ручыла нам доля.
Крывымі вяла пуцінамі.
Не маючы ласкі і жалю
Над нашай старонкай, над намі.

Хто мы, адбірала нам памяць,
Чужыншчынай ціснула грудзі,
Не раз падцікалася з думкай,
Што мы ўжо — не мы і не людзі.

З нас самых і з гутаркі нашай
І свой, і чужынец стаў кпіці.
Ўсё роднае стала няродным,
Прост хоць і на свеце не жыці.

Так ночка хацела быць паняй,
Так сівер нас зводзіў і страшыў,
Ды вось, як на тое, судзіў бог
І нам на сваім быць кірмашы.

Нябожчык Вінцук Марцінкевіч
Не сцерпіў такой нашай мукі,—
Паслухаўшы сэрца, бярэ ён
Дуду беларускую ў рукі.

І песню за песняй парадкам
Пусціў, як жывую крыніцу:
Пасыпалісь, проста як з неба,
«Дажынкi», «Гапон», «Вечарніцы».

Як стораж, стаў смела на варце
Радзімых запушчаных гоняў,
Стаў сеяць па-свойску ўсё тое,
Што мы далей сеем сягоння.

А кемкую меў ён натуру,—
Спанатрыў, дзе праўду шукаці,
У тахт беларусавай думцы
Патрапіў запеці, зайграці.

Калі засмяецца, бывала,
То хоць за бакі ты бярыся;
Калі ж і разжаліцца сумам,
Дык хоць ты з слязою жаніся.

Умеў ён прынадна настроіць
Тон ёмкі ў дудзе-самагудзе,
Што нам і цяпер яна грае,
І вечна канца ёй не будзе.

Чвэрць веку, як бае ўжо недзе
Святым беларускія песні,
А быццам ён з намі талкуе
Аб нашай зіме і прадвесні.

Жыве паміж намі дудар наш...
Жыць кожны так будзе, мой братку,
Хто родну старонку палюбіць,
Маўляў добры сын сваю матку.

1910 г.

ПАМЯЦІ С. ПАЛУЯНА

Куды ідзём?.. куды пракляцце нас вядзе?
Якія далі здабываем?
Дзе гарт, надзея, вера ў будучыню — дзе?
Чым сэрцы, думы акрыляем?

Няшчасны край! чым быў, чым стаў, чым будзеш ты
З сваім прыдаўленым народам?
Як нёс — нясеш ярмо упадку, слепаты
І змен чакаеш год за годам.

Чакаеш ты... а толькі жалабы ўсё чуць;
Асот уеўся ў твае гоні;
Сыны твае загубе сілы аддаюць,
Губляюць косці ў беспрытонні.

Сцяжыны замкнуты туды, дзе ясны быт
Душы не кідае ў бадылі;
Шырок гасцінец вечна толькі чыст, адкрыт
К шынку, астрогу і магіле.

З канца ў канец залеглі толькі туманы,
Адвагу выгнала трывога;
З-пад хмар злятаюцца на жыр свой груганы,
Над гэтай грагаюць пажогай.

Куды ідзём?.. У паніжэнні, ў цемнаце
Яшчэ адно загасла сэрца,
Хоць так прыветна біла зорам, яснаце,
Як толькі душ вялікіх б'ецца.

Не стала сіл змагацца з блудам векавым,
Змагацца з доляю няшчаснай,
На радасць недругам, на жаль нямы сваім
Прыбыў курган, курган напрасны.

Так мала жыў, а столькі ўжо рабіў надзей
Сваім паглядам нештодзенным!
Якіх не роіў сноў аб старане сваей,
Як верыў ў свой народ нязменна!

Як верыў, як да родных рваўся ніў і сёл
З душой і сэрцам беларуса!
Любіў даль светлага прыволля, як арол,
Не знаўшы думам сваім мусу.

Шукаў ўсё праўды між чужымі і сваймі.
І ўсюдых праўду гэту гналі;
Адзін-адным стаць мусіў сам паміж людзьмі,
У думках мкнучы вышай, далей.

Для беларускіх грамадзян байцом, слугой
Так шчырым быў, а грамадзяне —
Эх! ніткаю к пятлі плацілі не адной,
Хоць колькі ўздоху ў час расстання...

О, стыд і ганьба, вам, сляпні, што сілам маладым
К жыццю гародзіце запоры!
Пагардай вам патомак плюне ў вочы ўсім,
Пракляццем памяць абгавора.

За што, чуць-чуць прабуды з'ява к нам сышла,
А ўжо сляды крыжамі знача?
За што расіць алтар свой кроўю пачала?
Зірнула мараю звадзячай?

Сышоў ваяк за долю, волю і народ,
Пяском засыпалі жвіровым.
Спі, мой таварыш, спі! надойдзе новы ўсход,
І брат заплаце добрым словам.

Спі, дружа мой, сявец у родных слоў сяўбе
Па нашай дрэмлючай старонцы!
Няхай зямелька будзе лёгкай для цябе,
Як лёгка рваўся ты да сонца.

1910 г.

БРАТУ Ў ЧУЖЫНЕ

Ці помніш ты, нядбалы дружа,
Ўсё тое, дзе радзіўся, ўзрос?
Дзе напявае зімка стужай,
Ірдзіцца лета бліскам рос?

Аздобнасць неба — сонца, зоры,
Спавіты месяц туманом,
Русалак ночкай разгаворы,
Шчаслівых птушак песні днём?

Ці помніш ты пагляд нясмелы
Свайго радзімага сяла,
Адкуль паплёўся ў свет той белы,
Твая дзе моладасць сплыла?

Нямое поле, сенажаці,
Лазой аквечаны дзірван;
Магілкі, спяць дзе твае брацці,
На ўзмежку прадзедаў курган?

Ці помніш прызбу, плот з прасламі,
Сваю хацінку, свой тачок,
Тваймі стаўляныя бацькамі,
Адвекам крыўлены набок?

Паміж прысад гасцінец біты —
Пясчаны, ўзвілісты пакат;
Паводкай мост стары падмыты,
Бяроз плакучых сумны рад?

Ці помніш ты сваю матулю,
Што над калыскаю тваей
Пяяла песню-байку «люлі»,
Снуючы ў думках рой надзей?

Святую песню родных межаў,
Няхітры мовы свойскай твор,
З якой зліваецца звон вежаў,
А рэха ловіць цёмны бор?

Ці помніш жніў, касьбы дзень шчыры,
Начлег, агонь сярод кустоў;
Палёты з выраю у вырай
Буслоў, гусей і журавоў?

Убор вяскovy, невыдумны,
Абычай сельскай прастаты...
Край беларускі мірны, сумны,
Свой родны край ці помніш ты?..

1910 г.

НА КУЦЦЮ

I

На небе зоры ўжо мігцяць,
На полі срэбны снег іскрыцца;
На бел-свет дзівы выпраўляць
Пляцецца ночка-чараўніца.

Глуш абнялася з цішыной
І спавівае ўсё у чары,
Паўзуць і сеюць шорах свой
Старым парадкам цені-мары.

Вылазе з цемры бледны звод,
Глядзіць сліўнём на долы, горы
І тут і там пускае ў ход
Свае нямыя заговоры.

І тут і тамка свой прыгон
Распасцірае царства ночы;
Салодкі сон, магільны сон
Смяецца свету ўсяму ў вочы.

II

Заныла ўсё, замёрла ўсё,—
Не спіць адвечнае замчышча:
Там пачынаецца жыццё
Ў агнёх старога папалішча.

Іскрыстым, бліскатным святлом
Заліты княжскія святліцы,
Дружина вольная кругом
Сталоў дубовых варушыцца.

Золататканы абрусы
З сталоў звісаюць дыванамі,
На абрусах чысцей расы
Віно красуецца каўшамі.

Духі мінуўшчыны куццю
На старасвецкі лад спраўляюць.
Даўно бываламу жыццю
Дары належныя складаюць.

III

На беласнежны на пасад
Усходзе князь, усходзе княжна,
За імі слуг пачэсны рад
Стаіць задумліва, суважна.

Агні брыльянтаў, як зарніц,
Зіяюць з княжацкай кароны,—
Краса б'е з князеўных зраніц,
Як бліск маланак развуглёны.

Звярнулі вочы ўсе ў іх бок,
Прымоўклі гоманы дружны;
Ўсіх званых зблізку і здалёк
Саколім вокам князь акінуў.

Бярэ коўш соладка віна,
П'е за дружыну маладую,
І княжна з князем п'е да дна;
Князь гутарку павёў такую.

IV

«Адзін, адзін раз толькі ў год
Збірацца можам з ласкі року,
Каб год іржавы карагод
Зганяць з мінуўшчыны далёкай.

Нас не кранулі косы змен:
Царым мы ў дум жывых гэйнале,
Хоць на падмурках гэтых сцен
Другія наш пасад занялі.

Багі другія верх бяруць,
Суды вядуць над нашым краем,
Свяцільні ж нашы не замруць,
Што ў сэрцах вольных рассвятляем.

Прашу паклікаці ганцоў
І месца даці ім па чэсці:
Ад нашых стоптаных капцоў
Якія нам прыносяць весці?..»

V

Закончыў князь, махнуў рукой;
Уходзяць тры ганцы ў святліцу,
Ідуць суважнаю ступой
І князю й княжне пакланіцца.

А першы гэткі светлы быў,
Як небам сланыя праменні:
Ў руцэ меў свечач, што наздзіў
Усе усюды зводзіў цені.

А быў другі і з ног і з рук,
Як гром з жывымі перунамі:

Ў руцэ меў стрэл жалезных пук
І лук стальны меў за плячамі.

А трэці быў і раб і цар,
І слаб і дуж ва ўсякім дзеле,
Як вечнасць, молад быў і стар;
Меў гуслі — на грудзях віселі.

VI

І першы князю гэткі сказ
І княжне скажа міласцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз
І відзеў, што яшчэ ўсе жывы.

А толькі ўсё той самы лад:
З вачэй не зняты йшчэ павязкі,
Ці йдуць уперад ці назад,
Відны сляды цямычнай ласкі.

А як ішоў між іх з святлом,
Яны пачулі, ах, пачулі:
Сляпым замораныя сном,
Худыя рукі ўвысь цягнулі.

За мною ўсцяж, і тут і там,
Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце сонца наша нам!
Нашто схавалі-расхапалі?»

VII

Другі за першым князю сказ
І княжне скажа міласцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз
І відзеў, што яны ўсе жывы.

А топчуць толькі ўсе той след,
Валочаць ёрмы за сабою;
Ці ўбачыць корч, ці ўбачыць цвет,
Адною жаляцца слязою.

А як чапнуў стралой аб лук,
Яны скрануліся ў прасонні,
І столькі, столькі крэпкіх рук
К маёй паціснулася броні.

За мною ўсцяж, і тут і там,
Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце славу нашу нам!
Нашто схавалі-расхапалі?»

VIII

І трэці князю гэткі сказ
І княжне скажа міласцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз
І відзеў, што яны ўсе жывы.

А толькі торг усё ідзе
Над іх душою патаптанай;
Яны, як цені, ў грамадзе
Маўчаць і йдуць на пір паганы.

А як я ўдарыў па струне,
Замітусіліся, як пчолы,
І на гарэ і нізіне
Мне падавалі голас кволы.

За мною ўсцяж, і тут і там,
Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце песню нашу нам!
Нашто схавалі-расхапалі?»

IX

Сказаўшы так, маўчаць ганцы,
Маўчыць і князь крыху часіны,
І дасць адказ такі ў канцы
Ганцам на іхнія навіны:

«Не ўмруць, не ўмруць ужо яны,
Раз хочуць сонца, славы, песні;
Заб'юць ім зычныя званы
Прабудным звонам напрудвесні.

Сваёй забранай старане,
Скаванай мучаніцы-княжне,
Ўзнясуць пасад на кургане
На панаванне недасяжне.

На дзеле — кожны йшчэ слугой,
У думках — вольныя ўжо людзі;
Над сэрцам іх, над іх душой
Наш дух лунаці вечна будзе.

X

Вы, другі верныя, ганцы,
Як летась, сёлета, налета
Ўсе пагранічныя капцы
Абходзьце зноў з маім прыветам.

Гуслямі, лукам і святлом
Будзіце, клічце і свяціце
І так спануйце іхнім сном,
Каб сон іх счэз і ўсталі жыці.

А покуль поўнач не прыйшла,
Вясці бяседу будзем далей;

Засядзьце ўсе кругом стала,
Хай зазвініць віно ў крышталі.

А чарку першую ўзнясём
За цень мінуўшчыны у сеці,
Другой к цяпершчыне прап'ём,
Праславім будучыню трэцяй».

XI

Садзіцца княжна, князь, кругом
Садзіцца вольная дружина;
Шуміць бяседа за сталом,
Плыве часіна за часінай.

І разгараецца ясней
Паходня радасці забытай,
І светазарнасцю сваей
Вясёлкі сее самавіты.

Ямчэй нацягваецца лук,
Цэль рассяжаюць агнястрэлы,
Дрыжыць паўчына і павук,
Дрыжыць прыблудак ачарнелы.

Рахкочуць гуслі звон у звон,
На бел-свет розгалас нясецца,
Як бел-свет, коціцца разгон
І ў думцы казкай раздаецца.

XII

Плыве шумліва, як рака,
Бяседа вольная такая,
А ўжо нявідзіма рука
На небе поўнач адзначае.

Залопаў крыллямі пятах,—
І ціхне-ціхне ўсё ў замчышчы;
Замоўк разгул, агонь патух,
Старое згасла папялішча.

На пустку ўзбрыўшы, воўк завуў,
Пуціну заяц перамераў...
А быў тут хто або не быў,—
І так і гэтак мала веры.

І так і гэтак свой прыгон
Распасцірае царства ночы:
Салодкі сон, магільны сон
Смяецца свету ўсяму ў вочы.

1911 г.

БЛІЗКІМ І ДАЛЁКІМ

Вам, цемнатворцам блізкім, далёкім,
Шлю свой прывет і ласку ад сэрца;
Дзякуй шлю вам, шмялям слепавакім,
Дзякуй! Хай далей моц ваша прэцца!

Піце, смакчыце кроў маю з жылаў,
Будзе хай сліўням, піяўкам завідна,
Рыйце, капайце брату магілу,—
Вам толькі гэткай працы нястыдна!

Можаце рыці, віцца, кусацца,—
Мне ўжо не страшны рык ваш звярыны;
Вывіце жылы, сэрца не дасца,
З вашай крывавай вырвецца ціны.

Мне ўжо не страшны крыўды аковы;
Любасці братняй ясным пажарам
Кіну у попел цемры асновы
Гніць пад нагамі лозным папарам!

Жыў і без вас я, жыў і між вамі,
Толькі, як воблак, быў я свабодны,
Спутаць не даў я дум ланцугамі,
Не аплуціў іх свіст ваш нязводны.

Дух мой свабодна з ваших цянётаў
Выйсці здалее к яснасці божай,
Не апаганен выйдзе з балота,
Далей, к высотам, шлях свой праложа;

Далей, дзе йшчэ беларуская думка
Зоркай сягнуці часу не мела,
Дзе толькі злосна чорны птах крумкаў,
Дзе хітры звер паношыўся смела.

Дзе торг з адвечнай праўды зрабілі,
Слёзамі ўткалі радасць і шчасце,
Дзе толькі сонца звод не асіліў...
...Сонца не вашай чэрні раскрасці!

Славу маю не вам, падваротні,
З гразю мяшаці хлысьцьбай падлыжнай,—
Сам я суддзёю! Ёй прышлых лет сотні
Выдадуць суд свой правы, не кніжны.

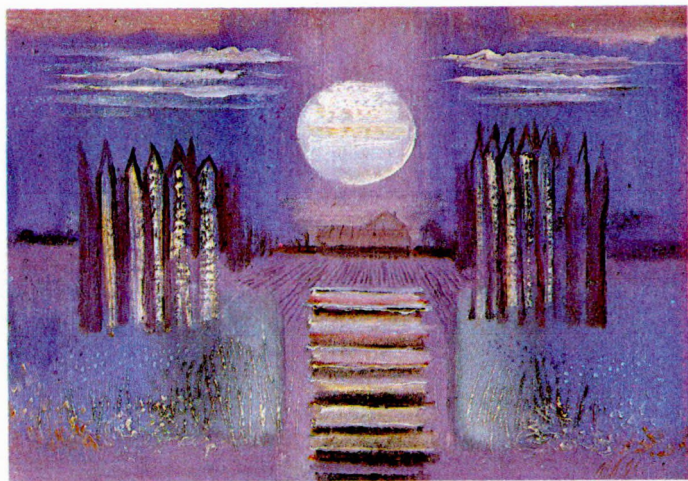
Вы мне маіх год не гадавалі,—
Летаваў сам я, зімку праводзіў;
Віхры і буры сілу давалі,
Крылле даў новы промень на ўсходзе.

А хоць без часу ўдасца вам нетрай
Вычасаць гроб мне, косці скрышыці,
Я не памру ўвесь, як не мруць ветры,—
Будзе пракляцце вам усім жыці.

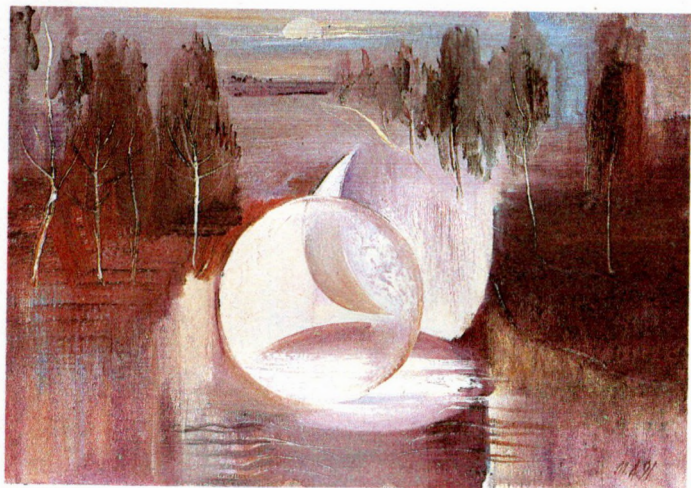
Цень з таго свету ўстане мой ноччу,
Прыйдзе пад вашы сховы гнілыя
І засмяецца грозна у вочы,
Аж ваша хеўра гібельна ўзвые.

1911 г.

Роднае

Адлюстраваньне

КАБ Я КНЯЗЕМ БЫЎ...

Каб я князем быў ўладарным
Гэтых ніў і хат,—
Быў бы князем гаспадарным,
Вёў бы добры лад;
На пасадным месцы б селі
Права і закон,
Праўду вечную ўсе б мелі —
Вечавы свой звон.
Не цягнуў бы я з падданных
Крыўдай соль і хлеб,—
Кожны сам сабе ад рана
Малаціў бы цэп.

Каб я сонцам залацістым
Плаваў над зямлёй,
Быў бы сонейкам вячыстым
Летам і зімой.
Не лажыўся б на разлогі
Непраглядны цень,
Асвятляў бы ўсе дарогі
Ўночы і удзень.
Гадаваў бы ў вечным цвеце
Поле і лугі,
Распаліў бы ўсе на свеце
Путы-ланцугі.

Каб я рэчкай быў міжгорнай
На зямлі маёй,

Быў бы рэчкай жыватворнай
Для старонкі ўсёй.
Ажыўляючай крыніцай
Быў бы наяву,
Чыстай, шклістаю вадзіцай
Змыў бы сон-траву.
На засушлівыя кветкі
Клаўся бы расой
І каціўся б праз палеткі
Светлай паласой.

Каб я птушкай быў крылатай,
Пець і лётаць мог,
Быў бы птушкай незаклятай,
Па расе не сох.
Груганом бы я не крумкаў,
Не наводзіў слёз,
А на крыллях нашу думку
Да бога б панёс.
Крыўду-ведзьму нашых межаў,
Беднату і цьму,—
Ўсё б папраўдзе, як належа,
Вылічыў яму...

1911 г.

Я КАЗАК — НЕ КАЗАК...

Я казак — не казак,
Што нагайкай свісціць,
А казак, што калісь
Знаў, як волю любіць!

Што гуляў за Дняпром
Ад зары да зары,
Ў вольнай Сечы грымеў,
Як парогі ў Дняпры.

Што на бел-свет спяваў
Песні з поўных грудзей
І гасцінна прымаў
З свету вольных людзей.

Што умеў пастаяць —
Паляцець у паход —
І за волю сваю,
І за ўвесь бедны род.

Што кароны пікой
І пасады ўстрасаў,
А законы крывёй
Самаўладцам пісаў!

1911 г.

ЯК СПЫТАЮЦЦА НАС

Прыйдуць людзі з Усходу,
Прыйдуць з Захаду людзі

І спытаюцца нас:

«Скуль, якога вы роду?

Дзе зямля ваша будзе,

Дзе айчызна у вас?»

Мы ля плоту, пад плотам

Паглядзім, пашукаем,

Які даць тут адказ,

І адкажам: «Э, што там...

Мусіць, бабскім звычаем

Збегла ўпрочкі ад нас».

1911 г.

ХРЫСТОС ВАСКРОС!..

Хрыстос васкрос!.. Усюды радасць,
Усё глядзіць смялей, святлей;
Вялікі мучальнік, здаецца,
Абняў ўсіх ласкаю сваей.

Хрыстос васкрос!.. Неугамонна
Плыве па нівах, пушчах клік,
Плыве адна святая думка
З канца ў канец, як свет вялік.

Хрыстос васкрос! — пье сялянін
З сваёй убогаю раднёй,
Забыўшы песні аб прадвесні,
Забыўшы ўсё усёй душой.

Хрыстос васкрос! — пье сіротка,
Слуга, тапаная людзьмі;
Пье ў чужыне падарожны,
Забыты бліжнімі сваймі.

Хрыстос васкрос! — пуюць і тыя,
Хрыста згубіўшыя сыны,
Што ўціхамоўку куюць путы
Для нашай беднай стараны.

Хрыстос васкрос!.. К табе, о Божа,
І ў дзень гэты просьбу шлю:
Хай Беларусь, мая старонка,
Ўваскрэсне к вольнаму жыццю!

1911 г.

СЛУГАМ АЛТАРНЫМ

Не папе рымскаму служу
І не «свяцейшаму» сіноду!
Я аддаю сваю душу
Свайму няшчаснаму народу!

І маіх песень судзіць сказ
Не вам, не вам, хрыстапрадаўцы!
Бо той, што прыйдзе, лепшы час
На вас пятлю наложыць, здрайцы!

Вы ўсё на свой манер, капыл
Жадалі б звесці, атуманіць,
Жывых ўсіх на трупоў з магіл
Перахрысціць і апаганіць.

Лет сходзіць тысячы дзве ўжо,
Як вы гандлюеце Ісусам,
І ўсё ў пятлю — нутром вужоў —
Цягнуць жадаеце прымусам.

Вы — для вітання ў чорнай хвале,
Для мітраў, персняў і тыяраў —
«Інакамыслячых» каралі
Крывёй, крыжамі і пажарам.

Свабодзе, брацтву і святлу
Калісь мо звалі вас на службу,—

Вы ж крывапіўцам, срэбру, злу
Запрадаліся ў вечну дружбу.

І вы свой важыцесья суд
Свабоднай думцы выдаваці;
Вы, што ўзвялі у святасць кнут,
Сябе змяніўшы на пракляцце?!

1911 г.

ПЕСНЯ МАЯ

Песня мая не ўзышла сярод кветак,
Кветак цвітучага вечна паўдня...
Поўначы сумнай забыты палетак
Даў ёй жыццё пасярод палынны.

Пушча і ночка яе гадавалі,
Няньчылі казкамі долі нямой;
Дождж і расіца вясною купалі,
Снежныя буры тулілі зімой.

Песня мая не ўспінае атласаў,
Выдумкай хітрай у свет не ляціць,—
Знацца ёй досць з беларускаю красай —
Лесам шумеці, касою званіць.

З думкамі ходзіць забранага краю,
Служыць і верыць у лепшы ўсход...
Бо, калі гасне паходня старая,—
Новую заўтра распаліць народ.

Песні маёй не патрэбны святліцы
Ў княжацкіх хорамах слухаць музык,
Коціцца-ўецца свабоднай крыніцай
К сонцу і зорам, прастор дзе вялік.

Ёй не патрэбна ўсясільных прынука,
Службы лакейскай не знае яна:
Воля жывая ёй вечнай зарукай,
Волі нязмеранай — служба адна.

Песня мая не шукае прывету,
Ласкі ў скурганеным сэрцы чым,
Вецер свабодны з далёкага свету
Стрэне, праводзіць адпевам сваім.

З небам і ніваю ў дружбу заходзе
Слухае бору адвечнай жальбы,
Водклікі лове ў бурлівым разводдзі
Ў зорак шукае жыцця варажбы.

Песня мая не зачэпе сягоння
Думкай сваёю ўсіх хат і сяліб,
Зваленых хат і людзей у прыгоне,
Ўсходным зярном неабсеяных скіб..

Час, як крыніца, ідзе, не марудзе...
Кіне стары дзень жыццём кіраваць,
Новы дзень прыйдзе, і новыя людзі
Будуць пачатую думку снаваць.

Песня мая не шукае чырвонцаў —
Будучнасць гэткіх не знойдзе ў ёй плям, —
Жыць толькі хоча ў радзімай старонцы,
Пеці па сэрцу ўсім добрым людзям.

Пеці, і з часам, у добрую пору,
Выклікаць водклік у сонным сяле...
Ўсю Беларусь — неаб'ятну, як мора,
Ўбачыць у ясным, як сонца, святле.

1911 г.

ГЭЙ, НАПЕРАД!

Гэй, наперад, покi сэрца
Б'ецца, рвецца на прастор,
Годзе млеці ў паняверцы;
Гэй, да сонца! гэі, да зор!

Хай бацькі стагнали ўчора,
Йшлі на той свет без пары;
Сёння ў нашай моцы гора,
Мы — жыцця гаспадары!

Думка ў думку, дружна, смела
Ўсе наперад грамадой!
Кожны ведай сваё дзела,
Знай, за праўду крэпка стой!

К новай долі шлях нам ляжа,
Як на небе Млечны Шлях,
Слова, дум ніхто не звяжа,
Жыць, цяпець не будзе страх!

І не стане больш пакуса
Першых-лепшых збоку браць,
Славянiна-беларуса
Вечна ў лапцi абуваць.

Дык наперад, покi сэрца
Б'ецца, рвецца на прастор,
Годзе млеці ў паняверцы!
Гэй, да сонца! гэі, да зор!

1911 г.

ЗОРКІ

Ночкай, як толькі выходзіў я з хаты,
Зоркі на небе страчаў я чатыры;
Кожны раз зводзіў іх вогнік крылаты,
Хоць к ім з малітвай узносіўся шчырай.

Першая — бацькава зорка яснала,
Маткі — другая глядзела ў свет горка,
Трэцяя мне мігацела нясмела,
Роднай зямелькі — чацвёртая зорка.

Першая згасла наўвекі не ў часе,
Звольна губляе бліск свой другая,
Трэцяя сумнаю мглою спавілася,
Толькі чацвёртая лепей міргае.

1911 г.

«НАШАЙ НІВЕ»

Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе,—
Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі.

Ночка цёмная на свеце
Вечна не начуе;
Зерне, кінутае ў ніву,
Ўсходзіць ды красуе.

Наша зерне — нашы думкі —
Не загінуць свету,—
Бліснуць краскай непаблеклай
Вечных агняцветаў.

З добрых думак, што мы кінем
На сваім дзірване,
Будзе ўнукам нашым жніва —
Доля, панаванне.

Беларускаю рукою
Светлай праўды сіла
Славу лепшую напіша
Бацькаўшчыне мілай.

Зацвіце яна, як сонца
Пасля непагоды,

Ў роўнай волі, ў роўным стане
Між усіх народаў.

Не загіне край забраны,
Покі жывы людзі,—
Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе!

1911 г.

ІГНАТУ БУЙНІЦКАМУ

Важна рэй Ігнат Буйніцкі
Ў танцах нашых водзіць,
Аж здаецца — усё чыста
Хадыром з ім ходзіць.

Калі пусціцца скакаці,—
Ажна сэрца скача;
Лепшых танцаў і ўвесь Піцер
Бадай што не бачыў.

Ці «Мяцеліца», ці «Юрка»,
«Мельнік», ці «Антошка»,—
Ўсё ў яго сыходзіць гладка,
Не змыліць ні трошка.

Пад дуду і пад цымбалы
Топне, прыспявае...
Сцеражыцца, ўсе людзі:
Беларус гуляе!

Не ўнімайся ж і скачы нам,
Покі сілы хваціць,
Мо пачнуць і думкі нашы
Весялей скакаці!

1911 г.

«ЗАБРАНЫ КРАЙ»

Я ведаю, знаю старонку такую,
Спавітую ў вечны туман,
Пад цёмнымі зорамі днюе, начуе,
Ляжыць на кургане курган,
Хоць сохі, хоць косы гуляюць там ройна,—
Не поймеш, адкуль узялісь;
Людзей запытаеш,— адкажуць спакойна:
«Забраны край» гэты калісь.

Сыны зямлі роднай чужыя палеткі
Ў чужую карысць засяюць,
На родных папарах галодныя дзеткі
Чужую жывёлу пасуць...
Кладуцца заломы... Дабро змей валоча...
Цянюе ля хат ваўкалак...
Нячысцікі, ведзьмы рэй водзяць па ночы,
«Забраны край» тузаюць так.

Сляпы знемагаецца бацька ў цямніцы;
На стражы пастаўлен сыноч;
У поўных калісьці ад шчасця святліцах
Чужак зневажае дачок.
Дзяцей сваіх маткі кідаюць у здзеку,
За «мамак» к наездцам ідуць,
А тыя за іх малако, за апеку
«Забраны край» болей гнятуць.

Мальбішчам чужым б'е пакора паклоны;
Упадку вялічыцца сцяг;

З балотам змяшаны старыя законы,
Наладжан нявольнічы шлях.
Купляюць, збываюць, гандлююць чужынцы
Народным дабром, як сваім...
Заплача ў пагоду канюх па расінцы,—
«Забраны край» жаліцца з ім.

Наведзены струны у скрыпках па-свойску
Чужая зрывае рука.
Жалейка азвецца з вясны пад бярозкай,—
Не ўцешыць яна бедака.
Так камень не ляжа, як змора паддання
Лягла ад мяжы да мяжы
З надзеяй, што нават і думку змагання
«Забраны край» вырве з душы.

Жыццё год без ліку на шнурык свой ніжа,
Без ліку няволя есць сіл...
Аж прадзедаў косці не ўлежаць пад
крыжам,—

Штоночы выходзяць з магіл.
Выходзяць, ідуць ад парогу к парогу;
На стогн жывых грозна глядзяць;
І з ветрамі, з бурамі б'юць на трывогу:
«Забраны край» клічуць устаць.

1911—1912 гг.

МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ

Вольны вецер напеў вольных песень табе,
Бор зялёны узняў дружным гоманам,
Сонца полымем вызвала к слаўнай сяўбе,
Зоры веру ўлілі сілам зломаным.

І ў час буры, нягод і вялікіх надзей
Зацвіла, расцвіла даўгажданая,
І крыніцай жывой над айчызнай сваей
Паплыла, пацякла неспынная.

Паплыла, пацякла з светлай казкай жыцця
Полям, лесам, гарой і далінаю...
З свойскіх кветак-пралесак — карона твая,
Ўся сама — ясная лебядзіная.

Зіхаціш і гусярскую песню звініш,
Узнямаеш мінуўшчыну даўную;
Час сягонняшні ўперад ісці не пыніш
І глядзіш смела ў будучнасць тайную.

Смела ў сонцы ідзеш, як жывы агняцвет,
Сееш ласкава сны залацістыя;
Не пужае сумежны дакучны сусед,
Не пужае пуща цярністая.

Ад мяжы да мяжы, ад капца да капца
Абнаўлення павевы расходзяцца,
Абнімае душу без граніц, без канца
Маці-радасць, што лепшы дзень родзіцца.

Ўжо не так тапары у зялёным бары
Хвойкі валяць зімой маразянаю.
Ўжо не так касары ад зары да зары
Летам звоняць касой адкляпанаю.

Значан гарт у руках, чутна песня без слёз,
Грудзі славы надзеяй калышуцца,
Ў кнігі новы закон ёмка пёрамі з кос
Наўсяды людзьмі новымі пішацца.

Расцвітай жа, ўзнімай на арліных крылах
Душы, сэрцы і думы заспаняя,
Вызывай, выклікай на вялікі прасцяг
Сілу, ведзьмай-пятлёй не чапаную.

Высылай, рассылай на край свет пасланцоў,
Як з гнязда сакалінага сокалаў,
Хай лятуць, далятуць да байцоў-удальцоў,
Хай грываць весткай добраю ўвокала.

Годзе ў полі, ў лясках ты, старонка, і так
Сіратой начавала забытаю,
Годзе выпіў крыві з сэрца крыві чарвяк,
Косці вецер тачыў непакрытыя.

Падымайся з нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, над нягодамі;
Занімай, Беларусь маладая мая.
Свой пачэсны пасад між народамі!..

1911—1912 гг.

НАД НЁМАНАМ

Ціха і плаўна ў даль коцяцца воды
Вольнага Нёмана, ў цёмную даль,
Толькі у часе глухой непагоды
З берагу Нёман не выйдзе амаль.
Вербы і вольхі калышуцца глуха,
Сінія хвалі шумяць і бурляць.
Чуткай душою ў такі час паслухай,—
Здасца, там гэтакі голас чуваць:
«Гэй, не дзілуйся, мой дружа нядбалы,
Што я сягоння так злосна шумлю:
Грудзі здавілі мне хмары навалай,
Пошасць уелася ў матку-зямлю.
Сумна мне, сумна, што ўсё тут іначай
Некалі бераг мой бачыў і знаў;
Іншы меў выгляд — не гэтакі жабрачы,
Іншы я плыт на плячах сваіх гнаў.
Край, дзе жыццё я сваё пачынаю,
Шмат весялей прыглядаўся на свет,
Песні і казкі інакшыя баіў,
Шчасце цвіло ў ім, як макавы цвет.
Буйным жыццём усё чыста кіпела,
Слава далёка за мора ішла,
Ворага кожны за плечы браў смела,
Цемра чужынцай не страшнай была.
Панам быў дома і слаўным за домам
Мой патаптаны сёння народ;
Змог ён не толькі знаць штукі з заломам,—
Роднаму слову ўмеў кніжны даць ход.

З вольнай дружнаю князь на пасадзе
Вольнаму люду законы пісаў;
Слухалі князя, а князь што не ўладзіў —
Слухаў, што веча яму звон казаў.

Чую, ах чую цяпер яшчэ ясна
Той неўгамонны, расходзісты звон...
Сціх, занямеў, аглушылі напрасна;
Ці адазвецца калі болей ён?..

Так, так, мой дружа, іначай бывала,—
Не называўся забытым мой край;
«Поўнач» не раз у ім схову шукала,
«Захад» знаў сілу яго неўнарай.

Га, а цяперака што гаварыці?..
Ўсе мае скарбы намарна ідуць:
Жыта учора вывозілі віці,
Родныя хвойкі сягоння плывуць.

Людзі чужыя змагаюць мне грудзі
З новым парадкам, з адменным жыццём,—
Роднага ж краю тутэйшыя людзі
Ў скуру чужацкую лезуць жыўцом.

Я іх не ваблю сваею ўжо красай:
Вецер інакшы ім дзьме ў галаве,—
Вісла адным ўсміхаецца ласа,
Тыя заплюшчыўшысь пруща к Няве.

Скора сын бацьку, а бацька сыночка
Не распазнаюць адзін аднаго;
Дзеці чужацкія корме ўжо дочка,
Маці працуе на злыдню свайго.

Так грамадзяне свабоднага краю
Ёрмы уздзелі, у рабства пайшлі,
Прадзедаў слава лазой зарастае,
Памяць мінуўшчыны дрэмле ў зямлі.

Рынкам живога тавару няслава
Край ўвесь зрабіла, загнала на ўбой,

Дзе ўжо лет сотні Масква і Варшава
Торг гругановы вядуць між сабой.
Га! ты не слухаеш, бачу, ўжо болей,
Ой, чалавеча, змярцвелы у сне!..
Доўга йшчэ будзеш глухім ты, саколе?..
Камень і вольха перш поймуць мяне!..»

.

Гэтакі ў часе глухой непагоды
Чуецца ў Нёмнавай гутарцы жаль.
Сціхне, і плаўна зноў коцяцца воды
Вольнага Нёману ў цёмную даль.

1911—1912 гг.

ТАЕ СНЕГ...

Тае снег, таюць сковы зімы ледзяністыя,
Сонца з ласкай ажыўчай гуляе ў прыволлі!
Хутка жаўранак песняй сваёй галасістаю
Прывітае аратых на полі.

Ўзніме чорную скібу саха працавітая,
Ляжа ўсходнае зерне у пахань сырую,
Закалосіцца поле, слязой, потам злітае,
Зашуміць сваю думу старую.

Гаспадар той суважна свой шнур па-святочнаму
Абыходзіці будзе, красой любаватца,
Прыслухоўвацца шэлесту нівы няўрочнаму
І маліцца к сваёй зямлі-матцы.

Смела гляне на свет і на долю змянлівую,
Як дагэтуль, яму не дадуцца ўжо ў знакі
Тыя сілы з усходу і захаду мсцівыя,
Што даймаюць цяпер, як вужакі.

1911—1912 гг.

НЕ ДЛЯ НАС...

Не для нас гэта сонейка майскае
Загуляла на небе высокім
Сеяць думкі вясеннія, райскія,
Гэт, па свеце вялікім, шырокім.

Не для нас ніва, намі ўспаханая,
Заірзелася ўсходам пасеваў,
І ўся ветрам, як дым, калыханая
Б'е паклоны направа, налева.

Не для нас упрыгожылісь кветкамі
Сенажаці-лугі над ракою,
Хараствамі няздзіўнымі, рэдкімі
Вабіць вока, шаптацца з душою.

Не для нас, не для нас распускаецца
Гэты сад, гэта вішня, чарэсня,
Не для нас, не для нас разліваецца
Салавейкава звонкая песня...

Сонца паліць нам грудзі збалелыя,
Ніва ласкі над намі не мае,
Пот ліем па лугах мы дні цэлыя,
Ці ж тут міла і песня якая?!

З дня на дзень; з году ў год, як пакутнікі,
Б'ёмся, гінем і шчасця не бачым;
Працай жывяцца нашай прыблуднікі,
А мы толькі ўздыхаем і плачам...

1911—1912 гг.

СУДЫ

На суды павялі яе звязанай,
Сэрца вырваўшы з белых грудзей,
І судзіці давай — як там сказана
Ў гэтым хітрым законе людзей.

Абіралі суддзёй ночку цёмную,
Ночку-мачыху сумнай зямлі,
Сведкай крыўда была векапомная,
Сон і заламы стражай былі.

Прыгавор прачыталі над беднаю,
Не спытаўшыся грэху, віны.
Гэй, хаўтурную песню пабедную
Над ёй спелі праметнай сыны...

З плеч зрывалі убory злацістыя,
Разрывалі карону-вянок,
Разбівалі пасад ёй нячыстыя
Ї пад жалезны хавалі замок,

Накладалі ёй сковы сталёвыя,
Надзявалі жабрачы убор,
У намітку ўбіралі цярновую
Яе коску, сатканую з зор.

Вочы вырвалі ёй, сонцу роўныя,
З-пад хмурліва навісшых павек,
Дый пусцілі яе супакойную,
На бадзянне пусцілі, на здзек.

З лета ў лета ідзе, кроўю злітая,
Насустрэчу крыжам і капцам,
Чуць жывая жыве, пазабытая,
Ў сне з'яўляючысь родным сынам.

К волі йдзе з дня на дзень, разглядаецца
Па бел-свету калі-нікалі;
Толькі дух-яснацвет пацяшаецца,
Што ўсё ж крыўды яе не змаглі.

Як была, будзе так непакорнаю
Адпраўляць вечнабыту імшу...
Не здалеюць суды цемнатворныя
Ёй спаганіць і вырваць душу.

1911—1912 гг.

БЛЕДНЫЯ БУДНІЯ ДНІ...

Бледныя буднія дні
Сумна па роднай зямлі
Мутнай плывуць паласой;
Часам калі-нікалі
Дзе-нідзе бліснуць агні,
Глянуць крывавай расой.

Песні раздолля маўчаць,
Песні, што рабскія сны
З душ паднявольных змялі б,
Толькі заводзяць званы,
Толькі асіны скрыпяць
Над уміраннем сяліб.

Скрогат нясецца з асін...
Рабству паклоны біў дзед,
Гнуўся пад палкамі ў крук;
Бацька — за дзедам; услед
З бацькам пляцецца і сын;
Ты ж кудой пойдзеш, унук?...

1912 г.

ПРЫСТАЎ Я ЖЫЦЬ...

Прыстаў я жыць на белым свеце,
Хоць столькі ўвокала жыцця;
Завялі думкі на расцвеце,
Душа жадае небыцця.

Нуда гняце з днём кожным болей,
Быт спавівае чарнатою,—
Як сухавей у чыстым полі
Гуляе з зернем-сіратой.

Пытання злога не пазбыцца,
Як мара бледная, стаіць:
Куды ісці? за што ўчапіцца?
Якім багам паклоны біць?

Мінуў, загінуў час вясёлы,
Калі зрываўся з усіх сіл
Ад родных ніў, ад родных сёлаў,
Ад апаганеных магіл.

Туды, туды, ўсё далей, далей,
Да недасягнутых вышынь,
Каб, апынуўшыся ў крышталі
Шчаслівых сонечных іскрын,

Самое сонца ўзяць у рукі
І, як з паходняй, з ім ісці,
Святлом ніштожыць нашы мукі,
Увесь плач роднае зямлі.

Ўзнімаць патоптаныя душы,
Людскім названнем акрыляць,
К жыццю падняць з магільнай сушы
Усіх, што толькі яшчэ спяць.

Служыць, служыць жадаў народу,
Сваім закованым братом...
І сіл не стала з непагодай
Вясці вайну, вясці з жыццём.

Чырвонай зданню ў цёмных сенцах
Наш рок сляпы снуе, цвіце;
Змяіны рогат адшчапенцаў
Жывыя грудзі рве, гняце.

.

Ваякі лепшыя за славу,
За славу роднай стараны,
Або ляглі ў бітве крывавай,
Або у путах — і яны

Ярмо валочаць паніжэння,
Ў кляцьбе бяссільнай гоняць век...
Глядзіш... пытаеш свайго ценю:
Дзе тутка звер, дзе чалавек?

У жудкім, чорным беспрасвіцці
Бушуе выпаслены кат...
Любіць... Каго, за што любіці?
І ненавідзець сіл няхват.

О божа праведны, ты сілу
Сваю вяліку акажы:

Не згінуць з бацькаўшчыны мілай
Свайму слуге дапамажы.

Сашлі мне светлую падмогу
Астаткі сіл *сваім* аддаць
І — не зрабіўшы брату злога —
Пад крыжам бацькавым сканаць.

1912 г.

ВЯСНА ЗА ВЯСНОЮ...

К нам вясна за вясною ідзе
І бяследна адходзе ад нас...
Ні канца той бядзе і нудзе,
Ні пачатку святла хоць на час.

Хоць бы раз заірдыла раса
Жыватворна убогім палям,
Хоць бы раз зазвінела каса
І дзень лепшы паклікала нам.

Вянуць кветкі штораз без пары,
Вяне зелень спустошаных ніў.
Шум не моўкне ў зялёным бары:
Не чакаць, людзі, вам буйных жніў.

Не напоўніць вам клецяў сваіх,
Пот і слёзы лыцё вы дарма;
Ў паднявольнічай службе ў чужых
Не падняць вам галоў з-пад ярма.

Вам — пакорным рабам — не вясны,
Рукі накрыж злажыўшы, чакаць,
А пад песні паўночнай зімы
Ямы ў полі сабе ж будаваць.

Будаваць, покі вы чужака
Нівай будзеце роднай карміць,
Будаваць, покі ваша рака
Чужакову каню дае піць.

Для аслепленых, здаўленых вас
Не было і няма іншых дум...

.

Так над намі вясной кожны раз
Стогне бору зялёнага шум.

Так вясна за вясной к нам ідзе
І бяследна адходзе ад нас...
Ні канца той бядзе і нудзе,
Ні пачатку святла хоць на час.

1912 г.

НА ВЯЛІКІМ СВЕЦЕ...

На вялікім свеце б'е жыццё крыніцай,
Барацьба за волю і за долю рдзее,
Маюць панаванне вера і надзея,
Асвятціць народы лепшы быт маніцца.

На вялікім свеце неба слёз не сее,
Ёрмаў не майструе крыўда-чараўніца,
Не галубіць думак цемра-асляпніца
І не водзіць душаў пагіблення кнеяй.

На вялікім свеце б'юць званы на славу,
Людзі з плеч скідаюць ланцуговы скруты,
К сонцу йдуць браточна з рабскае пакуты.

На вялікім свеце ўсё ідзе па праву,
Па законе божым, з яснатой яскравай...
А у нас, у нас што?.. Толькі звоняць путы...

1912 г.

ДЛЯ ЗЯМЛІ ПРАДЗЕДАЎ МАІХ...

Я табе, зямля мая прадзедаў маіх,
Не патраплю нічога жалець на свеце,
На свет цэлы гатоў твой прыгон апеці
І ўзнясці пасад на магілішчах тваіх.

Я цябе душой рад бы сваёй сагрэці
І карону сплесці з сонца, зор залатых,—
На цябе карону ўзлажыць, каб хоць на міг
Заяснела ты ў цяжка дабытым цвете.

За цябе загінуць гатоў я ў барацьбе
З крыўдай той, што цярпіш ад людзей і Бога,
Ад чужынца і ад сына свайго сляпога...

Буду ў вечнай мучыцца жальбе і кляцьбе...
І за гэта толькі прашу, малю цябе:
Не гані ты мяне ад свайго парога.

1912 г.

КАЛІ ПАЧНУЦЬ...

Калі пачнуць збірацца хмары
І неба ўсцелюць чарнатою,—
Тады ўсплываюць буйны ветры
І віхрам гоняць над зямлёй.

Адвечным борам закалышуць,
Сухі ліст з лесу гоняць проч,
Ніштожаць хмар калматых горы
І ясным днём змяняюць ноч.

Калі прыгнецены няпраўдай
Які знябудзецца народ,—
Тады з'яўляюцца прарокі
І ўсенародны клічуць сход...

Расце на сходзе недавольства,
А дудароў магутны хор
Пяе аб крыўдах і ўсіх кліча
Да новых праўд, да новых зор.

1912 г.

ПРАРОК

Сярод маны, сярод насмешкаў,
Знак нейкі тулячы к грудзям,
Ішоў прарок пясчанай сцэжкай
З навукай новаю к людзям.

Праціўны вецер лез у вочы
І плачам пеў, як дзіцянё,
Звяр'ё зубамі йграла ўночы,
Днём выла ў небе груганнё.

А ён, не знаючы граніцаў,
Ішоў, хістаючысь наўслонь;
Агонь біў толькі з-пад зраніцаў,
Вялікіх праўд святы агонь.

Душа палала дзіўным жарам,
Бы з зораў выснутая ніць,
Што свет магла б сваім пажарам
Абвіць і к сонцу ўваскрасіць.

Ужо з сваім аклічным словам
Прарок далёка быў вядом,
Народу шмат збудзіў к дням новым,
Даў славу братнюю братом.

Аж так дасяг — аквечан хвалай —
Зямлі забранай сумных хат,
Дзе царства цемры панавала,
Дзе сілу ўзяў над катам кат.

Народ змарнеўшы таго краю
Свайго нат імені не знаў,
Як непатрэбшчына якая,
Гібеў на свеце і канаў.

Галовы людзі пахіліўшы,
Зямлю капалі, як краты,
Ўтапіўшы ў мёртвай ночнай цішы
Усе жаданні ясныя.

Прарок — пасол святла — ў загону
Людзей убачыўшы такім,
Маячыць стаў ім, як шалёны,
Прарочым голасам сваім:

«Паўстаньце, рабскія натуры,
Пакіньце свой адвечны сон,
Загаманіце віхрам, бурай,
Каб ажна дрогнуў ваш палон!

Глядзіце: прадзедавы косці
Ў зямлю калісь за вас ляглі,
А вы, як збэшчаныя госці,
Пракляццем сталі той зямлі.

Дзе вашы песні жыватворны?
Дзе ў вас прарокі й дудары,
Што над пагібельнасцяй чорнай
Віталі б полымем зары?

Забылі ўсё, згубілі долю,
Змяшалі славы цвет з гразёй
І запрадаліся ў няволю,
З душой і скурай счэзлі ў ёй.

Пара у руці браць паходні,
Ўставаць, ісці, ноч рассвятляць!
Бо што не возьмеце сягоння,
Таго і заўтра вам не ўзяць.

Назло крывавым перашкодам
Скідайце ёрмы, клічце сход,
І дайце знаць другім народам,
Які вы сільны йшчэ народ!

За мной, за мной, забраны людзе!
Я добрай доляй послан к вам
І знаю, што было, што будзе,
І вас у крыўду не аддам».

Так гаварыў і з рабства клікаў
Людзей на волю той прарок,
Ждучы з трывогаю вялікай
Ад іх адказу неўнарок.

А людзі, глянуўшы на сонца,
Адказ казалі грамадой:
— Па колькі ж нам дасі чырвонцаў,
Калі мы пойдзем за табой?

.

1912 г.

ЦАРУ НЕБА Й ЗЯМЛІ

За што, о Божа праведны, магучы,
Караеш так няшчасны свой народ?
Чаму на стогн маўчыць твой гром бліскучы,
На стогн, што да цябе йдзе з году ў год?

За што над намі даў перамаганне
Табою створанай бядзе і цьме,
Спладзіўшы быт сірочага канання
Сынам і іхняй матцы-старане?

*

Ты перунамі крышыш горы, скалы,
І пушчам гібелі твой шле пажар,
А нашых крыўд скрышыць, спаліць і хвалай
Змяніць не можаш, свету уладар!

Зямлю ўслаў ты ў моры-акіяны,
Штогод разводдзем мыеш рэк сваіх,—
Чаму ж не змыеш ты цярпенняў раны
З душы і сэрца верных слуг тваіх?

*

Вачамі сонейка і зор агністых
Агляд ты робіш дзень і ноч міроў,
І толькі сцежак нашых камяністых
Не бачыш ты, ўсясільны цар цароў.

Не бачыш тых магіл, што путы родзяць,
Магіл, рассеяных, як мак, табой,
Скуль цені прадзедаў выходзяць
І ўзносяць рукі ўвысь к табе з мальбой.

*

Ты ў цвет сваіх нялічаных народаў
Мінуўшчыну і будучыню ўбраў,
А ў нас — караючы чужой свабодай —
Мінулае — і тое адабраў.

Бадзяцца кінуў па бязмерным свеце,
Нявольнікамі кінуў нас гібець
За тую веру, што бацькі і дзеці
Лет сотні ў моц тваю вучылісь мець.

*

Паўзводзіў царствы, даў ім панаванне
І над пасадамі ўзнёс свой пасад,
А нашу Бацькаўшчыну нат прыстання
Пазбавіў, выгнаў чэзнуць сярод крат.

Прадаў на глум і годным, і нягодным
Усё, што ёсць святым для нас і ў нас;
Мы дома — як не дома, правам родным
Сваім не смеема пажыць хоць раз.

*

І ты глядзіш на гэта ўсё, і неба
Тваё маўчыць, як падзямелля мур;
Мальбы няшчасных: долі, праўды, хлеба!
Ты глух паняць, паслаць маланкі бур.

Паймі! Пачуй! Сон наш і свой стрывожы,—
Закон і суд свой праведны пашлі!..
Вярні нам Бацькаўшчыну нашу, Божа,
Калі ты цар і неба, і зямлі!

1912 г.

ГАРЫСЛАВА

Не хочу разути рабынича, а за
Ярополка иду!

*(З адказу Рагнеды —
княжны полацкай,
Уладзіміру — князю
поўгарадскаму)*

Прадмова

Гэй, павейце, разгуляйцеся,
Ветры вольны, лёгкакрылыя,
Над старонкай над крывіцкаю
Зашуміце, неўгамонныя.
Паміж небам і зямліцаю
Віхрам-птахам пранясіцеся,
Леты даўна прамінуўшыя
Уздывайце з чорна попелу.
Ўскалыхніце сэрцам каменным,
Звонам-вечам ды ўсё полацкім —
Хай звон звонка разгамоніцца
Дый расказа быль бывалую.
Быль бывалую пра доч князеву,
Ту красавіцу ненаглядную,
Пра ту княжну пра свабодную,
Што Рагнедай называлася,
А пасля, што з гора горкага
Стала зваціся Гарыславаю,
А гардыняй недаступнаю
Кругом-вокала праславілась.
Пра яе вы, звоны вечавы,
Ветры буйныя, свабодныя,
Раскажыце свету цэламу
Быль бывалу ў землях полацкіх.

Даўно-даўно было ўжо гэта,
 Як там у запісах стаіць,
 Дзе пішуць: вось такога лета
 Было, павінна тое быць.
 Шмат хмары вылілі вадзіцы,
 Навек заснуў бор не адзін
 І шмат павысахла крыніцаў
 За гэты час. Патомак-сын
 Бацькоў, застыўшых у магіле,
 Забыўся ўжо аб іх жыцці,
 Аб тым, як дома лад вадзілі,
 Як на вайну умелі йсці
 І як у славе уміралі
 За чэсць і волюшку сваю.
 Забыўся сын аб быўшай хвале,
 Ё прыгон прадаў сябе, сям'ю.
 Расою здоблючы чырвонай
 Свае загоны і лугі,
 Прыблуднай чэрні б'е паклоны,
 Кую сабе сам ланцугі.
 На батракоў здаліся ўнукі
 На вольнай прадзедаў зямлі,
 Пайшлі ў няволю без прынукі,
 Як па вяровачцы пайшлі.
 І праслаўляюць мазалямі
 Парабаціцеляў сваіх,
 Сябе згубіўшы між людзьмі,
 Паміж мучыцеляў глухіх.
 Няма нікому заступіцца,
 Збудзіць заснуўшыя званы,
 Прызваць к жыццю жывой расіцай
 Нямыя сведкі-курганы.
 Так растачыла зніштажэнне

Сваё ўладарства ў старане,
Што воляй рдзела неадменне,
Як тое сонца ў вышыне.
Адно падчас у сумнай песні
Або у казцы дзе якой
Край праўды выгляне з-пад плесні
І ўскалыхне жывой душой.
Нямыя вербы над ракою
Зашалясцяць сухім лістом,
А далей дрэме ўсё ў спакою,
Ўсё спіць магільным рабскім сном.
Калі ж, калі ты, родна маці,
Старонка бедная мая,
Пачнеш ізноў выводзіць раці,
Да нова збудзішся жыцця?..

1912 г.

НА ЖАЛЕЙЦЫ

Я не пушчаю спяваю
Песні-казкі аб Дунаю,
Хоць то сэрца з пушчай рвецца,—
А пад грушаю пахілай,
Што над бацькаўскай магілай,
Граю толькі на жалейцы.

Я не звон, што час нам ліча
І на веча праўду кліча,
Хоць то сэрца звонам б'ецца,—
А па шчасці пахаваным
Над ракою, над туманам
Граю толькі на жалейцы.

Я не вецер вольны, спраўны,
Што пяе свабодай слаўнай,
Хоць то сэрца к славе рвецца,—
А ў цянётах павучыных
На расстайных пуцявінах
Граю толькі на жалейцы.

Не на гусях звонкіх баю
Аб забытым недзе краю,
Хоць то сэрца к гусям рвецца,—
А на спасеным пагорку,
Углядаючыся ў зорку,
Граю толькі на жалейцы.

Я не гром, што светы крыша
І людзям законы піша,
 Хоць то сэрца громам б'ецца,—
Я паціху, чуць чуваці,
У чужой забыты хаце,
 Граю толькі на жалейцы.

Граю, граю і чакаю
Ўсходу сонца з-за Дунаю,
 Калі мора ўскалыхнецца,
Калі песню, гімн вясёлы
Нашым нівам, нашым сёлам
 Я зайграю на жалейцы.

1912 г.

ЧУЖЫМ

Мы вас прынялі хлебам і соляй,
Людзі чужыя;
Ўстрэлі вас ласкай нашага поля
Кветкі жывыя.
Нашы сасонкі шумнага бору
Далі вам хаты,
Далі загонаў нашых разоры
Гонар багаты.
Пух і аўчынкі нашага хову
Грэлі зімою,
Птушкі вам гралі з нашай дубровы
Гімны вясною.
Ценем тулілі вас у спякоту
Нашы чарэсьні,
Нашыя жнейкі ў жніўну работу
Пелі вам песні.
Вашым патомкам нашыя маткі
Казкі складалі:
Ў сэрцах дзіцячых праўдаў пачаткі
Сеў засявалі.
Верны славянскім спадкам, браточна
Ў госцях вас мелі,
І шанавалі людска, святочна
Ў будні, ў нядзелі.

.

Сотні лет песцім днямі і ночай
Госця на шыі —

Змея, што з пуняў скарбы валоча,
Скарбы чужыя.
Вы ўжо забылі, людзі здарэння,
Дзе ваш прыпынак,—
Вывелі ў гандаль славу, сумленне —
Праўду на рынак.
Слепа зракліся сораму, ўвагі,
Ў хорамы селі,—
Брацям жа ўздзелі лапці, сяргі,
Торбы надзелі...
Людзі чужыя! Хтось калісь зліча
Вашу нам шкоду:
Зліча праступкі... к суду пакліча
Крыўда народу.

1912 г.

НА РЫНКУ

— Хадзеце, хадзеце, вясёлыя людзі!

А жыва да нас на таргоўлю:

Пакупка — гасцінчык вам кожнаму будзе

Чырвоненькі, хатняй гадоўлі.

Паціху... не бойцеся — пойдзе ўсё гладка,—

Крый Божа, якога прымуса.

Маленькая рэч,— як матыль ці стрынатка...

Ўсёй куплі — душа беларуса.

Меў хату, меў поле, — прыйшлі і забралі...

Сам вінен: не ўмеў пільнаваці.

Ну, ўсякаму ж трэба як-небудзь жыць далей,—

Душу вось і можа прадаці...

Падходзь жа, паночку!.. знімі акуляры —

Лепш будзе агледзіць пакупку;

Ты, барынька, так жа пабліжся!.. мы нары

Дамо нават з ёю, галубкай...

Штось срэбнікаў з трыццаць — як піша ў законе —

Узяў за Хрыста калісь Юда...

Аб гэтай цане ані снім мы сягоння:

Станела ўсё — душы і цуды.

Дасцё крыві з каплю, з гарошынку чэсці —

І — ваша душа ва ўсёй хвале...

Бо так — не купіўшы—не след на крыж весці:

Гатовы сказаць, што вы ўкралі...

1912 г.

НА ДЗЯДЫ

Хто там стогне так на ўзмежку,
На капцы у полі?
Як згубіўшы к долі сцэжку,
Як не знаўшы долі.

Ці там вецер водзіць гулі
Так па самагубе,—
Бы сваё дзіцё матуля
Песціць ды галубе?

Ці над бацькаўскай магілай
Жаліцца сіротка,
Ці сваёй шукае мілай
Хлопец-адзінотка?

Ой, не плача брат над братам
На мяжы кургана,
А бядуе так душа там —
Звязана, скавана.

Хто умее слухаць, можа
Шмат пачуць чаго там;
Як прычытвае, нябожа,
Бы Лазар пад плотам.

Не жылося мне даўней так
(Льецца гэткі голас),
Не такі мой быў палетак,
Іншы меў ён колас.

Шла мая ў даль дзіва-сіла,
Як бы хвалі Нёмну;
На касе сваёй насіла
Княжацку карону.

Ніў маіх ніхто б не змерыў,
Не злічыў сялібаў;
Мела ў пушчах многа звера,
Многа ў водах рыбы.

Засядала, расцвітала
За гадамі годы;
Залатыя думкі ткала
З шчасця і свабоды.

Мелі страж гранічны вехі;
Гадавала дзетак
І чакала з іх пацехі,
Як вясною з кветак.

Трох сыноў дала судзьбіна
Да майго парога,
А такія — сын у сына,
Як нідзе, ні ў кога!

Іх пясціла, як умела,
Ласкаю вясёлай;
Красак, сонца не жалела
Я для іх, саколаў.

І раслі яны, раслі так,
Мае княжаняты,
На багацце, на прыбытак,
На вось тое свята,

Як са мною будуць разам
Жыці, панаваці,
Славы быць жывым абразам
У людзей і ў хаце...

Бегам беглі дні і ночкі,
Леты за лятамі...
І павыраслі сыночкі
Самі, як не самі,

Як дубы у полі чыстым,
Як сасонкі ў боры,
Як у небе абадзістым
Тыя свечкі — зоры,—

Так магутны, яснасветны
На пагляд былі ўсе,
Хоць да бою з апраметнай...
Ажна свет дзівіўся!

Ды ўдаліся, ой, сынкі мне
Не аднэй натуры,
Як бы тыя ноткі ў гімне
Цішы і віхуры.

Працавітага быў першы
Складу і нагібу,
Так, здаецца, што й памершы
Ўсё араў, касіў бы.

За другім была ахвота
К лежні, к панаванню;
За чужой бы жыў работай,
Спаў бы да змяркання.

Трэці ўсіх бы толькі мучыў —
Склад меў быці катам,
З паганякаю на ўзруччы
К здзекам быў заўзятым.

Вось такой натуры, складу
Ў іх я дачакала;
Недарма, як мёд-прынаду,
Думка ў думку ткала.

Не прыйшлося мне жыць на свеце
Ў славе і дастатку:
Загубілі родны дзеці,
Загубілі матку.

І сярэдні, і малодшы
Родныя дзяціны,
Як мая — пайшлі к салодшай
Ласцы без прычыны.

Ў свет збрылі чужы дзівіцца,
Гнуць у ёрмы шыі...
І ўтапілі чужаніцы
Душы маладыя.

Заставаўся толькі старшы
Гаспадарыць дома,
Бо ад тых быў гаспадаршы,
Хоць быў ў іх за лома.

Засталася так адна я,
Сын адзін са мною,
Як той путнік на растаі,
Летам і зімою.

Сяк ці так, жылось паволі
Ў палавіне з горам —
Тым у хаце, тым на полі,
А другім за морам.

Аж дакучыла, знаць, далей
Недзе так бадзяцца,
І сынкі збірацца сталі,
Ззадалёк вяртацца.

Як прыйшоў дамоў сярэдні,
Выглядаў багата,
Й не пазнаў, як звер паследні,
Ні мяне, ні брата.

Ў плуг запрог свайго браточка
Навек, да сканання,
А мяне асенняй ночкай
Выгнаў на бадзянне.

Як дамоў вярнуўся меншы,
Свету як увідзеў,—
Аказаўся дасціпнейшы,
Чым сярэдні, ў крыўдзе.

Над старэйшым братам ставіў
Стражы і запоры,
Цела ранами крываўіў,
Здзекаваўся ў горы.

Здзекі далей строіць дай жа,
Ласку з сэрца выжыў:
Суд судзіў, што я — не я ўжо,
І распяў на крыжы.

Так мая краса завяла
І маёй сялібы!
Ліхата апанавала
І капцы, і скібы.

Адплацілі роднай матцы
Княжаняты-дзеці:
Відмай кінулі бадзяцца,
Сіратой гібеці.

Ходзяць, гоняць сухавеі
Праўданьку святую;
Брата брат не разумее,
Брата брат катуе.

Я на гэтым на кургане
Ўсё сяджу і плачу,
Ўсё чакаю змілавання,
Дый ніскуль не бачу.

Ці апомняцца сыночкі
У сваёй правіне?
Ці загінуць сярод ночкі,
Што і след загіне?..

.

Стогнуць, ветрам калыханы,
Ліпы ды бярозы,
А ноч сее скрозь туманы
Золь, слату, як слёзы.

Лапацяць крыламі жудка
Кажаны, начніцы.
Як бы суд спраўлялі тутка
Ведзьмы-чараўніцы.

А душа сама — без хаты,
Знаць, з вялікай мукі
То зрывае з сябе шаты,
То ў крыж зложыць рукі,

То паказвае на плечы,
То капец абойме...
Бог яго усё дарэчы
Зразумее, пойме!

Можа, з іншага хто краю
Скеміў бы сумленне,
Што яна там вычварае
З жалю і цярпення.

Што там кажа ночкай цёмнай
На мяжы ў пракляцці,
Як «Дзяды» ў нас векапомны
Стануць адпраўляці.

1912 г.

ГОДЗЕ!..

Годзе брахні ўжо, падкупленых зводаў!
Годзе таптання праўд вечных, святых!
Сцежку свабоднаму духу народу,
Сцежку да сонца і зор залатых!

З году у год мы жылі, як живёла,
З году да году чакалі святла...
Што ж нажылі мы, як глянуць наўкола,
Што нам апека тут наша дала?

Тыя, ў дагонцы за блескам часовым,
Браццяў запрэглі ў нявольнічы плуг,
Тыя, таргуючы імем Хрыстовым,
Цемру і здраду спладзілі ўвакруг.

*

Годзе заходняй ці ўсходняй культуры!
Для беларуса цана ім адна.
Ўсе вы, панове, аднакай натуры:
З сэрца чужога кроў ссалі б да дна.

Вашу карысць нам і вашы заслугі
Добра ўжо скеміў таптаны народ:
Добра вядомы і путы і пугі,
Песціў якімі ваш Захад і Ўсход.

Мы не пакінем свае папялішчы,
З сцежкі — наперад, не пойдзеш назад.
Смела здрузгочам старыя бажышчы,
Новым законам збудуем пасад.

*

Годзе нам сілу прыблудаў вялічыць
Дзецьмі, багаццем радзімай зямлі!
Нашы загоны даўно ўжо нас клічуць,
Нашы загоны, што зеллем зраслі.

Досіць ішлі на чужым павадку мы
Доўгія векі без веры ў сябе;
Мы ўжо не тыя,— інакшыя думы
Выраслі з намі, завуць к барацьбе.

Станем к змаганню мы з ведзьмаю-крыўдай
Дружна, адважна, плячо у плячо:
Рухне старое, хоць крэпкае з віду,
Яснае, вольнае створым жыццё.

*

Годзе нам есці аб'едкі і косці,
Злыбедзе ўсякай паклоны дарыць!
Гаспадары мы ў сябе, а не госці,
Час к панаванню нам след церабіць!

Тое, што ўзята манюю дачэсне,
Вечна не будзе душыць, як прыгон;
Наша вярнуцца к нам мусіць канешне,—
Гэткі ўжо быту народаў закон.

Гібне памрока, душыўша ад векаў,
Сонца і зоры к сабе свет завуць —
Сцежку свабоднай душы чалавека!
К вольным дням вольныя людзі ідуць!

1912 г.

МАЯ МАЛІТВА

Ва ўсяку мінуту, ва ўсякай патрэбе,
І ў полі шырокім, і ў вузенькай хатцы
Малюся я гэтаму сонцу на небе
І зоркам, што ночкай мігцяцца.

Малюся свабоднаму ветру — віхуры,
Што лётае птушкай ад краю да краю,
І пасвіць у высях панурыя буры,
І ў комінах песні іграе.

Малюся агню я, што сее пажары,
Як стане пара, па нязмераным свеце,
Наводзячы жудасць вялікаю карай,
Пужаючы старцаў і дзеці.

Малюся жывучай вадзіцы — разводдзю,
Ў дзень ясны бліскучай, а страшнай уночы,
Што, нівы палошчучы, йдзе, не праходзе
І хаты і чоўны дружгоча.

Малюся я небу, зямлі і прастору,
Магутнаму богу — ўсясвету малюся,
Ва ўсякай прыгодзе, ва ўсякую пору
За родны загон Беларусі.

1912 г.

ВЫЙДЗІ...

Ўстань ты, старонка, родная маці!
Годзе зімовага рабскага сну,
Годзе табе ўжо слёзна ўздыхаці,—
Выйдзі на поле, на сенажаці,
Выйдзі спаткаці вясну!

Скінь лахманы, што доўгія векі
Ты валачыла з кастры, з палыну;
Выйдзі з-пад дзікай зімняй апекі,
Што над табою строіла здзекі,—
Выйдзі спаткаці вясну!

Вырылі сцюжы віхрамі, снегам
Яму глыбоку табе не адну;
Снежныя наспы мела начлегам...
Глянь, снягі таюць, рэчкі йдуць бегам...
Выйдзі спаткаці вясну!

З поўначы сівер кідаў табою,
Як абадрану з лістоў галіну;
З захаду зверы йшлі чарадою
Рваць твае грудзі... Выйшла живою,—
Выйдзі ж спаткаці вясну!

Дзетак тваіх скрозь крыўдай сляпілі,
Мучылі, гналі без часу ў труну,
Казак вучылі, што ты ў магіле,
Толькі ж бліск сонца здраду асіліў...
Выйдзі спаткаці вясну!

Ясна, святочна ў красы ўбярэся,
Птушкай свабоднай сягні ў вышыну,
З сонцам злучыся, зорамі іскрыся,
Песняй распейся, славай акрыйся,
Выйдзі спаткаці вясну!

Сплечену з церняў маеш карону,
Хорам твой — неба і нівы краса,
Царства ў чатыры дрэмле староны,
Слугі — мазольных рук мільёны...
Выйдзі... Чакае вясна!..

1912 г.

З КУТКА ЖАДАННЯЎ

З цэлым народам гутарку весці,
Сэрца мільёнаў падслухаць біцця —
Гэткай шукаю цэлы век чэсці,
Гэта адно мне падпорай жыцця.

Песню стварыці ясну, як неба,
Ў кожнай з ёй хаце быць мілым гасцём —
Гэтакіх толькі скарбаў мне трэба,
Гэткім я толькі живу пачуццём.

Што не загубяць крыўды жывую
Душу народа, што ўстане са сну,—
Гэткай надзеяй толькі живу я,
Гэткую толькі чакаю вясну.

К яснаму сонцу з цьмы, з беспрасвецця,
К славе з бясслаўя ўсім нашым людзям —
Гэткай шукаю сцежкі на свеце,
Гэткаму богу і душу аддам.

За лепшу долю роднага краю,
За сваіх браццяў ў святой барацьбе —
Гэтакай толькі смерці жадаю,
Памяткі гэткай чакаю сабе.

1912 г.

ПАПРОСТУ

Простым мы словам з светам гаворым,
Песні аб цяжкай творым нягодзе,
З думкамі рвёмся к сонцу і зорам.
Рвёмся к свабодзе.

Простая нашых прадзедаў слава,
Хоць апаганена мудрым чужынцам;
Шлі, ідзём далей улева ці ўправа —
Простым гасцінцам.

Свет там выдўмкі хітрыя знае —
Троны, кароны, вісельні, кулі,—
Выдумаць гэта мы ў сваім краі
Неяк мінулі.

Летась нягодна, сёлета горай
Проста жылося, проста жывецца,
Красці ж не пойдзем, хоць у каморы
Кожны к нам прэцца.

Нас гадавалі віхры і ночкі,
Крыўдай паілі нас ад пялёнкі —
Толькі ж папросту мы не йшлі ўпрочкі
З роднай старонкі.

Хочам папросту, каб лепш ручыла
Нашым хацінам, нашым прыплодам,

Каб стаць раўнёю славай і сілай
Іншым народам.

Проста живём мы, як доля лучыць,
І крывадушыць не прабавалі...
Просім папросту: кіньце нас мучыць,
Ляхі, маскалі!

1912 г.

НЕ ШУКАЙ...

Не шукай ты шчасця, долі
На чужым, далёкім полі,
Гэт, за шумным лесам-борам,
За шырокім сінім морам
Не шукай ты шчасця, долі!

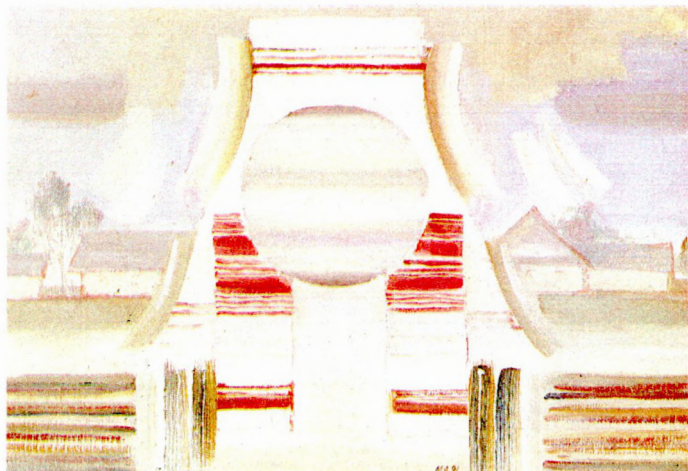
Ты ўсё знойдзеш гэта блізка,
Там, дзе маці над калыскай
Табе песні напявала,
Як малога калыхала,
Толькі ўмей шукаці блізка!

*

Не шукай сабе дружкаў
Між чужынцаў, між піяўкаў,
Ні у месцы, ні ў палацы,
Ні пры лёгкай панскай працы,—
Не шукай ты там дружкаў!

Ты іх знойдзеш вельмі блізка,
Каля хаты, каля нізкай,
Дзе ганяў жывёлу змалку,
Дзе касой махаў на ранку,
Толькі ўмей шукаці блізка!

Свята

Страшце птушку...

*

Не шукай сабе, мой братку,
З ветрам Бацькаўшчыну-матку
Ні на сушы, ні на моры,
Ні у шчасці, ні у горы,
Не шукай яе там, братку!

Яе знойдзеш вельмі блізка,
Як знаходзіць лес вятрыска,
Толькі ў сэрца глянь сваё ты,
І ў душу заглянь з ахвотай,
Знойдзеш Бацькаўшчыну блізка!

1913 г.

ТУТЭЙШЫ

На чужы розум я не ўмею браць,
Па-свойму я мяркую аб усім;
Трапляю дровы сеч, касіць, араць
І сеяць — штось сабе, а штось другім.

Я не чыноўнік і не граф, не князь,
Таксама — я не турак і не грэк,
І нават не паляк і не маскаль,
А проста я тутэйшы чалавек!

*

Ў святую веру моц, здароў ці квол,
Набожна ў цэркаў і ў касцёл хаджу,
Хаця ў царкве крычаць: не йдзі ў касцёл,
А у касцёле — не хадзі ў царкву.

Калі ж каго бы стрэліла спытаць:
Якой ты веры? ўжо ж бы так адсек:
Тутэйшай веры я, каб не салгаць,
Бо я і сам тутэйшы чалавек!

*

Мяне бог не пакрыўдзіў языком
(У жонкі ж меле ён, як калаўрот),
Мне з прадзедаў застаўся ён з жыццём,
З ім ведае мяне чужы народ.

А вось якой я мовай гавару,
Хоць пры, каб сцяміць, к знахару па лек...
Ну што? скажу: тутэйшая яна,
Як я і сам тутэйшы чалавек!

*

Ад прадзедаў і бацькаўшчыну ўзяў —
Вялікая, багатая яна! —
Граніц ніхто йшчэ вокам не абняў,
Як Бог адзін — яна ў мяне адна.

А як завуць край гэты родны мой —
Забыўся ўжо праз свой прыгон і здзек;
Мабыць, забраны, ці тутэйшы ён,
Я ж сын яго — тутэйшы чалавек!

*

Вось так не то жыву і не жыву,
Сваім, што бачу, не веру вачам,
Што чую — не бяру у галаву,
І што я знаю — ўжо не знаю сам.

Спаўняючы, што трэба, а што не,
Сяк-так мой цягнецца на свеце век,
А як памру, то буду спаць, як пан,
І сніць, што я тутэйшы чалавек!

1913г.

ЖАР НЕ ЗГАС

Цяжка, горка мы жылі
З году ў год, ад веку к веку,
Столькі на сваёй зямлі
Церпім, выцерпелі здзеку!

Хто змагаўся, а хто спаў,
Хто ліў слёзы, хто смяяўся,
Ды з нас кожны не прапаў —
Тым, чым быў, далей застаўся.

Хай там віхры стрэхі рвуць,
Хай там ёрмы чэшуць злыдні,—
Нашы праўды не памруць,
Ночы царстваваць абрыдне.

Хоць і гоніць небарак
Кат з дамоўкі жыць сам-насам,—
Нашы маткі нам ваяк
Новых выгадуюць з часам.

Ў сэрцах нашых жар не згас —
Бухне ў свет калісь яскрава,
Бо наперадзе йшчэ ў нас
Барацьба, жыццё і слава!

1913 г.

КАЖУХ І ВАТА

(Байка)

Заспрачаўся кажух з ватай,
Адагнаўшы згоду,
Хто з іх лепшы, карыснейшы,
Хто якога роду.

Вата кажа: «Што ты значыш
Мне, кажух касматы?
Я чужыя знаю землі —
Ты ж — сяло ды хату!»

«Праўда, праўда,— тут гаворыць
Ёй кажух-маруда,—
Я жыхар зусім тутэйшы,
Ты ж адно — прыблуда!»

1913 г.

ЭПІГРАМЫ

*

То беларус, то палячок,
А чым папраўдзе — не згадаць.
Паслухай, гладкі панічок:
Пашто так скурай гандляваць?

1913 г.

НА ЎСЕ РУКІ

Ён з начальствам знае дзела:
Па-расейску валіць смела;
Ліжа, выйшаўшы за вёску,
Ласку панскую па-польску.
Нават жыду — ў доўг як просе —
«Гутэ-моргэн!» — буркне ў носе.
Калі ж сядзе у кутузку,
Ўсіх кляне па-беларуску.

1913 г.

ХАЎРУСНІКАМ

«Gazeta Codzienna»
І «Виленский вестник»
Сабраліся хэўрай,
Як свінні на сметнік.

І ну ж гаманіці,
Ўхмыляцца пад вусам,
Як лепш атуманіць
Мазгі беларусам.

«Gazeta» бармоча:
«Нех бэндзе ён ляхам».
А «Вестник» — «пусть лучше
Московским прёт шляхом».

Спрачаліся доўга,
Як край наш раскрасці,
Дый спеліся ўрэшце:
Парваць на дзве часці.

Адна часць Варшаве
Лізаць ногі будзе,
Маскве хай другая
Нясе свае грудзі.

Забыліся толькі
Хаўруснікі ночы

Спытаць беларуса,
Чым сам ён быць хоча.

Па-мойму ж не варта,
Панкі, так лезць з жылаў...
Як свінням — не глянуць
Вам далыш свайго рыла.

1913 г.

ЧЫМ ЧОРТ НЕ ШУЦІЦЬ

(Маленькі фельетон)

Яснавяльможны пан рэдактар яснавяльможнай газеты «Kurjer Litewski» сядзеў у сваім пакоі на пуховай пярыне і горка, горка плакаў. Як чорная поліўка, ліліся яго буйныя слёзы на васкаваную падлогу, каціліся за дзверы на вуліцу і, як свой з сваім, мяшаліся з расхляпаным балотам віленскіх каркаломных брукі.

Рэдактар плакаў і плакаў...

І было чаго плакаць! Вычытаў ён у сваёй жа газеце, што ў Прусах Заходніх бязбожнікі немцы вучаць дзяцей палякаў па-нямецку, забараняюць бедным дзецям чытаць і маліцца Богу ў сваёй роднай мове. Кожны мала-веле справядлівы чалавек заплача над гэтай нямецкай несправядлівасцю.

І рэдактар плакаў, плакаў і... думаў. У канцы ўзяў пяро, набожна перахрысціўся, набожна пацалаваў крыж і напісаў у сваю яснавяльможную газету горка-слязлівую стаццю пад такім загалоўкам: «Якім парадкам прымусіць дзяцей беларусаў вучыцца і маліцца па-польску».

І паліліся ізноў па віленскім каркаломным бруку гаротныя слёзы, слёзы кракадзілавы.

1913 г.

Падсякайце тое дрэва,
Што ў корні ўсыхае;
Не ўважайце таго сэрца,
Што жалю не мае.

Страшце птушку, праз якую
Свойская загіне;
Забывайце песню, што вам
Вораг ваш накіне.

Ой, гадуйце, падлівайце
Гай жывы, зялёны:
Сэрцу добраму давайце
Добрыя паклоны.

Паважайце тую птушку,
Што крыўды не робе;
Не цурайцеся роднай песні
Ў шчасці і ў жалобе.

1913 г.

БУДЗЬ СМЕЛЫМ!..

**Будзь смелым!.. Магутна ярмо друзгачы!
Ідзі сам наперад, другіх ведучы!**

**Будзь смелым!.. Не вер у людскую брахню,
Вер толькі ў адвагу і сілу сваю!**

**Будзь смелым, хоць пугалі б злыдні ўвакруг,---
Адважным ваякам не страшны ланцуг!**

**Будзь смелым, як вецер, як воля сама!
Знай, смелых не чэпе ні крыўда, ні цыма!**

**Будзь смелым, як бура, што крышыць дубы,
А будзе твой верх, тваё права ўсягды!**

1913 г.

БРАТУ-БЕЛАРУСУ

Ляж, прытуліся да зямлі,
Паслухай шчыра, што гавора
Табе, сям'і і ўсёй радні,
Калі запаліць неба зоры.

Пачуеш дзіўную аповесць
Мінуўшай славы і жыцця,
Аб чым згубіў ты ўжо даўно весць,
Блукаючыся без пуцця.

Пачуеш, як шмат лет таму
Тваё было тут панаванне;
Паслушна голасу твайму,
Цябе не крatala скаранне.

І запытаецца зямліца
Тваёй душы і тваіх дум:
Чаго ты блукаеш начніцай?
Чаму свой край аддаў на глум?

*

Стань, нахіліся над ракой.
Ў плакучы ўгледзься пералівы:
Ў іх адаб'ецца воблік твой,
І ўбачыш незабыты дзівы.

Як там русалкі — твае дзеці —
Днём аддыхаюць у жальбе,
Каб ночкай, блудзячы па свеце,
Шукаці долі для цябе.

Ад хваль, што шэпчуцца так міла,
Ты дойдзеш праўданькі усёй,
Што рэчкі — гэта зямлі жылы,
Вада ў іх — кроў зямлі тваёй.

І запытаецца вадзіца,
Як не пытаў ніхто ў жыццю:
Чаму яе п'е чужаніца,
Яе, кроў родную тваю?

*

Ідзі у лес, што стаў кругом
Тваіх нязмерных ніў на стражы,
Што толькі думаў аб адном...
Але паслухай, што лес кажа:

Я бараніў твой дух ад плесні,
Аб думы шчыра твае дбаў
І паўтараю вотклік песняў,
Што прадзед з ветрамі складаў.

А ты, змарнелы чалавек,
Нікчэмны пасынак былога,
Сваю пушчаеш песню ў здзек,
Чужою славіш нават Бога!

Прывучан кланяцца, ўніжацца,
Паганіш скарб свой дарагі.
І знаеш толькі там смяяцца,
Дзе кроўю плакаў бы другі.

*

Ідзі на ўзгор, на камень сядзь,
Што пашчапаў пярун на часці;
Глядзіся ў зоры, што мігцяць
На небе ў радасці і ў шчасці.

Яны агністымі іскрамі
Ў душы распаляцца, як сталь;
Бо неба сочыць за людзьмі,
Зямлі пільнуе яго даль.

Зямлю ў сваёй адвечнай казцы
Трымае без граніц і мер...
Калісь і ты ў яго быў ласцы —
Меў з неба долю. А цяпер...

Цяпер яно сваймі слязамі
З табою плача над табой;
Шле буры, громы з перунамі,
Каб сон збудзіць магільны твой!

1913 г.

ЧАМУ ПЛАЧА ПЕСНЯ НАША?

(Адказ Юрцы Верашчаку)

Дужа цікавую рэч адкрыў дзядзьку Верашчаку нейкі тульскі ягомасць, каторы кожнае лета праводзіць у Беларусі! Выходзіць, што мы, беларусы, ад яго першага даведаліся аб вялікім багацці нашай бацькаўшчыны, што ў нас такое ўсё, як кажуць французы, «*bon top*». Ой, ці не ёсць гэта толькі погляд бацькоў сентыменталізму, што, уміляючыся над жыццём сялянскім, бачылі ў ім адны толькі радасці.

Але не першы ягомасць з Тулы зразумеў і адчуў усё хараство Беларусі: аб гэтым шмат ёсць сказана ў Міцкевіча, у Сыракомлі і др., каторыя, дзякуючы запанаваўшай у нас чужой культуры, апяялі гэтае хараство ў незразумелых для беларусаў песнях...

Беларускія баяры і князі пераліцаваліся на польскіх паноў, а за імі цяперашняя краёвая «польская» інтэлігенцыя нічога супольнага з народам тутэйшым мець не хоча. Частка ж невялікая інтэлігенцыі, каторая прыйшла да нас з Расіі, таксама глядзіць на нас як на матэрыял, добры для пераварвання на свой капыл. Такім парадкам, людзей светлых, шчыра адданных нашай старонцы і нашаму народу, мы не мелі...

Калі ў памятны 1905 г. зрабілася завіруха, калі ў Расіі ў кожнага чалавека стала будзіцца душа да новага жыцця, да новага шчасця, то і ў беларуса будзіцца стала пачуццё свайго «я», стала лунаць

доўга дрэмлючая думка, што і мы людзі. Паявіліся паэты, песняры свайго, забытага богам і людзьмі, краю і долі народнай. Прарокі яны ці не прарокі — аб гэтым скажа будучыня, але што яны косць з косці свайго народа — аб гэтым і рэчы быць не можа.

Вот гэтыя паэты, уссаўшы з малаком абнядоленых і абняволеных матак усё гора жыцця Беларусі дэмакратычнай, — ці ж маглі ў першых сваіх словах апяваць толькі хараство сваёй бацькаўшчыны, не заглянуўшы спачатку на рэальны быт яе сыноў?! Канешне, душа паэты перш-наперш запяяла тое, што ў ёй накіпела праз доўгія гады цярпення і акружаючай беспрасветнай нядолі.

Не думайце, што «парнаснікі» не бачылі і не адчувалі ўсёй багатай красы нашай зямелькі з яе горами, далінамі, рэчкамі і лясамі. Але што маглі казаць, калі большая палавіна гэтага прыроднага багацця, гэтай неапетай красы была і ёсць не наша, а нашых сытых «культурнікаў», крывавай працай на каторых беларус асляпіў сабе вочы, атуманіў думкі. Гледзячы на гэту несправядлівасць, у паэты радзіўся толькі жаль, што побач з лішняй раскошай народ яго гібее ў хатах, дзе «вокны затканы анучай», што яго шнуры — «гразь, балота ды пясок», што людзі — «Янка ды Сымонка» — мужыкі беззарадныя, пакінутыя сваёй інтэлігенцыяй. У беднаце матэрыяльнай трудна багацець.

Невясёлая цяпершчына не магла настроіць у вясёлы тон думку паэты. Душа яго лунала над бацькаўшчынай, як над безгранічным абшарам, дзе пошасць і пажары аставілі на зямлі груды непахаваных касцей, а неба, пачарнеўшае ад дыму. Мінуўшчыну ўспамінаць — гэта ўспамінаць паншчыну... Углыбіцца ў народныя песні? Праўда, у іх ёсць

хараство яшчэ некратанае, але так жа сумна-плачлівае, як доля беларуса, як шум пушчы ўвосень, і калі прабіваецца вясёлая нотка, то толькі ў песнях карчомных, бяседных. Скажаце: сягаць у будучыню. Але народ, каторы не знайшоў яшчэ веры ў сябе, ці ж захоча паверыць у казкі аб будучыні? І паэта воляй-няволяй не можа абмінаць і замоўчваць цяперашняга жыцця. Не да пацераў, калі хата гарыць.

Такім вось парадкам не магла не злажыцца, трохі можа і залішне наракаючая на цяжкую людскую долю, наша сучасная песня; але яна вечна такой не будзе, як і народ жывы вечна не будзе спаць мёртвым сном.

Яшчэ адзін адказ на «Сплачыванне доўгу».

Гадоў тры таму польскі крытык закінуў аднаму нашаму пісьменніку, што гэтак бедаваць над доляй беларуса можа толькі «інтэлігент у пастуховай скуры», ну, дзядзька Верашчака робіць прытычкі, што нашы некаторыя белетрысты і паэты плачуць, «цыбуляй хіба крыху паціраючы вочы». На гэта апошняе адкажу, што кідаць такое скарапечанае абвінавачанне на сваіх сяброў па пяру — трохі і рызыкаўна, і на фактах не аснована. Бо, як мне ведама, не ва ўсіх нашых, што плачуць, белетрыстаў і паэтаў ёсць на чым садзіць цыбулю і не ва ўсіх ёсць за што яе купляць. А плачуць яны, бо іх прымушаюць плакаць часта не толькі чужыя, але і свае, як я ўжо гэта выказаў.

Астаецца нам толькі адна вера ў тое, што не за гарамі ўжо той час, калі ўзбудзіцца наш беларускі народ, як адзін, к новаму, светламу жыццю, а яго паэты-прарокі настраюць струны сваіх думках на іншы лад: будуць пяць аб вялікім багацці і красе сваёй бацькаўшчыны і аб вялікіх радасцях яе верных сыноў.

Думка паэты вольная, як вецер, і безгранічная, як даль гэта ўсясветная, сэрца яго напоўнена вечным мілаваннем к бліжняму, як сонца вечным цяплом і святлом, а душа яго глыбокая, як гэтае мора-акіян, у глыбінах каторага крыюцца багатыя, неда-сціглыя чалавечаму воку скарбы. З гэтага святла і агню, што палае ў сэрцы, і з гэтых скарбаў, што крыюцца ў глыбіні душы яго, патрапіць паэта сва-боднай думкай дабыць усе характвы свету і ўсе асалоды жыцця людскога на гэтым свеце і перадаць усё гэта ў бяссмертнай песні свайму народу. Толькі вы, прэзідэнт, устройвайце хутчэй матэрыяльны быт гэтага народа паводле божых і чалавечых праўд і законаў.

1913 г.

СВАЯКІ

Раз абселі беларуса
Маскалі ды Ляхі,
І давай яму сваяцтва
Тыкаці з-пад пахі:

- Ты мой ісцінны браточак! —
Маскалёк бармоча;
- Ты мой хрэснік, мой сыночак! —
Юда-Лях сакоча.

Беларус жа ім на тое:
— Сваячкі мае вы:
Смачны жолудзь вам на каву,
Дый высока дрэва!

1914 г.

**НА НОВЫ
(1914) год**

Новы год у народ
Зважна йдзе,
І з сабой думак рой
Ён вядзе.

Дзе ні глянь — моц жадань
Людзі шлюць;
Тыя ўцех, тыя мех
Грошы ждуць.

Ну, а я і сям'я —
Родных мне
Йдзем з такой ліш мальбой
Да цябе:

Дай свабод, Новы год,
Долю дай,
І ўскрасі, прасвяці
Родны край.

1913 г.

Б'ЮЦЬ НА ТРЫВОГУ ЗВАНЫ...

Б'юць на трывогу званы,
Клічуць да новай вясны,
К новаму богу завуць,
Б'юць на трывогу званы,
Б'юць, б'юць!..

Час ужо браць тапары,
Косы кляпаць да зары,
Покі ў грудзях жар не згас,
Час ужо браць тапары,
Час, час!..

Рэж на дарозе дзярно,
Што ногі раніць даўно,
Ўглыб запускай свой лямеш,
Рэж на дарозе дзярно,
Рэж, рэж!..

Крыж прад вачамі стаіць,
Крыж абвіла помсты ніць,
Процьма удоўжкі і ўзвыш,
Крыж прад вачамі стаіць,
Крыж, крыж!..

Рвуць твае жылы кругом,
Родны раскідалі дом,
Гібель табе скрозь равуць,

Рвуць твае жылы кругом,
Рвуць, рвуць!..

А на трывогу званы
Б'юць на парозе вясны,
К новаму богу завуць,
Б'юць на трывогу званы,
Б'юць, б'юць!..

1914 г.

ПРАЯВЫ

— Што за плач такі здаецца
Там на лузе, там на рэчцы,
Бы хто слёзы лье паводкай?..
Ці то маці, ці сіротка?

— Гэта маці, маці плача
Над сынамі, не іначай,
Што яе ў зямлю схавалі,
А сябе ў палон адалі...

*

— Што за звон бразджыць, скрыгоча,
Як бы свет зніштожыць хоча
І звясці ў канец астатні?
Ці то божы, ці то братні?..

— Гэта пугы-сковы звоняць
І дух вольны к нетрам клоняць,
Скрыгацяць свае літанні
На пагібель, на скананне.

*

— Што за голас ходзіць, бродзіць,
Сказы дзіўныя заводзіць,
Ажно йдзе па целе шорах?
Ці то друг наш, ці то вораг?

— Гэта ходзіць кліч па полі
З прыклінаннем к новай долі,
Пад акнамі станавіцца
І заве, заве збудзіцца.

*

— Што за віхар закруціўся —
Ў зямлю ўрыўся, ў неба ўзвіўся,
Бухнуў іскрамі пажару
На сляібы, на папары?

— Гэта бітва йдзе сусветна
Між святлом і апраметнай.
А хто ўскрэсне, а хто ляжа...
Глянё на сонца — сонца скажа.

1914 г.

ВАЛАЧОБНІКІ

Штогод, вясной, у дзень, вялікім званы,
Збіраюцца яны, як буслы ў вырай,
І йдуць пад вокны гурмай абарванай
Набожную жальбу заводзіць шчыра.
Паны атласныя і зрэбныя сяляны
Вітаюць іх, як послаў з тога міру:
Той кіне свенчана яйцо, а той — мядзяк:
Як жабракоў іх дарыць свой брат і чужак.

Журбой ноч іхні блаславіць напевы,
Бо ходзяць валачобнікі па ночы,
Шыпяць над імі галінамі дрэвы,
Глядзяць на іх начніц сляпыя вочы,
А ўсё, як быццам сіверу павевы,
Як валачобнікі, цямрыцу славіць хоча.
О ноч! о бесканечны твой над намі ход!
Калі ж пакінеш ты туманіць наш народ?

Ні там, дзе дзікія зімуюць гусі,
Ні там, дзе дрэмле поўначы краіна,
Ні з добрай сваёй волі, ні ў прымусе,
Ніхто, нідзе не чэз такой жывінай,
Як чэзнеш ты, няшчасны беларусе,
У валачобнікі запісаны судзьбінай...
Штогод ты ходзіш дабравольным жабраком
І рабства вечнае ўсхваляеш пад вакном.

Ці ж нас такое зроду ўжо пракляцце
Зачаравала чарамі сваімі,
Што мусім мы пад вокнамі стагнаці,
Губляці пад крыжамі сваё імя,
Й не знаючы век бацькаўшчыны-маці,
У ёрмах валачыцца між чужымі?..
Ці ж нам ніколі ўжо прасветласці не знаць —
Гібець, гнісці й, не жывучы, канаць?

Вялікі дзень з вялікаю надзеяй
Лет тысячы са дзве таму ўжо будзе,
Як між людзьмі то гасне, то яснее,
І толькі торг вядуць, б'ючыся ў грудзі,
Прадажны кніжнікі і фарысеі
Свяшчэнным іменем яго... А людзі?..
Гудзяць званы, гул медны прэцца да нябёс,
Ды валачобнікаў прыпеў: «Хрыстос васкрос!»

1914 г.

СВЕТЛАЙ ПАМЯЦІ УЛАДЗІСЛАВА ЭПІМАХ-ШЫПІЛЫ

Здалёк ад роднай стараны,
Ад беларускіх ніў і хат,
Ён жыў, як кветка на мяжы,
Якую хвошча дождж і град.

Ён жыў і бацькаўшчыне ўсцяж
Не пакідаў — як мог — служыць,
Душу і сэрца аддаваў,
Пакуль не стлела жыцця ніць.

Да самай страшнае пары,
Што нам яго ўзяла навек,
Ён быў заўсёды і для ўсіх
Грамадзянін і чалавек.

Для Беларусі, як умеў
І колькі сілы меў, служыў,
І не чакаў сабе наград,
Адно радзімым словам жыў.

Любіў яго, пацеху ў ім
І веру крэпкую ў ім меў,
На службу верную яму
Астатак сілаў не жалеў.

Артыстам будучы душой,
Красу ён родну праслаўляў:
Са сцэны родную зямлю
І слова роднае ўсхваляў.

А сам... Не рваўся к славе ён,
Пахвальных гімнаў не жадаў;
Паціху між братоў ішоў,
Аб долю лепшую іх дбаў.

Не зачыняў сваіх дзвярэй
Для сваяка і чужака;
Пацеху сумнаму ўмеў даць
І надарыці бедака.

Сягоння тут, у чужыне,
Яго анельская душа,
У жальбе кідаючы усіх,
У край нязнаны адышла.

Спі, грамадзянін добры наш,
Хай будзе кветкамі зямля,
Як кветкай мілаю для нас
Ты быў, гаротнік за жыцця.

Хай над магілкаю тваёй
Вандроўна птушка запяе,
А сонца яснае з нябёс
Сваё праменне вечно лье.

Хай вольны вецер данясе
Сумную вестку ў родны край,
Што сын яго адзін яшчэ
Ў чужыне выбыў ў лепшы рай.

Спі, грамадзянін добры наш,
І сны шчаслівейшыя сні,
Чым тыя, што меў у жыцці,
Ад роднай вырваны зямлі.

1914 г.

ЗАСТАЛІСЯ НІВЫ, СЁЛЫ

(З «Песень вайны»)

Выйшлі роднай вёскі дзеці
Паміраць на белым свеце,
Рассяваць па свеце косці
Праз кагосьці, за кагосьці.

Засталіся нівы, сёлы
На той сум-жаль невясёлы,
Засталіся, ой, сіроты,
З горкім горам, з адзінотай.

Не палыне сошка ў полі
З добрай долі, з добрай волі;
Не пачуюць кос пакосы,—
Ржа паесць сталёвы косы.

Ночкай, вечарам, зарання
Маці-ўдоўка выйдзе, гляне,
Выйдзе, гляне — стане досіць...
Просіць Бога... не дапросіць:

«На каго ж ты нас пакінуў?
Чаму ж лепей дамавіну
За калыску, за ліпову,
Ты не даў нам дзеля хову?

Для каго ж твае законы
Развялі на ўсе староны,
Што брат братам ад прадвеку
Чалавек для чалавека?

Як авечак, як ягнятаў,
І у хаце, і за хатай
Ты мальбу людскую любіш,
Нашто ж Бацькаўшчыну губіш!»

Так лунае ўдзень і ўночы
Той за жалем жаль сірочы
І мальба да ласкі божай
Каля вёскі і за вёскай.

А за вёскай, дзе магілы,
Дзе ляглі, заснулі сілы,
Пахіліўся крыж да крыжа —
Гэты вышай, гэты ніжай.

На крыжах сава якотам
Гаманіць адказ сіротам
Ды пытаннем страшным страша:
«Га! дзе ж Бацькаўшчына ваша?»

1914 г.

КРЫЎДА

З'ядае крыўда нас ад векаў,
Няма ні праўды, ні парадку,
Стаў чалавек звер чалавеку,
Труюць адзін аднога звадкай.

Развёўся злосці змей паганы,
На брата брата падбівае;
Расой чырвонаю паляны
Блішчаць, як тая кроў жывая.

Снуюцца людзі, як жывёла,
У ёрмы шыі нагібаюць,
А цьма — і тут, і там, наўкола,
Астатні дух трутні выймаюць.

Не ўскалыхне жыцця віхура,
Не завагніць святла над цьмою,
Усё маўчыць, як ноч, панура,
Як пушча дзікая зімою.

Ані канца таму пракляццю,
Ані яснотаў тых пачатку...
Калі ж ты, Бацькаўшчына-маці,
Устанеш к новаму парадку?!

1914 г.

МОЛАДЗІ

На цябе, наша моладзь, надзея
Нашай сумнай забранай зямлі;
Твой арліны палёт цьмы развее
І запаліць веквечны агні.

Ты разбудзіш прыспаных сілы
І на вольны паклічаш прастор
З забыцця беспрасветнай магілы
Да бліскачага сонца, да зор.

Ты на бацькаўскім, моладзь, кургане
Узнясеш нездабыты пасад,
Што расточыць сваё панаванне
На ўвесь край, дзе сядзе твой пагляд.

Табе будуць не страшны заломы,
Злыя ворагі, іх варажба:
Долю, праўду з маланак і громаў
Твае выкрсяць гарт, барацьба.

Схамянайся ж ты, моладзь арліна!
Ў бок другі віхры веяць прымусь,
Бяры светач, ідзі за судзьбінай,
Ідзі з словам святым: Беларусь!

1914 г.

Жнівень

Бацькаўшчына

СЯРОД РАЗ'ЮШАНЫХ САТРАПАЎ...

Сярод раз'юшаных сатрапаў,
Паганы зладзіўшы хаўрус,
Свае таргуюць і чужыя
Табой, няшчасны беларус.

Дыхнуць свабоднымі грудзямі
Й зірнуць арліна не дадуць,—
На ўзлёты дум кладуць аковы,
Як на рабоў сляпых кладуць.

Здушылі, збэсцілі ўсё чыста
У чорнай яве, ў зводных снах.
Што ад прыроды шлях свой мела,
Што к сонцу мела вольны шлях.

На здзек прадажных прарокі
І на гніццё у царстве цьмы
Вядуць аплучаныя тоўпы
Пад стогны вечныя турмы.

Над пакаленнем неакрэпшым,
Над бедным краем-сіратой
Груган з начніцаю сляпою
Банкет спраўляюць чорны свой.

Таўкуцца душы скамянелы.
Крываваы пот цячэ са шчок,

А ўслед над імі і за імі
Імчацца гібелі наўскок.

Нідзе ні ладу, ані праўды,
Званы хаўтурныя звіняць...
О Божа! ты хоць заступіся
Й не дай дарэшты нам сканаць!

1914 г.

А ЎСЁ Ж ТАКІ МЫ ЖЫВЁМ!..

Не пагаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе,
Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі...

Я. Купала

Шчаслівы край гэта — наша бацькаўшчына Беларусь! Які час гістарычны ні возьмем, з якога боку цяпершчыны ні глянем, адусюль, як у Піліпаўку снег, сыпаліся і сыплюцца на яе апекуны... І кожны з гэтых няпрошаных апекуноў цягне душу беларускую на свой млын... Ідзе ганебны торг, паскудная камедыя над няшчасным, абняволеным беларусам...

Але ўсё ж такі жыццё ідзе іначай: яго законы сільнейшыя ад якіх бы то ні было законаў чалавецкіх. Старое, струхлеўшае, аджыўшае свой век ідзе проч, на пагібель, а новае, святое, радаснае занімае сваё пачэснае месца і вядзе народы і аддзельных людзей к добраму, вечнаму. Старыя багі ідуць на злом, у архіў, а новыя засядаюць панаваць у сэрцах чалавечых. Гэтак было ад стварэння свету, гэтак і цяпер ёсць.

І наша Бацькаўшчына перажывала і перажывае тое самае... Будзіцца самапачуццё народнае, падымае старонка наша свае вочы к сонцу і распрастоўвае свае магучыя плечы. Мілаванне свайго роднага слова, сваёй ядынай бацькаўшчыны Беларусі бярэ верх над адступніцтвам і прадажніцтвам сябе ў чужую няволю. Калі зірнем мы на тое, што за некалькі год зроблена намі, беларусамі, над падняццем свайго нацыянальнага багацтва, то адно толькі душа можа радавацца. У некалькі год мы зрабілі тое, што ў палякаў і расійцаў рабілася чуць не цэлымі сталеццямі. Выходзіць у свет колькі беларускіх газет, друкуюцца кожны год дзе-

сяткі кніжак розных названняў, закладаюцца беларускія **выдавецкія** суполкі, кнігарні і т. п. І ўсё гэта робіць сам народ ці сваёй шчырай працай для Бацькаўшчыны, ці сваімі запрацаванымі капейкамі, аддава-нымі на беларускія газеты, кніжкі. Мы не знаем ні казённых падачак, ні купленых працаўнікоў. Працуем для ідэі і будуюм самі сабе новае, лепшае жыццё.

Дык працуйма ж і далей! Сейма на роднай зямель-цы здаровыя зярняты праўды, брацтва і свабоды, бу-дзіма жывога народнага духа з магутным клікам: к сонцу і праўдзе! Будзем мець буйны ўраджай і бага-тае жніво. Не будзе нам страшны гэты паганы над намі торг нашых нязваных і насланых апекуноў. Ужо цяпер мы можам смела сказаць ім, як калісь сказаў Капернік аб Зямлі: «А ўсё ж такі яна рухаецца!», т. е. а ўсё ж такі мы жывём і будзем жыць!

1914 г.

ЗА «А ЎСЁ Ж ТАКІ МЫ ЖЫВЁМ!..»

Наша стацця «А ўсё ж такі мы жывём!..», як і трэ было спадзявацца, дужа не спадабалася тым ягамосцям, каторыя за ўсялякую цану хацелі б, каб мы, беларусы, не жылі. І вось паслухайма, якімі спосабамі гэтыя праціўнікі беларускага жыцця выяўляюць сваё незадаваленне.

Начнём ад «господина» Саланевіча. Прыводзячы ў сваёй газеце «Северо-Западная жизнь» № 129 г. г. першую часць нашай стаці (у перакладзе не зусім граматычным), у яго вырываецца крык:

«Читая эту галиматью, никак не разберешься, о чем, собственно, речь, каких новых богов выдумал «рэдактар-выдавец І. Луцэвіч».

Крык гэты дужа шчыры, і мы яму верым. Совы і начніцы сонца не бачаць. Панам саланевічам усё будзе «галиматья», што толькі па-беларуску не напішацца. Для перакінчыкаў законы жыцця і праўда-справядлівасць у рахунак не ідуць. Але паглядзім далей. Вось ён друкуе адрывак нашай стаці:

«І наша Бацькаўшчына перажывала і перажывае тое самае... Будзіцца самапачуццё народнае, падыймае старонка наша свае вочы к сонцу і распрастоўвае свае магучыя плечы».

І што ж за адказ на гэта выдумаў п. Саланевіч? Ды проста па-«істинно-руски»:

«Что вы скажете на это, читатель? Разве не просится на уста ваши нецензурное ругательство?»

Важна сказана. За словы «падыймае старонка на-

ша свае вочы к сонцу» гроззяць нам паскуднай лаянкай. Не будзь губернатарскіх пастанаўленняў аб хуліганстве і цензурнага ўстава, то «нецензурных ругательстваў» «Сев-Зап. жизнь», як відаць, не пажалела б для сваіх чытачоў.

Далей п. Саланевіч распінаецца, што беларусы ад расійскіх нацыяналістаў, апрача аднаго добра, нічога благога і не мелі, і, як прымер, прыводзіць гаспадарку ў нашым краі вялікага нацыяналіста Мураўёва. Мы не будзем спрачацца з «Севера-Западнай жызнй» аб Мураўёве — нашто нябожчыка трывожыць, — мы толькі звернем увагу жывых, што калі Мураўёў гаспадарыў у Беларусі, то ў тым часе і паміну яшчэ не было аб тых патэнтаваных расійскіх нацыяналістах, створаных на абраз і падобіе саланевічаў, пурышкевічаў, замыслоўскіх і таму падобных. Іх, гэтых патэнтаваных «валяй-патрыотов», вытварылі нашы апошнія часы: безупынная рэакцыя, наступіўшая пасля светлых пробліскаў 1905 г. Аб гэтых нацыяналістах, каторыя хацелі б усё чыстае і светлае ў Расіі апаганіць, запыніць і павярнуць усё яе жыццё назад — у крэпаснічства, — мы і гаварылі ў сваёй стацці. Але п. Саланевіч прыкідваецца нязнайкаю (па-расійску — «валяет дурака») і лжэ, перакручваючы нашу шчырую думку на свой нацыяналістычны капыл. Супакойся, п. нацыяналіст! Беларус добра патрапіць раскумекаць, хто і як да яго гаворыць і хто яму болей родны і вечны, а хто чужы і дачасны. А што да «лганья», якое вы быццам знаходзіце ў «Н(ашай) н(іве)», то... астаўляем гэты інтарэс тым, каму за «лганье» добра плацяць, а мы і з бясплатнай праўдай неяк жылі і будзем жыць. Казённых падачак не шукалі мы і шукаць не збіраемся.

За «Сев(еро)-Зап(адной) жизнью» і «Виленский вестник» наваліўся на нас і сфабрыкаваў на сваіх

страніцах чужь не маленькі данос на «Н(ашу) н(іву)» і яе рэдактара. «Виленскому вестнику» ўкалолі ў пяты і соллю сталі ў воку словы з надпісі над стаццёй у «Н(ашай) н(іве)» — «забраны край». І вось у № ад 15 чэрвеня г. г. давай плясці па-свойму, што вось у «Н(ашай) н(іве)» новы рэдактар, дык і новы курс узяла газета. Прыплёў чамусьці сюды тутэйшых палякаў, ад каторых мы, апрача нападак на манер саланевічаўскіх, нічога іншага не знаем. Адным словам, «Вил(енский) вест(ник)» падняў цэлы гвалт. І найболей усё б'е на фразу «забраны край», каторай быццам дагэтуль не спатыкалася ў «Н(ашай) н(іве)» і каторую быццам у рэдакцыі цяпер сфабрыкавалі.

Вот жа скажу тут, што «Вил(енский) вест(ник)» праспаў у шапку свае абавязкі даносніцтва. Верш, з каторага частку прыводзіць «Вил(енский) вест(ник)», быў надрукаваны цалкам у «Нашай ніве» ў 1911 г., № 47—48. Словы ж «забраны край» не простая выдумка аўтара, а ўзяты з этнаграфічнага зборніка «Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном, СПб, 1902 г., изд. императорской Академии наук». Там, у гэтым зборніку Акадэміі навук, т. III, стар. 97, сказана: «Вообще о себе и своей стране они (селяне Гродненской губ.) выражаются так: «Мы тутэйшыя, наша страна ні руска, ні польска, але «забраны край»!

1914 г.

Я мець ад кагосьці
І штосьці прывык:
Ад рускага чына —
Нагайку і штык,
Ад польскага пана —
Прыгон і бізун,
Ад роднай зямелькі —
Няўрод і каўтун...

1914 г.

ВЕРА І НАЦЫЯНАЛЬНАСЦЬ

Нашай Бацькаўшчыне вечна ні ў чым не шанцавала; вечна павінна была несці на сваіх плячах ярмо такой ці іншай няволі. Палітычна і эканамічна пападала ў залежнасць чужынцаў: народ — гаспадар свайго краю — гнуўся пад непасільнай ношкай паншчыны, а цяпер служыць парабкам у сваёй старонцы. Мала таго, нашаму народу зацямнілі вочы, атуманілі лганнем святдомасць, хто ён такі: ці чалавек-грамадзянін сваёй Бацькаўшчыны, ці рабочая і дойная жывёла.

Апрача палітычнай і эканамічнай залежнасці, была і другая прычына, асляпіўшая светапогляд беларуса, — гэта рэлігійная нязгода двух хрысціянскіх абрадаў у нашым краі: каталіцтва і праваслаўя. Гэтыя дзве царквы — заходняя і ўсходняя, ведучы вечную спрэчку паміж сабою, раздзяляюць наш ядыны народ на дзве часці, адных і тых жа дзяцей сваёй маткі-зямлі вадзяць паміж сабой, даводзячы нават часта да бойкі за святы знак хрысціянства — крыж... Гэта змаганне дзвюх вер не толькі дзеліць беларусаў на дзве часці па рэлігіі, але, самае важнае, забівае ў іх святдомасць і пачуццё нацыянальнай еднасці. Беларусу-католіку ўгаварваюць, што раз ён католік, то ён — паляк, і не павінны братацца з тым, хто іншай веры; беларусу-праваслаўнаму кажуць, што раз ён праваслаўны, то ён — расіец, і католіка-беларуса павінен сцерагчыся, бо ён — паляк. І што з гэтага выходзіць? Расце нязгода, расце нянавісць — рэчы нікому не патрэбныя, апрача хіба ворагам нашага народа.

Беларус-католік ці беларус-праваслаўны павінны тое помніць, што ў іх адна Бацькаўшчына — Беларусь, адна мова родная — беларуская, адны звычаі і абычаі, ад веку перадаваныя з пакалення ў пакаленне.

Ці беларус праваслаўны, ці беларус католік павінен ясна сабе ўсведамляць, што ён сын сваёй Бацькаўшчыны, гаспадар свайго краю, і для добра гэтай сваёй Бацькаўшчыны, для лепшай і святлейшай сваёй долі не павінен слухаць падшэптаў нянавісці да свайго брата, адкуль бы гэтыя шэпты ні выходзілі. У нас на Беларусі і так, дзякаваць Богу і добрым людзям, бяды і гора ўсякага хоць гаць гаці, дык нашто яшчэ падліваць смалы ў агонь?

Спольна і згодна працаваць над адраджэннем сваёй вялікай старонкі, здабываць для сябе лепшую долю — вось наша праўдзівая мэта ў жыцці.

Помніма, братцы, ці мы католікі, ці мы праваслаўныя, — мы беларусы, а Бацькаўшчына наша — Беларусь. Не мяшайма справы рэлігіі з нацыянальнасцю.

1914 г.

БАЦЬКАЎШЧЫНА

З зямлёй і небам звязывае мяне ніць —
Неразарваная веквечна павуціна:
Зямля мяне галубіць, як вернага сына,
А сонца мне душу не кідае туліць.

Яшчэ ў калысцы я наўчыўся з песень сніць
Аб гэтых блізкіх мне, а цесных так мясцінах:
Што роднай нівы я мільённая часціна,
Што зоркі роднай ў сэрцы мне іскрынка тліць.

Так Бацькаўшчыну я здабыў сабе без злосці,
Узрос з яе й чужых з яе не скінуў косці,
Грудзьмі тулюсь к ёй, як да матчыных грудзей.

І калі здзекуецца нада мною хтосьці —
Над Бацькаўшчынай здзекваецца ён маею,
Калі ж над ёй — мяне тым крыўдзіць найцяжэй.

1915 г.

СЯРОД МАГІЛ

Сярод магіл, на плечы ўзняўшы крыж свой, стану,
Як пасланец з магіл ад спячых там прарокаў,
І ўдаль сягну, дзе толькі можа сягнуць вока,
І скрозь туды, дзе вольнай думкаю дастану.

І кліч пушчу скрозь ад кургану да кургану,
Як віхраў лёт па ўсёй бязмежнасці шырокай,
Кліч-заклінанне векавечнага зароку,
Што ў гуслях толькі дрэмле, ў песню ўчараваны.

Прадсмертнаю кляцьбой канаючага раба,
Малітвай грэшніка, зарэзаўшага матку,
Звярнуся к сонцу, сонцу без канца й пачатку,

Хай спаліць мне душу, як ствол разбіты граба,
Хай вочы высмаліць, як кветку ў лілі слабай,
Але і крыж мой спапяліць хай папарадку!

1915 г.

СМЕЙСЯ!..

Ха-ха-ха-ха! Будзь весел, кінь хныкаць,
Ўпіцца кроўю сваёй не спадзейся!
Можаш сэрца рваць, выці і клікаць,—
Можаш з сэрца свайго молат выкуць,
Толькі ўдарыць не смей, а смейся!

Смейся смехам-сычэннем праз скрогат
Перадсмертны зубоў і рассейся
Ў гразь жыцця, ў пекла Дантава рогат!
Каб аж косці ўстрасаў дзікі дрогат,—
На пацехі сляпой дзічы, смейся!

Вырываі з сябе жылу па жыле,
Ві ў вярхоўку, ў пятлю і павесся,
І пакуль у зямлю не зарылі,
Хоць дух будзе шыпець у бяссілі,—
На сваіх вісі жылах і смейся!

Смейся смехам-скавытам вядзьмачым.
У віхровым пасвісце развейся,
І над светам раз'юшаным, спячым,
Над жывымі трупамі і плачам
Ты лунай, вочы рві сабе... й смейся!

Ха-ха-ха-ха! Душу сваю выні,
Палажы на далонь і надзейся,

Што павераць табе, што не згіне
Ўся прысяга твая ў чорнай ціне
Перасуд людскіх... Ха-ха! смейся!

Смейся смехам-хрыпеннем быдляці
З перарэзаным горлам і грэйся
Ў гэтым храпе скрозь стогн і пракляцце,
І не важся да сэрца ўздыхаці,
Ласкі ждаць... Хоць крывёю, а смейся!

1915 г.

МАЯ ВЕРА

Не веру ідалам паганим,
Што выразаюць разб'яры,
Бажкам не веру маляваным,
Што мажуць фарбай маляры.

Не веру купленим прарокам,
Што з казальніц за грошы лгуць
І сочаць прагавітым вокам,
Скуль больш чырвонцаў ім нясуць.

Не веру ў фокуснікаў цуды
Усіх народаў і вякоў,
Што ў ход пускаюць хітра ўсюды
Туман на цёмных слепакоў.

Не веру ў каменны багоўні,
Ў людской асвенчаны крыві,
Дзе толькі вяжуць, бы ў прыгоне,
Жывому духу ланцугі.

Ні за якую плату, меру
Не дамся гэтай варажбе...
Ў народ і край свой толькі веру
І веру ў самага сябе.

1905—1916 гг.

3 ПЕСЕНЬ МУЖЫЧЫХ

Гора нам, бедным, гора загнаным,
Мучаць нас чорныя долі,
Стогнем пад царам, стогнем пад панам,
Стогнем мы дома і ў полі.

Вечна не знаем суду і права,
Цёмны народ мы сярмяжны.
Б'ёмся, працуем слёзна, крывава,
Едзе па карку нам кажны.

Нас самавольна земскі карае,
Душыць, саджае ў адседкі,
Крыўдзіць ураднік, поп абірае,
Воласць з нас цягне паследкі.

Гляньце: паліц'я, войска, астрогі,
Цэрквы, чыгунка, палацы! —
Гэта наш труд, падаткі, налогі,
Наша мужыцкая праца.

Плача ў няволі край наш радзімы,
Самі ж не знаем спакою:
Паляць нас леты, студзяць нас зімы,
Мучыць нас голад вясною.

1905—1916 гг.

КАЗКА АБ ПЕСНІ

Даўно ўжо, даўно з тэй пары адбылой
Сталеццяў мінула не мала,—
Між небам блакітным і чорнай зямлёй
Святляная думка лунала.

Яна аглядала бязмежны прастор
І пасынкаў бачыла долі,
Што рукі з зямлі працягалі да зор
І ў цемры каналі паволі.

Быў жыць адзінока надзел бедакоў,
Нішто іх з сабой не лучыла,—
Ні крылі свабоды, ні скруты акоў...
Адна толькі маці-магіла.

Не ўмелі змагаць грамадою нягод
І Бога хваліць грамадою;
Па шчасці нязведаным грэшны народ,
Як каня, ўздыхаў, за вадою.

І шкода зрабілася думцы людзей,
Што чахлі, як чэрві у плесні,—
І з высі сышла к ім, як дух-яснавей,
І вольнай змянілася песняй.

У тысячы светачаў, сонц залатых
Яна разлілася між імі,
Развеяла цемры, ўзлячыла сляпых,
Сваё, іх праславіла імя.

Пры песенным звоне народ акрылеў,
Зарухаўся шчасцем, свабодай,
У бітвах верх браў і свой боль адалеў,
Не страх быў змагацца з прыродай.

І многа лет цешыўся, ў радасці цвіў
І ў долі, і ў волі без меры,
Аж покуль ён песні сваёй не ўгнявіў
І светлай не здрадзіў ён веры.

За ласыя словы, за золата звон
Чужацкай шукаць стаў апекі;
Чужынцы запрэглi народ у прыгон,
А песню аддалі на здзекі.

Як славай праз песню палаць стаў, так згас,—
Хілеці ізноў стаў памалу;
Папробуе песню — йшчэ звоніць падчас,
Ды толькі не так, як бывала.

Гібелі зноў людзі у спёку, ў мароз,
І долі, і волі збыліся,
І страшная кара пасцігла іх лёс:
Народ сваёй песні забыўся.

Мінае сталецце, другое ідзе,
Не песняй, а путамі звоне,
І вечную гібель народу вядзе,
Народ жа ўсё стогне і стогне.

З лет бегам патомкі, пасля доўгіх бед,
Аднекуль зноў песню дасталі,—
І думалі ёй, як калісь, дзівіць свет,
Палаць зноў у даўняшняй хвале.

А тільки їх душ аживіць не магла
І к щасцю масціці гасцінец...
Бо думка, бо песня... чужая была...
З ярмом даў і песню чужынец!

1905—1916 гг.

ДЛЯ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Я зноў заснуўшую было жалейку
Бяру і пробую ў ёй галасоў:
Ці хопіць светлых, звонкіх думак-слоў,
Ці гладка пойдзе песня-дабрадзейка?

І пачынаю йграць з трывогай нейкай,
Хоць песня як і з даўных б'е часоў,—
Звініць, як вецер паміж верасоў,
І ўперагонкі рвецца з салавейкай.

А ўсё ж як тамка сваякі-суседзі
Яе паймуць, хацелася бы знаць,—
Ці блаславяць, ці ўтопчуць гідка ў гаць?

Адно, снуючы з сумам па праследдзі,
Я голасна йграць буду ў тайным брэдзі,
Для Бацькаўшчыны-маці буду йграць!

1918 г.

СВАЙМУ НАРОДУ

Табе, народ мой, згібнуты ў аковах,
З-пад сэрца песню гэтую пяю,
І, ускрашаючы мінуўшчыну нанова,
Выказваю цяпершчыну тваю.

Сягні ў даўно заснуўшыя сталецці,
Заслону дзён уцёкшых адхілі
І глянь, як сёння твае живуць дзеці,
Як ты жывеш на прадзедаў зямлі,

Дняпро і Сож, Дзвіна, Вілля і Нёман
Шмат могуць што у памяці збудзіць,
Ды пушчы Белавежскай сумны гоман —
Паслухай толькі, што ён гаманіць.

Тваймі рукамі ўзнесены замчышчы,
Глянь, зарастаюць дзікім палыном,
Па сцен астатках вецер дзіка свішча,
Як бы пые памінкі быўшым днём.

Пые аб тым, як гэтыя байніцы
Край сцераглі на захад і на ўсход,
Як з поўначы разбойны чужаніца
Не мог замчыскавых скрышыць варот.

Ты жыў, ты панаваў у краі родным,
Сцярог ад чужака й законы укладаў;
Звон вечавы сход склікаваў народны,
І сход аб шчасці Бацькаўшчыны дбаў.

Сягоння ўсё спіць і зарастае зеллем,
Сцярэч свой край няма ні сцен, ні рук;
Званы вячовы змоўклі, анямелі,
Ў ярме сагнулі людзі плечы ў крук.

Чужак-дзікун, крывёю ўпіўшысь свежай,
Запрог цябе ў няволю, ў батракі
І тваю Бацькаўшчыну-маці рэжа,
Жывую рве на часці, на кускі.

Сыноў тваіх рассеяў па ўсім свеце,
Як птушак ястраб з гнёздаў разагнаў;
Бацькі дзяцей, а бацькоў сваіх дзеці
Сярод магіл шукаюць і канаў.

І мерцвякоў знаходзяць... А жывыя...
Як мерцвякоў пагляд іх і жыццё,
Праклёны толькі шэпчуць векавыя,
Ды вечнае чакаюць небыццё.

Упаў народ. Змарнеў народ, забыўся,
Як Бацькаўшчыну, як яго завуць;
Як падарожны без пуцця, знябыўся,
Як сірата, якой нідзе заснуць...

Паўстань, народ! Прачніся, беларусе!
Зірні на Бацькаўшчыну, на сябе!
Зірні, як вораг хату і зямлю раструсіў,
Як твой навала злыдняў скарб грабе!

Паўстань і глянь, як з'яюць скрозь вагнішчы,
Як носяцца ўсясветных змен віхры,
Як на старога быту папялішчы
Цвет зацвітае новае зары!

Паўстань, народ! Для будучыны шчасце
Ты строй, каб пут не строіў больш сусед;
Не дайся ў гэты грозны час прапасці,—
Прапашчых не пацешыць шчасцем свет.

Сваю магутнасць пакажы ты свету,—
Свой край, сябе ў пашане мець прымусь.
Паўстань, народ!.. З крыві і слёз кліч гэты...
Цябе чакае Маці-Беларусь!

1918 г.

НА СХОД!

На сход, на ўсенародны, грозны, бурны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!

Як роўны йдзі жыхар між роўных жыхароў,
Аддай на суд свае ўсе крыўды, слёзы, кроў.

Аб вечным катаванні, здзеку далажы
І пакажы на курганы і на крыжы.

І аб раскопанных магілах не забудзь,
Дзе груганы тваіх там продкаў косці рвуць.

Як гналі пот з цябе паны і каралі,
Як гналі проч цары з радзімае зямлі.

Як раскаваныя крывавілі рабы,
Як падаў ты ад непасільнай барацьбы.

Як Бацькаўшчыну тваю рэжуць на кукі.
Як гібнеш з дзецьмі ты ад катняе рукі —

Аддаці ўсё на суд, на ўсенародны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!

1918 г.

ПЧОЛЫ

Мой сад калодамі абведзен мёдных пчол,
Што гаманяць, як неўгамонныя музыкі;
Іх з лета ў лета звоняць звончастыя зыкі
І далятаюць да блізкіх і дальніх сёл.

Я дбаю аб вуллёх,— куру, свянчу наўкол,
Запасу ўвосень мёду кідаю вялікі,
Сачу зімою, каб чарвяк не ўбіўся дзікі,
Вясною шчыра падчышчаю верх і дол.

Але як дойдзе час выходзіць рою ў свет,
Ён не садзіцца, дзе назначу я пасадку,
А коціцца, чужы дзе зацвітае цвет.

Або як мёд пайду я падглядаць у кадку,
І тут бяда — не ўсё ў парадку і даглядку:
Як рой, і мёд падгледзеў ўжо сваяк-сусед.

1918 г.

СПАДЧЫНА

Ад прадзедаў спакон вякоў
Мне засталася спадчына;
Паміж сваіх і чужакоў
Яна мне ласкай матчынай.

Аб ёй мне баюць казкі-сны
Вясеннія праталіны,
І лесу шэлест верасны,
І ў полі дуб апалены.

Аб ёй мне будзіць успамін
На ліпе бусел клёкатам
І той стары амшалы тын,
Што лёг ля вёсак покатам;

І тое нуднае ягнят
Бляянне-зоў на пасьбішчы,
І крык вароніных грамад
На могілкавым кладбішчы.

І ў белы дзень і ў чорну ноч
Я ўсцяж раблю агледзіны,
Ці гэты скарб не збрыў дзе проч,
Ці трутнем ён не з'едзены.

Нашу яго ў жывой душы,
Як вечны светац-полюмя,

Што сярод цемры і глушы
Мне свеціць між вандоламі.

Жыве з ім дум маіх сям'я
І сніць з ім сны нязводныя...
Завецца ж спадчына мая
Ўсяго *Старонкай Роднаю.*

1918 г.

ЧАС!

Час склікаці ўжо грамаду
На вялікую нараду,
На вялікі сход!
Хай рассудзіць, хай разважа,
Слова цвёрдае хай скажа,
Скажа сам народ!

Як жыць мае, пажываці
Ў родным краі, ў роднай хаце,
Як заводзіць лад:
Ці жыць далей у няволі,
Ці разжыцца новай доляй,
Новы ўзнесць пасад.

Доўга людзі ўдзень блудзілі,
Крыўду, слёзы, кроў пладзілі,
Ўсё не ўмелі жыць,—
А сягоння ўжо не тое,—
Ўсходзе сонца залатое
Роўна ўсім свяціць.

Ходзіць ходырам свет цэлы,
Смела ў бітву йдзе нясмелы,
Ў бой за лепшы час.
Дык і нам цапы і косы
Час браць з вышак, покі росы
Воч не згрызлі ў нас.

Хай званы зазвоняць з жарам,
Хай музыка ў струны ўдара!

Гэй, паўстань, народ!
За сябе сам пастаяці
І за Бацькаўшчыну-маці
Йдзі, народ, на сход!

1918 г.

НАША ГАСПАДАРКА

Спрадвеку мы у родным краю гаспадарым,—
Свае загоны сеем, пасцім статак свой;
З надзеяй сустрачаем выраі вясной,
З надзеяй ўвосень іх праводзім над папарам.

Спрадвеку ходзім пад панамі і пад царам
На недруга і на бліжняга свайго вайной,
Хоць нам за нашу кроў падзякаю адной —
Крыжы і хаты нашы скошаны пажарам!

Так гаспадарым мы і дома і за домам,
Усё ждучы пацехі з севу і жніва,
Ждучы дарма, як летам жджэ расы трава.

Чужы і свой хлеб станавіцца жорсткім комам
І душыць кліч: ці доўга будзе нам зломам
Варшава панская і царская Масква?!

1918 г.

У ВЫРАЙ

Зашумела нудна восень
Шумам лісцяў, шумам сосен,
Даўшы волю хмурам;
Ажно з гоняў Беларусі
Ў вырай вылецелі гусі,
Паплылі ўдаль шнурам.

Следам з выраем, з гусямі
Паляцелі думкі самі,
Сэрца ўскалыхнулі;
Ўскалыхнулі долі плесняй,
Азваліся казкай-песняй,
Ў смутку патанулі...

Ой вам, гусі-вырайніцы,
Жыць не доўга ў чужаніцы,
Зноў к нам прыплывеце,
Зноў вас будуць сустракаці
Нашы рэчкі, сенажаці,
Наша сонца ў цвеце.

Ой вы, гусі-гудзіцелькі,
Не забудзеце зямелькі,
Дзе дзяцей пладзілі,
Дзе вы месячык страчалі,
Дзе вы зоркі падлічалі,
Плавалі, хадзілі.

Знаю, зложыце тут косці,
Толькі злётаеце ў госці
Асвятжыці грудзі:
Вы не ўмеете йшчэ, гусі,
Выракацца Беларусі,
Як умеюць людзі.

1918 г.

КРЫЎДА

Цягалася Крыўда па свеце,
Ад хаты да хаты блудзіла:
Тым строіла вечныя сеці,
Тых гнала без часу ў магілы.

Ад хаты да хаты йшла з хвалай,
Ўзвялічвала троны, кароны;
Нявольнікам пути кавала,
Пладзіла сусветныя стогны.

Здавалася, ноч не пяройдзе,
Іржа не згрызе вечных путаў,—
Аж бліснуў пажар на усходзе
І дрогнулі рабскія скруты.

І дрогнула Крыўда ўсяўладна,
Разлёгся скрозь кліч перуновы;
Апалі кароны, пасады,
З нявольнікаў спалі аковы.

І мілай пацехай заззяла
І доля і слава людская.
Дый толькі, знаць, слава і хвала
Недаўгавечнай бывае.

Раскованы раб сябе выдаў —
Не ўзнёсся ў высь дух чалавечы,—
Нявольнік пабратаўся з Крыўдай
І ў помач ёй даў свае плечы.

1918 г.

БОЛЬШ САМАЧЫННАСЦІ

Цікавыя людзі мы — беларусы!

Трэба прызнацца, што якое бы ліха навокал нас і з намі ні рабілася, якіх бы мы ні перажывалі нягод і крыўд — мы гэтага як бы не бачым, а калі і бачым, то ліха церпім ды чакаем, што вось нехта прыйдзе і гэта нашае ліха пабярэ з сабою.

І праўда, вечна хто-небудзь і як-небудзь, а прыходзіў і намі апекаваўся, хоць нашага ліха і не забіраў.

Быў маскоўскі цар, былі ў нас пасланыя ім усялякія чыны: земскі, вураднік, стражнік. Усе гэтыя чыны намі «апекаваліся», а мы шчыра служылі ім, як нявольнікі, ды, уздыхаючы і заціскаючы кулакі, стараліся сябе ўгаварыць, што так і трэба, каб хтось панаваў, а часта казалі, што гэта так Бог даў. А самі ж мы і пальцам не кіўнулі, каб гэтым сваім апекунам паказаць іх належнае месца.

Але рэвалюцыя змяла ў сваім ходзе цара, панясліся ў свет новыя воклікі будавання новага незалежнага жыцця ўсім народам. А мы як бы нішто і ні ў чым. Пасля царскіх чыноў прыйшлі бальшавіцкія чыны не горш сваіх папярэднікаў, прыйшлі і павялі сваю гаспадарку ў нас, а мы глядзелі і чакалі, што нехта прыйдзе ды бальшавікоў прагоніць. І прычкакалі.

Прышлі немцы, бальшавікі ўцяклі, мы асталіся. Немец гаспадарыў, як сам хацеў, над намі, над нашым дабром — не горай нават ад царскіх і бальшавіцкіх гаспадароў, а мы што рабілі? Мы сядзелі і чакалі, злажыўшы рукі, і чакалі нейкага цуду, які з'явіцца і забярэ нашае ліха. І дачакалі...

Прыйшлі ізноў бальшавікі, а немцы ўцяклі, толькі мы сядзім на месцы. Бальшавікі навялі свае парадкі і гаспадарку, нягледзячы на тое, ці смачна нам гэта, ці не смачна. Пайшлі саветы, камітэты, выбары, перавыбары і г. д. А ў рэзультате што ж? Пастаўленыя намі (як нам гаварылі) нашы саветы пачалі нешта такое разводзіць, што нам цяжка было дыхаць. І мы стагналі, уздыхалі і чакалі.

Прыйшлі палякі, ўцяклі саветы, камітэты і чразвычайка, а мы ізноў сабе сядзім і чакаем. Праўда, мы, як гаспадары гэтай зямлі, мусім сядзець на ёй. Але як мы гаспадарым на ёй? Ці не час ужо пакінуць блугую прывычку сядзець і сядзець, чакаць і чакаць?..

Самы найлепшы прыяцель, самы найлепшы збаўца наш ад нашага ліхалецця — гэта мы самі. І калі не хочам загінуць, калі не хочам быць вечнымі рабамі,— павінны пакінуць мы блугую прывычку думаць, што нехта прыйдзе і выратуе нас з нашай бяды, з нашай няволі. Гэта ж не можа быць, каб нехта быў лепшым прыхільнікам да нас, як мы самі для сябе.

Не, браты, гэтакім ладам мы далёка не заедзем. Час праявіць нам і свае сілы ў будаванні новага жыцця для сваёй бацькаўшчыны, для сваіх сяліб і хат, для нашага падрастаючага маладога пакалення! Пройдуць гады, падраснуць сыны і ўнукі нашы і спытаюць нас тады: «Што зрабілі вы ў той бурны і векапомны час для сваіх патомкаў, для свайго краю?»

К такому запытанню трэба нам быць гатовымі. Сама гісторыя пакліча на суд і загадае даць адказ. А які ж мы дадзім адказ, калі мы цяпер на другіх гэты адказ ускладаем?

Дык больш самачыннасці, больш смеласці к будаванню свайго новага незалежнага жыцця.

НА НАШЫМ...

На нашым полі
Растуць бадылі,—
Ніхто іх не поле,
Не вырве з зямлі.

Над нашай нівай
Крумцяць груганы,—
Ніхто ў іх шчаслівай
Не пусціць стралы.

На нашым лузе
Гадзюкі шыпяць,—
Ніхто іх не хлудзіць,
Не гоніць у гаць.

У пушчы у нашай
Заводзяць звяры,—
Ніхто іх не страша,
Не гоне ў нары.

На нашым шляху
Калдобінаў цьма,—
З нягоды ці страху —
Раўняць сіл няма.

У нашай хаце
Тчэ кросны павук,

А вонкі пагнаці
Не знойдзеца рук.

У нашым краі
Пануе чужак,
Ніхто не парае,
Пазбыціся як.

1919 г.

З ПАВЯЎШАЙ СЛАВЫ

З павяўшай славы быўшых дзён,
З магільных прадзедавых крас,
Пад стогн няволі, путаў звон
Мы зложым песню, зложым сказ,
А так агністы, як пажар,
А громкі так, як грому ўдар.

І так, каб чуў і брат, і кат
З нізін-далін, з высокіх гор;
Ад меж да меж, ад хат да хат
Зайграем свету ў дружны хор
З жыццём у тон, з віхрамі ў тон,
Пра свой папас, пра свой палон.

Хай тое ўсё, што спала ў сне,
Паўстане яваю жывой
І светам блудным здрыгане,
І панясе скрозь светац свой
Ад краю ў край, між спячых сіл,
Аж там — да бацькаўскіх магіл!

1919 г.

ЯК У КАЗЦЫ

Даўно было — мо тысячу год назад, а мо яшчэ болей, — як сталі жыць, размнажацца і ў славу расці ўдалыя прашчтуры нашы — дрэговічы, крывічы і палачане.

Важны быў гэты народ, і паміж суседзямі меў ён добрую песню і праўдзівае паважанне. З далёкіх заморскіх старон — з зямлі Варшаўскай, з царства Візантыйскага і з другіх знамянітых гасударстваў і каралеўстваў прыязджалі па моры і па сушы багатыя госці з багатымі таварамі — шоўкам, бісерам, янтаром ды іншымі драгацэннымі скарбамі. Заморскія госці ведалі, што народ, да якога ім дарога ляжала, быў сэрца мяккага, рупны гасцінаю і багацтвам асаблівым адзначаваўся... Бо не зачынялі нашы прашчтуры весніцаў і дзвярэй хат сваіх перад званым і нязваным госцем падарожным; нават калі выхадзілі з сялібаў сваіх рыбу ў невады лавіць ці з лукам зверга пушнага сачыць, то і тады замкоў не зналі, а яшчэ астаўлялі ў хатах пад абрусамі бохана хлеба пшанічнага і дубовыя дзежы сотаў пчаліных — гэта каб госць меў чым з дарогі пажывіцца.

Вера ў нашых продкаў была трохі іншая, як цяперака, бо не аднаго бога мелі, а некалькі, і прозвішчы багі мелі не такія, як цяпер; называліся яны: Сонца, Пярун, Каляда ды іншыя яшчэ. Аўтарнымі слугамі багоў гэтых былі варажбіты-вешчуны — старцы мудрыя і ў справах божых кемкаць маючыя. Не было, праўда, узнесеных на хвалу богу ні з камення, ні

з дрэва святыняў небажычных і аўтараў, золатам набіваных,— былі толькі заповедныя лясы і гаі цяністыя, дзе складаліся ахвяры богам прамудрым. Просты быў народ, і крывадушцы не ўмеў ён у веры сваёй. Ведаў толькі, што найлепей гаварыць з небам, гледзячы ў неба, не зачыняючыся ў ніякія словы будоўлі.

А хто хаваецца ад сонца, у таго на душы цёмна.

А чыстае, відаць, сумленне мелі прадзеда нашы.

Заезджыя госці дзівіліся гэткаму, па-іхняму незвычайнаму, парадку ў справах адносін між людзьмі і багамі; не разумелі, як гэта можна заместа мець некалькі багоў і не мець багатых харомаў, збудаваных у чэсць і хвалу Бога свайго. Дзівіліся, бо госці заезджыя былі веры іншае і звычаёў гэткіх у сябе не мелі.

Мала-памалу заморскія госці сталі прывозіць з сваімі заморскімі скарбамі і думкі іншыя: прывезлі яны новага Бога з крыжам. Не хацелі спачатку прынімаць новай веры дрэговічы і крывічы, ды палачане ад іх не адставалі, а пасля з дабраты сваёй і рупнасці гасціннай прынялі, падумаўшы, да сваіх старых багоў і новага Бога; адно толькі варажбіты-вешчуны, старцы мудрыя і ў законах веры дасведчанне маючыя, старых толькі багоў трымаліся і народу свайму за яго такую нястрыманую памаўлівасць нядобрыя варожбы выражалі. Намыліліся старцы мудрыя: па іх касцях красаваў новы ўсемагутны Бог, сталі легіёны аўтарных служыцеляў хвіміямы яму курыць, тысячы з медзі званаў хвалу яму разносіць, а так далёка, як зямля наша вяліка, і яшчэ далей, ажно на край свету.

А старыя багі? Яны прыціхлі, прытуліліся, але не памёрлі саўсім у душах свайго народу. Жывуць, як даўней жылі,— у песнях, казках, былінах, і чакаюць... чакаюць на новых старцаў мудрых, на вешчуноў-прарокаў златавустых. Ці дачакаюць калі?

БЕЛАРУСКІЯ СЫНЫ

Па беларускім бітым шляху,
Б'ючы ў кайданавы званы,
Брыдзе чужынец, а з ім побач
Хто?

— Беларускія сыны!

У беларускім вольным краі,
З ярэмнай збрыўшы стараны,
Царыць чужынец, а ў паслугах
Хто?

— Беларускія сыны!

Над беларускай беднай хатай,
Як полка вырвана з труны,
Вісіць чужы сцяг, а трымае
Хто?

— Беларускія сыны!

У Беларусі спеў чужацкі,
Як над касцямі груганы,
Крумцяць чужынцы, а іх складам
Хто?

— Беларускія сыны!

На беларускім буйным полі
З вясны да новае вясны
Растуць крыжы, а пад крыжамі
Хто?

— Беларускія сыны!

1919 г.

АДБУДОВА БЕЛАРУСІ

Тая вялікая разруха і тое страшэннае зніштажэнне, выкліканыя вайной, найцяжэй адбіліся на нашай бацькаўшчыне, на нашым полі і на нашых сялібах.

І калі цяпер, хоць ваенны віхор бушуе, асабліва на ўсходзе Еўропы, шмат якія дзяржавы, перайшоўшыя на мірнае жыццё, прыступілі к адбудове ваенных руін,— у нашым краю, каторы найбольш вынес на сваіх плячах буру сусветнай вайны, нічога аб гэтым не чуваць, нічога не робіцца, ніхто і не падумае аб тым, як жывуць, што ядуць, якую маюць страху над галавой людзі нашых вёсак, нашых сёлаў.

Цэлы свет ведае, што самыя крывавыя бітвы, самае дзікае зніштажэнне людзей і іх добра ў гэту вайну — было на Беларусі. Досыць зірнуць толькі вокам на старую лінію нямецка-расійскіх акупаў, каб пабачыць, якога жудаснага разбурэння на сотні квадратных міль даканала чалавечая рука — яе лапата, яе гарматні пярун. Людзі варочаюцца да сваіх хат, а не знаходзяць іх, шукаюць сваіх гоняў, а іх не відаць: гарматнія стрэлы змялі з вобліку зямлі хаты, зніштожылі межы і гранічныя слупы.

Ужо ад нейкага часу ў Францыі працуе паўмільёна людзей над адбудовай таго, што вайна разрушыла. У Бельгіі таксама кіпіць работа ў гэтым напрамку, якой прымушаны дапамагаць немцы,— а ў нас?

У нас усё спіць, ніхто не падае голасу, ніхто не дамагаецца ад народаў, што наш край здратавалі ні за што ні пра што, каб хоць у частцы прыйшлі з падмогай

дзеля яго адбудавання, дзеля яго ратавання ад галоднай і халоднай смерці.

І Беларусь жабуе!

З-пад Смаргоні, з-пад Маладзечна, з-пад Крывічоў і г. д., і г. д. абарваныя, галодныя людзі ходзяць па сваёй бацькаўшчыне і па чужынцах і просяць...

Так быць не павінна.

Калі тыя, што нас аграбілі, што нашы загоны зрылі на акопы-магілы, не ідуць к нам з дапамогай, каб сплаціць хоць частку таго доўгу, які яны доўжны Беларусі, то павінны мы самі за гэта ўзяцца, і ўзяцца як найхутчэй.

Трэба, каб само нашае грамадзянства ўзялося шчыра за гэту работу. Трэба стварыць камісію, катая б аб'ехала і абследавала найболей знішчаныя месцы, падлічылі ўсе страты і падала рахунак. Мы гэты рахунак пашлём усім ваяваўшым і ваюючым на нашай зямлі народам, мы гэты рахунак прадставім той дзяржаве, якая будзе ў нас гаспадарыць — ці то свая, ці чужая. І гэта трэба зрабіць як найхутчэй.

Жыццё не чакае.

1919 г.

ЖЫДЫ

Жыды! «Хрыстапрадаўцы і прыблуды»!
О, слава вам, ўсебеларускія Жыды!
Я веру вам, хоць чорнай гразю ўсюды
Плюе вам цар і раб, стары і малады.

Нявольнікі вы сёння з намі разам
На беларускай змучанай зямлі,
Дзе чорны здзек, пасвенчаны абразам,
Гняце нас разам, як звяр'ё, ў крутой пятлі.

Вы ўскрэснеце, Жыды, услед за Беларусяй —
Сцяг ваш і нашая паходня будуць жыць,
Хоць наш магільнік кветкай апрануўся,
Хоць згубны мор над намі гібеляй ляжыць!

Калі ў Гішпаны ўзбунтаваны людзі
З сваёй краіны выгналі вас напасмех,
На беларускім полі вашы грудзі
Навек знайшлі дняванне, страву і начлег.

Шлі дні. І вас у ланцугі скавалі
Бязбожны каралі і дэспаты-цары.
Адны вас Беларусы шанавалі,
Як блізкіх родных — да святлейшае пары.

Масква й Варшава аплюлі вам імя
І ў дзікай чэрні ненавісьць збудзілі к вам,
А Беларусь пад крыллямі сваімі
Вас грэла й вашым нянькаю была дзяцям.

Пасля, Жыды, вы зрэкліся народу,
Які вам шчодро даў багацце і прыпын,
Пайшлі прыдбаць сабе вы чэсць, выгоду
Да сільных тых, хто даў вам вісельню і чын!

Раскіданыя гібнуць па ўсім свеце,
Вы Мэсыі чакаеце яшчэ, Жыды,—
Тэй Мэсыі ждуць Беларусі дзеці
І з вамі пойдучь, як вы з намі, ўсе тады.

Ваш ясны светац там, дзе Палестына,
Наш ясны светац — Маці-Беларусь адна;
Спадзе ланцуг наш у сляпым загіну,
Спадзе ланцуг наш і зазые ўсім вясна!

Цяпер за вамі слова ў буру гэту:
Пайсці ці не з народам нашым да святла?
Пара, Жыды, паны усёга свету
Сплаціці доўг, які вам Беларусь дала!

1919 г.

ПАЎСТАНЬ...

Паўстань з народу нашага, Прарок,
Праяваў бураломных варажбіт,
І мудрым словам скінь з народу ўрок,
Якім быў век праз ворагаў спавіт!

Збярэ ў адну ўсю Беларусь сям'ю.
Вазьмі з яе прысягу і зарок,
Што не прадасць сябе, сваю зямлю...
Зняць путы бацькаўшчыне ўстань, Прарок!

*

Паўстань з народу нашага, Пясняр,
Былых і будучых вякоў баян,
І ў бурны кліч, як буры ўдар,
З віхрамі загудзі пад звон кайдан!

Гудзі над Беларусыяй з краю ў край,
У сэрцах спячых распалі пажар,
Над курганамі перуном зайграй!
Збудзіць нябожчыкаў паўстань, Пясняр!

*

Паўстань з народу нашага, Ваяк,
І волатам на вогненным кані
Народ аграблены — бы з торб жабрак —
За бацькаўшчыну павядзі ў агні!

Да хвалы шлях айчыне пакажы,
Змяці з палёў яе чужых бадзяк,
На стражы стань гранічнае мяжы...
Свой край заваяваць паўстань, Ваяк!

*

Паўстань з народу нашага, Ўладар,
Адбудаваць свой збураны пасад,
Бо твой народ забыў, хто гаспадар
І хто яго абдзёр з каронных шат.

На Ўладара жджэ Беларусь даўно.
І жджэ цябе ўладарства Божы дар,
Вялікае, магутнае яно...
Пад беларускі сцяг прыйдзі, Ўладар!

1919 г.

НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ

Калі гавораць аб незалежнасці якой-небудзь новай дзяржавы, вызваленай вайной і рэвалюцыяй з-пад расійскага ярма, то гэта, здаецца, так і трэба, так і павінна быць. Незалежная Польшча, Літва, Украіна, Латвія і г. д. — усе яны маюць права на гэта, усіх іх можна прызнаць, нават можна і дапамагаць ці то фізічна, ці маральна, і незалежнасць гэтых дзяржаваў не выклікае ніякіх вялікіх спрэчак. Так ці іначай яны мусяць, яны будуць мець раней ці пазней сваё дзяржаўнае незалежнае існаванне.

А вось загаварыце вы аб беларускай незалежнасці... Тут вам цэлую кучу нагавораць усялякіх перашкод, недарэчнасцяў, што аж вушы вянуць слухаючы. На ўсякую іншую незалежнасць кожны з вамі згодзіцца, абы толькі не на беларускую.

Чаму гэта так?

Беларускі народ самабытны — гэта прызнаюць ужо нават і нашы праціўнікі з польскага ці расійскага лагера. Беларуская дзяржаўнасць таксама мае сваю гісторыю — маю тут на ўвазе Вялікае Літоўска-Беларускае княства. Геаграфічнае палажэнне Беларусі таксама не горшае, як у людзей, ну, хоць бы як палажэнне Швейцарыі. Мы крыху адсунуты ад мора, але і Швейцарыя не мае мора. Дык чаму ж так страшна наша незалежнасць?

А гэта вось чаму.

Наша незалежнасць соллю ўваччу для незалежнасці нашых суседак — Польшчы і Расіі, бо і адна, і дру-

гая хацелі б нашу незалежнасць утапіць у лыжцы вады сваёй незалежнасці.

Для адбудавання вялікай Польшчы «ад мора да мора» трэба пераступіць Беларусь; для адбудавання вялікай Расіі ад Белага да Чорнага мора таксама трэба растаптаць Беларусь.

Вось і выходзе, што трэба Беларусь выкінуць з гісторыі, з географіі, і наогул калі не цалкам прылучыць яе к адной з суседніх дзяржаваў, то разрэзаць напалавіну, але так зрабіць, каб яе не было і звання.

А Беларусь, як і кожная іншая дзяржава, мае права і даб'ецца раней ці пазней гэтага права стаць роўнай і вольнай дзяржавай паміж сваімі суседзямі.

Што яна павінна такой стацца, за гэта гавораць яе мінуўшчына, яе цяпершчына.

Нікому не сакрэт, што жыць на свеце беларусам было і ёсць найцяжэй, як усім іншым народам, і ўсё дзякуючы няшчаснай залежнасці ад нашых мацнейшых суседзяў. Але разбярём па парадку.

Пасля уніі з Польшчай Вялікага Літоўска-Беларускага княства, калі беларуская культура высока трымала свой сцяг у родным краю,— гэта культура пачала выціскацца польскім панаваннем. Беларускае баярства, за польскія шляхоцкія значкі і цёплыя каля трона месцы, пачало выракацца ўсяго свайго роднага, беларускага і перакульвацца на старану чужую, польскую. Забылася баярства на звычай і абычай беларускі, на сваю гісторыю, мову, літаратуру. Дзе больш званілі золатам, там вышэйшыя станы тагачаснага грамадзянства і служылі, і прадавалі сябе, свой народ, сваю бацькаўшчыну.

Так было і так ёсць заўсёды. Вышэйшыя, багацейшыя станы грамадзянства за бліск золата ідуць к дужым, пакідаючы сваіх браццяў слабейшых на здзек і паняверку.

І зрабілася на Беларусі пасля уніі з Польшчай тое, чаго і трэ было чакаць.

Масы, народ земляробны, асталіся беларусамі, а іх баярства, вышэйшыя станы сталіся палякамі. Такім чынам, двор сам па сабе як бы аддзяліўся ад вёскі. Беларускі пан зрабіўся чужым для беларускага селяніна. Беларускае баярства сталася чужацкім на сваёй беларускай зямлі. Тыя самыя людзі, толькі багацейшыя, пачалі гаварыць рознымі языкамі, і сёння яны паміж сабой нічога супольнага не маюць. Двор глядзіць на селяніна, як на «люд рускі», як на быдла, над каторым можна толькі стаяць з бізуном аканомскім, а вёска глядзіць на пана, як на прыблуду з чужацкай стараны, які захапіў яго, селяніна, зямлю ды йшчэ здэкуюцца над ім самім.

Пасля уніі з Польшчай прыйшла на Беларусь апека маскоўская. Цары нагналі ўсялякіх чыноў, запрудзілі край усялякай маскоўскай чорнай галытнёй, якая тут толькі аб адным дбала, каб як цяплей пагрэць рукі ды захапіць «маёнтак». Але аб беларусу-селяніне, аб беларусу-грамадзяніне ніхто і не падумаў.

Прыбыла толькі к польска-панскаму бізуну чыноўніцка-жандармская нагайка.

Залежнасць ад Польшчы змянілася залежнасцям ад Масквы, а на лепшае нічога не змянілася. Маскоўскі чыноўнік, таксама як польскі пан, глядзеў на беларуса як на «скот» (той — як на «быдло»). І ніхто з гэтых апекуноў навет і пальцам не кінуў у той бок, каб палепшыць жыццё беларуса, каб падбаць аб яго родным краю.

І адны, і другія глядзелі скося на Беларусь, глядзелі то як на «крэсы», то як на «окраину», і больш нічога.

А беларус стагнаў і стагнаў.

З гэтага мы бачым, бачым з практыкі, вынесенай на

сваёй скуры, што залежнасць дзяржаўная, ад каго б ні было, бокам залежнаму народу вылазе.

І вось толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаванне, і добрую славу нашаму народу.

Край наш сам па сабе багаты, толькі чужыя гаспадары яго знішчылі. Зямлі маем шмат, лесу яшчэ болей; маем вялікія рэкі, азёры, чыгункі, багатыя месцы, а ў іх фабрыкі, заводы, ды і шмат іншага дабра. К таму ж, на лік мы народ вялікі — каля 12 мільёнаў. Гэта не тое, што якая-небудзь там Швейцарыя, Данія ці Грэцыя!

Дык чаму ж нам, браты беларусы, не дамагацца сваёй дзяржаўнай незалежнасці?

Мы павінны яе дамагацца і мірна, і з аружжам у руках, бо жыццё не чакае і ворагі нашы не дрэмлюць.

1919 г.

НЕЗАЛЕЖНАЯ ДЗЯРЖАВА І ЯЕ НАРОДЫ

Калі мы зірнем у нядаўнюю мінуўшчыну вялікіх дзяржаў, як, напр., царская Расія, імператарская Нямеччына і інш., а таксама калі возьмем за прымер цяперашнія некаторыя дзяржавы, хоць бы — Англію, Японію і ім падобныя, то мы бачым адно, што гэтыя дзяржавы ў сваім імперыялістычным і мілітарным усёзніштажачым паходзе мелі адну ярка зарысаваную мэту — гэта заграбіць як найболей пад сваё каршуновае крыло чужых малых народаў і падняволіць іх сваёй нацыі, свайму дзяржаўнаму правапарадку.

Гэтак Расія падняволіла сабе агнём і жалезам слабейшыя суседнія народы, пачынаючы ад манголаў, каўказцаў, фінаў, літваінаў і канчаючы славянамі — палякамі, украінцамі, беларусамі і іншымі. Тое самае рабіла Нямеччына з палякамі, эльзасцамі ды ўсялякімі заморскімі калёніямі. Таксама Англія жалезнымі абцугамі трымала пры сабе Ірландыю, афрыканскія народы і г. д.

Не пыталіся гэтыя ўсемагутныя дзяржавы, ці заваёваныя імі слабейшыя народы хочуць іх, сказаў бы, воўчай апекі, ці не. Дужыя, не пытаючыся, забіралі ў слабейшых усё, што маглі забраць, а давалі ім, не пытаючыся, тое, чаго яны не заўсёды хацелі прымаць. Забіралі ў падняволеных народаў іх дабро, забіралі іх сыноў і гналі на крывавай бой за эгаістычныя вялікадзяржаўныя мэты. А давалі, гвалтам накідалі ім свае так званыя «культуры», пры помачы якіх душылі ў падняволеных народаў іх нацыянальныя асаблівасці,

іх веру, праўду... Прышчэплівалі ім з малых дзён думку, што не права пануе над сілай, а сіла над правам.

Прымерам такога здзеку, такога зневажання дужэйшым слабейшага можа службыць, добра ўсім нам знаёмая, царская Расія. Стагнаў татарын, грузінец, фін, паляк, украінец, беларус. Стагнала ўся «руская» зямля, шалёна п'яная, разбушаваная, захліпаючыся «чырвоным смехам», Расійская імперыя, магутная закованымі народамі, заграбленымі чужымі дзяржавамі. «Быць по сему», казаў Петраград, і... было.

І вось калі ўдумацца ў усё гэта, то мы ўбачым, што кожная такая дзяржава, якая на рахунак чужых зямель хоча пашырыць сваё панаванне, ніколі не будзе спрыяць для народа гэтых забраных зямель. І якімі прыгожымі ні прыкрываліся б словамі вялікадзяржаўныя нацыі, што ў іх ёсць ці там будзе заведзенае нейкае раўнапраўе для ўсіх нацыянальнасцей, — усё гэта будзе абманам.

Толькі тыя, што вызваляюцца з-пад чужой няволі, дзяржавы змогуць ушанаваць права так званай меншасці нацыянальнай, бо яны на сваіх плячах вынеслі чужы здзек і паніжэнне. Да гэтага давяла доўгая практыка гістарычнага развіцця народаў і дзяржаў.

Кінуты нядаўна амерыканскім прэзідэнтам лозунг — мір на аснове самаазначэння народаў — не быў выдуманым так сабе. Думка гэта ўжо даўно жыла і развівалася ў цэлым свеце, і за сваю незалежнасць шмат малых народаў ваявала ці то словамі, ці сталю. Узяць хоць бы бураў: цэлы год гэты маленькі народ мучыў сваім жаданнем незалежнасці вялікую Англію.

І вось мы, беларусы, гаворачы аб сваёй дзяржаўнай незалежнасці, не павінны абходзіць моўчкі таго балю-

чага пытання, як гэта мы, атрымаўшы сваю дзяржаўнасць, будзем меркавацца з чужымі нам нацыянальнасці людзьмі, якія жывуць на беларускай зямлі.

Ужо адно тое, што мы дамагаемся быць самі гаспадарамі толькі таго абшару, дзе жывуць беларусы ў яго этнаграфічных межах,— ужо гэта даводзе, што мы паднявольіць нікога не думаем.

Будучы дагэтуль паднявольнымі і паспытаўшы, што за смак гэтае падняволье, само сабой разумеецца, нам і ў думку не прыйдзе запрагаць каго б то ні было, жывучага на нашых загонах, у паднявольнае ярмо.

Тыя шчыра дэмакратычныя думкі, лунаючы яснымі красамі па цэлым свеце, аб волі, роўнасці, братачнасці, бадай, найглыбей запалі і западаюць у нашы гаротныя душы і сэрцы. Бо ці ж знойдзецца на свеце болей дэмакратычны па сваёй прыродзе і ўжыўчывы народ, як народ беларускі? Сама натура, сама яго гісторыя сталеццямі гэтакім ужо выгадала.

У нашым краю шмат жыве палякаў, расійцаў, жыдоў, татараў. Лепшыя з гэтых людзей даўно ўжо прыйшлі да пераканання, што свабодны беларус у сваёй незалежнай дзяржаве будзе куды прыхільней адносіцца да іх, чымся беларус, падняволены чужынцам. У нявольніка заўсёды ёсць больш помсты, нянавісці к другім, чымся ў чалавека вольнага.

Дзеся гэтага вось права нацыянальнай меншасці павінна стаяць у нас нараўне (прапарцыянальна) з правам нашай беларускай большасці. Кожны грамадзянін нашага краю павінен карыстацца і з роўнай пашаны, з роўнай абароны ў вачах права свету.

Ва ўсіх дзяржаўных і грамадскіх установах, пачынаючы ад дзяржаўнага сойму і нацыянальнага войска і канчаючы мясцовымі і валаснымі самаўрадамі,— павінны мець сваё месца і нацыянальныя меншасці,

разумеецца, як ужо і зазначана, прапарцыянальна беларускай большасці.

У вольнай, незалежнай Беларускай дзяржаве не павінна быць «ні эліна, ні іудзея».

Усе роўныя перад дзяржаўнай уладай, усе роўныя перад правам і законам, усе вольна развіваюць сваю нацыянальную культуру і самабытнасць і кіруючыся ў сваёй грамадзянскай працы дабрабытам агульнай бацькаўшчыны-Беларусі.

1919 г.

МОЛАДЗЬ ІДЗЕ!

Успамінаюцца страшэнна цяжкія варункі працы на беларускай вызваленчай ніве ў часе панавання ў нашым краі расійска-царскага самаўласця.

Не гаворачы ўжо аб гэтым панаванні да 1905 г., але нават і пасля рэвалюцыі гэтага году здзек вісеў над усім чыста, што светлае, вольнае, беларускае, і душылася кожнае праяўленне беларускай нацыянальнай самабытнасці.

Помніцца, калі ў рэдакцыю ў тым часе адзінай беларускай часопісі «Наша Ніва» ўрываліся жандармы і «ахраннікі», здзекаваліся над людзьмі, працуючымі там, забіралі рукапісы і ўрэшце цягнулі ў вастрог у нічым невіноўных людзей.

І гэтыя людзі мучыліся, працавалі, аддавалі ўсё сваё найлепшае здароўе, жыццё за беларускае вольнае слова, за беларускую святую справу.

Жылі — як і дзе папала ў падвалах, халодныя і галодныя, нажывалі сабе сухоты і іншыя галодныя-халодныя хваробы і да самае смерці не складалі аружжа барацьбы за беларускую незалежнасць.

Жылі і ўміралі на стражы беларушчыны. Памер М. Багдановіч, Цётка, Іван Луцкевіч і шмат інш. Памерлі яны, палаючы да апошніх скону хвілін вялікай святой ідэяй.

І вось праца гэтых людзей, праца ў страшэнна пжкельных варунках, калі кожнае жывое беларускае слова расійскі ўрад лічыў праступствам, так што нават начальнікі «вучэбных» вокругаў рассылалі цыркуляры,

каб барані Божа народныя настаўнікі не чыталі беларускай газеты «Наша Ніва»,— гэта праца лепшых беларускіх людзей над падняццем свае роднае культуры не была дарэмнай.

Калі параўнаць часы беларускага нацыянальнага руху ў перыядзе 1905—1917 гадоў і часы пасля расійскай рэвалюцыі 1917 году, дык гэта адно да другога не падобна, як зямля да неба.

Але гэта адначасне паказвае, як кінутае здаровае зерне дарма не прападае.

Тое, што рабілася ў нас адкрыта ў годы да рэвалюцыі 1917 году, вылілася шырокай хваляй пасля гэтае рэвалюцыі.

Сягодня кожны, каму не атуманіла расійская і польская рэакцыя мазгоў, адчуе і зразумее, які шырокі размах прыняла наша справа над адбудавааннем сваёй незалежнай бацькаўшчыны!

Цяпер, браты, ідуць сыны беларускіх мужыкоў, ідзе наша беларуская моладзь!

Сягодня ў нас творыцца армія, творыцца рукамі гэтай самай гарачай беларускай моладзі, ствараюцца па гарадох, мястэчках і вёсках беларускія нацыянальныя камітэты, усё рукамі той жа самай беларускай моладзі; нацыянальнае беларускае жыццё пачынае кіпець, палаць праўдзівым, вечным і жыватворным полымем.

Мы жывём і будзем жыць, бо з намі і беларуская вёска.

Тут навет, скажу для прыкладу, недалёка ад Менску, у вёсцы Блонь, каторая калісь належала да двара вядомага расійскага эсэра п. Бонч-Асмалоўскага, сяляне-беларусы не забылі ўсяго свайго роднага. У іх цяпер наладжаны беларускі прасветны гурток, які працуе над усведамленнем сваіх аднасельцаў, наладжывае беларускія прадстаўленні і г. п. Ды і сотні

такіх прыкладаў паказуе, як гэта наша моладзь пачынае сама па сабе, не раз абмацкам, нацыянькі будаваць сваё роднае, светлае, народнае жыццё.

Але што цікавейшае: перада мной ляжыць беларуская часопісь «Наша Каляіна». Выдана яна ў Слуцку! Слуцк — павятовы гарадок — куды яму, здавалася бы, лезці ў людзі, ды яшчэ з сваёй газэтай! Аднак палез. Беларуская душа, як бачым, — жывучая, творчая, як яе ні заганяй у казіны рог, а яна збудзіцца і затрапечацца. Мала таго: гэта часопісь з'яўляецца органам беларускай нацыянальнай злучанасці «Кветка Папараці», каторая сваю чыннасць пашырыла на ўвесь Слуцкі павет і навет далей, за яго межы.

Гэта, папраўдзе, як і ў песні спяваецца:

«А ў Слуцку на рыначку сталася праява!»

Так, сябры, гэта вялікая праява!

Адбудаванне незалежнасці Беларускай Дзяржавы бярэ ў свае рукі наша моладзь.

Чэсць і слава табе, беларуская моладзь, паўстаючая з-пад беларускай саломеннай стрэхі!

Ты сама сваімі рукамі адбудуеш сабе і сваім патомкам лепшую і святлейшую будучыну.

Набок з дарогі, панове і гаспада з Захаду і Усходу!
Беларуская моладзь ідзе!

1919 г.

НАД КАЛЫСКОЙ

Калыхала маці сына
У калысцы у ліповай
І пяяла яму песню
Вось як тутка, слова ў слова:

— Люлі, люлі, мой маленькі!
Спі і сні вясёлкі-гулі,
Як жа вырасцеш вялікім,—
Не забудзься ты матулі.

Люлі, люлі, мой маленькі!
Спі, злажыўшы ўкрыж далонкі,
Як жа вырасцеш вялікім,—
Не забудзься ты старонкі.

Люлі, люлі, мой маленькі!
Спі, як кветка напрудвесні,
Як жа вырасцеш вялікім,—
Не забудзься гэтай песні.

Люлі, люлі, мой маленькі,
Набірайся моцы, сілы,
Як жа вырасцеш вялікім,—
Не забудзь маей магілы.

Люлі, люлі, мой маленькі!..

.

Сын павырас, на лес глядзя,
А ці помніць песню маткі,—
Запытайся у суседзяў.

1919 г.

МАЯ НАВУКА

Мне мудрасці кніжнай не даў бог пазнаці,
Мой бацька не мог даць раскошаў такіх —
Наўчыўся я слоў беларускіх ад маці
І дум беларускіх без школы і кніг.

Ад самай красы маіх дзён невясёлых
Настаўнікам быў беларускі абшар;
Усходы палеткаў і гоманы ў сёлах
Навуку сваю мне прыносілі ў дар.

Душу акрылялі прыгожасці свету,
Па гонях пад небам лунала яна,
Купалася ў сонцы вясёлкай распетай,
Сама, як вясёлка, як казка-вясна.

І п'яная чарамі, п'яная песняй,
Як сон заварожаны райскіх мясцін,
Шаптала мне дзівы цвітучых прадвесняў
І песняй лілася з паходам часін.

Бурлівая рэчка і млын гутарлівы
Адмерным, раскоцістым плюскатам вод
Складалі мне рытму мастацкія звiвы,
Парадквалі складаў раскоцісты ход.

Цяністыя бітага шляху прысады
І ў вырай лятучыя гусяў шнуры
Гармонію ўводзілі ў песельным складу,
Сачылі нязгоднай зваротак ігры.

Зялёнае поле рунеючым збожжам,
Цвітучая ў сонечны цвет сенажаць
Мне песню квяцілі узорам прыгожым,
Вучылі, як словы ў вянок завіваць.

Ад шопату спелых пшанічных калоссяў,
Ад шэлесту лісцяў узмежных ігруш
Музычнае водгулле ў песню лілося,
Злівалася з жальбамі скрыўджаных душ.

Шум бору адвечнага казкавым сказам
Нашэптываў смутную повесць жыцця
І песню ў шум-гоман захопліваў разам,
Заснуўшыя думы будзіў з небыцця.

А сонца, скрозь сеючы іскры па свеце,
Мне песню іскрыла нябесным святлом,
А вецер, што ў полі рве дзёрны і сеці,
Даў волю і крылле лунаці арлом.

Каса, і сякера, і цэп малацьбітны
Магутную волатаў сілу далі;
Марозы і спёкі далі гарт нязбытны —
Мне песню, як звон, як пярун, адлілі.

Так іншай не знаўшы навукі і школы,
Ў пацёмках шукаў і знайшоў божы дар;
Цяпер маймі скарбамі — думы-саколы,
Цяпер беларускай я песні ўладар.

1919 г.

НОВЫ ГОД

Пад званы зброі, путаў званы,
Пад свіст раз'юшаных прыблудаў
Брыдзеш з няведамых старонаў,
Як здань няведамага цуду.

На беларускае йдзеш поле,
На акрываўленыя межы,
Дзе закаванай дрэмле воля,
Дзе звоне звон хаўтурны з вежы.

Ідзеш у край, дзе пажарышча
Яшчэ дымець не перастала,
Дзе смерць спраўляе сваё йгрышча
У сполку з чэрняй адзічалай.

Ідзеш у край, дзе сотні летаў
Хто толькі хоча гаспадарыць,
Але не сын зямліцы гэтай,
Які тут косці вечна парыць.

Ідзеш у край, які бязбожна
Жыўцом парэзалі на часці,
А брат проць брата стаў варожна
І памагае край раскрасці.

На Беларусь ідзеш, Год Новы,
На змену йдзеш Старому Году,
Ідзеш і звоніш у аковы,
Як той стары з пачатку роду.

1919 г.

БЕЛАРУСКАЕ ВОЙСКА

Надовечы Беларускай Вайсковая Камісія пачала ў нас у Менску рэгістрацыю беларусаў-афіцэраў, дактароў і інш. з тэй прычыны, што ў хуткім часе мае фармавацца беларуская армія.

З гэтага бачым, што войска беларускае будзе, хоць яно павінна было ўжо даўно быць.

Мы бачым, што нашы суседнія дзяржавы, як Украіна, Літва, Латвія, Эстонія і іншыя, маюць ужо сваю армію. Гэтыя арміі ўжо змагаюцца за незалежнасць сваіх дзяржаваў, змагаюцца стойка і з верай у лепшую будучыну.

А мы, беларусы,— праўда, дзякуючы гістарычным і геаграфічным варункам нашай бацькаўшчыны,— мы нічога дагэтуль не змаглі зрабіць, каб мець сваё войска, якое бараніла б нашы межы ад чужой навалы.

Калі, пасля падзелу Польшчы, Беларусь адышла к Маскоўшчыне, беларусаў гналі ваяваць, хоць аб беларускім войску ніхто не адважыўся і падумаць.

Дэспатычная Расія царскага ўраду адрывала нашых дзецюкоў ад родных хат, ад родных матак і гнала ў далёкі свет, у чужыну, на здзек і знявагу, для павялічання магутнасці маскоўскага самадзяржаўнага цара.

Ішлі беларускія сыны за Урал, ішлі ў фінскія балоты, ішлі пад Царград у Турэччыну і пралівалі там рэкамі сваю бязвінную кроў, складалі свае буйныя галовы пад чужым пяском. Сеялі свае спрацаваныя косці на полі чужацкім.

Гібнулі, не ведаючы, за што і за каго гібнуць.

Яшчэ і цяпер старыя людзі вам раскажуць аб тых спакрыўджаных і спакутаваных старцах, якія ўсё жыццё сваё загубілі пад вечнымі палкамі палачнага цара Мікалая I.

Нават рэвалюцыя 1905 году не змагла адваяваць калі не нацыянальнага беларускага войска, то хоць бы тое, каб беларус адбываў вайсковую павіннасць у Беларусі. Таксама, як пры Мікалаях першых, дзяцей беларускай зямлі гналі за трыдзесяць зямель служыць царам і іх генералам.

І беларус маўчаў, пазіраў сумным вокам і чакаў...

Чакаў і прычакаў... 1917 году.

Бухнула ў Расіі рэвалюцыя. Рынуў царскі пасадак. Панясліся воклічы ўсялякіх свабод і «незалежнасцей». Загаманілі аб федэрацыі вызваленых з царскага рабства народаў.

І вось рэвалюцыйны, дабальшавіцкі ўрад у Расіі змушаны быў пазволіць фармаванне нацыянальных войск.

Стварылася ў той час польская армія, узышоўшы на землю польскую, стварыла пакладзівы для цяперашняй польскай арміі. На Украіне таксама паўстала ўкраінскае войска, каторае, перайшоўшы розныя цяжкія варункі свайго бытавання, сягоння змагаецца за незалежнасць Украіны з маскоўскім наездам — з бальшавікамі і дзянікінцамі.

Былі спробы тады стварыць і беларускую армію. І яна была. Па ўсім тагачасным расійска-нямецкім фронце былі беларускія палкі, дывізіі і г. д. Але што ж? Армія гэта складалася з беларусаў, але ваяваць ёй загадвалі не за Беларусь, а за Расію. Генералы Керанскага іначай на гэта не глядзелі.

А калі бальшавікі ўзялі верх, то па-самадзяржаўнаму расправіліся з усімі нацыянальнымі арміямі і з усякімі незалежнасцямі.

Успамін аб вёсцы

Святаяньнік

Беларускага войска не стала. Пачалася ізноў тая самая вакханалія з высылкамі пад грозьбай штыка і нагайкі нашых людзей на Мурман, пад Урал і г. д., як і за даўных царскіх часоў.

У адказ на гэта беларуская моладзь пайшла ў «зялёную армію». Яна інстынктыўна, абмацкам даходзіла да тэй свядомасці аб патрэбе свайго беларускага войска.

Само жыццё гэтага вымагае, вымагае гэтага самаабарона.

Войска беларускае павінна быць, і яно будзе.

Тыя, што трымаюць сягоння ў сваіх руках уладу над часцінай нашага краю, павінны зразумець, якая небяспека набліжаецца з боку паўстаючай рэакцыйнай Расіі. Цяперашнія пабеды дзянікінаў, калчакоў, юдэнічаў над большавікамі — гэта васкрашаючы труп расійскага самаўласця.

Польшча, каторая ў сваім часе кінула кліч: «за вашу і нашу волю», каторая і цяпер кажа суседнім народам, што хоча з імі жыць «як вольны з вольным, роўны з роўным», гэта Польшча павінна даць беларусам магчымасць бараніць свае гранічныя слупы войскам беларускім.

Мы не будзем забягаць у будучыню і варажыць, якімі шляхамі пойдзе гэта справа. Час і жыццё грамадзянска-палітычнае пакажуць гэта.

Мы толькі вітаем радасную вестку і жадаем ад душы, каб як найхутчэй сыны беларускія самі сталі пад сваім беларускім сцягам бараніць вольную і незалежную Беларусь.

1919 г.

«НА ВАЙСКОВЫЯ МАТЫВЫ»

ГЭЙ. ПАЕХАЎ СЫН ДАНІЛА...

Гэй паехаў сын Даніла
Ваяваць на вайну,
Ад нападу, ад няволі
Бараніць старану.

Сына маці выпраўляла,
Крыж на памяць дала,
Каб матулю родну помніў,
Як паедзе з сяла.

А дзяўчына, міла сэрцу,
Правяла за сяло
І дала на памяць персцень,
Каб у бітвах вязло.

Так паехаў сын Даніла
Сам сабой на вайну,
Азірнуўся на хаціну
Ды змахнуў слязіну.

Ехаў поле і другое,
Трэцце поле дасціг,
Дзе сабраліся жаўнеры
З сёл і вёсак усіх.

І пайшлі яны паходам,
Дружна, смела пайшлі,
Каб вон злыбяду прагнаці
З беларускай зямлі.

Добра ўсе там ваявалі —
Уміралі ў баю.
А найлепш Даніла біўся
За краіну сваю.

Хто йшоў ззаду, а хто збоку,
Азіраўся назад,
А Даніла ўсюды ўперад
Выступаці быў рад.

І ручыла, шанцавала
Ў бітвах цяжкіх яму,
Ажна вораг напужаны
Дзіваваўся таму.

Год мінуў, як ваяваці
Шоў Даніла з сяла,
А ўжо слава па ўсім свеце
Аб ім громка ішла.

Як ачысцілі ваякі
Край ад ворага свой,
Важна ехалі дадому,
Як тых пчол буйны рой.

А наперадзе ўсіх едзе
Наш Даніла з вайны,
Шабля бліскае пры боку,
Конь пад ім буланы.

Ён вязе ўсім падарункі:
Маці срэбны абраз,
А сваёй дзяўчыне мілай
Доўгі пацерак звяз.

ДЗЕ ТЫ, ХМЕЛЮ, ЗІМАВАЎ?..

Дзе ты, хмелю, зімаваў,
Што не развіваўся?
Дзе ты, сынку, начаваў,
Што не разуваўся?

Зімаваў я ў старане,
Дзе віхуры дзьмулі;
Начаваў я на вайне,
Дзе гуляюць кулі.

*

Дзе ты, хмелю, ўлетку цвёў,
Што засох без следу?
Дзе ты, сынку, дзень правёў,
Што і не абедаў?

Цвёў я ўлетку, дзе пякуць
Спекі агняваты;
Дзень правёў я, дзе гудуць,
Як грымот, гарматы.

*

Чаму, хмелю, не адну
Зносіў сцюжу, спеку?
Чаму, сынку, на вайну
Шоў ты ў небяспеку?

Доля кінула мяне
Гінуць так, як гіну;
Ваяваў я на вайне
За сваю краіну.

ГАБРУСЯ Ё ЖАЎНЕРКУ ЎЗЯЛІ...

Габруся ё жаўнерку ўзялі,
Ад дамоўства адарвалі.
Зажурыўся стары татка,
Цяжка стогне, плача матка,
Ой, Габруська! Ой, Габруська!

Не журбуйце, тата, маці!
Я ўсядзець не мог у хаце,
Сам пайшоў па добрай волі
Паспытаць ваеннай долі,
Не журбуйце, не журбуйце!

Сваякі ўсе і суседзі —
Ніхто дома з іх не ўседзіў,
Выйшлі ўсе з адною радай —
Бараніцца ад нападу,
Бараніцца, бараніцца!

Мучыць вораг нас заўзяты:
Папаліў нам нашы хаты,
Патаптаў нам наша поле,
Пакараў людцоў няволяй...
Мучыць вораг, мучыць вораг!

І мы ё шапку спаць не будзем,
І пакажам свету, людзям,
Як баронім межы родны
Ад напасці ад нягоднай,
Як баронім, як баронім!

Не журбуйце ж, тата, маці!
Буду вас яшчэ вітаці,
Як з вайны здароў вярнуся

І вам нізка пакланюся...
Не журбуйце, не журбуйце!

А як згіну, то зязюля
Прыляціць да вас адтуля
І ля вокнаў, ля хаціны
Закукуе, што я згінуў.
Закукуе, закукуе!

БУДЗЬ ЗДАРОВЫ, БАЦЬКА, МАЦІ...

Будзь здаровы, бацька, маці,—
Мы пайшлі ўжо ваяваці.
Свішча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Што за доля, што за воля —
Жаўняроньку выйсці ў поле!
Свішча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Нам няўцям віхры, гримоты,—
Дадае нам гром ахвоты.
Свішча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Днём ваюем, ночкай дрэмам,
А што блізка вораг — кемім.
Свішча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Спiм на ўзмежку пад iгрушай,
Дожджык моча, сонца суша.
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Ёсць цi не хлеб i да хлеба,
I без хлеба знойдзем неба.
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Мы — ваякi, забiякi,
Сцеражыцеся, ламакi!
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Камандзiр наш знае дзела,—
Ён на ворага йдзе смела.
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Паваюем, пагаруем,
Зато дома запануем.
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

Запануем, як i людзi,
Ў хату вораг лезць не будзе.
Свiшча куля, йяй-ха-ха!
Каля вуха дзецюка.

1920 г.

ПЯЦЬ СЕНАТАРАЎ

Іх сышлося пяцёх на крывіцкіх палёх,
На абшары не божым ці божым,
І давай разважаць, і давай так казаць:
Найвышэйшую раду заложым.

Бо ўсялякіх спакус мае шмат беларус,
І да ўлады ён мае нахілы,
А найлепш, як нас пяць будзе ўладу спраўляць
Над народамі, які для нас мілы.

Як казалі з сабой, так зрабілі, як стой,
Найвышэйшую раду зляпілі;
Папілі барышы, пабылі на імшы
І ў сенатарскі чын уступілі.

Дзень жывуць і другі, а людзей ні крыхі,—
Не спяшыць штось падданы з паклонам,
Хоць зарэж, а не йдзе, вось і вер грамадзе!
А тут сноўдаюць цені ў чырвоным.

Трэба раду як даць,— так іх раіцца пяць,—
Трэба ўсіліць дзяржаўную ўладу...
І спазналі яны, што тут «маркі» адны
Ўладзе будуць найлепшай прынадай.

У сваім пачуццю падвялі пад стаяццю,
Што не стыд хоць і ў чорта ўзяць грошы,
А тым болей, калі дні такія пайшлі,
Што падданы ад чорта стаў горшы.

І пайшлі упяцёх за высокі парог
Да «крэсовага» яснага панства;
Ў «пшэдпакоі» падрад сталі, як на парад,
Сенаторскага поўны падданства.

Пазіраюць кругом, штосьці шэпчуць цішком,
А ля іх — ім на дзіва да смерці —
Беларускі расол белы хлебча арол,
Ды то ўправа, то ўлева хвост верце.

Так стаяць, хоць і страх, а тут дзверы шарах!
Лёкай ткнуў ім «крэсовы пачушак»...
Мігам выйшлі яны,— рады, хоць на штаны
Для сябе *настаялі* «касцюшак».

І жывуць зноў сабе, а падданы не йдзе,
А чырвоны цень ціснецца ў дзіры;
Дык зноў сушаць мазгі, як схадзіць раз-другі,
Сенаторскія сшыць каб мундзіры...

1920 г.

ТОРЖЫШЧА

Тыя гуманітарныя ідэі, якія йшлі з Захаду, заўсёды знаходзілі шчыры водгук на Усходзе, і не было больш-менш вялікшага — ці то палітычнага, ці то навучнага здарэння на Захадзе, каб яно не адгукнулася на Усходзе.

Але ішлі дні, месяцы, годы, сталецці.

Усё змянілася. Змяніліся варункі жыцця, змянілася праўда людская.

І што ж мы бачым сёння?

Сёння ідзе паганы торг за ідэі, за праўду векавечную, агульналюдскую. Сёння таргуецца Захад з Усходам, заходняя культура — з усходнім адзічэннем, і таргуецца за што?

Таргуюцца за цэлыя народы, за цэлыя дзяржавы, а ўсё для таго, каб нажыцца, каб у гэтым агульным разбурэнні вытаргаваць сабе лішнюю капейку ці мільярд рублёў.

Смешна і стыдна робіцца за гэтых паноў гандляроў сённяшняй культурай, культурай заходняй, еўрапейскай. Ды гэта ж, людзі мае, гразь і балота такое самае, якога не было нават на Усходзе, у рабочай Маскоўшчыне за часу Івана Грознага.

І куды ж і к чаму ведзяце вы сённяшнянюю гісторыю, усе антанты, проці-антанты і вам падобныя?

Вы стварылі ўсясветную вайну за свае кішанёвыя інтарэсы; пасля, каб гэту вайну прадоўжыць для гэтых самых кішанёвых спраў, выкінулі вы лозунг, што ваюеце за вызваленне народаў; ну, а далей, калі пачалі

трашчаць і падаць вашы крывавыя троны і кароны, што вы казалі?

Вы аплявалі людзей і народы і кінулі сваіх нядаўніх рабоў у анархію, каб далей у мутнай вадзе рыбу лавіць.

Так, значыцца, ваша ўсходняя і заходняя культура адплацілася за тыя мільёны ахвяр, што паляглі за вашы дзяржаўныя фальшывыя фетышы.

Вам трэ было, панове, адным будаваць вялікі Захад (спекуляцыі), а другім — вялікі Усход (таксама спекуляцыі). Вы ў сваім паходзе імперыялістычным і мілітарным ішлі і сціралі ўсё і ўсіх на сваёй дарозе, а ўсё для панавання ўсясільнага молаха-золата.

А цяпер вы ўсе — і з Захаду, і з Усходу — усе кідаеце аблудны кліч на староны, што вы ваявалі за вызваленне нявольнікаў, за самаазначэнне народаў...

Дык скажэце, дзе тое ваша «вызваленне»?

Як і сто лет таму назад, стогне пад ярмом Беларусь, Украіна, Арменія, Індыя і дзесяткі іншых дзяржаваў і народаў.

Вашы словы аб вызваленні другіх — гэта насмешка з нявольнікаў бяссільных, што ніякай сілы ў сабе не маюць.

Дык не кідайце ж вялікіх абманных лозунгаў аб сваіх заходніх ці ўсходніх пярышынствах. На хварбованых лісох даўно ўжо людзі пазналіся.

Вы таксама бяссільны павярнуць долю народаў у той ці іншы бок, як бяссільны вецер перанесці Каўказскія ці Швейцарскія горы адны на месца другіх.

Дайце волю народам самім будаваць сваю долю. А тады гэтыя народы скажуць сваё шчырае слова аб вашай культурнасці — ці то заходняй, ці то ўсходняй.

ЗЯМЕЛЬНАЯ СПЕКУЛЯЦЫЯ

Кліч «Зямля і воля працоўнаму люду!», сціхшы сягодня ў нашым краю праз варункі ваеннай завірухі, як бы адышоў на другі план, на апошні закутак. Цяпер другі кліч вынырнуў з балота паўстаючай рэакцыі, кліч «Дзяры, з каго можаш і сколькі можаш, душы слабейшага, пакуль яму звязаны рукі і ногі!».

Цёмныя людзі, пазбаўленыя гонару і сумлення, п'яныя атрутай нажывы і самалюбствам, не чакаючы ні ладу, ні парадку, з усіх сваіх сіл стараюцца рабіць сваё грэшнае дзела.

Яшчэ далятае да нас грознае і жуткае водгулле крывавага змагання на беларускім полі, паміж нашымі суседзямі — палякамі ды маскалямі; яшчэ і на тых абшарах беларускіх, дзе польская ўлада так мала зрабіла для бытавання нармальнага жыцця ў краю, а ўжо паны-абшарнікі стараюцца як мага перагнаць загоны малых і вялікіх двароў на царскія рублі.

Яны не чакаюць, яны спяшаюць. Яны чуюць сваім абшарніцкім пачуццём, што раней ці пазней і тым ці іншым спосабам, але ўся зямля прыйдзе да тых, хто яе сваімі рукамі арэ і засявае. Яны не чакаюць варункаў нармальных, варункаў грамадзянска-палітычнага жыцця ў краю, калі закон і права народныя вырашаць усе балючыя пытанні, пакінутыя нам у спадчыну маскоўскім царызмам і ўсясветнай вайной, а з тым разам і пытанне аб зямлі.

Гэта ім не на руку.

Яны добра ведаюць, што польскі сойм выказаўся

проці прыватнай вялікай уласнасці на зямлю, што расійскую сацыяльную рэвалюцыю зрабілі беззямельныя і малазямельныя сялянскія грамады; яны таксама ведаюць, што калі збярэцца ўсебеларускі Устаноўчы сойм, то зямельную рэформу ён правядзе, і правядзе яе напэўна не на карысць паноў-абшарнікаў.

І яны спяшаюцца прадаваць...

Прададзены ўжо (каб не быць галаслоўным) двор Беларучы ў Менск. павеце, распрадаецца ўразброд вялікі двор Косіна ў Барыс. павеце і г. д. Прадаецца ўсё гэта па спекуляцыйных цэнах. Разумеецца, пакупцамі з'яўляюцца толькі тыя, хто мае вялікія грошы. Купляюць спекулянты з мэтай перапрадаць яшчэ даражэй другому спекулянту; купляюць «цёплыя мужычкі» — багатыры, буйныя арандатары, збагацеўшыя непамерна ў вайну і рэвалюцыю на гарадскім галадаючым насяленні. Купляюць усе тыя, каму гэта зямля патрэбна толькі для эксплуатацыі яе чужой працай.

А тыя беззямельныя, убогія земляробы, а тыя малазямельныя вузкашнурныя вёскі і сялібы — што яны?

Яны пазіраюць толькі сумным вокам, як гэта зямля, каторая па боскаму і чалавечаму праву павінна была дастацца іхнім працавітым мазалям, — зямля пападае ў рукі лішніх і зусім непатрэбных у нашым краю людзей.

Зямельнае пытанне, каторае і дагэтуль было так запутаным у нашым краю, яшчэ больш запутываецца зямельнай спекуляцыяй у нашыя дні.

Калішні расійскі ўрад гэту справу развязываў вельмі лёгка. Ён беларусаў-хлебарабаў зманіваў за Урал, у Сібір, у Туркестан, а то і ў Амерыку.

Ці магчыма будзе гэтак устроіцца з галоднымі на

зямлю людзьмі і ў будучыне — вось пытанне? Але адказ на яго вельмі просты.

Беларус доўга ў чужыне не ўседзіць. Паказала гэта палітыка царскага ўрада, калі змучаныя, абарваныя перасяленцы варочаліся з далёкай чужыны ў сваю, быўшую ім вечна мачыхай, родную Беларусь. Паказала гэта і цяперашняя вайна, тыя сотні тысяч уцекачоў, хлынуўшыя, як адкрылася граніца, з халодных раўнін Расіі ў свой родны край.

Беларускі земляроб верыць і чакае, што панская зямля прайдзе раней ці пазней у яго рукі і што гэтай зямлі для яго хопіць, абы толькі падзяліць яе па справядлівасці, як прыстала на добры лад і парадак у дзяржаве.

Цяперашняя ўлада павінна забараніць, як то кажуць — «да разбору дзела», цяперашнюю вакханалію з зямлёй, гэту бессістэмную куплю-прадажу.

Зямельная спекуляцыя небяспечна цяпер для ўсіх — і для тых, што прадаюць, і для тых, што купляюць, а навет і для тых, што могуць спыніць злачынства.

1919 г.

НА БІБЛЕЙНЫЯ МАТЫВЫ

(3 псалму 78)

Божа! Паганцы прыйшлі на айчыну тваю,
Дом апаганілі, дом твой святы;
Кінулі целы тваіх слуг зямному звяр'ю,
Птахам паднебным на страву — трупы.
Рэкамі скрозь палілася чырвоная кроў.
Некаму справіць набожных спамін-хаўтуроў.

Нашы суседзі нябожна паганьбілі нас;
Здзекам, пасмешышчам нас адалеў
Той, што у нашы сялібы прыйшоў на папас,
Нашыя хаты змяніўшы у хлеў.
Дакуль, о божа, ты гневацца будзеш маўчком?
Хутка ж твая ўспаланее заўзятасць агнём?!

Вылі гнеў твой на паганцаў, што вечна цябе
Знаці не знаюць — яны, іх сям'я;
Вылі гнеў твой і на царствы, ў сваёй што мальбе
Вечна твайго не ўзывалі імя.
Бо усмярцілі яны твой слухмяны народ,
Месца яго спусташылі на захад і ўсход.

Каб не казалі пагане паміжы сабой:
Дзе ж гэта іхні той бог ці ён глух?
Помста твая хай раздасца над хэўрай сляпой,
Помста пралітай крыві тваіх слуг.
Стогны скаваных твой воблік адчуюць няхай,
Дзетак забітых бацькоў ад загубы ўхавай!

1920 г.

СПРАВА НЕЗАЛЕЖНАСЦІ БЕЛАРУСІ ЗА МІНУЛЫ ГОД

I

Калісь, да сусветнай вайны і апошняй расійскай рэвалюцыі, жыццё дзяржаў ішло сваім звычайным парадкам. Дзяржаўныя граніцы, абмяжованыя рознымі дагаворамі і трактатамі, ляжалі на сваім месцы. Калі была якая вайна, то паваюць, колькі трэба, ды кінуць, пасунуўшы гранічныя слупы ў той ці іншы бок, і на гэтым, бывала, справа канчалася.

Але выбухнула сусветная вайна, а за ёю рэвалюцыя ў Расіі, Нямецчыне і Аўстрыі, і ўсё стары парадак дзяржаўнага жыцця рухнуў, як падгніўшае ў карэнні адвечнае дрэва.

Вайна і рэвалюцыя выкінула лозунг: «свабода і самаазначэнне народаў», і гэты лозунг, як мы бачым сваімі вачыма, не прайшоў непачутым. Самыя малыя народы, звонячы доўгія гады путамі падняволля, народы, якія трымала ў даўгавечным ярме Расія, Аўстрыя ды іншыя, — заварушыліся і выкінулі сцяг свайго самаазначэння і дзяржаўнай незалежнасці.

Не асталася глухой і нямой на гэта і наша бацькаўшчына Беларусь.

Тыя думкі і летуценні, якія прабудзіліся ў нашым народзе ў часе першай расійскай рэвалюцыі (1905 г.), разліліся шырокаю хваляй па неабнятых абшарах нашага краю. Шчыры голас і праца ідэёвая людзей, якія гуртаваліся спачатку каля «Беларускай сацыялістычнай грамады», а пасля ў Вільні, каля «Нашае нівы», палажылі свае векапомныя падваліны дзеля адра-

джэння свайго народу, дзеля адбудавання незалежнасці сваёй Беларускай дзяржавы.

І вось апошняя вайна і рэвалюцыя не застала беларуса неўспадзеўкі. Моцны падмур быў зроблены, трэба было толькі класці сцены і завяршыць будову светлага, незалежнага існавання Беларускай дзяржавы.

Не будзем затрымлівацца на тым, якімі шляхамі павінна была перайсці наша справа да 1919 г. Гэты перыяд нашых дамаганняў і змаганняў за свае неадменныя правы на ўласнае незалежнае існаванне астаўляем разабраць як следна нашым цяперашнім і будучым гісторыкам.

Мы хочам толькі акінуць вокам нашае грамадзянска-палітычнае жыццё за мінуўшы год, звярнуць увагу на важнейшыя праявы палітычных перамен у нашым краі ў звязку з нашай незалежнасцю.

З гэтага боку мінуўшы год быў вельмі для нас цікавы і шмат чаму на практыцы нас навучыў.

Калі немцы, пасля бальшавіцкага перавароту ў Расіі, занялі большую часць нашай тэрыторыі, кучка бальшавіцкіх камісараў, гаспадарыўшая раней у Менску, уцякла ў Смаленск. Там, на чале з Калмановічам, Мясніковым і Яркіным, зрабіла маленькі ўнутраны пераварот. Яны аддзялілі ад Маскоўскай вобласці Смаленскую губерню і землі, паложаныя на захад ад Смаленшчыны, і арганізавалі так званую Западную вобласць, пераіначаную пасле на «Западную камуну». Смаленцы крыху гэтаму працівіліся, але іх праціўнікі пастрашылі кулямётамі, і справа была выйграная.

Новы ўрад Западнай камуны, разумеецца, атрымліваў усе дырэктывы з Масквы і танцаваў так, як іграла Масква. Правы свае ён пашырыў на ўсю Беларусь, не занятую немцамі, а нават і далей.

Пры ўрадзе быў створаны камісарыят нацыяналь-

ных меншасцей (літвінаў, палякаў, латышоў, жыдоў), апрача беларусаў. На чале гэтай установы стаяў пан Бэрсан. Аб Беларусі тады не можна было і заікнуцца. І калі з Масквы прыслалі чалавека (бальшавіка) арганізаваць таксама і беларускі аддзел пры камісарыяце, то п. Бэрсан так спужаўся гэтага, што, каб не было ні вам, ні нам, скасаваў увесь камісарыят нацыянальных меншасцей. Гэткім чынам змагаліся смаленскія абласныя камісары з усялякімі, нават бальшавіцкімі, праявамі беларушчыны.

Але немцы ачышчаюць Беларусь, Менск, Полацк, Барысаў і інш. Тады маскоўскія беларусы-бальшавікі, якія ў той час кіравалі беларускім аддзелам пры камісарыяце нацыянальных меншасцей, прыехалі ў асобным вагоне ў Смаленск з мэтай стварыць новы беларускі бальшавіцкі ўрад. Гэта было ў снежні 1918 г. Спачатку справа ў іх ішла туга, так туга, што быў мамент, калі Смаленскі ўрад хацеў іх арыштаваць. Але — далей-болей, неяк дагаварыліся і стварылі часовы ўрад «Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». Старшынёй урада быў назначаны Жылуновіч (Ц. Гартны), а рэшта «портфелей» былі падзелены паміж Дылам, Мясніковым, Шантырам, Яркіным ды іншымі. Гэты ўрад прыехаў у Менск, і 1 студзеня (?) была абвешчана «Незалежная Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка» ў федэратыўнай сувязі з Маскоўшчынай. Адначасна стары беларускі ўрад «Рада Беларускай Народнай Рэспублікі і Рада міністраў Б. Н. Р.» былі абвешчаны без абароны закону.

Пачалася на Беларусі бальшавіцкая гаспадарка. Але іхні «камунізм» не мог памирыцца з «нацыяналізмам» беларускага народа. Трэба яшчэ дадавіць, што незалежную беларускую рэспубліку стварылі смаленскія і маскоўскія «беларусы» па загаду з Масквы. А зроблена гэта з тактычных мэтаў, назадзёр бела-

рускай «буржуазіі», якая стаіць на грунце незалежнасці свайго краю.

Першыя дні бальшавіцкай гаспадаркі, асабліва тут, у Менску, падавалі надзею, што беларуская справа стане на добры дэмакратычны грунт. Бо як жа было іначай думаць? На чале «чразвычайкі» стаў не Яркін, вядомы ў Смаленску сваёй крывавай ненасытнасцю, а нейкая другая асоба. Так што спачатку і расстрэлы рэдка былі чутны.

Пачалі выдаваць «Известия» на 4-х мовах: расійскай, беларускай, польскай і жыдоўскай (выйшла 4 ці 5 нумароў). Не касавалі дробнага гандлю і не забаранялі прывозіць прадукты з вёскі ў места.

Але гэты мядовы месяц савецкай улады на Беларусі цягнуўся нядоўга.

Бальшавікі займаюць Вільна, касуюць «незалежную беларускую і г. д. рэспубліку», а сваіх бальшавіцкіх беларускіх «нацыяналістаў» — Шантыра, Дылу, Фальскага (Жылуновіч успеў к таму часу ўцячы) — садзяць у вастрог, ствараюць ужо Літоўска-Беларускую савецкую і г. д. рэспубліку, урад якой засядае ў Вільні. Аб ніякай беларускай «незалежнасці» не было ўжо і гутаркі.

Аднак, трэба аддаць справядлівасці, дэкрэтамі не ганьбяць беларускай мовы ў школах, у тэатрах.

Пры менскім камісарыяце прасветы ўтвараюць літаратурна-выдавецкі аддзел, які папраўдзе шчыра заняўся падгатоўкай літаратурнага беларускага матэрыялу. Але сваёй карыснай працы гэты аддзел не мог як следна праявіць. Кіраўніка гэтага аддзела — вядомага, паважанага беларуса, праф. Ігнатоўскага — бальшавікі па нагавору польскіх віленскіх камуністаў арыштавалі і вывезлі ў Смаленск, як заложніка. І літаратурна-выдавецкі аддзел рассыпаўся. Аб друкаваным беларускім слове не было ўжо і гутаркі. Дый сама

савецкая Літ.-Бел. улада сядзела ўжо як на падпаленай бочцы з порахам. Палякі занялі Вільню, пасунуліся да Маладзечна і пагражалі Менску. Гэтыя ваенныя няўдачы прывялі бальшавікоў у дзікую злосць. Яны пачалі шукаць вінаватых, разумеецца, як заўсёды не там, дзе трэба. Спачатку зрабілі «прылучэнне» Літ.-Бел. рэспублікі да Расіі (аб незалежнасці ўжо не можна было і заікнуцца), пасля звярнулі ўвагу на малую працу «чразвычайкі». І «чразвычайка» сваю працу «павялічыла». Праца гэта мінчанам добра вядома. Курганы сотняў нявінна расстрэляных аб гэтым і цяпер сведчаць. Над Менскам павіс крывавы кашмар. Людзі на вуліцах баяліся голасна гаварыць. Кожную ноч — павальныя вобыскі.

Але вось пачуліся першыя гарматныя, хоць яшчэ і далёкія, стрэлы. Палякі занялі Радашковічы і паважна пагражалі Менску. Камісары ўцяклі ў Бабруйск, а адтуль у Смаленск.

І дзіўная рэч. З практыкі гэтай вайны вядома, што калі вораг прыбліжаецца к якому месцу і пачне даносіцца да вуха жыхароў страляніна, то гэтым нападае на ўсіх жудасць і паніка. У нас у Менску гэта выйшла якраз наадварот. Першыя выстралы прынеслі людзям радасць. Усе пачулі ў гэтым вызваленне ад здзеку і грамадзянскага праліцця крыві.

8 жніўня палякі ўвайшлі ў Менск, і для Беларусі пачалася новая эра. Была зараз жа распаўсюджана вядомая адозва Начальніка Польскай дзяржавы Язэпа Пілсудскага, у якой таксама, як мы ведаем, былі намёкі на незалежнасць і непадзельнасць Беларусі. Ці апраўдала гэта адозва затоеныя думкі і надзеі беларускага грамадзянства, ці польская ўлада павяла ў нашым краі гаспадарку так, як гэтага вымагаюць культурна-нацыянальныя інтарэсы нашай бацькаўшчыны, — аб гэтым у другі раз.

II

У апошнія гады палітычныя перамены ў Еўропе, упадкі і паўставанні малых і вялікіх дзяржаў праходзілі і праходзяць перад нашымі вачыма, як у калейдаскопе. Мацнейшыя народы хочуць павялічыць сваю тэрытарыяльную і збройную сілу коштам слабейшых. Слабейшыя народы, асабліва ўваскрэсшыя на тэрыторыі быўшай Расіі, змагаюцца толькі за тое, каб жыць, каб адстаяць сваю незалежнасць, не папускаючы свайго і не захопліваючы чужога.

Вайна і рэвалюцыя выкінула ўдабавак два лозунгі, два не згодныя з сабой — як агонь і вада — кірункі ў змаганні за культурна-палітычныя правы народаў і дзяржаў. Дзве, сказаў бы, непамерныя сілы змагаюцца цяпер паміж сабою за панаванне над народнымі ідэаламі на ўсім свеце; дзве рэвалюцыі выступілі на крывавую арэну за свае праўды, за сваё першынство ў дзеле будавання будучага людскога жыцця на грэшнай зямлі. Гэта — рэвалюцыя нацыянальная і рэвалюцыя сацыяльная.

Як першая, так і другая стараюцца ўсіх пераканаць, што кожная з іх змагаецца за лепшыя ўсясветныя ідэалы, за светлыя дні.

Сацыяльная рэвалюцыя, якая загарэлася крывавым пажарам на ўсходзе Еўропы — у Расіі — і цяпер яшчэ палае ўсё паядаючым полымем, стараецца ў сваім пабедным паходзе ніштожыць усялякія нацыянальныя перагародкі і злучыць — пад чырвоным знаменем усе народы ўсяго свету. Насколько ёй гэта ўдаецца, пакажа будучыня, але пакуль што ўсе дзяржавы, апрача, разумеюцца, Велікарусі, усімі сіламі стараюцца адхрысціцца ад гэтага раю. Нацыянальная рэвалюцыя, паставіўшая сабе мэтай вызваленне ўсіх нацый, быўшых у падняволлі ў дужэйшых дзяржаваў,

ідзе другімі шляхамі да вызвалення чалавека з вечных путаў няволі. Яна змагаецца за тое, каб кожны народ пастанаўляў сам аб сваёй долі і быў гаспадаром свайго краю, свайго багацця. Нацыянальная рэвалюцыя не страміцца к аднаму богу на зямлі і не збівае ў адну кучу ўсіх народаў пад адзін сцяг.

І вос бачыма, што і сацыяльная, і нацыянальная рэвалюцыя мае сваіх прыхільнікаў, якія і змагаюцца шчыра за свае ідэалы.

Але, што цікавейшыя правадары сацыяльнай рэвалюцыі — расійскія большавікі, гэтыя заўзятыя праціўнікі найменшага праяўлення нацыянальнага будаўніцтва, і яны змушаны былі хоць фікцыйна ствараць ілюзіі, што яны таксама спачуваюць нацыянальным тэндэнцыям паднявольваных імі народаў, і такім чынам стваралі «незалежныя» рэспублікі, як напр. Беларускую, Украінскую. Гэтыя дзве рэвалюцыі, гэтыя піянеры жыцця на зямлі па новых парадках, найболей праявілі свае добрыя і блягія стараны — як гэта ні дзіўна — на беларускай зямлі.

Прошлы раз я ўжо выясніў, насколькі гэта магчыма было ў кароткім газетным артыкуле, як большавікі то тварылі, то касавалі незалежную Беларусь, як то падносілі, то тапталі найменшыя праявы беларускага нацыянальнага духу.

Цяпер мы павінны звярнуць увагу на праціўны лагер, на правадароў нацыянальнай рэвалюцыі — на Польшчу, дзяржаву, якая ўваскрэсла на магіле быўшай Расіі ды Нямеччыны і Аўстрыі, а народ польскі столькі ў сваім часе павінен быў выцерпець знявагі і нацыянальнага паніжэння. Здавалася, той месіянізм, які быў прывіты польскаму народу, у часе яго падняволення, лепшымі польскімі мысліцелямі, павінен быў выгадаваць у гэтым народзе штосьці светлае, разумнае, што магло бы служыць прымерам і для другіх

быўшых у падняволенні народаў. Але ідэалы — адно, а практыка жыццёвая — другое.

Пэўная часць польскага грамадзянства, так званая «нарадова дэмакратыя», аслепленая пабедамі польскага салдата, сышла з той дарогі, якую палякам намецілі святлейшыя іх грамадзяне — Міцкевічы, Красінскія, Славацкія і інш. Колішнія лозунгі «за нашу і вашу волю», «вольны з вольным», «роўны з роўным» пайшлі ў няпамяць, а калі дзе-нідзе і звяняць яны, то толькі як байкі, як абяцанкі, якім ужо ніхто не верыць.

Калі немцы пачалі ачышчаць Беларусь, то бадай адначасна на яе аграбленыя абшары з вялікім разгонам рынуліся з усходу — расійскія бальшавікі, з захаду — польскія нацыяналісты. І тут на нашых пляцах мы пачулі, што маюць і могуць адны і другія.

Палякі, як і бальшавікі, калі верыць адозве Начальніка Польскай дзяржавы, няслі з сабой вызваленне Беларусі ад вечнага ярма. Язэп Пілсудскі заявіў у Менску, што «хацеў бы бачыць гэты край вольным паміж вольнымі народамі». Але заява Вялікага Начальніка Польскай дзяржавы — адно, а палітыка польскіх эндэкаў і жандармерыі — другое.

Пасля заняцця польскімі войскамі Гародна тамтэйшыя беларусы на разе прасвятлелі. Заварушылася нацыянальнае жыццё. Пачалі думаць аб беларускіх школах, газетах. І што ж? Беларушчына апынулася ў стане забароненага. На Вялікдзень палякі забралі Вільню. Па нейкім часе ўдалося склікаць раду Віленшчыны і Гродзеншчыны. Рада пачала працаваць, адкрываць школы і думаць, што палякі — то гэта не бальшавікі. Аказваецца, метады дзяржаўнай гаспадаркі польскіх эндэкаў мала чым розняцца ад метадаў расійскіх бальшавікоў. Прымерам гэтага можа служыць закрыццё Буцлаўскай гімназіі і інш., а пасля — візіты жандармаў у памяшканне самой Рады ў Вільні.

Калі бальшавікі ўцяклі з Менска, а палякі ўвайшлі, то беларусы з аблягчэннем уздыхнулі. Начальніка Польскай дзяржавы віталі шчыра і спадзяваліся, што справа незалежнасці Беларусі цяпер стане на цвёрдым грунце, што польскі народ дапаможа беларусам адбудаваць сваю бацькаўшчыну, як ён адбудаваў і сваю.

У Менску тады закіпела праца. Арганізаваўся Беларускі нацыянальны камітэт, пачала выходзіць штодзённая беларуская газета, а 12 лістапада была адкрыта сесія Рады Б.Н.Р. Здавалася, што ўсё пойдзе добра. Але выйшла не тое. За «плебісцыт» паліцыя пры дапамозе слесара ўлезла ў рэдакцыю беларускай газеты і забрала ўсе канторскія і рэдакцыйныя матэрыялы.

З гэтага бачым, што эндэцкая рэакцыя якабы пачынае браць верх. Справа незалежнасці Беларусі зводзіцца гэтымі панамі на няма нішто. Для эндэкаў нічога не значыць прымер царскай Расіі, якая пад паліцэйскім і жандарскім кулаком трымала дзесяткі падняволеных народаў і якая рухнула, як падгніўшы слуп, пры першым сільнейшым подыху вольнага ветру.

Польскія эндэкі, заместа праводзіць у жыццё даўнейшы лозунг «вольны з вольным, роўны з роўным», накінулі нам «плебісцыт» і прынятую соймам «рэвалюцыю», якая недвухзначна прылучае незалежную Беларусь да Польшчы.

Сацыяльныя рэвалюцыянеры з усходу і нацыянальныя «рэвалюцыянеры» з захаду ў мінулы год паказалі сваю праўдзівую натуру. І тыя, і гэтыя ў сваім мілітэрна-імперыялістычным паходзе стараюцца сцерці па дарозе ўсё, што ім стаіць на перашкодзе дзеля дасціжэння сваіх мэт. Аслепленыя часовымі пабедамі, забываюцца, што жывуць не ў сярэдневякоўі, калі сіла кулака панавала над сілай права. Сваёй неразумнай захватнай палітыкай яны толькі зацягваюць працэс праўдзіва дэмакратычнага развіцця нацыянальна-

культурных ідэй і пашырэнне на зямлі нясмертных ідэалаў свабоды, роўнасці і брацтва.

І для Беларусі, як ні быў цяжкім мінулы год у яе змаганні за сваю дзяржаўную незалежнасць, а ўсё ж такі ён шмат чаму наўчыў, і шмат каму з беларуска-грамадзянства адкрыў вочы, аслепленыя тымі ці іншымі утопіямі і абяцанкамі...

Мінулы год паказаў нам, што інтэрнацыяналісты і ап'яненыя пабедамі нацыяналісты не дадуць Беларусі жаданага міру і незалежнасці. Яны яе дзялілі і будуць дзяліць паміж сабой, пакуль сам беларускі народ не скажа свайго апошняга слова.

Але і жандары, і бальшавіцкія «чразвычайкі» не завядуць на зямлі вечнага парадку і ладу, як і нацыянальна-сацыяльных пытанняў не пакіраваць у свой бок часовым пабеднікам. Крыніцы жыцця пацякуць сваім спрадвеку вызначаным справядлівым парадкам. І з часам народы патрапяць найсці супольную мову, каб дагаварыцца паміж сабой ды наладзіць і свае граніцы, і свае дзяржаўныя правы на незалежнасць.

Віхор праміне, і прыйдзе ясная жыватворная пагода для ўсіх. Абы толькі рэакцыя ўрадавая не змянілася на рэакцыю грамадзянства. Гэтага трэба як найболей баяцца, і з лозунгам змагання з рэакцыяй у самым грамадзянстве мы павінны ісці ў гэты новы год.

Калі мы выйдзем у гэтым змаганні пабеднікамі, калі вольнага народнага духу не апануе цёмная сіла і ён будзе далей сягаць па-арлінаму, то і справа вызвалення Беларусі сягне на такую вышыню, якую наша бацькаўшчына заслужыла векавечным падняволлем.

Не падаючы духам, мы павінны ісці праз жыццё ў новы год і моцна трымаць сцяг змагання за вызваленне, за незалежнасць сваёй Бацькаўшчыны.

І пабеда будзе на нашай старане.

1920 г.

У ВЫРАЙ!

Гэй, вольныя птахі, саколія дзеці!
У вырай! Да сонца вясёлкавым шляхам!
Час сонца схапіці і сонцам ірдзеці,
І зведываць светы арліным узмахам.

Гэй, вольныя птахі, патомкі крывічаў!
Да неба! Па зоры і гром перуновы..
Час крылле расправіць — пагудка ўжо кліча,
Ўжо віхры цярэбляць да шчасця шлях новы!

Гэй, вольныя птахі, ўладарнікі песні!
На шляхі, пад сцягі красы і свабоды!..
Час вылецець к славе з пагібельнай плесні
І песняй агністай дзівіці народы.

1920 г.

25.ІІ.1918—25.ІІ.1920

Гадаўшчына-памінкі

Не свята светлае спраўляці
Сягоння будзе наш народ,
А трызну па айчызне-маці
Ён справе ў гэты цяжкі год.

У гэту нашу гадаўшчыну
Звініць ланцуг, як і звінеў,
І там, і тутка безупыну
Шалее катні здзек і гнеў.

За катам кат на нашы гоні
Прыходзіў, грабіў, зністажаў,
Людзей закованых палоніў,
На той свет без пары саджаў.

Край разрываны ўвесь на часці —
Народ аграблены яго —
Не ўбараніўся ад напасці
І ад пагібелля свайго.

Праз два гады на Беларусі
Народ аб радасці не сніў,
А галасіць і плакаць мусіў
На папялішчы хат і ніў.

Над курганамі галасілі
Сіроты, ўдовы, жабракі,
Над імі ж у крывавым пыле
Луналі груганы-крукі.

Лунае груганнё ў прыволлі
На ўсход, на захад, там і тут
І сочыць косці ў чыстым полі,
Дзе вые куля, вые кнут.

Яшчэ дыміць скрозь пажарышча,
Растуць магілы скрозь яшчэ,
А на магілах крыўда свішча
Ды кроў гарачая цячэ.

Не «незалежнасць» праз час гэты
Сваё разводзіла святло,
А падняволле без прасветы,
А рабства Беларусь гняло.

Народ спраўляць памінкі будзе —
Не свята светлае вясны,—
За стол жалобны сядуць людзі
Там, дзе крыжы, дзе курганы.

1920 г.

ДУМКА ЗА ДУМКАЙ

*Вясна ў прыродзе і «вясна» народаў.
Наследнікі вайны. Гутаркі аб міру.*

Прыйшла вясна, вясёлая, пвяучая, цвітучая. Калісь у гэты час выходзіў селянін у поле і кідаў зерне ў свежую раллю, трывожачыся аб заўтрашнім дні. Ён ведаў, што гэта зерне ўзойдзе, закрасуе, заспее. Не патопчаць яго без пары чужыя ногі, не зломіць яго чужая рука. Цяпер не тое. Шэсць год вайны, вайны цяжкай, безупыннай, выбілі ў думках беларуса-хлебароба і яго супакой — гэткі змірны, лагодны, — і яго шчырую веру ў лепшую долю. Шостую вясну ўжо ён сее так безнадзейна, не ведаючы — хто яго сяўбу жаць будзе. Чакае перамен, а перамены няма і няма.

Беларуская доля такая ўжо, што і гаварыць не варта. Вось хоць бы тая «вясна» народаў, аб якой так яшчэ і цяпер гамоняць. Мо якому народу і прыйшла гэта вясна, але беларускі народ гэта «вясна народаў» так усё абмінае. Чаму так? Ці ж беларускі народ — гэткі вялікі і гаспадарны — не заслужыў на тое, каб і для яго бацькаўшчыны закрасавала? Ці ж ён, вякі ваюючы для славы і магутнасці сваіх суседзяў, не варты быў таго, каб адваяваць хоць крыху гэтай славы і магутнасці для самога сябе, для свайго краю?

1920 г.

ПРАМОВА НА 15-ГОДДЗІ ЛІТАРАТУРНАЙ ПРАЦЫ

Дарагія грамадзянкі і грамадзяне зямлі беларускай! Вітаю Вас і дзякую Вам ад усяго сэрца за тую памяць, якую Вы захацелі аказаць у сёгоняшні дзень мне і маеі пятнаццацігадовай працы на ніве беларускай! Але толькі павінен я тут адзначыць, што гэта пятнаццацігадовая гадаўшчына не да мяне аднаго адносіцца, яна адносіцца да шмат каго з прысутных тут, адносіцца да ўсяго апошніх часаў руху ў беларускім адраджэнні. Усяго пятнаццаць год вялікая ідэя вызвалення з падняволля Беларусі лунае і пашыраецца сярод многамільённага беларускага грамадзянства.

Трудны і цяжкі шлях прыйшлося прайсці нам, беларусам, за гэты час змагання за лепшую долю, за лепшую славу для свае Бацькаўшчыны!

Але мы змагаліся і будзем змагацца. І наша змаганне не асталася без следу. Мы самі сведкамі таго, што кінутыя мазолістай рукой здаровыя зярняты зарунеліся на нашых вачах буйнай квяцістай руняй, ад якой можна смела чакаць ураджайнага жніва.

Ні адно на свеце адраджэнне народу, ні адна вялікая ідэя не пашыралася так шпарка, як ідэя нацыянальнага адраджэння беларускага народу.

І сапраўды. Што было пятнаццаць год таму назад і што мы бачым цяпер? Пятнаццаць год таму назад некалькі шалёных галоў захацелі галавамі мур прабіваць. Адбудоўваць сваю закованую ў многавяковыя кайданы бацькаўшчыну, а сёгоння без малага ўвесь

народ усімі сіламі дамагаецца свайго вызвалення. Пятнаццаць год таму назад аб незалежнасці і падумаць было небяспечна — сягоння нашы дужэйшыя суседзі самі аб гэтым па-дзяржаўнаму гавораць з намі, як з народам, каторы заслужыў па людскому і божаму праву гэту незалежнасць.

Арліным узмахам агняцветнай думкі аб нашай волі мы скінулі і патапталі даўгавечную брахню,— брахню, што Беларусі не было і няма. Сваім векапомным і магутным духам народным, што адважна сягае на сонца, мы паказалі свету, што Беларусь была, ёсць і будзе.

Хай Вас, браты беларусы, не палохае цяперашні бурны крываваы час. Агнём і жалезам куюцца моц, гарт, доля і воля народная. Праміне віхор, патухнуць пажары, замрэ свіст меча, і настане светлы радасны дзень змучанага аграбленага нашага народу.

Хай Вас не палохае, што рвуць нашу зямлю на часці, што хаты нашы спалосканы пажарам, што сяўбу нашу жне нехта іншы,— зямля, засеяная касцямі сыноў беларускіх, будзе вечна належаць да ўнукаў беларускіх; спаленую хату беларускі мазоль адбудуе, а сваю сяўбу ён сам будзе жаць. Хай толькі асвеціць Вас адна вялікая думка,— аддаць усё для сваёй Бацькаўшчыны, нават жыццё, калі яна Вас да гэтага пакліча.

На беларускай зямлі было і цяпер ёсць шмат фальшывых прарокаў, шмат рэнегацкіх душ, што за лыжку поснай поліўкі з чужой міскі запрадаюць сябе і свой народ у рабства чужынцам, але гэтага няма чаго баяцца. У адным з псалмаў біблейскіх сказана: «стануў Бог у зграмаджэнні Багоў і паміж Багамі суды судзіць». Будзем верыць, што і ў нас, беларусаў, прыйдуць новыя людзі, новыя прарокі і будуць па-божаму над фальшывымі прарокамі і прадажнымі душами суды

судзіць, з пакалення ў пакаленне пракляццямі ўспамінаць.

Дык не зважайма на здраду, а пойдзем далей сваім хоць цярністым, але святляным шляхам, па якім дагэтуль ішлі, з верай і надзеяй к таму вечнаму сонцу праўды і справядлівасці для ўсіх і для кожнага паасобку, і будзе на Беларусі не такое свята, якое мы цяпер святкуем.

Верце, што мы з'яўляемся дзейнымі асобамі-героямі чараўнічай песні, чудатворчай містэрыі, якую тварыць на Беларусі паклікала нас само жыццё. У гэтых чарах, у гэтым выяўленні бяссмертнага чалавечага духа — наша пабеда, наша слава і шчасце — цяпер і ў будучыні.

Перуновым голасам будзем гаварыць з суседзямі сваімі, бліскавічнымі літарамі будзем упісваць сваю гісторыю ў векавечную кнігу гісторыі народаў.

З квяцістымі сонечнымі думкамі, з нязломнай верай у лепшую долю і волю пойдзем усё наперад і наперад пад святым сцягам вольнай Беларусі.

Змагайся і стань вольным, Беларускі Народ!

1920 г.

Іван Луцкевіч

Арэлі

СПРАВА БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА ГІМНА

Мы, беларусы, дзякуючы ўсялякім гістарычным і палітычным безгалоўям нашай бацькаўшчыны вечна цягнуліся ў хвасце сваіх суседзяў ды яшчэ і цяпер не можам у шмат якіх справах раўняцца з імі. Абмінаючы ўсе іншыя недахваткі нашага палітычна-дзяржаўнага і нацыянальнага жыцця, я хачу тут звярнуць увагу на справу беларускага нацыянальнага гімна.

Справа гэта вельмі важная, і трэба, канешна, каб наша ідэйная інтэлігенцыя — паэты і кампазітары — заняліся ёй паважна. Бо, па праўдзе кажучы, з беларускім нацыянальным гімнам выходзіць нейкая неразбярыха. Мы і маем свой гімн, і не маем. Чаму гэта так?

Калі заглянуць у далёкую мінуўшчыну, у тые часы, калі існавала незалежная Літоўска-Беларуская дзяржава, — мы з пэўнасцю не можам цвердзіць, ці быў тады гімн нацыянальны, ці не быў. Магчыма, што і быў — можа, яго замяняла выдатная духоўная песня. Але рухнула дзяржава, забыў народ і свой гімн-песню.

У нашы ўжо часы (пасля 1905 г.) з'явілася на свет божы некалькі беларускіх гімнаў такой ці іншай ідэйнай і мастацкай вартасці. Пачатак гэтага зрабіў кампазітар Рагоўскі, які стварыў музыку да слоў верша Янкі Купалы «А хто там ідзе?» і назваў гэта гімнам. Далей гэты самы кампазітар напісаў музыку да верша Каянца «О Божа, спасе наш», і таксама часта нашы спевакі называюць гэта гімнам. Далей, да верша Я. Купалы «Не загаснуць зоркі ў небе...» улажыў музыку

Янчук і таксама назваў гэта гімнам. Хор Тэраўскага ў Мінску пье песню «Працуй, беларусе...» і таксама называе гэта гімнам. Ды і шмат яшчэ ёсць усялякіх песень і вершаў, якія ахрысцілі гімнамі, не зважаючы на тое, ці яны заслугоўваюць такую назву, ці не.

І вось з гэтага вялікага ліку «гімнаў» мы ўсё-такі не маем — сказаў бы я — прызнанага і ўсвенчанага беларускага нацыянальнага гімна.

Такая пастаноўка гэтай справы часта адбываецца на добрым імі беларускага народа і не раз ставіць публіку ў прыкрае палажэнне, як і было гэта не вельмі даўно.

З прычыны прыезду Начальніка Польскай дзяржавы ў Мінск у гарадскім тэатры адбыўся спектакль, у якім выступаў і беларускі хор Тэраўскага. Хор запяяў нейкую песню — якая азначала на афішах «беларускі гімн», але мелодыя была незнаёмая, і ніхто не ўстаў, абражаючы гэтым, як бы здавалася, гонар беларускай нацыі.

І вось трэба ўвайсці ў палажэнне шчырага беларускага грамадзяніна: што такі чалавек павінен быў перацярпець у душы, бачачы гэту нібы знявагу. А папраўдзе тут і знявагі няма, бо няма прызнанага гэтым жа беларускім грамадзянствам, нацыянальнага гімна.

Такім чынам, зважаючы на сказанае, справа беларускага гімна павінна быць вырашана, і то як найхутчэй. З беларускай марсельезай справа стаіць як бы лепей: маем «Адвеку мы спалі», і іншых вершаў з музыкай, называных беларускімі марсельезамі, штосьці не чуваць. Гэта, бадай, і лепей.

Як «нацыяналізаваць» — калі можна так выказацца — нацыянальны беларускі гімн з паміж ужо існуючых гэтых твораў — не бяруся высніць. Гэтым павінна заняцца само грамадзянства ў асобах сваіх ідэйных прадстаўнікоў — паэтаў і кампазітараў.

З НОВЫМ ГОДАМ!

З Новым годам, з Новым годам!
З новай песняй, з новай казкай!
Зачаруем мімаходам
Долі ходы думкай-краскай!

Кінем покліч гулказвонны
Ад аконца да аконца,
Свет паклічам мёртва-сонны
Аж да сонца, аж да сонца!

Для унукаў, для праўнукаў
Расцярэбім сцежкі-шляхі;
Хай пануюць над прынукай —
Каб аж к небу лёту ўзмахі!..

Над зямлёй зардзіць вясёлка
После бураў, ліхалеццяў;
Бацьку, маці жыць нялёгка, —
Хай жа лёгка жывуць дзеці!

З Новым годам, што крыніцай
Новай пойдзе ў пераходзе,
Беларуская зямліца!
Беларускі наш народзе!

1921 г.

Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі
Да збураных гнёзд на палях Беларусі;

Як «бежанцы» тыя, ганяны тугою,
Да роднага краю плывуць чарадою.

А думцы маркотна, а думка не бачыць,
Як птушка і тая айчынай маячыць.

Мкне з выраю птушка, а думка у вырай
Ляцела б, ляцела, а шчыра, так шчыра!

1921 г.

СЫН І МАЦІ

Сын

— Мамка, мамка, нам сягоння
Гаманілі ў школе
Аб якойсьці Беларусі,
Што жыве на волі.

Хоць я слухаў вельмі шчыра
(Не люблю іначай),
Ды ніяк не мог уцяміць
Што ўсё гэта знача.

Маці

— А вось тое, мае дзеткі,
Глянё-зірні наўкола:
Бачыш гэтыя сямлібы,
Хаткі нашых сёлаў;

Гэта поле — шнур ля шнура —
Ўзгоркі і лагчынкі,
На узмежку грушу-дзічку,
Крыж каля пуцінкі?

Бачыш логі, сенажаці,
А на іх — крыніцы,
Далей — бор зялёны, гонкі,
Што увесь глядзіцца?

А там далей, дзе ўжо вока
Дасягнуць не можа,

Тое самае пабачыш,—
А ўсё так прыгожа!

Сотні вёсак і мястэчак,
Гарадоў нямала,
Рэк бурлівых, пушч гамонкіх
З неапетай хвалай.

Там плывуць Дняпро і Сожа
Ды Дзвіна і Нёман,
Белавежы, Налібокаў
Там чуваці гоман.

Гарады — Мінск, Віцебск, Вільня,
Магілёў, Гародня
І Смаленск з сцяной цаглянай
Разляглі выгодне.

Аб вялікай нашай славе
Сведчаць на свет цэлы,—
Як жылі мы, панавалі
Ў родным краі смела.

Во ўсё гэта, мае дзеткі,
Ад межаў да межаў
Беларусяю завецца
Ї да цябе належа.

Сын

— А! Ўжо сцяміў! Дык багат я,
Меўшы столькі цудаў:
Гэткім чынам я ніколі
Служкаю не буду.

Ну, а йшчэ скажы мне, мамка,
Бо я не разважыў:

Што такое беларусы,
Як настаўнік кажа?

М а ц і

— Ах, які ты йшчэ дурненькі,
Каб не скеміць гэта!
Ну, паслухай: усе людзі,
Што ад лета ў лета,

Ад пакон вякоў жылі тут
І живуць сягоння,
Носяць світкі,носяць лапці
Ды былі ў прыгоне.

Ўсе — і ты, і я, суседзі,
Хто па-твойму, прусы?
Дык жа ўцям: на Беларусі
Жывуць беларусы!

Ды яшчэ, каб лепей ведаў,
Мушу табе ўспомніць:
Беларусы беларускай
Гутаркай гамоняць.

С ы н

— Вось яно што! Праўда, мамка,
Ўжо сабе ўтлумачыў:
Беларус я! Ох, дам пытлю,
Хто скажа іначай.

Ну, але яшчэ не ўсё тут
Ясным мне здаецца:
Што такое беларускай
Гутаркай завецца?

М а ц і

— Ой, дурненькая варона,
Што з табой чыніці!
Як жа йначай беларусы
Могучь гаманіці?

Як жа мы з табой гуторым
Вось у гэту хвілю?
Як жа я пяю над зыбкай
Для малой Марылі?

Ды паслухай, як на вёсцы
Кажа дзядзька, цётка;
Як пяюць улетку жнеі
За сваёй работкай;

Як бабуля баіць казкі
Аб нядолі-долі;
Як начлежнікі спяваюць
На начлезе ў полі?!

С ы н

— Ну, ўжо знаю, знаю, мамка!
Як у люстры бачу,
Пакажу я ўсяму свету,
Хто я, дый што значу!

1921 г.

БАЙ

Бегаў бай па сцяне
У чырвоным кафтане.
Байку баіў. Ай, лю-лі!
Жылі пчолкі ў вуллі...
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
Шла вясна па вясне,
Жылі пчолкі з году ў год,
Бралі ў соты з кветак мёд.
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
Ніхто пчолак не кране;
Самі мёд збіраюць той,
Самі ласваюць зімой...
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
У той самай старане
Пустапасам труцень жыў,
Неяк з пчолкамі здружыў...
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
Труцень кажа: «Дайце мне
Глянуць, пчолкі, у вуллёк,
Паспытаці ваш мядок!..»
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
Ці так добра, ці так не,—
Пчолкі добрымі былі,
Трутня ў гасці прынялі...
Баіць ці не?
— Баіць!

Бегаў бай па сцяне...
Труцень пальцам не кіўне;
Пчолкі мёд нясуць да сот,
Труцень есць ды есць той мёд.
Баіць ці не?
— Не!

1941 г.

НА СМЕРЦЬ СЦЯПАНА БУЛАТА

Задрамаў ты з доляй, з хвалай,
Жвір халодны прыгаруніў...
Ой, скасіла — не спытала...
— Сні, таварыш, аб Камуне!
Ты хапаў за косы сонца,
Думаў думку аб пяруне,
Што дух збудзе ўсёй старонцы...
— Сні, таварыш, аб Камуне!

Як сіроты, забытымі
Цэп з касой вісяць у пуні,—
Хто ж на ворага іх здыме?!
— Сні, таварыш, аб Камуне!
Свет узняўся, схамянуўся...
Вер, свабодны вецер дуне
Па ўсёй чыста Беларусі!
— Сні, таварыш, аб Камуне!

Забуяе ў славе буйнай,
Зазвініць залатаструнне
Родны Край адной Камунай...
— Сні, таварыш, аб Камуне!
На магілцы-валатоўцы
Зарунеюць кветак руні;
Зайдзе сонца, ўзыдзе сонца...
— Сні, таварыш, аб Камуне!

1921 г.

ПЕРАД БУДУЧЫНЯЙ

Стаім мы перад будучыняй нашай
І ўсё варожым, сочым ейны ход...
Ці ўскрэснем мы, душою ўпаўшы, звяўшы,
Каб выйсці ў свет, як нейкі здольны род...

Сягоння мы жывём і ўдзень мы блудзім
Пад маскай, асляпляючаю нас,
І што сказаць самім сабе і людзям,
Не ведаем, не можам, хоць і час.

Заціснуты, задушаны, як мышы
Пад жорсткім венікам з усіх бакоў,
Шукаем, як сляпыя, не згубіўшы
Таго свайго, што наша ад вякоў.

Пакрыўленыя колісь нашы душы
Дагэтуль выпрастаць не ў моцы йшчэ;
Снуёмся, ў думках зводных затануўшы,
А хтось, а штось і мучыць і пячэ.

Цябе чакаем, будучыні нейкай,
Што прыйдзеш, недзе ўсіх нас павядзеш,
І гінем марна пад чужой апекай,
Адбіўшыся ад родных вежаў, меж.

А хтось далёкі ці хтось, можа, блізкі
Засеў за наш бяседны, сытны стол
І кідае, як з ласкі, нам агрызкі,
А мы к зямлі з падзякай гнёмся ўпол.

Нявольніцтва й жабрацтва так нас з'ела
І так нам высмактала з сэрца сок,
Што нат у вочы глянуць, плюнуць смела
Не смеем, стоптаныя на пясок.

Там чутна: Беларусь! Там — Незалежнасць!
А там — «Паўстань пракляццем...» Ну, а мы?
Мы ў страху... дум крутня... разбежнасць...
Без толку крыллем лопаем, як цьмы.

О, так, як цьмы, як спуджаны вароны!..
І слухаем і нюхаем тут, там:
Які павеяў вецер на загоны,—
Заходні, ўсходні, й ці ад нас, ці к нам?

Аграбленыя з гонару й кашулі,
З свайго прыпынку выгнаныя вон,
Мы дзякуем, што торбы апранулі
На нас ды з нашых нітак-валакон.

З кійком жабрачым так мы, паўналеткі,
Брыдзём, паўзём у свет — скрозь неўпапад.
І прысягаем, клічам Бога ў сведкі,
Што мы — не мы, што нехта вінават...

І так жывём, сябе саміх не знаўшы,
Учора, сёння лазім між канаў...
Няўжо ж бы хто й над будучыняй нашай
Навек залом пракляты заламаў?

Няўжо нас не аб'ясніць розум ясны,
І не пакінем біцца з кута ў кут?
Няўжо кліч вечны будзе ў нас напрасны —
Кліч бураломны: вызваленне з пут?!

ПАЗВАЛІ ВАС

Еўрапейскія дзяржавы пастана-
вілі запрасіць на міжнародную нара-
ду ў Геную т. Леніна.

З газет. 1921 г.

Пазвалі вас на пір піроў,
Пазвалі вас за волю стаць
І далі ўладу путы рваць,
І далі ўладу біць цароў,—
Зрабілі з вас гаспадароў.

І вы з рабоў пайшлі ў цары...
— О, каб не ў краты толькі з крат?!
Паклон аддаў вам азіят,
За ім Еўропы жыхары
Шлі к вам праз морскія віры...

Але не ваш вітаць шлі сцяг:
З сваёю воляй шлі на вас...
І не дайшлі — зышлі на час
Праз белы й чорны морскі шлях.
А вам не страх, а вам не страх!..

Чатыры годы крок у крок
Тварыць вы шлі і кроў лілі
Сваю, чужую па зямлі...
Раслі магілы, зваў прарок...
Рос вашай моцы блеск і мрок.

І ўсё вы ўзялі, ўсё як ёсць:
Фабрычны дым, сяўбы загон
І панскі двор, і царскі трон...
Ды стала ўсё вам гэта ў злосць —
У хлебе восць, у горле косць.

Сабою самі ўстаць з руін
Вам не хапіла смагі, сіл,
І вось к вам вылез цень з магіл:
Крывавы грош і «гаспадзін»,
А іх закон адзін, адзін.

З-пад ног, з утоптанай нары
Паўзе ўжо збэшчаны павук
І ў сто, у сто кагцістых рук
Хапае вас, рабы-цары,—
Як бы ўжо вы не ўладары —

Вы ўладары... Яшчэ жар-цвет
Бунтарскіх дум у вас не згас:
Еўропа кліча ў госці вас:
Пад рогат Піравых пабед
Саветы кліча на «савет».

1922 г.

3 КАМЕДЫ «ТУТЭЙШЫЯ»

*Дзеянне адбываецца ў Менску
ў 1918—1920 гг.*

I

Мікіта (*да гасцей, як увайшлі вучоныя*). Гэта адны з маіх добрых знаёмых, меджду протчым, паны вучоныя. Сустрэў іх надовечы на Губарнатарскай вуліцы, дзе шукалі праўдзівых тыпаў беларускіх. Я сказаў, што адзін такі тып кватаруе ў мяне, — вось, відаць, і прышлі паглядзець. Паміж іншым, адзін з іх Усходні вучоны, а другі — Заходні.

Усходні вучоны (*стукнуўшыся з Заходнім*). Чорт подзеры!

Заходні вучоны. Пся крэв!

Усходні вучоны. Ізвініце, судар!

Заходні вучоны. Пшэпрашам пана!

Усходні вучоны. І вы здзесь?

Заходні вучоны. І пан ту?

Абодва кланяюцца адзін аднаму і прысутным.

Мікіта (*вітаючыся з вучонымі*). Добра трапілі, меджду протчым, паны вучоныя. Вось той, хэ-хэ-хэ! беларус, аб якім я вам казаў. (*Да Янкі.*) Пане настаўнік, гэта — паны вучоныя, якія вельмі цікавяцца вашым, хэ-хэ-хэ! беларускім пытаннем.

Усходні вучоны. Так вы это і есць настаяшчый белорус?

Ян к а. Але, пане вучоны! дый не адзін. (*Паказваючы на Аленку, Гарошку, Ганулю.*) Во яшчэ адзін беларус і дзве беларускі.

Усходні вучоны (*паказваючы на іншых*). А це тожа белорусы?

Янка. А так, так! Вы згадалі: яны самдзеле тожа-беларусы, з пароды рэнэгатаў і дэгэнэратаў.

Усходні вучоны. Паньске імен і назвіско?

Янка. Янка Здольнік, пане вучоны.

Заходні вучоны (*запісваючы ў нататкі, голасна*). Януш Здольніцкі. Незаводне тып Выходнё-Крэсавэго поляка з немалон дозон крві познаньско-гуральскай. Людносьць абэцне розкшэвя сень на две галэнзі родова: племен бялорусінув і племен тэж-бялорусінув з походзэня рэнэгатув і дэгэнэратув. Мова ойчыста — огульно-польска, незвычайна ўдосконалёна, ено з велькон домешкон незрозумялых слув.

Усходні вучоны (*таксама запісваючы ў пера-межку з Заходнім вучоным*). Іоан Здольніков. Ісціно-рускі ціп Северо-Западной Обласці і безумовна з прымесьцю монгольска-фінскай крві. Народность ныве распадаецца на две родовыя ветві: племя — беларусы і племя — тожа-беларусы, ісьходзяшчэе от рэнэгатов і дзегенератов. Родной язык — абшчэрускі, веліколепно усовершэнствованный, но с большой прымесьцю непонятных слов.

Заходні вучоны. А тэраз пан бэндзе ласкав поінфармоваць, як на бялорускім нажэчу бжмі назва ойчызны вашэй?

Янка. Беларусь, пане вучоны.

Заходні вучоны (*запісваючы*). Пшы баданю бялорусіна высьветлё надзвычайнон особлівосьць, а мяновіце: вбрэв гісторычным, географічным, этнографічным, лінгвістычным і дыплёматычным баданём і розправам вшэхпольскім, ойчызнэн свон бялорусіні называён Бялорусь.

Усходні вучоны (*запісваючы ў пера-межку з Заходнім вучоным*). Пры опросе белоруса выяснено необыкновенную особенносць, а іменна: вопрэкі історычэскім, географічэскім, этнографічэскім, лінгвісцічэ-

скім і дзіпламацічэскім всеросійскім ісследованіям і трудам,— оцечэство своё белорусы почему-то называюць Беларусія.

Вучоныя канчаюць пісаць адначасова, бяруцца за падзорныя трыбы, азіраюцца. Паўза.

Мікіта. Што, мусы вучоныя, сэанс ужо ўвесь, меджду протчым?

Усходні вучоны. Вельмі вам благодарэн! Моі навучныя ісследованія на сёгодняшні дзень скончаны. Чэсць імею кланяцца!

Заходні вучоны. Незмерне пану вдзенны ес-тэм. Мое баданя навуковэ на дзень дзісейшы сон закончонэ. Мам гонар пожэгнаць пана!

⟨...⟩

Усходні вучоны (да Янкі). Очэнь кстаці, што вы, госпадзін белорус, здесь. Неабходзімо почэрпнуць от вас сведенія касацельно церрыторыальных данных обласці, іменуемой вашим племенем — Белорусь.

Янка. О, наша тэрыторыя, пане вучоны, вельмі вялікая — і вокам не дастаць! Уся Менская Браخالка, на якой вы, як бачу, гэтай тэрыторыі шукаеце, ды яшчэ далей.

Заходні вучоны. А чы не можэце, пане бялорусін, поінфармоваць венцэй шчэгулово о тэм вашим «далей»?

Янка. З гэтага нічога не выйдзе, пане вучоны. Бо абхапіць гэтае «далей» закораткі вашы пяты.

Усходні вучоны. Так, так! (Запісваючы ў нататнік.) Пры опросе аборыгенов Северо-Западного края о процяжэнні занімаемой імі церрыторыі выяснілось, что таковая включает в себе всю обласць Мінскай Брэхалкі да ешчо далей... На вопрос, как далеко распространяется оно «далей», мой собеседнік із племені белоруссов об'ясніл на местном общчэруском

говорэ, што для посціжэння сего «далей» у навуцы вообщэ і в частнасці ў Западнай навуцы короткі пяткі.

Заходні вучоны. Так, так! (*Запісваючы ў нататнік уперамежку з Усходнім вучоным.*) Падчас бадання тубыльцув, осядлых на Выходніх Крэсах польскіх, о розмярах замешкалага пшэз ніх тэрыторыуму зостало высветлёным, іж данэ тэрыторыум вхланы в себе цалкем провінцыен Мінскай Брэхалкі і ешчэ далей... На запытане, як сень далеко распостшэння овэ «далей», муй інформатор похадзонцы од бялорусінув ожэкл в огульнопольскім мейсцовым нажэчу, іж для осёнгненця онэго «далей» навука наогул, а в шчэгульносці навука Выходня посяда закрутке пенты.

Усходні вучоны (*скончыўшы пісаць*). Благодару покорно!

Заходні вучоны (*скончыўшы пісаць*). Дзенькуен упшэйме!

⟨...⟩

Заходні вучоны (*да Янкі*). Бардзо на часе, жэ пан абэцным ест. Для възбогацэння нашэй ведзы польскай потшэбнэ сон ешчэ нектурэ шчэгулы о нібы вашым краю. Можэ шановны пан поінформуе цось о пшыродзе так званэй по вашэму Бялэй Русі і цось о тэм, яке собе закрэсляце граніцэ політычнэ.

Янка. Прырода наша, пане вучоная, прыродная. Маем поле і лес, горы і даліны, рэчкі і вазёры, нават мора мелі — называлася Пінскае, — але акупанты змяшалі яго з гразэй, дык засталося толькі Пінскае балота. А граніц палітычных не маем, бо і палітыкі сваёй не маем — на чужой палітыцы пакуль што ездзім.

Усходні вучоны (*запісваючы ў нататнік*). Прырода в Русском Северо-Западном крае веліка і

обільна — есть суша і водныя басейны, дажэ морэ собственное імелось, но благодаря врэдным клімацічэскім веяніям с Запада поіменованное морэ утонуло в Пінском болоце. Что касаецца поліцічэскіх граніц обласці, то оне в представленні здзешніх общчэрускіх людзей очень туманны. Всё жэ прымечаецца стрэMLEніе расшырыць эці граніцы на Запад.

Заходні вучоны (*запісваючы ўперамежку з Усходнім*). Пшырода на Польскіх Крэсах Выходніх надвычай буйна і богата; эгзыстуе лёнд і водозбёры; край тэн посядал навэт можэ, але, завдзенчаёнц шкодлівым впливом з Выходу, можэ тэ пшэісточыло сень в Пінске блото. Цо сень тычы граніц політычных краю, то възглэндэм іх у месцовэй людності вшэхпольскей пшэдставене бардзо не яснэ. Еднак, спостшэга сень донжэне розшэжыць овэ граніцэ на Выход.

Усходні вучоны. Ешчо одзін маленькій вoпpoc: Ваши землякі не собіраюцца в будуччэм прыобрэсці себе морэ вместо утонувшего, чтобы со временем пробіць себе куда-нібудзь окошко — в Европу ілі Азію?

Янка. Нам і без мора, пане вучоны, хапае дзе тапіцца, як павее пошасцяй праз усходнія ці заходнія «акошкі».

Усходні вучоны (*запісваючы*). О Дарданелах, о Індзійскіх морях і о какіх-лібо окошках не помышляют і помышляць не жэлают, ібо, по іх жэ словам, і без того імеют гдзе топіцца, когда повеет сквознякамі із Запада.

Заходні вучоны (*запісваючы ўперамежку з Усходнім*). О розшэжэнню своїх граніц од можа до можа не мажон і мажыць себе не жычон, поневаж, як самі твердзон, маён гдзе топіць сень і бэз можа, гды повеён пшэцёнгі з Выходу.

Усходні вучоны (*скончыўшы пісаць*). Благодаря вас!

Заходні вучоны (скончыўшы пісаць). Дзень-
куен пану!

Вучоныя кланяюцца і выходзяць кожны ў праціўныя дзверы,
якімі прышоў быў.

II

А л е н к а. Здаецца, мы ўгаварыліся тут пачакаць на татку?

Я н к а. А так — тутак. Пакуль прыдзе, можам хвіліну пасядзець.

А л е н к а (сеўшы на лаўку, пасля паўзы). Як вы заўсёды, дзядзька настаўнік, мудра вельмі разважаеце, ажно мяне часам страх бярэ! Вось, напрыклад, ідучы сюды, казалі вы, што мы павінны дабівацца, каб быць не толькі гаспадарамі самі над сабой, але і над сваёй воляй.

Я н к а. А як іначай, Аленка. Якімі б раскошамі матэрыяльнымі нас ні надзялялі, ніколі яшчэ не будзем шчаслівы, пакуль чужая воля будзе гаспадаром над нашай воляй. Каб гэтага не было, мы павінны растаптаць, зніштожыць даўгавечную ману, якая вучыць, што мы не ёсць мы, што мы нейкае нешта, якое абы накарміў, як быдлё, дык і сыта будзе. Мы павінны душу нашу народную выявіць у сваім «я», у сваёй самабытнасці і смела сягнуць па сваё неадымнае права самім распраджацца гэтым сваім «я».

А л е н к а. Але цяжкія шлях мусіць прайсці душа народная, пакуль збавіць гэта сваё «я» ад чужой няволі.

Я н к а (не слухаючы). Зірні, Аленка, на Менск! Тут калісь,— як сказана ў нашай песні аб паходзе Ігара,— продкаў нашых галовы снапамі на таку слаліся, душу ім ад цела веялі, а чырвоныя берагі Нямігі не зернем былі пасеяны, а касцямі гэтых жа продкаў нашых.

З гэтага бачым, што яны за нешта змагаліся, калі пад сценамі роднага гнязда косці свае пасеялі... А ўміралі, відаць, з славай, бо ў песні іхняе ўміранне засталася вечна жыць. А ці ж увекавечыць песня змаганне і ўміранне патомкаў? Не! Бо мы змагаемся і ўміраем за чужое.

А л е н к а. Шмат хто і з нас ужо змагаецца і ўмірае не за чужое, а за сваё, а песня аб іх ужо не забудзе.

Я н к а. Гэта адзінкі, мілая Аленка. А душа агульна-грамадская яшчэ дрэме.

А л е н к а. Скіне сваю дрымоту і душа. Абы толькі гэтыя адзінкі, што ўжо змагаюцца, больш ясных паходняў распалілі і асвятлілі сцежкі ўсе для паўстаючай грамады.

Я н к а. Што ж, можа, і праўда твая, Аленка. Мы як бы пачынаем ужо адплюшчваць вочы і паўставаць проці тэй паганай маны, што мы не ёсць мы. Але яшчэ хістаемся то ўправа, то ўлева. Яшчэ ясна азначанай мэты не можам сабе ўявіць. А мэта ў нас адна: калісь амэрыканцы, змагаючыся з Англіяй за сваю незалежнасць, напісалі на сваім сцягу несмяротныя словы: «Амэрыка для амэрыканцаў». І гэта памагло: сягоння Амэрыка вольная. Павінны пайсці і мы па яе слядох і напісаць агністымі рунамі на сваім сцягу: «Беларусь...»

Уваходзіць Мікіта.

⟨...⟩

Мікіта. Справа ў тым: я пастанавіў перайсці ў ва-шу, меджду протчым, партыю.

Я н к а. Ды я ж беспартыйны.

Мікіта. Ну, як вам сказаць? Наогул, меджду протчым, хачу перайсці на ваш беларускі бок, ці як там. Адным словам, я надумаўся дабівацца беларускага асэсарства.

Янка. О, так! зусім зразумела. Цяпер гэта наймаднейшая свабодная профэсія, і кожны жук і жаба хоча на беларушчыне рабіць сабе кар'еру.

Мікіта (*як бы не зразумеўшы прытычкі*). Меджду протчым, пане профэсар, новая політычная сытуацыя і ўсё такое прымусілі мяне падумаць аб гэтай кар'еры. Бо, як мне казалі з пэўных крыніц мамзэль Наста, дык у вас заводзіцца нейкая, меджду протчым, Беларуская Рэспубліка. Ужо нават едзе і старшыня Беларускага Рэўкому Чарвякоў — толькі затрымаўся недзе за Менскам на папаску.

Аленка. А я чула, што і цётка Бадунова таксама едзе на белай кабыле з Смаленску.

Мікіта. Ну, яна, меджду протчым, эсэр-беларус і ў рахунак не йдзе: доўга тут не заседзіцца.

Янка. Значыцца, вы цвёрда пастанавілі дабівацца сабе гэтай новай кар'еры? Баюся я толькі, каб вы не вышлі на ёй, як залетась на аратарстве; прытым ваша поўнае дагэтуль ігнараванне гэтай справы й несвядомасць...

Мікіта (*перабіваючы*). Вы, пане настаўнік, не жартуйце. Я не зусім такі ўжо несвядомы, меджду протчым, беларус — нават з вашай літаратурай знаёмы.

Янка. Цікава, цікава! Гэта для мяне неспадзеўка.

Мікіта. Дык вось, паслухайце, меджду протчым:

Беларусь, мая старонка,
Куток цемнаты,
Жыве Шыла, Грыб, Мамонька,—
Будзеш жыць і ты,

меджду протчым.

Янка. На такім знаёмстве з нашай літаратурай далёка, пане рэгістратар, не заедзеце.

Мікіта. Вось я й надумаўся звярнуцца, меджду

протчым, з просьбай да вас, каб вы мне ў гэтым памаглі. Прасіў я свайго профэсара Спічыні, але ён адказаўся. Кажа, што ён толькі спэц адбеларушчываць, а да абеларушчывання яго яшчэ змалку адварнула.

Я н к а. Вам простая дарога цяпер: запісацца на курсы беларусазнаўства.

Мікіта. Паміж намі кажучы, меджду протчым, я дзеля ўсякага такога здарэння з пару дзён хадзіў на такія курсы, але нічога ў галаву не палезла. Асабліва надта трудная для майго рускага ўразумення ваша граматыка — гэтыя націскі, націскі...

Я н к а. А так, пане рэгістратар, — у нашай граматыцы без націскаў ані з месца. Але ўсё-такі вам прыдзецца вярнуцца на гэныя курсы, бо я вам нічога не памагу — сягоння яшчэ выязджаю з Аленкай з Менску. Мабыць, і не скоро пабачымся.

Мікіта. Шкада, вельмі шкада, а я думаў, меджду протчым...

Я н к а. Ды тут нечага й думаць. Не ўдасца вам гэта асэсарства, дадуць вам совбурства, а штосьці ды будзеце мець, бо ці ж вам не ўсё роўна?

Мікіта. Усё роўна, меджду протчым, і не ўсё роўна. Беларускае асэсарства, апрача ўсякіх іншых плюсаў, мае ў сабе яшчэ адзін вельмі ласы плюсик — гэта тое, што і па-беларуску, як я пераканаўся, можна праводзіць у тутэйшую сярмяжную шацію вялікія руска-ісціныя прынцыпы а ядынасці, непадзельнасці і самадзяржаўнасці Расійскай, меджду протчым, імперыі.

Я н к а. О, гэта ўжо правакатарскімі прынцыпамі запахла ад вас! Але сцеражэцеся, пане рэгістратар. Ідзе народ, беларускі сярмяжны народ ідзе, а ён вашаму руска-ісцінаму рэгістратарству саб'е рогі.

АРЛЯНЯТАМ

1

Гэй, узвейце сваім крыллем,
Арляняты, буйна, бурна,
На мінулых дзён магіле,
Над санлівасцю хаўтурнай!..

У маланках перуновых,
З гулкім гоманам грымотаў
Для вякоў дыхтуйце новых
Нечувалыя ясноты.

Вам сярпы і косы ў рукі
Ды мячы, каваны з сталі,
Далі буры, завірухі,
Што тут вылі, бушавалі.

Цень мінуўшчыны праклятай,
Дзе бізун гуляў з нагайкай,
Змеціце вы, арляняты,
Сваёй новай сілай, байкай.

Ужо выбіла часіна
На вялікую прыгоду
Выйсці з мутнай каляіны
Беларускаму народу.

Ў чарадзеяным карагодзе,
Ў неабсяжнае свабодзе,
Без аковаў на прыволлі
Ўжо віхрыцца наша доля.

Вам на памяць Серп і Молат
 Даравала доля,
 Каб з вас кожны быў, як волат,
 Не гнуў плеч ніколі.

Каб здабытую свабоду
 Зналі, шанавалі
 І у цяжкую прыгоду
 Ёсталі грознай хваляй.

Зашумелі, загудзелі,
 Як віхор сусветны,
 Не праспалі у пасцелі
 Волі агняцветнай.

Вам дасталіся ад продкаў
 Сохі і бароны,
 Каб вы ў час, пасля паводкаў,
 Выйшлі на загоны.

І з'аралі сваю ніву
 Шырака, глыбока,
 Зерне ўкінулі шчасліва,
 Чыстае, як вока.

Каб рунела зерне тое
 Весела, яскрава
 Побач з нашай маладою
 Сакалінай славай.

Вам пакінулі прадзеда
 Гартаваны косы,
 Каб вы з імі сонца следам
 Выйшлі на пакосы;

Каб касілі да упаду
Пустацвет і зелле,
Што сваім пякучым ядам
Труцяць кроў у целе.

Каб звінелі вашы косы
Над зямлёю соннай
Ад начных да ранніх росаў
Звонка, векапомна.

Вам у спадчыне ад роду
Засталіся песні,
Каб быць вашай асалодай
У жыцця прадвесні.

Каб вы пелі, не сціхалі
Ў радасці і ў горы,
Гаманілі, нібы хвалі
У бурлівым моры.

Каб шоў гоман неспыняны
Ад поля да поля
І людзей, яшчэ скаваных,
Заклікаў на волю.

1923 г.

ЦІШКУ ГАРТНАМУ

*У пятнаццатую гадавіну
яго шчырай пяснярскай працы
на карысць беларускага працоўнага людз*

Многа поля з добрай доляй,
Нешчасліва і шчасліва,
Праляцеў ты, мой саколе,
Па-над роднай нашай нівай.

У світанне, у прадвесне,
З непамернай гордай сілай
Пела бура табе песні,
Думкі бурныя будзіла.

І мацнелі твае крылі,
І мацнеў дух неўгамонны,
А вясёлкі шлях сачылі,
А маланкі слалі ўклоны.

Яснай зоркай з-пад аблокаў
Азіраеш пуцявіну,
Па якой ты ненарокам
Мкнуўся к сонцу безупыну.

Нікнуць чары ў пору гэту,
З воч спадае асляпленне,
І законы піша свету
Людскай праўды вызваленне.

Гэй, ляці, саколе, далей
Па-над буйнай Беларусы!
Не спыняйся ў векаў далі
І не гніся, як не гнуўся!

1923 г.

НАШ ЛЕТАПІСЕЦ

Усеваладу Ігнатоўскаму

Пад нашэпты пушчаў-бораў,
Пад напевы завірухаў
Летапісец творыць творы,
А ты слухай, шчыра слухай.

Беглі векі, як ручаі
Паміж нашых сцежак, межаў,—
Чужаніца байкі баіў,
А ён толькі праўду рэжа.

Як жылі, як вечавалі,
Як пасля былі ў прыгоне,
Адаб'е, як у крышталі,
Летапісец наш сягоння.

Думкі мудрыя ён ніжа,
Нібы пацеркі з бурштынаў,—
Як пазбыцца лішніх крыжаў,
Як падняць дабро краіны.

Вызначае шлях наперад —
Дзе, кудой ісці нам лепей,
Каб не ўпалі зноў у нерат,
Каб палон не ашчарэпіў.

.
І ўзбуялі нашы людзі,
Пачалі ўвысь голаў высіць...
Зручна жыць на свеце будзе,
Калі ёсць свой летапісец!

1924 г.

...О так! Я — пралетар!..
Яшчэ учора раб пакутны —
Сягоння я зямлі ўладар
І над царамі цар магутны!

Мне бацькаўшчынай цэлы свет,
Ад родных ніў я адварнуўся...
Адно... не збыў яшчэ ўсіх бед:
Мне сняцца сны аб Беларусі!

1924 г.

БЕЗНАЗОЎНАЕ

1

Спачатку яно шалясцела
Вельмі нясмела,
А потым лізнула аконца
Ціха, як сонца.

Назаўтра ўзняло галасочак,
Нібы званочак,
Ды ў час празвінела так далей
Збуджанай хваляй.

На трэці дзень чуцен быў гоман,
Хоць і надломан,
Але ўжо больш вольны, дасціпны,
К сэрцу прыліпны.

А далей яно зашумела
Надта ўжо смела,
Аж водгулле ў светы пабегла
Здольна, разлегла.

Па пушчах пайшло бураломам —
Дома, за домам,
Бунтарскае грымнула слова
Аж да аковаў.

Скаваная сіла паўстала
Бурай... навалай...
Надзелі чырвоныя кветкі
Нашы палеткі.

Во як пачалося ў нас ціха
Тое ўсё ліха,
Што нат беларускія межы
Ўсталі з залежы.

2

Масты старыя спалены —
Старыя ланцугі;
Паложаны падваліны
Пад новыя сцягі.

Узводзіцца будыніна
На іншы склад і лад...
Вароты не зачынены:
Прыходзь і кум, і сват.

Ідуць, ідуць з аглядкаю,
Варожаць варажбу:
Ці доўга так пасвяткуе
Той лад сваю сяўбу.

Яшчэ не дрэмле чорнае
Ў закутках груганнё
І душы непакорныя
Сачыць, як воўк ягнё.

Мяркуюць так і раюцца
Ідучы сват і кум...
Ніхто не дакапаецца
Да іхніх слоў і дум.

Ой, крыўда чалавечая,
Вякамі ты расла,
Пажарамі і мечамі
Паслася, як магла.

Калі ж ты забабонамі
Пакінеш нас карміць,
Над роднымі загонамі
Пятлю крутую віць?!

3

Ой, была ж бяседа, была
Вельмі гучная бяседа! —
Не адходзіла ад стала
Плойма-чарада суседаў.

Як на рынак ці на кірмаш,
Ад нядзелі да нядзелі,
На каравай пшанічны наш
Машкарой ляцелі, елі.

А маковае малако,
Засалоджанае мёдам,
Пілі смагла, ажна цякло
Па губах іх мімаходам.

А закусвалі мёд і яду
Гаспадыньскай ласкай удзячнай,
Тут жа дзьмуў дудар ў дуду,
Каб было піць, есці смачна.

Дый прыйшлося плаціць чарадзе
Той за гэта баляванне,
Бо дарма такога нідзе
Не бывае частавання.

Ой, пайшла расплата за доўг —
За яду й пітво адразу...
Задымеў, зацьміўся разлог,
Зварухнуў усю заразу.

Хто у рукі папаў — заплаціў,
Іншы ўцёк за многа міляў.
А найболей — кожны скруціў...
Так не ўсе і заплацілі.

4

Было яно калісьці,
Калі, як жаўталісце,
Жылі мы — не жылі;
Ішлі дні без карысці,
І сорам было выйсці
У свет з сваёй зямлі.

Гнаў лісце злосны вецер
На полі, па ўсім свеце,
За вёску, за сяло;
На нас ляцела смецце,
Бязладдзе, беспрасвецце,
Пятлю віло сіло.

І гэтакая слава,
Як пошасці праява,
Буяла па людзях,
Пакуль жыццё ласкавай
Усмешкай і забавай
Не асвятціла шлях.

Забліскацелі лужы,
Бяда звiлася вужам...
— Ідзе, — крычаць, — вястун!..
І ўзняўся нехта дужы,
І кінуў кліч дасужы —
Як помста, як пярун.

Ад воклічу прарока
Схіснулася памрока,
Сцяг падняла вясна,
І па зямлі шырокай,
Як можа змерыць вока,
Пабегла навіна.

Сяляне і сялянкі!
Цацанкі-абяцанкі
Збываюцца для вас;
Выходзьце на палянкі,
Як зоры, як заранкі,
І сейце ў добры час.

5

Мы ўсталі песняй-казкаю
Пад жудаснай павязкаю
Мінулых чорных дзён
І ўдаль ідзём, хоць ляскае
Звяр'ё ў кутах няласкаю —
На дальшы кліча сон.

Але, але не выламе
Ні клыкамі, ні віламі
Таго, што ажыло,
Што ўскрэсла над магіламі,
Над хатамі пахілымі —
Мінуламу назло.

Не ўзяць рукамі голымі
Таго жывога полымя,
Што, нібы агняцвет,

Вясёлымі саколамі
Над горамі, над доламі,
Разносіць іскры ў свет...

.

А гоні ўжо узораны,
І сілы распакораны
Ад паншчынных бядот,
Чакаюць стравы жораны —
Зярнятаў незамораных,
Чакаюць на ўмалот.

А лапці і анучыны
Адбэрсаны, адкручаны,
Нуда маўчыць ціхом;
Спраўляюцца заручыны
Вясельніцы засмучанай
З вясёлым жаніхом.

Лявоніха... Мяцеліца...
Без памяці вясяляцца...
— Гэй, дзьмі ў дуду, дудар!
Аколіца-аселіца
Пад ногі сонцам сцелецца...
Збудзіўся гаспадар!..

6

... І пайшла, і пайшла —
Як бы хто набаяў —
Ад сяла да сяла
Гутарка такая:

Беларусь на куце
Ў хаце сваёй села,—

Чарка мёду ў руцэ,
Пазірае смела.

Сядзіць важна, сама
Сабе гаспадыня,
І прыбрана яна —
Ніхто не закіне:

На галоўцы вянок
З сініх васілёчкаў,
А чырвон паясок
Стан абвіў дзявочы.

Так сядзіць і глядзіць,
Ці усё, як трэба,—
Трэба ўсім дагадзіць
І соляй, і хлебам.

А з тутэйшых музык
Гучная капэля,
Хто ў дуду, хто пад смык,
Граюць ёй вяселле.

Так бубняць і гудзяць
На гэтай бяседзе,
А суседзі глядзяць,
Дзівяцца суседзі:

— То ж яна з мужыкоў
А як выйшла ў людзі!
Як міне больш гадкоў,
Што ж тады ўжо будзе?!

Зручна, гучна грай нам, грайка,
 Ад усіх рэж струн!
 Не свісціць ужо нагайка,
 Не гудзіць бізун.

Селі макам усе тыя,
 Што нас, вольны люд,
 Не шкадуючы памыяў,
 Аблівалі тут.

Барын веку дажывае,
 Выгнаны Масквой,
 Пан Варшаву прапівае,
 Гонар панскі свой.

А мы самі, сабе самі
 Ёжо гаспадары,
 Малатамі і сярпамі
 Звонім да зары.

Нібы пчолы ў соты з мёдам
 Да свайго вулля,
 Мы вяртаемся дадому,
 Як адна сям'я.

На сход сходзімся і лічым,
 Ці усе прыйшлі,
 Хто спазніўся — прыйсці клічам
 Да сваёй зямлі.

— Вы, — хтось кажа асцярожна, —
 Не ўсе ў грамадзе...
 — Гэй, дарогу, лях вяльможны!
 Беларусь ідзе.

Грай жа, грай нам гулка, грайка,
Ад усіх рэж струн!
Не свісціць ужо нагайка,
Не гудзіць бізун.

8

Газ. «Сав. Беларусь»
у дзень выхаду яе 1000-га нумару

Трэба далей славу, што ўжо тысяч
Раз вы слаўна баранілі,
Светазарнымі агнямі вышыць,
Каб не шчэзла ў векаў пыле.

Бо цікуе злосны вораг
Тых, што спыняцца не ў часе
У сваім паходзе ў зорах
І задрэмлюць на папасе.

*

Трэба біць, у молатаў біць тысяч,
Пакуль сталь яшчэ не ўстыла,
Каб не ўздумаў ў гэты час лясны сыч
Засмяцца з вольных сілаў.

Бо цікуе злосны вораг
Тых, што спыняцца не ў часе
У сваім паходзе ў зорах
І задрэмлюць на папасе.

*

Трэба многа, яшчэ многа тысяч
Рук завабіць, рук спагадных,

Каб да сонца з сонца сцэжку высеч
І спачыць у снах прынадных.

Бо цікуе злосны вораг
Тых, што спыняцца не ў часе
У сваім паходзе ў зорах
І задрэмлюць на папасе.

9

Яшчэ не ўся работа зроблена,
Не ўсё жніво у нас пажата,—
Яшчэ краіны стан пагорблены,
Як быў, застаўся ён гарбатым.

Яшчэ дзесь здрадна ласка панская
На беларускім едзе карку
І круціць з подласцю паганскаю
На свой лад нашу гаспадарку.

Яшчэ там сыты гонар ласуе
Дзявочу ўсмешку беларускі,
Далары лічачы за касаю,
Што з нашых здзёр палосак вузкіх.

Яшчэ там корна служаць мамкамі
Сястрыцы нашы і сягоння,
Ды стогнуць, мучацца пад клямкамі
Браты, як некалі ў прыгоне.

Яшчэ ўспалаюць там паднебныя
Чырвоным полымем пажары,
І будуць гінуць там патрэбныя
І непатрэбныя ахвяры.

Пакінем спадчыну мы для патомкаў
 Інакшую ад той,
 Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
 Гісторыі сваёй.

З інакшай думкай пойдзе ў свет і людзі
 Патомак гэны наш:
 Згібацца ўжо не будзе і не будзе
 Піць з недапітых чаш.

Дасталі сцежкі, ад якіх прапасці
 Маглі мы ў беспуцці,
 А кінем бітыя шляхі да шчасця,
 Абы умець ісці.

На продкаў плечах паўзрасталі вежы,
 Дзе торг вялі за нас,
 А мы патомкам нашым кінем межы
 Без ашуканскіх крас.

Яшчэ пакінулі нам асляпленне,
 Пашану да пакут,
 А мы пакінем песню вызвалення
 І вольны бацькаў кут.

1924 г.

АДШЧАПЕНЦАМ (ЗАХОДНІМ)

Адкуль і хто яны, адменцы?
Няма у кнігах роду іх;
Імя іх толькі — адшчапенцы.
А гэта ведама й без кніг.

Узялі крыўдай уладанне
Над братам бедным і сляпым
І распасцерлі панаванне
Ў чужым дабры, як у сваім.

Народ ім хорамы паставіў,
Раллю капаў для іх, як крот,
Яны ж чужой прадалі славе
Сваю зямлю і свой народ.

У звоне золата ўтапілі
Трухлявы душ сваіх абраз
І на прадзедавай магіле
Спраўляюць радасны папас.

Гадуюць думы, думы ката
Крывёй другіх на ногі ўстаць
І на плячах скаваных брата
Сваю «ойчызну» будаваць.

Забылі ўсё за хатнім дзелам,
Сваіх счураліся людзей,
Што корм давалі сваім целам,
Чыю смакталі кроў з грудзей.

З пянчанай пугай на адводзе,
На лбе з пячаткаю святой,
Ў чужым распаслены гародзе,
Яшчэ гарод паганяць той.

Законы топчучы святыя,
Стварыў якія чалавек,
Свае распасленыя шыі
Ў ярмо нясуць на смех і здзек.

Жывуць, брыдуць, а дзе — не знаюць
Сягоння іх начлег, папас,
Адно — народ з пуцця збіваюць
І ў процьму гоняць кожны час.

Дакуль жа будзе іхня сіла
Трымаць над намі свой прыгон?
Калі у Бацькаўшчыне мілай
Загосціць праведны закон?

Дакуль іх будзе панаванне,
А рабства нашае трываць
І аднімаць у нас прыстанне
І путы вечныя каваць?

Калі ударыць на трывогу
Гарт нашых сілаў маладых
І адшчапенцам дасць дарогу,
Якая жджэ даўно на іх?

Хай пранясецца кліч да славы,
Пакліча к іншаму жыццю!
Хай помста точыць нож крывавы.
На крыўду вечную сваю!

1925 г.

ШЛЯХАМ ГАДОЎ

15V-1905—15V-1925

Як пацерку да пацеркі, за годам год
На шнур жыцця ўсё ніжа, ніжа;
Адна з тых пацерак сцюдзёная, як лёд,
Другая цёплая, як сонца летні ўсход,
А трэцяя — як той чарвяк з-пад крыжа.
Адна далей, другая сэрцу бліжай,
Адна, як кветка, а другая, як асот,
А ўсе вісяць на шыі...

Дваццаць толькі год
Прайшло з тых пор, калі ў прадвесні,
Успомніўшы сваю бяду і свой народ,
Жывая думка зазвінела буйнай песняй.
А многа змен: за летам лета, за зімой зіма
Праз гэты час на беларускія няслі загоны:
Былі прабліскі і была благая цыма.

.

Перш-наперш дзевяцьсоты пяты год, калі законы
Расійскага цара на вісельню вялі
Дзяцей скаваных беларускае зямлі,
А там — рэакцыя, чарнейшая ад ночы,
Кроў выпівала з сэрца, асляпляла вочы;
Калі здавалася, што гэтак будзе без канца
Гуляць нагайка над «забраным» краем,
Што людзі «лепшыя», як зблукшая аўца,
Той за маскоўскім, іншы за варшаўскім раем
Імкнуцца будуць вечным тым звычаем,
Што атрымалі ад прадажных продкаў,

Якія за шляхоцкія адзнакі,
Або за царскія чыны, ў прымакі
Плылі ў чужыншчыну сляпой паводкай.

.
Далей... Цары карон з сабой не падзялілі:
Год чатырнаццаты абліў крывёй зямлю,
І беларускія сыны на прадзедаў магіле
Ліць кроў пайшлі за бацькаўшчыну,

толькі ж... не сваю.
Палілі хаты ім і ў бежанцы, як жабракоў,
пагналі

Туды — ў Сібір — жалобнай, слёзнай хваляй.
Бацькі і маткі там ад голаду каналі,
Ад роднага адлучаны дабра,
А дзеці іхнія кроў верна пралівалі
За веру рускую і рускага цара.

.
І рухнула вайна цароў за царскія кароны,
І іншы запалаў на свеце дым чырвоны:
Чырвоны сцяг узняўся над Масквой,
Аж па-за межы водбліск гэты пакаціўся.
Рабочы тут пісаў закон жалезны свой:
Адважна рызыкуючы працоўнай галавой,
Упобач з селянінам за ланцуг свой мсціўся.
То рэвалюцыя запела на ўвесь свет:
«Паўстань, пракляццем катаваны!»...

.
Ды ўсіх бед
Яшчэ не ўспеў пазбыць край зрабаваны:
Зняўцеку панскі конь пачаў нам гоні дратаваць.
І ўбачылі засмучаныя нашы вочы,
Як дні праяснасці змяніліся на ночы,

Як зноў бізун па Беларусі стаў свістаць;
Крыві нявіннай пацякла рака,
Крывёй пажараў аблілося неба.
Так дзякавала панская рука,
Што некалі — ці трэба, ці не трэба —
Мы паншчыну на іх рабілі, як маглі,
І хлеба лусты ім свае апошнія няслі,
А маткі нашы мамкамі для іх былі.

.
Але мінулася і гэта ліхалецце,
Хоць і не ўсе ў сваю сышліся хату дзеці:
Адных магіла ўжо не верне нам,
Другія і сягоння іншым б'юць паклон багам,
Ад трэціх жа гранічны слуп нас аддзяляе,
Відаць, што доля ўжо такая...

.
Вось так шляхамі год дагэтуль я ішоў
З адною думкаю аб шчасці Беларусі;
То блукаўся паміж абшараў і крыжоў,
То, як сланечнік, к сонцу яснаму імкнуўся...
Сягоння ўжо працерабіўся гэты шлях:
На гонях родных не пануе нелюдзь,
З душы спадае перад будучынай жах,
Да новага жыцця сцягі віднеюць.

На чорных пажарышчах дзён мінулых
Народ разбуджаны сабе сам ладзіць гаспадарку.
І веру... Не прадасць ён за чужую скварку
Ані сваёй зямлі, ані сваіх дум чулых.
Я веру, песень маіх кліч бунтарскі
Знаходзіць водгук будзе ў сэрцах братніх,
Як і дагэтуль голас мой пяснярскі
Не заміраў без водгулля астатнім

Што думаў селянін, што парабак-работнік думаў,
Падслухаў іх і ў песню шчыра пераліў,
А ўжо яны пад гоман вольных шумаў
Мне свой прыхільны водклік падалі.
Дык жа шумі, красуй у волі, родны Край!
Звіні ў свой звон, сялянска-пралетарскі звон!
Спявай ты, Беларусь, у радасці спявай!
Твайго Народа сёння права і закон.

1925 г.

ЛІСТ У РЕДАКЦЫЮ

Паважаны т. рэдактар!

Не адкажыце змясціць на старонках Вашай газеты ніжэй пададзены ліст, які я маю замест прамовы на святкаванні майго дваццацігадовага юбілею ў Беларускаім дзяржаўным тэатры 23 чэрвеня 1925 года.

Дарагія грамадзяне!

Тую шчырую і нязмерную удзячнасць за сягонняшнюю ўвагу, якую мне аказалі роднае беларускае грамадзянства і ўлада савецкая, словамі, каб я і хацеў, выразіць не здолею. Я скажу адно толькі, што сягонняшняе вялікае і незвычайнае свята для мяне з прычыны ўшанавання майго юбілею і асабліва надання мне годнасці беларускага народнага паэта — гэта ёсць свята не маё, а беларускай нацыянальнай ідэі, гэта ёсць трыумф вызваленай працоўнай Беларусі. І гэта я кажу шчыра. Бо не я адзін складаў свае песні, якія заслужылі столькі ўважлівасці, нават скажу болей, і не я іх выдумаў — я толькі падслухаў думкі сардэчныя беларускага селяніна і работніка ды гэтыя думкі на паперу перавёў. Такім чынам, атрымалася як бы калектыўная праца, а разам з тым і сягонняшняе калектыўнае ўзаемнае святкаванне беларускай песні. Я шчаслівы, што сёлетні юбілей абходжу ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы, я гарджуся тым, што годнасць беларускага народнага паэта атрымаў ад беларускай савецкай улады.

Апрача таго, сягонняшні дзень кажа мне і аб тым, што 20 год свайго невясёлага жыцця я не змарнаваў

дарма, што вынік маёй скромнай працы на ніве літаратурнай буйны, ураджайны.

І магу ўпэўніць вас, што і надалей, пакуль буду жыць, буду ісці тым жа шляхам. Інакшай Беларусі, я сялянскай і работніцкай, я сабе ў сваіх думках і песнях не ўяўляю, інакшых песень, як песень змагання, вызвалення і свабоды, я не ўмеў складаць і не патраплю. Бо я веру нязломна ў моц і волю да жыцця беларускага працоўнага людзю.

Я шчаслівы яшчэ сягоння і ад таго, што, азіраючыся на свой пройдзены доўгі шлях, я пераканаўся, што беларускія людзі — добрыя людзі, бо нават песні іхнія не крыўдзілі нікога і ніколі. Удзячнасць за гэту заслугу беларускага народа я пабачыў на свае вочы ў апошнія дні, калі побач з беларусамі мяне ў Віцебску, Оршы, Горках, тут, у Мінску, нават з Украіны віталі грамадзяне другой нацыі — гэта грамадзянства яўрэйскае...

Мы, беларусы, жылі з гэтым народам згодна і жыць надалей будзем згодна, бо сягоння таксама маем аднолькавую долю і волю.

Беларусь на сваім доўгім вяку нямала чаго перажыла. Не раз і не два была арэнай крывавых змаганняў Захаду і Усходу за панаванне над паднявольнымі народамі. Паншчыну перанесла на сваіх працавітых плячах. Але Беларусь яшчэ і іншую адыгрывала ў гісторыі ролю: праз яе абшары і народ ішлі калісьці, у той час вялікія і агульналюдскія, ідэалы навукі і ведаў...

Калі ж прыгледзімся ў сучасныя з'явы, то доля Беларусі тая самая, толькі на іншы манер: праз яе абшары і народ ізноў ідуць, але ўжо папраўдзе вялікія агульначалавечыя ідэі, толькі ўжо з Усходу на Запад. І, разумеюцца, мусіць прыйсці той час, калі Беларусь будзе зноў арэнай вялікіх змаганняў, калі праца ўсту-

піць з капіталам ў апошні і рашучы бой. Трэба толькі цвёрда верыць, што верх возьме праўда, бо на свеце больш працоўных сумленных рук, як тых несумленных, што няволю сеюць.

Але што ні тварылася б на свеце, беларуская думка аб нацыянальнай і сацыяльнай волі як жыла, живе, так і жыць будзе. Наша беларускае настаўніцтва, выхаванае і загартаванае ў бурах і агні Вялікага Кастрычніка, павінна і будзе сеяць гэтыя думкі сярод нашых дзяцей.

На змену старым барацьбітам за волю і долю людзей ідзе новая чырвоная беларуская змена, ідзе наша моладзь, наш бунтарскі маладняк. Дык няхай жа живе беларуская бунтарская песня змагання, вызвалення і свабоды!

Няхай живе незалежная Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка ў сваіх этнаграфічных межах! Няхай вечна живе братні саюз сялян і рабочых усяго свету!

1925 г.

ЁСЦЬ ЖА ЯШЧЭ...

Ёсць жа яшчэ ў мяне сіла
Крыўдзе не дацца, змагацца,
Над спячых продкаў магілай
Вольна маланкай мігацца.

Ёсць жа яшчэ ў мяне сэрца,
Поўнае шчырых жаданняў,
Якое перш разарвецца,
Чымся любіць перастане.

Ёсць жа яшчэ ў мяне песень,
Поўных надзеі, жыцця,—
Як бы ні быў ім свет цесен,
Вырвуцца ў свет з небыцця.

Ёсць жа яшчэ ў мяне вера
У вольны мой родны народ,
Што — у патрэбе — з сякерай
Выйдзе за волю ў паход!

Ёсць жа яшчэ... Ну, а людзі?
Сябры-суседзі тут, там?
Вы — непадкупныя суддзі,
Што ж яшчэ хочацца вам?!

1926 г.

ЦАРСКІЯ ДАРЫ

(З мінулага)

Цар грозны, маскоўскі — вясёлы,
Шчаслівы з пабедаў вялікіх —
У госці і з местаў, і з сёлаў
Нявольнікаў верных паклікаў.

Пад водгулле трубаў, літаўраў,
Пад рогаты ўпасвенай дворні
Падносіць падданым ён дары,—
Нявольнікі прымуць пакорне:

Дару я табе, украінцу,
Украины капальні і стэпы,—
За гэта вуголь і пшаніцу
Ты звозіш мне ў свірны і склепы.

У Польшчы ты, польскі народзе,
Жыві сабе й думай аб славе,—
Мне толькі хай ткуць ткачы ў Лодзі;
Чуў — пекныя полькі ў Варшаве.

Хай Латвію возьмуць латвійцы
І рыбную ў Балтыцы лоўлю,—
Адно я да іхняй зямліцы
Баронаў дадам на гадоўлю.

Ты цешся, грузіне, краінай,
Тамарай грузінскаю слаўнай,—
Мне выдзеліш толькі часціну,
Дзе пыхкаюць нафтай фантаны.

Свой Крым, а з ім ханаў і мулаў
Бяры сабе, крымскі татарын,—
Мне ж мора пакінеш агулам
І ўсе санаторыі дарам.

Ты, мой туркестанскі сабрату,
Ідзі ў Туркестан разжывацца,—
Ўзамен я каракуль і вату
З тваіх пазбіраю плантацый.

Табе, сібірак, без граніцаў
Сібір аддаю, мо што выпіш,—
Але мне да ўласнай скарбніцы
Сібірскае золата ссыпеш.

А ты, беларусе нямрушчы,
Вазьмі Беларусь на ўспамінак,—
Твае ж прыдадуцца мне пушчы
Мой царскі вялічыць будынак.

І права даю для ўсіх разам
Пладзіцца, як маку зярняты,—
За што мне за першым наказам
Дасцё ўсе сыноў у салдаты.

Так грозны маскоўскі цар шчыра
Дзяліў між нявольнікаў дары,
Пад гікі прыдворных упыраў,
Пад водгулле трубаў, літаўраў.

1926 г.

КАБ...

Каб таму па локаць
Адсушыла рукі
І аб сценку біўся
Ад балеснай мукі,—
Хто сушыў ў няволі
Люд наш працавіты,
Задаваў вужача
Раны непазбыты.

*

Каб таму крукамі
Пакрыўляла ногі
І да роднай хаты
Не знайшоў дарогі,—
Хто крыўляў нам праўду,
Застаўляў ў прыгоне
Бежанцамі гінуць
На бацькоўскіх гонях.

*

Каб таго скруціла
Гадзінавым скрутам
І прастала потым
Сухажыльным прутам,—
Хто круціў нам сцежкі
Да жыцця і славы,
Засцілаўшы вочы
Туманом крывавым.

*

Каб таму маланкай
Асляпіла вочы
І блукаў абмацкам
Ён удзень і ўночы,—
Хто для нашых дзетак
Хоча асляплення,—
Бэсціць чужаніцай
Думак прасвятленне.

*

Каб вады гарачай
На таго нагрэлі
І не ўстаў ён болей
Са сваёй пасцелі,—
Хто над Беларусяй
Хоча распасцерці
Свой бізун чужацкі
І народ усмерціць.

*

Каб таго парвала
З сэрцам на тры часці
І звяр'ё збрылося
Мяса параскрасці,—
Хто быў прычыніўся
Нашаму падзелу,
На кускі парваўшы
Маці роднай цела.

1926 г.

АКОЎ ПАЛОМАНЫХ ЖАНДАР..

*На палеміку ў «Сав. Беларусі»
аб беларускай мове*

Акоў паломаных жандар,
Сліўнём зарыўшыся ў нару,
Сядзіць расійскі чынадрал,
«Слуга оцечаству, цару».

Ён сніць былую моц і шыр:
Цары, царыцы, цэрквы, трон,
Пагромы, катаргі, Сібір...
О, Русь! Прымі раба паклон!
Табе такой служыць па гроб
Не кіну я, і расцярзаць
Не дам дзяржаўнасці «оплот»,
Цябе, «единую», о, маць!
Здарма ж друглавы твой арол
Праз векі ў кіпцюрах трымаў
Мільёны ўбогіх хат і сёл,
Рабоў мільёны!.. Не, здарма!
У твой ланцуг былі, о Русь,
Уплецены з усіх бакоў
Украйна, Польшча, Беларусь
І сотні іншых «языкоў».

Цяпер, што бачу я кругом?
Пасад маўклівы збуран скрозь...
Рэспублікі?! ды з «языком»
З іх лезе кожная ўсур'ёз.
А ты, о рускі мой «язык»!
Мой «обшчарускі», што з табой?
Табе слухмян быў мал, вялік,
Быў славен ты сваёй кляцьбой.

Табой сам самадзержац-цар
Пісаў ланцужны свой закон,
Што маці-Русь есі жандар
Усёй Еўропы!..

І свой сон

Сніць далей гэты царадвор,
Калі надыдзе яму дзень,
Ізноў пад лёзгат царскіх шпор
Свой распасцерці чорны цень.

Ён, гэты скінуты сатрап,
Не знае, што ў свабодзе жыць;
Яму дай вісельню, дый каб
На ёй «языкі» ўсе ўшчаміць.

Не па нутру, як смерць, яму,
Што беларускае дзіцё
Бяжыць у сцюжную зіму
У школку пазнаваць жыццё.

Спужаўся, што хлапчук ў лапцёх,
Напаўадзеты вёскі сын,
У роднай мове ўчыцца змог?..
О, стыдна, рускі «гражданин»!

Язык твой царскі ён табе
Не выража, спакойны будзь!
Цябе тваім жа у кляцье
Ён не забудзе памянуць.

Былых не выклічаш вякоў
І ты, Масквы кароннай гразь,
Парваных не скуеш акоў,
З якой брахнёю ні вылазь!

1926 г.

ПА ДАЎГІНАЎСКІМ ГАСЦІНЦЫ

Мінск — Акопы

Пусціўшы дома пагалоску,
Што я нядуж, лячыцца час,—
Пакінуў горад, еду ў вёску
Набраць здароўе на запас.

Трухкоча брычка па дарозе,—
Сам Разымблём за фурмана,—
Мяне ж падкідвае на возе
Ад ям, калдобін і канаў.

Дарогі нашы, ой, дарогі!
Былі няважны для язды,—
Цяпер сам чорт паломіць ногі,
На хвост нагоніць верады.

Ах, вы шляхі!..

З гары на горку
Кульдык-кульдык, то ўвысь, то ўдол;
Збярэшся з думкай на гаворку,
А тут пад зад цябе вандол...

Конь пазірае ўбок з укуса
На плех мурожны пад кустом
Ды круціць-верціць пад сам носам,
Як той кадзільніцай, хвостом.

Абапал высацца прысады,
А дрэвы пэўне па сто год —

Было іх больш, дый далі рады:
Працерабіў іх свой народ.

Гляджу на звалены бярозы,—
Маркотна думкі пацяклі:
Змаглі вы буры і марозы,
Людской сякеры не змаглі.

А людзі? Ведама, як людзі,
Як кожны наскі чалавек:
Садзіць сягоння тое будзе,
Што ўчора так нядбала ссек.

Бяжыць пад коламі гасцінец,
Бягуць прысадзіны назад.
Вакол бясконца свет-дзядзінец,
Палеткі, вёскі, лес, як сад.

Знаёмы гэты мне шлях родны,—
Даўгінаўскі вядомы шлях!
Які нёс годных і нягодных
На векавых сваіх плячах.

З Даўгінава ў Мінск балаголы
Па ім, бывала, дзень у дзень...
Ад дзёгцю пах, скрыпня ад колаў,
Шум ад людзей...

І ўсё, як цень!

Як сон нязбытай абяцанкі...
Заціхнуў шлях, як птах зімой,
Цяпер даўгінаўскай фурманкі
Ты не спаткаеш, браце мой!

Ты не спаткаеш стуль суседа,
А мо й матулі з вас які...

Былі сваімі ў шчасці, ў бедах,—
Цяпер чужыя чужакі.

Ды ані вестачкі адтуля.
І нібы сам адтуль далей,
Адно пачуеш, як зязюля
Кукуе *там*, як і даўней.

А воўк завые — адгалоскі
Лятуць сюды, калі дзень ціх,
Як бы і воўк *адгэтуль* вёскі
Забыць не можа там — у *іх*.

Для птушкі вольнай і для звера,
Як і для думкі — ўвесь ім свет!
Для *іх* не ўпішаш на паперы
Ні меж гранічных, ні пікет.

Калісь мы ў Рыгу збожжа везлі,
Цяпер зямлі завезлі часць...
Але ж куды мы, думка, ўлезлі?
Глядзі, наклічама напасць!

А ну, мой косю!

Што там?

Пустка...

Вярні з гасцінца ўбок гужом!
Бо далей — «пропуск» і... «пшэпустка».
Стань, Разымблюм!

Акопы ўжо!

1926 г.

І ПРЫЙДЗЕ

І прыйдзе новых пакаленняў
На наша месца грамада
Судзіці суд, ці мы сумленна
Жыццё прайшлі, ці чарада

Зняваг мінулых нас не з'ела,
Пакінуўшы свой дым і чад,
І мы па-даўняму нясмела
Жылі не ўлад і неўпапад?

Ці аб свой гонар дбайна дбалі,
І дабравольна, без прынук,
Самі сабой не гандлявалі,
Не неслі ў петлі дум і рук?

І ці пакінуці на памяць
Мы песень гэтакіх змаглі,
З якіх бы можна было ўцяміць,
Што мы свабоднымі былі?..

А ўжо свой выдасць непадкупны
Аб нас гісторыя прысуд,
Калі аглядам гляне рупным
І разбярэ, ў чым справа тут.

У сведкі запісы пакліча,
Паданні клікне ў час такі
І ўсё паліча, пераліча...
А суд гісторыі цяжкі!..

І засумуецца патамак,
Калі дазнаецца аб нас,
Што нейкі з нас хоць быў не зломак,
А плечы гнуў у крук не раз;

Не йшоў з адкрытымі вачыма
У свет і сцежкі не прастаў,
А ўсёй магчымасці магчымай
Таптаў сляды, сябе таптаў.

1926 г.

ЗА ЎСЁ...

За ўсё, што сёння маю,
Што даў мне мой народ:
За кут у родным краю,
За хлеб-соль без клопот,—

Я адплаціў народу,
Чым моц мая магла:
Зваў з путаў на свабоду,
Зваў з цемры да святла.

Для бацькаўшчыны беднай,
Для ўпаўшых яе сіл
Складаў я гімн пабедны
Сярод крыжоў, магіл.

Змагаўшыся з напасцай
За шчасце для людзей,
Не раз пісаў ў няшчасці
Крывёй з сваіх грудзей.

Уносіў гэтым долю
Сваю для ўсіх добра,
А болей... Што ж там болей
Жадаць ад песняра?!

1926 г.

ЛІСТ ДА ПАЛАЧАН

Дарагі тав. рэдактар!

Не адкажыце надрукаваць гэты мой ліст у Вашай паважанай газеце «Чырвоная Полаччына».

Трудна мне выказаць словамі сваю шчырую ўдзячнасць і сардэчную падзяку за той мілы і гарачы і праўдзе братні прыём слаўных і вольных палачан і палачанак, які быў мне аказаны з боку іхніх арганізацый: Акругкома, Чырвонай Арміі, камсамола, «Маладняка», настаўніцтва, вучнёўства. Я толькі магу адно сказаць, што па звароце ў Мінск — мае самыя лепшыя думкі будуць аб пралетарскім чырвоным Полацку.

Пажадаю Вам, палачане і палачанкі, каб тая першая падумка Вашага славутага продка, ураджэнца г. Полацка, вялікага вучонага Ф. Скарыны, што для «люду паспалітага» трэба пісаць кнігі на яго прастай, зразумелай для яго мове, была заклікам да працы над эканамічным і нацыянальным адбудавааннем нашай многапакутнай бацькаўшчыны.

Хай заціхнуць званы сафіійскія і ім падобныя манастырскія званы, якія званілі славу князям, царам і астрогам, а няхай звiняць у Вас песні радасці і волі і дакоцяцца гэтыя песні вызвалення аж туды — за пагранічныя слупы, дзе яшчэ Вашы браты і сёстры цягаюць ланцугі сацыяльнай і нацыянальнай няволі.

Пажадаю Вам, таварышы, дружна трымацца таго сцяга, які Вам дала вялікая пралетарская рэвалюцыя, а на варце і абароне якога стаіць праўдзiвая барацьбітка за вызваленне працоўнага люду ўсяго свету — Камуністычная партыя.

.

1926 г.

НА ПАГРАНІЧЧЫ

На паграніччы ценом-зданню
Снуецца з кута ў кут трывога,—
То ў хату здрадліва загляне,
То мітусіцца ля парога.

У кожны год, як на асінах
Кара ад сонца адсычэе,
З сваім з'яўляецца ўспамінам
І мутным сочыцца ручэем.

Куснецца мухаю куслівай,
Насыціцца да перасыту,
І ў сэрцах забубніць пужліва,
Як цэп на такавішчы ўбітым.

*

На паграніччы вечнай вежай
Красуе памяць аб мінулым,
Калі раз'юшанай уцехай
Жыццё ў крыві з крывёй танула.

Перад паглядам, як прывіды,
Ўстаюць расстрэлы і пажары,
Нічым не сплечаныя крыўды,
Нічым не вернуты ахвяры.

Красуе памяць папялішчаў
Іржою з'едзеных калючак,
З вятрамі жудасліва свішча
І ў прысках топіцца пячучых.

* * *

На паграніччы кемкі знахар,
Калі тварыць варожбы хоча,
Ён азіраецца на Захад,
Ён на Усход кіруе вочы.

А сейбіт, жменяй мазалістай
Загонам кідаючы зерне,
Надзеяй думкі назалістай
Да супакою не наверне.

Згадаць не ў моц, як ні варожа,
Каму ён сее свой палетак:
Ці сам пажне і змеле збожжа,
Ці нехта іншы з'есць хлеб гэты.

*

На паграніччы ціха, сонна,
Хоць, як пруты, напяўшы жылы,
Па той і гэты бок нязгонна
Стаяць варожыя дзве сілы.

Праз пушчы, пасекі, загоны,
На рубяжы крывавай славы,
Абапал высацца кардоны,
Абапал блукаюць заставы.

Падчас вуркне матацыклетка,
Воз кантрабандны пракульгіча,
Ды бзынкне куля злоснай сведкай
На знак, што тут вось пагранічча!

1926 г.

ПРАЗ ГУЛЬТАЙСТВА...

Праз гультайства, праз нядбальства
Шмат чаго гублялі мы:
Ад падданства, ад начальства,
Як начныя ніклі цьмы.

Сабе самі ўгаварылі,
Што не ў моцы збыць бяды,—
Без падпалкі так варылі
Сабе кашу ў ненаўды.

Лазма лезлі самі ў нерат,
Як бы гнаў хто у каршэль,—
Тыц ды мыц — ні ў зад, ні ў перад,
Збілі сцежкі на кісель.

І ані, каб зварухнуцца,
Азірнуцца навакол,—
Заляглі, бы ў ступе груца,—
Той не хоча, а той квол.

А ўжо час працерць, здаецца,
Вочы хоць бы кулаком
І заняць у куце месца,
А не недзе за вуглом.

Не хадзіць жа век упрочкі
Ад сябе, не знаўшы дзе;
Быць затычкай пустой бочкі —
Сорам вольнай грамадзе!

1926 г.

З УГОДКАВЫХ НАСТРОЯЎ

*Да дзесяцігоддзя
Кастрычніцкай рэвалюцыі*

1

Як пабег тады той
Вокліч ды па хатах:
«Гэй, на сход сыходзься!
Дзень ідзе расплаты.

Выпала часіна
Падвясці злічэнне
Крыўды векавечнай,
Вечнага цярпення.

Помстай за знявагу
Ды за катаванне
Дзякаваць удзячна
З вечара да рання.

Кузні і палеткі
Чысціць днём і ночай
Ад крыві мужыцкай,
Ад крыві рабочай.

Хай дымяць пажары
Тут і там крывава,
Каб было скрозь відна,
Як ідзе расправа».

.

І ўздрыгнуў сатрапа,
Задрыжэў багаты,
Як пабег тады той
Вокліч ды па хатах.

2

«Ад тайгі да брытанскіх марэй»
Ходзяцьходам бунты;
Ад магнацкіх, ад панскіх дзвярэй
Затрашчэлі шпунты.

Ўцякай, хто пад пухам апух,
Падкасаўшы полы!
Бо ўзбудзіўся збунтараны дух,
Бо йдзе босы, голы.

Як увысі у вырай плылі,
Гагаталі гусі,
А унізе гнуўся лес да зямлі,
Нібы старац, гнуўся.

Дзе сякуць, там лятуць шчэпкі проч,
Соладка ці горка;
Дзе прапала кароўка за ноч,—
Прападай вяроўка.

Ірзуць коні, калёсы скрыпяць
Ад Дону да Бугу.
Калі гнаць, то ўжо гнаць аж у гаць,
Распінай папругу.

Не прыставіш да сценкі, цябе
Аж да двух прыставяць,
І ніхто ні ў мальбе, ні ў кляцбе
Ад пятлі не збавіць.

Гэй, каваль, дзьмі ў мяхі, а сталь грэй
Да самага грунту!
«Ад тайгі да брытанскіх марэй»
Ходзяць ходам бунты.

3

Не елася, не спалася,
Куды там падвяселіцца,
Як гэта раскілзалася
Чырвоная мяцеліца.

Ідзе моц непакорная,
А следам — кпіны, гоманы,
Як тыя дымы чорныя
Над пушчаю паломанай.

Шушукалі, хіхікалі
Падсуседзі дасужыя,
Назад вярнуцца клікалі—
З натугі, бач, нядужае.

«Куды вам лезці з віламі?—
Так пальцам збоку тыцкалі,—
Як выйдуць проць з крапіламі
Ды з кулямі англіцкімі.

Не справіць вам уходзінаў
На новае паселішча,
А сцэжка, вамі пройдзена,
Абернецца ў папелішча.

Супроць сусветных правілаў
Не вам ісці з паходняю...» —
Так сыкала, так правіла
Падсуседства прыгоднае.

Уцякала за ночкаю ночка
 За горы,
 Паласкаліся ў росах чырвоных
 Разоры.

Запалялася сонца аб сонца
 Агніста,
 Пасыпаліся косці пасыпкай
 Вячыстай.

Рассыпаліся прыскам палацы
 І вежы,
 Гудам водгулле-рэха ляцела
 За межы.

А з-за межаў — чужынцы, як злыдні
 На пашу,
 Каб суняць вызваленне і помсту
 Паўстаўшых.

Тры-чатыры так восені шчэзлі
 Руінай,
 Як змаганне ішло пераможна,
 Няспынна.

Уцякала за ночкаю ночка
 За горы,
 Паласкаліся ў росах чырвоных
 Разоры.

Зацымбалілі цымбалы,
 Забубнелі бубны,
 Як вярталіся з паходу,
 З бойкі вельмі труднай.

Сустрачалі маткі, сёстры
 І зблізку, і здаля,
 Адны плакалі ад шчасця,
 Другія ад жалю.

Падлічалі, вылічалі,
 Шмат не далічылі...
 Ой, вяліку дань аддалі
 Варожае сіле!

Ля гасцінцу, ля дарогі
 Курганок віднее,
 А на ім — штогод вяночак
 З беленькіх лілеяў.

Не забылі добры людзі
 Ваяка за долю,
 Што злажыў сваю галоўку,
 Як травінку ў полі.

Не забылася дзяўчына
 Курганка ля шляху:
 Кожны год вянок прыносіць
 І кладзе без жаху.

Зацымбалілі цымбалы,
 Забубнелі бубны,
 Як вярталіся з паходу,
 З бойкі вельмі труднай.

На дзесятыя угодкі,
 Хоць ноч доўга, дзень кароткі,
 Разважае ўвесь народ,
 Які выйшаў умалот.

Дзе якое было жніва,
 Ці ўрадліва, ці шчасліва:
 Суды судзяць так і сям,
 Хто прасцей, хто накасяк.

*

На дзесятыя угодкі,
 Паламаўшы загародкі,
 Меншы, большы гаспадар
 З перамогі цягне дар.

Той — сноп жыта, той — аўчыну,
 Той — шасцерню на машыну,
 А кум — куму, свату — сват:
 Хай жыве ўжо новы лад!

*

На дзесятыя угодкі
 Варма вараць мёд салодкі,
 А па мёдзе — рукі ў бок
 Ды у скокі крок у крок!

Скача горад, скача вёска,
 Адно іскры з-пад падноскаў...
 Скачы, ўнуча, скачы, дзед,
 Ад пабедаў да пабед!

ЦІ ХТО ДУМАЎ...

Цішку Гартнаму

Ці хто думаў, ці хто сніў
Таму дваццаць зім і лет,
Што капыльскі наш гарбар
Гэтак слаўна выйдзе ў свет.

Так бунтарна апяе
Жыцця новага сяўбу
І змаганне беднаты,
І рабочых барацьбу!

*

Ці хто думаў, ці хто сніў,
Лапці носячы й рыззё,
Калі ўсерасійскі цар
Наш народ таптаў з гразёй,—

Што рэспублікі сваёй
Мы уздымем вольны сцяг,
Абвясціўшы ўсім, усім,
Што цары ўжо нам не страх!

*

Ці хто думаў, ці хто сніў
Таму дваццаць лет і зім,

Што не хто, а той гарбар,
Каб гучэў Саветаў гімн,—

Для свабоднай БССР
(Не для іншай там якой)
Ён прынёс народу дар
«Сваёю ўласнаю рукой»!

1928 г.

ЛЕТАПІСНАЕ

*Прысвячаю
дзясяцігоддзю БССР*

На магілах ваякаў,
Што ляглі за Саветы,
Ты, Рэспубліка, ўстала
І ўсяму свеціш свету.

.

Былі годы няволі,
Былі жудкія годы,
Людзі ў ёрмах марнелі
Без шчаслівай прыгоды.

Вораг польскі і рускі
Шчыра множыў курганы,—
Не было Беларусі,
Толькі быў «Край забраны».

Расіяне, палякі,
Ды французы і шведы
Беларускай крывёю
Палівалі край гэты.

Былі жудкія годы,
Яшчэ горшых даждалі,
Як вайны усясветнай
Пракаціліся хвалі.

Бітву ўзнялі цараты
За таляры і троны,

Безліч кінуюшы люду
Ў прадсмяротныя стогны.

І накрылі руінай
Нашы землі і хаты,
А народ зрабавалі,
Як разбойнікі-каты.

...Што за хмара такая
Пхнецца, як вокам скінуць?—
Беларускі люд бедны
Пабрыў «бежанцам» гінуць.

Рэвалюцыя. Воля.
Верх узяў пралетарый...
Беларусь, як жабрачка,
Брыдзе з «бежанства» хмарай —

Сцяг чырвоны над Мінскам,
А з ім — гімн міжнародны...
Абвяшчэнне Саветаў:
БССР быць свабоднай...

А паляку не спіцца,
З боем прэцца, як змора;
Яму панскую Польшчу
Дай «ад мора да мора».

Арол белы над Мінскам,
А з ім польскія дары:
Катаванні, пагромы,
Шыбяніцы, пажары.

Адступіў ўрэшце вораг,
Але ў спадках пакінуў

Папялішчы ў сталіцы
І руіны, руіны...

А далей, як бы мала
Усіх гэтых няшчасцяў:
Рыжскі мір перарэзаў
Беларусь на дзве часці.

За слупамі з арламі
Беларусы пад панам
Далей ёрмы валочаць,
Звоняць гулка ў кайданы.

.

На магілах ваякаў,
Што ляглі за Саветы,
Ты, Рэспубліка, ўстала
І ўсяму свеціш свету.

.

Беларусь, маё сэрца,
Залатая краіна,
Як нявольнік з няволі,
Паўстаеш ты з руінаў.

За будынкам будынак,
Як той лес, узрастае,
І замежны парадак,
Як лазою, хістаеш.

Ты прывабіш сабою,
Сваім ладам зарнічным
Беларусь з-пад прыгону,
З-за слупоў пагранічных.

Безаглядна, няспынна,
З маладняцкім разгонам
Думкі новыя й долю
Нясеш нашым загонам.

Зарунеюць палеткі
Рунню буйнай, сачыстай,
Людзі працу ўшануюць
Беспрыгонна, ўрачыста.

Нацыянальная сварка
Ўжо ў нас месца не знайдзе —
Чалавек чалавеку
Будзе братам папраўдзе.

А гудкі і жалейкі
Тваіх месцаў і сёлаў
Запяюць адназгодна,
Пераможна, вясёла.

І ніхто ўжо не зможа
Ані ў якой прыгодзе
Налажыць табе путы,
Беларускі народзе.

.

На магілах ваякаў,
Што ляглі за Саветы,
Ты, Рэспубліка, ўстала
І ўсяму свеціш свету.

1928 г.

СТАРШЫНІ ЦВК СССР І БССР
т. ЧАРВЯКОВУ

Тварыш старшыня!

Яшчэ раз, перад смерцю, заяўляю, што я ў ніякай контррэвалюцыйнай арганізацыі не быў і не збіраўся быць.

Ніколі не быў контррэвалюцыянерам і да контррэвалюцыі не імкнуўся. Быў толькі паэтам, які думаў аб шчасці Беларусі. Я ўміраю за Савецкую Беларусь, а не за якую іншую.

Верш мой справакавалі:

1. Лёсік, надрукаваўшы яго побач з артыкулам, прысвечаным Пілсудскаму, аб чым я не ведаў, бо быў у вёсцы.

2. Шыла, які асвятляў Дзям'яну Беднаму гэты верш у правакацыйным сэнсе.

3. Я сам, змясціўшы яго ў зборніку, не прыдаўшы гэтаму палітычнага значэння.

Я вельмі прасіў бы рэабілітаваць мяне перад працоўнымі Сав. Беларусі. Гэта можна лёгка зрабіць. Верш, змешчаны ў зборніку, мной выпраўлены. Прасіў бы вырваць гэты верш і кніжку выпусціць.

Яшчэ адна просьба да Вас. Заапякуйцеся маімі сем'ямі, што тут у Менску і ў Барысаве. Я ўміраю з цвёрдай верай у вечнае існаванне Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Папрасіце ГПУ, каб не цягалі маёй жонкі. Яна таксама, як і я, ні ў чым не павінна.

Бібліятэку сваю перадаю Бел. Дзярж. Бібліятэцы.

Шчыра дзякую за ўсё тое добрае, што для мяне зрабілі партыя і Сав. улада.

Уміраю, прымаючы тое, што лепей смерць фізічная, чымся незаслужаная смерць палітычная.

Відаць, такая доля паэтаў. Павесіўся Ясенін, застрэліўся Маякоўскі, ну і мне туды за імі дарога.

Шкадую толькі, што не змагу болей прымаць удзел у вялікім будаўніцтве, якое разгарнула партыя і Сав. улада ў БССР.

Няхай жа жыве гэта новае творчае жыццё для шчасця ўсяго чалавецтва.

Янка Купала.

Памылкі свае, такія ці іншыя, я збіраўся выправіць, але не паспеў.

Я. К.

Менск, 22-XI-30 г.

ДЗЕ КРЫЎДА АДВЕЧНАЯ СПЕЛА

Дзе крыўда адвечная спела,
Дзе сыпала гора курганы,
Рукой пралетарскаю смелай
Гнілы стары лад зруйнаваны.

Старыя паломаны праслы,
Электрыка рвецца ў аконцы,
Мужычая ночка пагасла,
Заззяла калгаснае сонца.

Сялянска-калгаснае поле
Не стогне ў няволі сягоння,
Не блукае ў полі нядоля,
Пасуцца жалезныя коні.

Калгаснік уссеўся на трактар,
Стаптаўшы мінулага імя,
Зямлі наравісты характар
Нарогамі стружа стальнымі.

За скібаю скібу, як стружкі,
Машына умелая сцеле...
Над нівай вясёлыя птушкі
Па-іншаму песні запелі.

Чырыкаюць дружна, з заўзяццем
Па самы кастрычнік ад мая:
«Паўстаў катаваны пракляццем,
Што трэба рабіць яму, знае».

1931 г.

УКРАЇНА

Україна, цвеце любви,
Сонцам гадаваны,
У мінулым край няволі,
Курганоў, кайданаў.

Панавалі, катавалі
Гетманы, царыцы,
І паны тваёй крывёю
Не жалелі ўпіцца.

Знесла ты вайны сусветнай
Вялікае гора,
Кроў цякла тваіх людзінаў,
Як Дняпро у мора.

Україна, цвеце любви
Чараўнічай сілы,
Рэвалюцыя з Усходу
Цябе абудзіла.

Абудзіла, а на шляху
Паўстаў вораг дзікі —
Скарападскія, Пятлюры
Ды Махно, Дзянікін.

Запалаў твой стэп шырокі,
Паўставала гора,—
Пацякла кроў старай сцежкай,
Як Дняпро у мора.

Україна, Україна!
Глянь ты, азірніся:
Як цяrpела, паўставала,
Як імкнешся ў высі.

Шлях твой ясны, як пшаніцы
Залацісты колас,
А людзей тваіх працоўных
Звонкі, смелы голас.

Па Дняпру тваім свабодным
У самае мора
Плывуць горда параходы,
Не знаючы гора.

Україна! Табе вораг
Ніякі не страшан,—
Сцяг твой роўны паміж роўных
У Саюзе нашым.

Ты будуеш сабе шчасце
Пад сцягам чырвоным,
Як рэспублікі ўсе нашы,
З поспехам цудоўным.

Хто ж памкнецца табе здрадзіць,
Зноў капаць магілу,—
У Дняпры сваім патопіш
Варожыя сілы.

1935 г.

СТАРЫЯ АКОПЫ

Уздоўж Дняпра ляглі яны — акопы,
Заросшыя травой акопы, бліндажы,
Дзе як бы йшчэ смярдзіць людскою ропай,
Мінулых бітваў усплываюць міражы.

За рабаўласнікаў, за патрыярхаў,
За царадворцаў, за банкіраў, за цароў
Лілася кроў людзей, скаваных жахам,
Пад музыку гармат, званоў лілася кроў.

Закрыеш вочы, і здаецца, вочы
Перад сабою бачаць трупы-касцякі,
Здаецца, вушы чуюць, як скрыгочуць
Прадсмертным скрогатам ваякі, ланцугі.

Ой вы, мае акопы з бліндажамі!
Агідна робіцца на сэрцы і душы,
Што там — за пагранічнымі слупамі —
За войнаў будучых п'юць подла барышы.

Што там яны — сапегі, радзівілы,
Разгром забыўшы ля Дняпровых вод,
Свае ў Расіі свежыя магілы,
Крычаць віваты за паход на Ўсход!

Што гітлеры і герынгі з Берліна,
Культуру нішчачы, што кінулі вякі,

І ў божышча узвёўшы гільяціну,
На край савецкі точаць шаблі і штыкі.

.

Плыве Дняпро, плиты плывуць памалу...
— Спакойна спіце вы, акопы, бліндажы:
На іхніх землях з іхніх генералаў
Знімаць пагоны будзем, шаблі і крыжы.

1935 г.

БЕЛАРУСІ АРДЭНАНОСНАЙ

*Да гадавіны вызвалення
ад белапалякаў і дня ўручэння
ордэна Леніна*

I

Чым ты была, Беларусь мая родная,—
Хіба ж не бачылі нашыя вочы?
Вечна абдзёртая, вечна галодная,
Сонца не ведала, а толькі ночы...

Людзі твае, ў беднаце гадаваныя,
З торбай жабрацкаю век дажывалі...
Злосна стагналі вятры над курганамі,
Хмары насіліся чорнаю хваляй.

Цар, цараняты нагайкамі няньчылі,
Пан і паняты паслі бізунамі,
Турмамі песцілі, петлямі лашчылі,
Розгамі секлі, цямылі багамі.

Цар, генералы і панства вяльможнае
З гікам і свістам спраўлялі банкеты...
Вёску абдзёртую думкі трывожылі,
Блукаўся старац разуты, раздзеты.

Годы ішлі, ўслед ішло гора-злыбеда,
А прад вачамі заклятая далі...
Ой, хто крутыя шляхі гора выведаў,
Песні чаму ўсё аб горы складалі?

.

Грозна завылі гарматы хаўтурскія,
Цёплая кроў арасіла прасторы:

Горы Карпацкія, багны Мазурскія,
Роднай краіны даліны і горы.

Скрэжат і смерць. А там... бежанцы, бежанцы...
Густа пайшлі за магілай магіла.
Хоць бы ўжо ў царскае горла урэзацца,
Хоць бы кроў з панскіх выпусціць жылаў!

Так аблілося крывёй поле роднае,
Так балявалі чужацкія госці.
Вецер заводзіў малітву жалобную,
Чорны груган збіраў белыя косці.

Але змяніла навалу германскую
Подлае панства ад польскай кароны,—
Скрыпнулі вісельні, путы забразгалі,
Кроў палілася... Пажары, пагромы.

Зноў пацяклі слёзы горкія ўдовіны,
Дзеці-сіроткі бацькоў не знаходзяць...
Гэй, паны-шляхта! Народ вамі скованы,
Ён вам адпомсціцца жудка ў прыгодзе.

II

І сягоння помняць, помняць, не забудуць
Людзі Беларусі, пазбыўшыся панства,
Як іх катавалі, як чакалі цуду,
Як прыйшло з Усходу вызваленне з рабства.

Людзі Беларусі помніць будучь добра
Аб гадах няволі, аб нядолі горкай,
Як мінула ліха, як не гнуцца горбам,
Як жыць стала лёгка пад чырвонай зоркай.

На поле выходзяць вольнаю дружнай,
Сеюць чыстым зернем, нішчаць пустазелле,
Дзірваны ўзнямаюць, заводзяць машыны,
Дзе глянь, сады садзяць... Зацвітай, прыселле!

Зелянее жыта, жыта і пшаніца,
А так буйна, буйна, як даўней ніколі.
Вось дык будзе радасць у ясных святліцах,
Калі грамадою збяруць дабро з поля.

Калгасныя смела засяюць загоны,
Не баяцца зграі панскай, недабітай,
Бо вартуюць межаў Арміі Чырвонай
Жалезныя роты, гартаваны ў бітвах.

А калі што прыйдзе, возьмуць стрэльбы самі,
Як адзін паўстануць на ворагаў дзікіх
І вызваляць браццяў, што йшчэ кайданамі
Звоняць у няволі у муках вялікіх.

III

Шум і гоман у сталіцы,
Сцяг ля сцяга ўецца,
Як на градах мак чарвоны,
Ажно сэрца б'ецца.

Сэрца б'ецца і пытае:
— А што за навіна?
— Вызвалення ад палякаў
Сёння гадавіна!

А сталіца — дзіву дайся!
Паўстала з руінаў,—

Мінск — сталіца, гордасць наша,
Слава ўсёй краіны.

Дзе дымелі папялішчы —
Сляды панскай ўлады,
Гмах ля гмаху вырас новы,
Чыстата, парадак.

Дзе крывавы баль спраўляла
Хеўра інтэрвентаў,
Ходзяць з песняй пераможнай
Тысячы студэнтаў.

Дзе была вакол пустэча,
Як тая магіла,
Ўсталі фабрыкі, заводы —
Рэспублікі сіла.

А народ там гераічны,
Наш народ рабочы —
Рукі моцны, бы са сталі,
Арліныя вочы.

Беларусь, мая радзіма,
Як жа расцвіла ты
За час гэты за кароткі,
Як выгнала катаў!

Не злічыць тваіх здабыткаў
І не змерыць меркай...
Чалавек твой на свабодзе
Стаўся чалавекам.

Каласіся ж, расцвітайся
Краскаю чырвонай

У Саюзе у Савецкім
У законе роўным!

Знай, сягоння дзень твой важны
Важнай нагароды;
Святкуй весела, шчасліва
Ў полі і ў заводах!

У вадзіцы у крынічнай
Чысценька памыйся,
Прыбярыся ў кветкі-краскі,
Сонцам атуліся.

За ўсё тое, што стварылі
Шчыра твае людзі,
Ордэн Леніна сягоння
Твае ўквеціць грудзі...

1935 г.

ПРИВЕТ ВАМ...

Прывет вам, вольныя паэты,
Прывет вам ад душы ўсяе!
Хай вашы песні з лета ў лета
Зямля савецкая пяе!

Жывём у сонечнай краіне
І будзем жыць у добры час,
Дзе праўда ясная не гіне,
Дзе праўдзе служыць кожны з нас.

*

Прывет вам, вольныя паэты!
Мінуўся подлы гнёт і здзек,—
Мы з цемры выйшлі да прасвету,
Мы рабства скінулі навек.

Ніхто нам песень не спаганіць,
Свабодных песень, як віхор,
Ні чорных здрайцаў завыванне,
Ні рабаўласнікаў тапор.

*

Прывет вам, вольныя паэты,
Квяцістай волі песняры,
Вам, з блізкіх і далёкіх светаў
Людскіх душ слаўныя майстры!

Нам расцярэблены дарогі
Да небывалых новых дзён,
Нам сэрцы б'юцца без трылогі,
Спакойны нашы ява, сон...

*

Прывет вам, вольныя паэты,
Народаў братніх дружны хор!
Хай прамянее агняцвітам
Радзімы нашае прастор!

Зайграюць сурмы нам да бойкі,
Пажарам задымаць шляхі,—
Алоўкі зменім на вінтоўкі,
Заменім пёры на штыхі.

*

Прывет вам, вольныя паэты!
Вітае вас і мал, і стар.
Нясеце ж ленінскім заветам
Свой шчыры песень ваших дар!

Каб праз вякі вясной распетай
Дум нашых сказы ў свет ішлі...
Прывет вам, вольныя паэты,
На беларускае зямлі!

1936 г.

ГРУЗІЯ

Грузія, дружная з сонцам краіна,
Як жа ты сэрца і думкі салодзіш!
Вочы тут бачаць цуды з'яў дзіўных,
Вушы тут чуюць напевы стагоддзяў.

Змерыў стагоддзі народ ваяўнічы,
Люд Імерэцый, Кахецій, Картэлій,
Песнямі скарбы радзімы вялічыў,
Вернасць і дружбу расціў з Руставелем.

Капае золата з променем сонца,
Золата ў нетрах залегла скалістых,
Думы, ах, думы лунаюць бясконца,
Колькі да песень парываў агністых.

З сонцам гадуе зямля вінаграды,
Побач галіны цытрын, мандарынаў,
Там залатых памяранцаў прысады.
Бурныя рэкі ў квяцістых далінах.

Сокам чырвоным наліты гранаты,
Дружна, бы яблыкі, дрэва абселі.
Шастае лісце пахучай гарбаты,
Лісце і шоўкам калышацца ў белі.

Сумна было тут. Драмаў з сваёй славай
Горды народ, а з ім спала прыселле.

Сон прамінуўся,— сны сталіся явай,
Горы, лагчыны гуляюць вяселле.

Край абудзіўся. Жыццё забурліла.
Глянулі ў неба палацы свабоды.
Бурныя рэкі — жывая іх сіла —
Выйшлі на службу герою-народу...

Грузія, дружная з сонцам краіна,
Як жа ты сэрца і думкі салодзіш!
Вочы тут бачаць цуды з'яў дзіўных,
Вушы тут чуюць напевы стагоддзяў.

1938 г.

3 ПАЭМЫ «ТАРАСОВА ДОЛЯ»

Чаму ў сэрцы беларускім
Песня Тарасова
Адгукнулася, запела
Зразумелым словам?

Чаму вецер з Украіны
З думкаю крылатай
Далятаў да Беларусі
І шумеў над хатай?

Бо йшла доля беларуса
З доляй украінца
Адналькова — ў поце, ў слёзах,
Церневым гасцінцам.

Бо згіналі адналькова
Змалку да сканання
Шыі ў ёрмах і чакалі
Яснага світання.

Як жылося, як вялося,
Як марнелі сілы,
Таму сведкай там і тутка
Курганы, магілы.

1939 г.

З НОВАЙ ДУМКАЙ

З новай думкай, з новай песняй
Выйдзеш ты на нівы,
Беларусе, напрадвесні,
Браце мой цярплівы.

Засяваці будзеш зернем,
Як бурштын, адборным,
І ніхто цябе не зверне
Са шляхоў прасторных.

Думкі пабягуць іначай
Цераз долы, горы,
Ты сягоння тое ўбачыш,
Што не бачыў ўчора.

Будзе свет табе вясёлым,
Вesiaлей з днём кожным,
Не пабачыш навакола
Злыбяды аastroжнай.

Будзеш важна паглядаці,
Як у цябе дома
На куце сядзіць багацце,
Нібы госць вядомы.

Пра дзень заўтрашні пакінеш
Думаць думкі ў горы,
Дабром поўны будуць скрыні,
Жывёлай — аборы.

Біць не будзе пан вяльможны
З твайго ж лесу палкай,
Што ты быў неасцярожны,
Зняць забыўся шапку.

Знаць не будзеш ты век-векам
Нядолі абрыдлай,
Звацца будзеш чалавекам,
А не панскім быдлам.

Ў добрай долі і прыгодзе,
Радасны, шчаслівы,
Жыць ты будзеш у свабодзе,
Браце мой цярплівы.

1939 г.

ЕДУ СЯГОННЯ Я
Ў ВІЛЬНЮ

Мінск, Маладзечына, Вільня...
Як жа знаёмы шлях гэты!
Змерыў яго я калісьці,
Як шукаў шчасця па светах.

Колькі ж не ехаў тады я,
Ці то ў мароз, ці ў разводдзе,
Царскі жандар мяне тупа
І спатыкаў, і праводзіў.

*

Ехаць прыйшлося нядаўна,
Год таму тры ці чатыры,—
Тыя ж убогія хаты,
Тыя ж ля хат камандзіры.

Бачыў, як тамка пасліся
Свінні ў чужым агародзе.
Польскі жандар мяне тупа
І спатыкаў, і праводзіў.

*

Еду сягоння я ў Вільню
Следам за арміяй нашай,—
Царскім і польскім жандарам
Думак дарога не страша.

Сум недзе згінуў кашмарны,
Жудасць па хатах не бродзіць,
Кветкамі дзеці й дзяўчаты
Нас спатыкаюць, праводзяць.

1939 г.

ДЗЕНЬ ДОБРЫ, МАСКВА!..

Дзень добры, Масква, як вясна, маладая!
Дзень добры, крамлёўскія зоры!
Мы песню табе, Масква наша, складаем,
А песня аб шчасці гавора.

І песня гавора, як цяжка жылі мы,
Як чахлі ў прыгонныя ночы,
Як нас гадавалі галодныя зімы,
Як цемра сляпіла нам вочы.

*

Дзень добры, Масква, наша доля і воля!
З табою жыць радасна людзям.
Цябе не забудуць народы ніколі,
Як песні ніхто не забудзе.

Табе шлюць прывет нашы пушчы, крыніцы,
Калгасныя нівы і хаты,
Бо, дзякуй табе, маладая сталіца,
Мы хлебам і шчасцем багаты.

*

Дзень добры, Масква! Як жа ясна ты свеціш
На ўсе чыста свету староны.
Шляхі да шчаслівасці казачнай меціш
І пішаш, як сонца, законы.

Сама ў сонцы сонцам навек валадаеш,
Зганяеш туманы з прагалін.
Дзень добры, Масква, як вясна, маладая!
Дзень добры, крамлёўскія зоры...

1939 г.

ПАКЛОН МОЙ НАРОДУ ЗА ПЕСНІ

Аб горы, няволі народа,
Аб тым, што народ мой ускрэсне,
Была мая ў цяжкіх нягодах
Скаваная, сумная песня.

Народныя думы і казкі
Давалі мне сілы нямала,
А моладасць прагнула ласкі,
А моладасць ласкі не знала.

А песня з народам упобач
Ішла і хісталася ў полі,
Гаротнасць была яе добыч,—
Спявала ў праклятай няволі.

І крыўда крывава смактала
Мне долю маю маладую.
Мінула пракляццяў навала,
Год дваццаць у шчасці живу я.

І сёння не тое, іначай,—
Не знаюць стамлёнасці думы,
Душа не сумуе, не плача,—
Пявучыя вокала шумы.

Гамоняць зялёныя сосны,
Шумяць у прысадах бярозы.
Жыву я ў квяцістых вёсны,
Знікуль не пужаюць пагрозы.

Сягоння з народам шчаслівым
Я святкую свята ўрачыста.
Багаты ўраджаямі нівы,
Буяюць, пяюць каласіста.

У песнях павыраслі крыллі,
Лунаюць пад неба, край свету;
Хоць продкі заснулі ў магіле,
Красуюць патомкі за гэта.

Паклон мой народу за песні,
Што даў, навучыў, як складаюць,—
Спяваў іх калісь у прадвесні,
Сягоння вясну апяваюць...

1941 г.

УЗНІМАЙСЯ, НАРОДЗЕ МОЙ, НА ВЯЛІКУЮ РАСПЛАТУ!

Ад усяго сэрца і душы гавару табе шчырае слова, вялікі мой, гераічны і слаўны беларускі народзе. У гадзіну вялікага нашага выпрабавання і вялікага нашага гора, калі нямецкія зграі, як чорная хмара, найшлі на нашу родную зямлю і топчуцца па ёй, у гэту гадзіну нашага смутку ўсе мы з захапленнем і надзеяй глядзім на лепшых тваіх сыноў і дачок. Яны сваю адданасць Радзіме ператварылі ў подзвігі змагання з подлым ворагам. Яны высока ўзнялі сцяг непакорнасці і нашай блізкай перамогі.

Ніколі, мой народзе, ты не схіляў галавы перад тым, хто калі-небудзь імкнуўся заняволіць цябе. Бацькі, дзяды і прадзеда нашы заўсёды былі слаўнымі змагарамі супраць няволі. У час панства і ў часы царызму яны высока трымалі сваю чалавечую годнасць, шчыра шанавалі сваю родную зямлю і спрадвек, як святыню, неслі блagarодныя імкненні людзьмі звацца.

Беларуская зямля ўкрыта курганамі і магіламі няпрошаных чужынцаў, якія калі-небудзь імкнуліся заўладаць намі, якія імкнуліся заўладаць нашай зямлёй. Героі, вядомыя нам і невядомыя, з пакалення ў пакаленне пракладвалі нам шлях да сонца і да зор... У нашай жа мілай Радзіме яны адкрылі нам новыя, нечуваныя раней ясныты. Наша зямля квітнела хараством і багаццем. Беларусь пакінула быць лапцюжнай і сярмяжнай. Беларускі чалавек стаў слаўны, як гаспадар ў сваёй нацыянальнай дзяржаве, у вялікай савецкай сям'і народаў.

Але ў наш светлы новы дом уварваўся чужынец,
бесчалавечны гад, які жыве не імкненнем да брацтва
і дружбы, а звярынай прагнасцю таптаць сабе пад ногі
ўсё, што створана ў людзях, для людзей, для чалавека.
Нямецкі фашызм топча нашу мілую, родную, слаўную
беларускую зямлю. Ён зруйнаваў нашы гарады, ён
папяліць нашы сёлы, ён стаіць над нашай душою, гэты
бязлітасны кат, якому мала адной толькі крыві, які
прагне рваць і таптаць душу народа.

Брыдзе, паўзе сліўнём раз'юшаны грабежнік,
Сцякае кроў па каршуновых яго лапах,
Людское цела рве, як вырадак-драпежнік,
Яму шчакоча ноздры-храпы трупны запах.
Пад чорны горкі дым агнішчаў, пажарышчаў,
Пад енкі-стоги канаючых ахвяр нявінных
Спраўляе дзіка страшны свой банкет-ігрышча
Ён, п'яны ад крыві дзіцячай, мацярынай.
Пасцель сабе і трон свой жудасны хаўтурны
З касцей і чарапоў пастроіў чалавечых,
Хаўтурныя да сну яму іграюць сурмы,
На раніцу склікаюць людарэзаў веча.
Купаецца ў слязах удовіных, сірочых,
Апошнія здзірае з плеч старых кашулі
Распаслены, вясёлы рыцар цёмнай ночы,
Прысяжны вешацель, цар скоцкага разгулля.
Аграбіўшы, пусціў з жабрацкай торбай Польшчу,
Чэхаславакію, як ястраб, раскляваў на часці,
На Францыю грабеж свой зверскі растапоршчыў
І сонечную Грэцыю у цемру запрапасціў.
Нарвежскія крывёй нарвежскай зліў фіёрды,
Як ліпу, Бельгію й Галандыю абчысціў,
Ў ярмо запрог харватаў мірных, сербаў гордых,
Ўсё для сваёй разбойніцкай, грабежніцкай карысці.
Брыдзе, паўзе ў крыві людское па калена,
Народамі пракляты, гнусны зарубежнік;

Не шакал ён, не гадзіна і не гіена,—

Ён — Гітлер, фюрэр прускі, трупаед, грабежнік.

Беларусы, браты і сёстры мае!.. Пачалася вялікая і бязлітасная расплата з подлымі захопнікамі. На нашай зямлі знайшлі сабе магілы звыш шасці мільёнаў немцаў. Банды гітлераўскіх ваяк ужо коцяцца з савецкіх земляў, усцілаючы дарогі дзесяткамі тысяч трупаў штодзень і паліваючы нашы палі сваёй паганай крывёю. Яны хацелі ўзяць Маскву, а знайшлі пад Масквою сваю пагібель і пачатак свайго ганебнага канца.

І ў гэты час расплаты з ворагам вы павінны памятаць, што святы абавязак наш перад Радзімай — яшчэ больш як калі помсціць ворагу без канца і без меры. Памятайце — ніводзін немец не павінен выйсці жывым з нашай зямлі. Рабіце смерць кожнаму з іх. Праз нашу беларускую зямлю недабітыя нямецкія зграі будуць каціцца ў сваю Германію. Не павінны яны дайсці, куды будуць хацець. Усе яны павінны палегчы на нашай зямлі.

Партызаны, партызаны,

Беларускія сыны!

За няволю, за кайданы

Рэжце гітлерцаў паганых,

Каб не ўскрэслі век яны.

На руінах, папялішчах,

На крывавах іх слядах

Хай груган іх косці ліча,

На бяседу соваў кліча

Баль спраўляць на іх касцях.

Няхай Гітлеру-вампіру

Клююць сэрца, смочуць кроў;

Сыты быў людскім ён жырам,

П'яны быў крывавым вірам,—
Хай жа гіне звер звяроў!

Выразаў ён старцам вочы,
Рэзаў матак і дзяцей,
Дзікай зданню, патарочай
Засланяў дні чорнай ночай,—
Хай жа гіне ліхадзей!

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Клічу вас я на пабеду,
Хай вам шчасцем свецяць дні,
Выражайце людзедаў,
Каб не стала іх і следу
На святой нашай зямлі.

Цень забітых матак, дзетак,
Дзедаў вашых і бацькоў,
Акрываўлены палетак
Клічуць мсціць крывава гэтак,
Як не мсцілі ад вякоў.

Не давайце гадам сілы
Над сабою распасцерць,
Рыйце загадзя магілы,
Вырываўце з жывых жылы,
Кроў за кроў, а смерць за смерць!

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!

За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Няхай ваша перамога
Не кідае вас нідзе,
Не пужае хай трывога,—
Ваша чыстая дарога
Да свабоды давядзе...

Так ад нечысцяў ачысцім
Нашы нівы і лясы,
Фашыстоўскіх псоў панішчым,
І схінуцца, як калісці,
Для нас нашы каласы.

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Смерць ім усім і поўнае знішчэнне! Жыві ў сваёй
сіле і славе, беларускі народ! Жыві, родная беларуская
зямля! Час вызвалення блізак!

Блізак час, калі зноў мы збярэмся ў шчасці і ра-
дасці вялікай сваёй сям'ёй на роднай зямлі, для вялі-
кай працы аднаўлення і творчасці.

1942 г.

КАМЕНТАРЫ І

Упершыню ў гісторыі выдання Купалавай спадчыны ў свет выходзіць кніга, якую цалкам склалі патрыятычныя творы (паэзія, публіцыстыка, драматургія) народнага паэта Беларусі. Пераважная большасць гэтых твораў неаднойчы ўваходзіла ў розныя зборнікі песняра, аднак цэлы шэраг вершаў, некаторыя паэмы, публіцыстычныя артыкулы пасля іх першапублікацыі (у асноўным на старонках «Нашай нівы», выданняў 20-х гг.) у савецкім друку — па розных прычынах — больш не з’яўляліся. І толькі ў апошні час яны пакрысе пачалі вяртацца да нашага чытача. Так, газета «Літаратура і мастацтва» 7 кастрычніка 1988 года вярнула з паўзабыцця такія вершы, як «3 мінуўшых дзён», «Забраны край», «Над Нёманам», «Тае снег...», «Чужым», «На рынку», «Я мець ад кагосьці...», «Сярод магіл», а таксама «Прамову на 15-годдзі літаратурнай працы». Часопіс «Полымя» (1988, № 10) надрукаваў яшчэ адзін вялікі цыкл купалаўскіх вершаў, якія таксама з даваеннага часу не перадрукоўваліся ў савецкім друку: «Матцы», «Беларушчына», «Папросту», «Годзе!..», «Брату-беларусу», «Сярод раз’юшаных сатрапаў...», «Смейся!..», «Наша гаспадарка», «Новы год», «25.III.1918 — 25.III.1920», «Пазвалі вас», «Перад будучыняй», «Каб...», «Акоў паломаных жандар...», «Ёсць жа яшчэ...» (і ў першым і ў другім выпадку — публікацыя Б. Сачанкі). Часопіс «Спадчына» (1989, № 2; 1990, № 1, 2) перадрукаваў публіцыстычныя артыкулы Янкі Купалы (публікацыя Я. Саламевіча), а таксама паэму «На Дзяды» (1989, № 1; публікацыя Б. Сачанкі). Алесь Бяляцкі ў сваім артыкуле «Купала і рэвалюцыя» («Нёман», 1989, № 11) змясціў малавядомы верш «Жыды». Вераснёўскі нумар часопіса «Полымя» за 1988 год прынёс чытачам доўгачаканую камедыю «Тутэйшыя» (падрыхтоўка да друку А. Сабалеўскага і Л. Кармазавай). Усе гэтыя (як і некаторыя

іншыя) творы Янкі Купалы і вызначылі тэматычна-жанравую своеадметнасць кнігі «Жыве Беларусь».

Тэксты ў зборніку размешчаны ў храналагічнай паслядоўнасці, паводле часу іх напісання. Гэта, апрача ўсяго іншага, дае магчымасць чытачам прасачыць эвалюцыю нацыянальна-патрыятычнай тэматыкі, нават шырэй — нацыянальна-вызваленчай ідэі ў творчасці песняра. Датаванне твораў у некаторых выпадках удакладнена па энцыклапедычным даведніку «Янка Купала» (1986), іншых крыніцах.

Гэта крык, што жыве Беларусь (с. 21)

Верш напісаны ў 1905—1907 гг., упершыню надрукаваны ў «Жалейцы» (1908). Адзін з першых патрыятычных твораў песняра. Словы гэтага верша з часам сталі нацыянальным клічам, прывітаннем. «Жыве Беларусь!» гучыць сёння ў канцы розных афіцыйных выступленняў, на ўрачыстых вечарах, сходах, у зале Вярхоўнага Савета незалежнай Рэспублікі Беларусь.

Беларускай выдавецкай суполцы

«Загляне сонца і ў наша аконца» (с. 39)

«Загляне сонца і ў наша аконца» — першае беларускае выдавецкае таварыства. Працавала ў Пецярбургу ў 1906—1914 гг. пад кіраўніцтвам прафесара Б. І. Эпімах-Шыпілы (1859—1934). Выдала 38 кніг, у тым ліку зборнікі Янкі Купалы «Жалейка» (1908) і «Шляхам жыцця» (1913), драматычную паэму «Сон на кургане» (1912), камедыю «Паўлінка» (1913).

Аўтарцы «Скрыпкі беларускай» (с. 41)

Верш прысвечаны беларускай паэтэсе-рэвалюцыянерцы Цётцы (1876—1916). «Скрыпка беларуская» — зборнік вершаў Цёткі, які выйшаў у Жоўкве (цяпер г. Несцераў, каля Львова) пад псеўданімам Гаўрыла з Полацку.

«Нашай долі» (с. 72)

«Наша доля» — першая легальная беларуская газета рэвалюцыйна-дэмакратычнага кірунку, якая выдавалася ў Вільні ў верасні — снежні 1906 года. Выйшла шэсць нумароў, пяць з якіх канфіскавала паліцыя.

...За пасвячэнне, вершык хорошы (с. 94)

Твор адрасаваны Альберту Паўловічу (1875—1951), беларускаму паэту-сатырыку, драматургу. З'явіўся своеасаблівым адказам на верш «Каліва праўды» (1908), які А. Паўловіч прысвяціў аўтару «Жалейкі».

Усё саюзы... (с. 97)

Гэты палітыка-сатырычны твор уваходзіць у цыкл антычарнасоценных выступленняў песняра (вершы «Ворагам Беларужчыны», «Апекунам», артыкул «А ўсё ж такі мы жывём!..» і інш.). У прыпісцы да першапублікацыі верша («Полымя», 1929, № 3) Янка Купала пісаў: «Крестьянин» выдаваў Кавалюк, а Сяляневіч пасля (здаецца) «Северо-Западную жизнь». Абедзве газеты выходзілі, канечне, за грошы «Ахранкі» і абедзве змагаліся з «Нашай нівай», разумеецца, і з беларускім нацыянальным рухам.

«Крестьянин» — рускі шавіністычны часопіс, орган аднайменнай чарнасоценнай суполкі; выходзіў у Вільні ў 1906—1915 гг. Неаднойчы выступаў супраць беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, адмаўляў беларусам у праве развіваць іх мову і літаратуру.

Саланевіч Л. М. (1868 — ?) — журналіст-вялікадзяржаўнік, манархіст. З абруселых беларусаў. Як мог таптаў усё сваё, роднае, беларускае, у тым ліку — пераходны беларускі друк, творчасць беларускіх пісьменнікаў, беларускую культуру. Створанае ім «Белорусское общество» вызначалася шавіністычна-чарнасоценнай дзейнасцю.

Дэпутату N. N. (с. 98)

У эпіграме высмейваецца дэпутат 2-й Дзяржаўнай Думы адсяян Віленскай губерні С. Пялейка, які здрадзіў інтарэсам свайго народа, выявіў сваю беспрынцыпнасць, халуйскую натуру.

Ці маем мы права выракацца роднай мовы (с. 132)

Артыкул напісаны 9 ліпеня 1910 года ў Пецяўбургу ў сувязі з вострай палемікай у друку адносна перспектывы развіцця беларускай мовы. «Минское слово», «Виленский вестник», пецяўбургская «Новая Русь» і іншыя велікарускашавіністычныя выданні адмаўлялі беларусам у праве на нацыянальную самастойнасць, літаратурную

мову, абвінавачвалі «Нашу ніву» ў «сепаратызме», у «польскай інтрызе» і г. д. Упершыню ў скарачаным выглядзе артыкул надрукаваны ў «Нашай ніве» (1914, 17 красавіка), поўнасьцю — у кнізе Янкі Купалы «Публіцыстыка» (1972).

Памяці Вінцука Марцінкевіча (с. 144)

Вінцук Дунін-Марцінкевіч (1808—1884) — беларускі паэт, драматург, перакладчык, тэатральны дзеяч. Пачынальнік новай беларускай літаратуры, яе класік.

Памяці С. Палуяна (с. 146)

Сяргей Палуян (1890—1910) — беларускі крытык і публіцыст рэвалюцыйна-дэмакратычнага напрамку. Сябар Янкі Купалы і Максіма Багдановіча. Друкаваўся ў «Нашай ніве», ва ўкраінскіх перыядычных выданнях. Змагаўся за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне беларускага народа. Ва ўмовах рэакцыі, не перанёсшы цяжкіх матэрыяльных нястач, у хвіліну душэўнай дэпрэсіі скончыў жыццё самагубствам. Творы С. Палуяна выдадзены ў кнізе «Лісты ў будучыню» (1986). Пра яго гл.: Кабржыцкая Т., Рагойша В. Слядамі знічкі. Мінск, 1990.

«Нашай ніве» (с. 172)

«Наша ніва» — штотыднёвая беларуская газета рэвалюцыйна-дэмакратычнага напрамку, выдавалася ў Вільні ў 1906—1915 гг. Адыграла выключную ролю ў развіцці новай беларускай літаратуры і беларускай літаратурнай мовы, у сацыяльным і нацыянальным абуджэнні беларускага народа, у наладжванні беларуска-іншанакцыянальных культурных узаемасувязей. Янка Купала актыўна друкаваўся ў газеце, у 1914—1915 гг. з'яўляўся яе рэдактарам-выдаўцом.

Ігнату Буйніцкаму (с. 174)

Ігнат Буйніцкі (1861—1917) — беларускі акцёр, рэжысёр, тэатральны дзеяч. Стваральнік беларускага прафесійнага тэатра. Арганізатар і кіраўнік «Першай беларускай трупы Ігната Буйніцкага» (1907—1913), адзін з ініцыятараў арганізацыі «Першае беларускае таварыства драмы і камедыі». З І. Буйніцкім Янка Купала асабіста

пазнаёміўся на адной пецяўбургскай беларускай вечарыне. Пра гэтую вечарыну паэт надрукаваў у «Нашай ніве» (24 лютага 1911 г.) допіс, у якім змясціў і свой верш «Ігнату Буйніцкаму».

Хаўруснікам (с. 231)

«Gazeta Codzienna» і «Виленский вестник» — дзве шавіністычныя — польская і руская — газеты, якія выдаваліся на пачатку ХХ ст. у Вільні і вялі траўлю беларускага нацыянальнага руху, называючы яго «сепаратызмам» або, адпаведна, рускай ці польскай «інтрыгай». «Виленский вестник», напрыклад, называў беларускіх рэвалюцыйна-дэмакратычных пісьменнікаў на чале з Янка Купалам «польскімі агентамі», а «Нашу ніву» — выданнем, якое імкнецца адарваць Беларусь ад Расіі.

Чаму плача песня наша? (с. 239)

Артыкул пад псеўданімам Адзін з парнасікаў надрукаваны ў «Нашай ніве» 5 ліпеня 1913 года як адказ на публікацыю Юркі Верашчакі «Сплачвайце доўг». Юрка Верашчакі — псеўданім Вацлава Ластоўскага (1883—1938), беларускага пісьменніка і гісторыка, сакратара «Нашай нівы».

Светлай памяці

Уладзіслава Эпімах-Шыпілы (с. 251)

Уладзіслаў Эпімах-Шыпіла (1864—1914) — адзін з арганізатараў і актыўных удзельнікаў беларускага нацыянальна-культурнага жыцця ў Пецяўбургу на пачатку ХХ ст. Ажыццяўляў пастаноўкі беларускіх п'ес, у тым ліку — «Паўлінкі» Янкі Купалы. У спектаклі выконваў ролю Пранціся Пустарэвіча.

За «А ўсё ж такі мы жывём!..» (с. 261)

Гэта артыкул — адказ Янкі Купалы на выпадкі шавіністычных віленскіх газет «Северо-Западная жизнь» і «Виленский вестник» у сувязі з публікацыяй у «Нашай ніве» (6 чэрвеня 1914 г.) артыкула «А ўсё ж такі мы жывём». Рэдактар «Северо-Западной жизни» Л. Саланевіч (гл. пра яго ў каментарыях да верша «Усё саюзы...») назваў купалаўскі артыкул «галиматэяй», заклікаў сустрэць яго з'яўленне нецэнзурнай лаянкай. «Виленский вестник» у рэдакцый-

ным артыкуле «3 краёвага жыцця і друку» (15 чэрвеня 1914 г.) паклёпнічаў на аўтара артыкула і ў цэлым на «Нашу ніву», абвінавчваючы іх у прапольскім сепаратызме. Гэтыя ганебныя афіцыйныя даносы і выкрываў Янка Купала ў сваім артыкуле.

Паўстань... (с. 302)

У вершы, напісаным 28 жніўня 1919 г. у Калісбергу (фальварак непадалёку ад Радашковічаў), пад час польскай акупацыі, выявілася імкненне паэта да дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. У творы выказаны прадумовы такой незалежнасці — наяўнасць уласна беларускіх ідэолагаў («прарокаў»), песняроў, воінаў і дзяржаўных дзеячаў («уладароў»), якія б вывелі Беларусь на самастойны шлях сацыяльнага і нацыянальнага развіцця. Так здарылася, што верш быў надрукаваны ў газеце «Звон» 17 верасня 1919 года, перад самым прыездам у Мінск Юзэфа Пілсудскага. Якраз гэта і выклікала пасля, ужо ў савецкі час, нападкі на Янку Купалу. Неабгрунтавана сцвярджалася, што твор гэты быў прысвечаны менавіта Пілсудскаму (ён паходзіў з засцянкавай шляхты Віленшчыны).

Пяць сенатараў (с. 328)

У заўвазе да першапублікацыі гэтага верша («Полымя», 1933, № 2—3), напісанага 7 красавіка 1920 года, Янка Купала адзначаў: «Верш напісаны ў часе існавання «Беларускай Рады», калі там адбыўся раскол і ў выніку арганізавалася так званая «Найвышэйшая Рада» (правае крыло). Пяцёрка, якая ўвайшла ў склад «Найвышэйшай Рады», называла сябе «сенатарамі», гэтым жа імем называлі іх у іранічным сэнсе і іншыя».

25.III.1918 — 25.III.1920 (с. 347)

Гадаўшчына-памінкі

Верш напісаны 24 сакавіка 1920 года і прысвечаны другой гадавіне абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі, самастойнасць і незалежнасць якой засталіся толькі на паперы. Гэта — смелы выклік паэта тагачасным беларускім захопнікам, якія вуснамі Пілсудскага аб'яўлялі аб збаўленні беларускага народа ад «бальшавіцкай акупацыі», аб разуменні імкнення беларусаў да дзяр-

жаўнай незалежнасці, а самі, захапіўшы беларускія землі, устанавілі на іх «падняволле» і «рабства».

На смерць Сцяпана Булата (с. 363)

Булат Сцяпан Герасімавіч (1894—1921) — беларускі савецкі дзяржаўны і партыйны дзеяч, журналіст. Рэдактар газеты «Савецкая Беларусь». Загадчык палітычнага аддзела Наркамата асветы БССР.

Цішку Гартнаму (с. 380)

Цішка Гартны (Жылуновіч Зміцер Хведаравіч; 1887—1937) — беларускі пісьменнік і грамадскі дзеяч. Старшыня першага ўрада БССР, аўтар маніфеста аб абвешчэнні БССР. Рэпрэсаваны ў часы сталіншчыны.

Наш летапісец (с. 381)

Верш прысвечаны Ігнатаўскаму Усеваладу Макаравічу (1881—1931), буйному беларускаму гісторыку і грамадскаму дзеячу, першаму прэзідэнту Акадэміі навук Беларусі. У першай публікацыі твора («Полымя», 1924, № 4) меўся наступны падзагалавак: «Прысвячаю У. Ігнатаўскаму ў дзень пятнаццацігоддзя яго культурна-грамадзянскай працы на ніве беларускай». У. Ігнатаўскі, зняты з працы, выключаны з партыі, абвінавачаны ў беларускім нацыяналізме, пакончыў жыццё самагубствам.

Ліст у рэдакцыю (с. 400)

Гэты ліст Янкі Купалы быў дасланы ў рэдакцыю «Савецкая Беларусь» і надрукаваны там 25 чэрвеня 1925 года.

Акоў паломаных жандар... (с. 408)

Верш напісаны 5 чэрвеня 1926 года ў сувязі з дыскусіяй у «Савецкай Беларусі» адносна лёсу беларускай мовы. Дыскусія была навязана двума полацкімі вялікадзяржаўнымі шавіністамі — царскім палкоўнікам Пігулеўскім і «беларускім» пісьменнікам Пшчолкам. Яны, даслаўшы ў газеты і дзяржаўныя органы ананімны ліст, выступілі супраць увядзення беларускай мовы ў навучальны працэс і дзяржаўныя ўстановы. У сваім лісце «Вражда из-за языка» яны

імкнуліся давесці непатрэбнасць беларусізацыі, несамастойнасць і «искусственность» беларускай літаратурнай мовы, насільнае на-
вязванне яе насельніцтву Беларусі «правяшчымі сферамі». У абра-
жальным тоне яны выказваліся супраць беларускіх пісьменнікаў
і ўсяго беларускага («Ведь язык белорусский, не имеющий литера-
туры... служит лишь для того, чтобы портить, извращать фонетику,
стиль, грамматику чисто русского языка»). Янка Купала даў водпа-
ведзь гэтым слугам «оцечаства, цара», якіх у той час было нямала
ў Беларусі.

*Старшыні ЦВК СССР
і БССР т. Чарвякову (с. 432)*

Ліст гэты Янка Купала напісаў 22 лістапада 1930 года перад
спробай самагубства. Даведзены да адчаю цкаваннем у друку кры-
тыкамі тыпу Бэндэ, неаднаразовымі выклікамі і допытамі ў ГПУ
(паэта прымушалі «прызнацца» ў кіраўніцтве сфабрыкаванай ГПУ
арганізацыяй «Саюз вызвалення Беларусі»), Янка Купала ўзняў на
сябе руку... Дактарам, на шчасце, удалося тады адратаваць паэта.

«Верш мой справакавалі...» Маецца на ўвазе верш «Паўстань...»
(гл. адпаведную заўвагу да гэтага верша), які паэт паўторна змяс-
ціў, «не прыдаўшы ... палітычнага значэння», у сваім зборніку
«1918—1928. Творы» (1930).

«...Наконт сем'яў у Менску і ў Барысаве». У Мінску разам
з паэтам і яго жонкай Уладзіславай Францаўнай жыла паэтава маці
Бянігна Іванаўна. У Барысаве ў той час жылі сёстры паэта Ганна,
Марыя і Леакадзія.

Лёсік Язэп Юр'евіч (1884—1940) — вядомы беларускі мова-
знавец, пісьменнік, акадэмік АН БССР. Аўтар некалькіх падручнікаў
па беларускай мове, шэрагу аповесцей і апавяданняў. У газеце
«Звон», якую рэдагаваў, змясціў да прыезду Пілсудскага ў Мінск
верш Янкі Купалы «Паўстань...».

Шыла Мікалай — беларускі грамадскі працаўнік. Цалкам гэты
ліст Янкі Купалы ўпершыню апублікаваны ў артыкуле Б. Сачанкі
«Бэндэ» (Сачанка Барыс. Сняцца сны аб Беларусі... Мінск, 1990,
с. 129—130).

*Узнімайся, народзе мой,
на вялікую расплату (с. 457)*

Гэта — прамова Янкі Купалы на радыёмітыngu прадстаўнікоў беларускага народа ў Казані 18 студзеня 1942 года. Надрукавана праз два дні ў газеце «Савецкая Беларусь». Адна з апошніх прыжыццёвых публікацый Янкі Купалы, у якой выказана цвёрдая вера ў перамогу над фашызмам, у тое, што беларускі народ і Беларусь застануцца жыць, нягледзячы ні на што.

З М Е С Т

Несмяротная душа Беларусі. Вячаслаў Ра- гойша	3
Гэта крык, што жыве Беларусь	21
«Грай, мая жалейка...»	24
А хто там ідзе?	25
Я не паэта	26
З песень аб сваёй старонцы	28
Я мужык-беларус...	30
А ты, браце, спі!	32
Любімось, мае суседзі!	34
Песня аб песнях	35
Воля	37
Можна...	38
Беларускай выдавецкай суполцы «Загляне сон- ца і ў наша аконца»	39
Аўтарцы «Скрыпкі беларускай»	41
Адповедзь	43
Дзе б і праўда жыла...	45
«Я відзеў душы сільныя...»	46
«Хоць ты, сэрца, лопні, трэсні...»	47
Песня вольнага чалавека	49
Хай жа вам так не здаецца...	51
Зашумеў лес разгуканы	52
З песень а бітвах	54
Мая малітва	56
«Пакіньма напуста на лёс свой наракаць...»	57
Там	58
Родныя песні	60
Над сваёй Айчызнай	61
Пойдзем...	63

Вы кажаце...	64
Што ты спіш?..	65
Усе разам	69
«Нашай долі»	72
Перад бурай	74
Устань	75
Разлад	76
Не чакай...	78
Вучыся...	79
З песень аб няволі	80
Хто ты гэткі?	81
Ворагам Беларушчыны	82
Беларушчына	84
Матцы	86
Аратаму	88
Роднае слова	89
Вялікдзень	90
Яшчэ прыйдзе вясна	92
За праўду	93
«За пасвяшчэнне, вершык харошы...»	94
Ужо днее	95
Усё саюзы...	97
Дэпутату N. N.	98
Перад вісельняй	99
Навагоднія жаданні	103
Апекунам	104
Курганы	106
Уступ да паэмы	107
Песняру-беларусу	109
Маладая Беларусь	111
Зваяваным	113
Песня званага	114
Памяці Шаўчэнкі	116
З мінуўшых дзён	117
Чары	119
Наша мінуўшчына	120
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?	121
За годам год	123
Песня сонцу	124

Я ад вас далёка...	126
Сэрца спытай...	128
Роднае слова	129
Ці маем мы права выракацца роднай мовы	132
Па межах родных і разорах	138
Беларус	139
Запушчаны палац	140
Гэй, капайце, далакопы...	141
Мой край	143
Памяці Вінцука Марцінкевіча	144
Памяці С. Палуяна	146
Брату ў чужыне	149
На Куццю	151
Блізкім і далёкім	159
Каб я князем быў...	161
Я казак — не казак...	163
Як спытаюцца нас	164
Хрыстос васкрос!..	165
Слугам алтарным	166
Песня мая	168
Гэй, наперад!	170
Зоркі	171
«Нашай ніве»	172
Ігнату Буйніцкаму	174
«Забраны край»	175
Маладая Беларусь	177
Над Нёманам	179
Тае снег...	182
Не для нас...	183
Суды	184
Бледныя буднія дні...	186
Прыстаў я жыць...	187
Вясна за вясною...	190
На вялікім свеце...	192
Для зямлі прадзедаў маіх...	193
Калі пачнуць...	194
Прарок	195
Цару неба й зямлі	198
Гарыслава	201

На жалейцы	204
Чужым	206
На рынку	208
На Дзяды	209
Годзе!..	216
Мая малітва	218
Выйдзі...	219
З кутка жаданняў	221
Папросту	222
Не шукай...	224
Тутэйшы	226
Жар не згас	228
Кажух і вата	229
Эпіграмы	230
Хаўруснікам	231
Чым чорт не шуціць	233
«Падсякайце тое дрэва...»	234
Будзь смелым!..	235
Брату-беларусу	236
Чаму плача песня наша?	239
Сваякі	243
На Новы (1914) год	244
Б'юць на трывогу званы...	245
Праявы	247
Валачобнікі	249
Светлай памяці Уладзіслава Эпімах-Шыпілы	251
Засталіся нівы, сёлы	253
Крыўда	255
Моладзі	256
Сярод раз'юшаных сатрапаў...	257
А ўсё ж такі мы жывём!..	259
За «А ўсё ж такі мы жывём!..»	261
«Я мець ад кагосьці...»	264
Вера і нацыянальнасць	265
Бацькаўшчына	267
Сярод магіл	268
Смейся!..	269
Мая вера	271

З песень мужычых	272
Казка аб песні	273
Для Бацькаўшчыны	276
Свайму народу	277
На сход!	280
Пчолы	281
Спадчына	282
Час!	284
Наша гаспадарка	286
У вырай	287
Крыўда	289
Больш самачыннасці	290
На нашым...	292
З павяўшай славы	294
Як у казцы	295
Беларускія сыны	297
Адбудова Беларусі	298
Жыды	300
Паўстань...	302
Незалежнасць	304
Незалежная дзяржава і яе народы	308
Моладзь ідзе!	312
Над калыскай	315
Мая навука	316
Новы год	318
Беларускае войска	319
<i>З цыкла «На вайсковыя матывы»</i>	
Гэй, паехаў сын Даніла...	322
Дзе ты, хмелю, зімаваў?..	324
Габруся ў жаўнерку ўзялі...	325
Будзь здаровы, бацька, маці...	326
Пяць сенатараў	328
Торжышча	330
Зямельная спекуляцыя	332
На біблейныя матывы	335
Справа незалежнасці Беларусі за мінулы год	336
У вырай!	346
25.III.1918—25.III.1920	347
Думка за думкай	349

Прамова на 15-годдзі літаратурнай працы ———	350
Справа беларускага нацыянальнага гімна ———	353
З Новым годам! ———	355
«Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі...» ———	356
Сын і маці ———	357
Бай ———	361
На смерць Сцяпана Булата ———	363
Перад будучыняй ———	364
Пазвалі вас ———	366
З камедыі «Тутэйшыя» ———	368
Арлянятам ———	377
Цішку Гартнаму ———	380
Наш летапісец ———	381
«...О так! Я — пралетар!..» ———	382
Безназоўнае ———	383
Адшчапенцам (заходнім) ———	394
Шляхам гадоў ———	396
Ліст у рэдакцыю ———	400
Ёсць жа яшчэ... ———	403
Царскія дары ———	404
Каб... ———	406
Акоў паломаных жандар... ———	408
Па Даўгінаўскім гасцінцы ———	410
І прыйдзе ———	413
За ўсё... ———	415
Ліст да палачан ———	416
На паграніччы ———	417
Праз гультайства... ———	419
З угодкавых настрояў ———	420
Ці хто думаў... ———	426
Летапіснае ———	428
Старшыні ЦВК СССР і БССР т. Чарвякову ———	432
Дзе крыўда адвечная спела ———	434
Украіна ———	435
Старыя акопы ———	437
Беларусі ардэнаноснай ———	439
Прывет вам... ———	444
Грузія ———	446
З паэмы «Тарасова доля» ———	448

З нової думкай —————	449
Еду сягоння я ў Вільню —————	451
Дзень добры, Масква!.. —————	453
Паклон мой народу за песні —————	455
Узнямайся, народзе мой, на вялікую рас- плату! —————	457
К а м е н т а р ы і —————	462

*У кнізе выкарыстаны
рэпрадукцыі
з карцін мастака
Аляксея Марачкіна*

Літаратурна-мастацкае выданне

ЯНКА КУПАЛА
(Іван Дамінікавіч Луцэвіч)

Жыве Беларусь

Вершы, артыкулы

Рэдактар *Л. Р. Законнікава*

Мастак *М. Р. Казлоў*

Мастацкія рэдактары *В. А. Губараў, А. М. Малышава*

Тэхнічны рэдактар *Т. М. Сокал*

Карэктар *Л. М. Маслоўская*

ІБ № 3816

Здадзена ў набор 29.06.92. Падп. да друку 29.04.93. Фармат $70 \times 100^{1/32}$. Папера друк. № 1. Гарнітура тып Таймс. Ум. друк. арк. $19,5 + 0,57$ укл. Ум. фарб.-адб. 21,94. Ул.-выд. арк. 15,77. Тыраж 18 600 экз. Зак. 2216. Цана 200 р.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь. Ліцэнзія ЛВ № 3. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкампінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

Купала Я.

К 92 Жыве Беларусь: Вершы, артыкулы/ Уклад., прадм.
і камент. В. Рагойшы.— Мн.: Маст. літ., 1993.—
477 с.: [7] л. іл.

ISBN 5-340-01065-1.

Кнігу склалі творы народнага песняра, прысвечаныя Беларусі, яе шмат-
пакутнай гісторыі. Сярод іх і такія сусветна вядомыя, як «А хто там ідзе?»,
«Спадчына» і інш., і малавядомыя або зусім невядомыя шырокаму чытачу
вершы і артыкулы Я. Купалы.

4702120202—073
К **117—93**
М 302(03)—93

ББК 84 Бел7

РИИКА КҮПИАТТА

